

પરિચય

વ્યક્તિપરિચય

આ પ્રવચનોના આઠ પ્રણેતા સર જોશુઆ રેનોલ્ડ્ઝ ઇંગ્લંડના ૧૮મા સૈકાના મહાન પુરુષોમાં બહુ માનભર્યું ધ્યાન ધરાવે છે. ઇંગ્લંડની ચિત્રકળાના આઠ પ્રચારક અને શાલી ચિત્રમંદિર (ગેલેરી ઍકેડેમી) ના પિતા તરીકે તેની કીર્તિ અમર છે. એણે ઇંગ્લંડની ચિત્રકળાના મધુદાર માટે જેટલું કરી બતાવ્યું તેટલું કોઈએ ક્યું નથી. જાતે અવિશ્રાત જીવન ગાળી ચિત્રકળાના જગવિખ્યાત નમૂના પેદા કર્યા અને પોતાના યુગનાં નરનારીઓને અમર કર્યા એટલું જ નહિ, પણ સમકાલીન ચિત્રકારોને કળાના ઉચ્ચ આદર્શથી પ્રેર્યા અને મમાજમાં કળાની મંદકારિતા તથા સન્માનના ઉપદેશ આપી તેને મહત્ત્વનું સ્થાન અપાવ્યું. એ યુગના મંદકારવાળીઓ, રાજપુરુષો, કવિઓ વગેરે અગ્રગણ્ય પુરુષોની તેની માથે ગાદ મેત્રી હતી અને એ બધાએ આ મહાન ચિત્રકારનાં શક્તિ, મંદકાર અને મૌજન્ય માટે એકમરણું માન તથા કદરદાની બતાવ્યા છે.

ઇંગ્લંડનો એ યુગનો મહાપણિત ડૉ. લૉન્ગ્મન અને કવિ ગોડડરિમથ તેના હૃદયમિત્રો હતા અને તેમને માટે તેનું ખીસું હમેશાં ખુલ્લું રહેતું. જોમવેલ્સે લૉન્ગ્મનનું જેવું આગેદણ અરિત્રાલેખન ક્યું તેની જ અપ્રતિમ તખ્વીરોમાં રેનોલ્ડ્ઝે તેનાં ચિત્રો દોર્યાં છે. રેનોલ્ડ્ઝની પીઠીમાંથી કામ શરૂ થયું તે વખતે ઇંગ્લંડની કળા જડ નીવડી હતી. ગજમહેયો અને અમીર તથા શ્રીમતીનાં

પર પરદેશી ચિત્રોથી બધાં હતાં. ઇટાલિયન, ડચ, ફ્રેન્ચિશ, જર્મન કે ક્રાંસની કળાની કૃતિઓ ખૂબ દેખાતી; પણ તળપદી અંગ્રેજી કળા તરફ કોઈ જોતું નહિ. એટલી લાયકાત પણ તેમાં નહોતી. પણ ચિત્રકળાની પ્રવીણતા નેટલી જ સળંગ કલામીમાંસાથી સર જોડુઆ રેનોલ્ડ્ઝે તેના જમાના પર પોતાના વિચારો, અંગે કળાકૃતિઓની અજબ અસર ઉપજાવી અંગ્રેજી કળાનો સદર પાયો નાખ્યો.

ગેઈન્સબરો, બેરી, રોમ્ની, ઓપે, વગેરે ચિત્રકારો પર તેણે ખરેખરે હાથ રાખીને તેમનું બહુ કરી બતાવ્યું. એ બધા ચિત્રકારો અંદરઅંદર પરસ્પરના ધેધોદરીદો હોવા છતાં રેનોલ્ડ્ઝના આશયોની પ્રેરણા ઝીલના. રેનોલ્ડ્ઝના આદર્શોની ઝડી આવી તે પહેલાં તેઓ માત્ર ગતાનુગતિકે થઈ પરદેશી ચિત્રોની નકલો કરવાનું વૈતરું જ કરતા. સમાજમાં તેમને આદરમાન નહોતાં અને ઘણી ગરીબીમાં જેમ-તેમ જીવન ગુજરતા. કવચિત ભૂખમરો પંથુ ભોગવતા.

પણ રેનોલ્ડ્ઝની જવડત સમાજપ્રિયતા અને કળાશક્તિએ આ બધું ફેરવી નાખ્યું. સંસ્કાર અને વિશાળ કેળવણીના બળે તે પોતાના યુગના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો અને રાજદારીઓનો સમોવડીઓ થઈ વિરાજતા. પરદેશની મહાન કળાકૃતિઓના ગાદ પરિચય અને પ્રવાસથી તેના આદર્શો જવડત બન્યા હતા. અપૂર્વ ચિત્રકાર હોવા સાથે તે પ્રચંડ શ્રમ-સાધક હોવાથી તેણે એક પ્રકારની મોહિની અને વ્યાપક સંગ્રહન મેળવ્યાં હતાં. તેના આવા વ્યક્તિત્વ, ચિત્રકળા અને કળામીમાંસાથી ઇંગ્લંડમાં ચિત્રકારવર્ગને બહુમાનબધું સ્થાન પ્રાપ્ત થયું.

કળાકાર રેનોલ્ડ્ઝ

જોડુઆ રેનોલ્ડ્ઝ ઇંગ્લંડના ટેવનશાપર પરગણાના પ્લિમ્થટન-

અલે નામના ગામડામાં ઈ. મ. ૧૭૨૩ ના સુલુઆઈની ૧૬મી
જન્મ્યો હતો. તેના બાપદાદા ધર્મોપદેશક હતા.

તેના કાકા પણ એ જ કામ કરતા અને તેની સાથે
કુટુંબની હતી. કવિ ગોઠડરિમથે 'ઉઝરેડ વિવેજ'માં જ 'પાદરામુ' વર્ણન
કયું છે તે તેના બાપ ઉપરથી જ લખાએલું છે એમ રેનોલ્ડ્ઝ પોતે
લખે છે. તેને નાનપણમાં હીકીક કેળવણી મળી. નાનપણથી જ
તે શાળાની ભીંતો પર લીમોટા કરતાં પોતાનો અતરનો ગોખ
પૂરે કરતો, આ બાબત વડીયોનો કપકો પણ મળતો.

એ વયમાં તેને રીચર્ડ્સન નામના ચિત્રકારે લખેલી 'ચિત્ર-
કળાનું મહત્ત્વ' નામની ચોપડી વાંચવા મળી. તેનાથી તેનું મનજ
મળગી ગયું. તેમાં લખ્યું હતું કે "ઈંગ્લેન્ડના ચિત્રકારો જ્યારે
દેશનું અને કળાનું ગૌરવ મમત ઉત્પાદાયે પ્રાપ્ત કરવા મથશે
ત્યારે જ શિષ્ટ, લાય અને ઉત્તમ રુચિ ઈંગ્લેન્ડની કળામાં પ્રકટ થશે."
રેનોલ્ડ્ઝને એ ગ્રંથ વાંચીને ઈંગ્લેન્ડની કળાને બીજી મસ્કારી પ્રજાની
બરોબર સ્થાન અપાવવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા પ્રાપ્ત થઈ.

તેના મતનમે વર્ગે કુટુંબમાં ચર્ચા થઈ કે તેણે ઝકકર બનવું
કે કળાનો અભ્યાસ કરવો ? છેવટે એક સ્નેહીએ તેને ઈ. ૧૭૪૦ ના
ઓક્ટોબરમાં લંડનના હડમન નામના ચિત્રકાર પાસે મૂકવાની ગોઠવણ
કરી આપી. એ પણ તેના જ પ્રાત ઉવનનો હતો. તેની પાસે તેણે ધંધાને
લગતી હીક તાલીમ મેળવી. થોડા જ વખતમાં હડમનને લાગ્યું કે
આ વિદ્યાર્થીને પોતાની પાસેથી આપવા જેવું કંઈ ગયું નથી, એટલે
કંઈક બદલે તેને જુદો પાડ્યો.

રેનોલ્ડ્ઝના પગમાં જોઈએ તેવું જોર આવી ગયું હતું એટલે
તેણે જુદો સ્ટુડિયો કયો પણ પોતાના સૌજન્યથી હડમન માથેનો
નાતો બરાબર બાળવી રાખ્યો તેણે એ વખતમાં ઘણી તસ્વીરો

તેને આલેખતાં માદી અથવા કડક રીતે આલેખે છે 'ત્યારે તે બધું બને છે.' પરંતુ રેનોલ્ડ્ઝ આવી જાંખના છતાં હમેશાં માનવ તસ્વીરોના કામમાં જ જીવનભર ગેકાધ રહ્યો અને તે જ કામ માટે તેનું જીવન નિર્માયું હતું એમ જ લાગે છે. એની ખરેખરી શક્તિ જ એમાં પ્રકટી છે.

ચરિત્રાલેખન અને પ્રભાવ બતાવવામાં તે એકો હતો. બાક પશુનું લાલચ કે કુમારીની મધુરતામાં દેખાતી જીવનની દૂદતી ટશરો; બાળકો મહિત આપતં સુકોમળ મોહિનીબધું માનવત્વ, પાનખરની મુંદરતા જેવું વૃદ્ધત્વ,—આ બધું જેવી સચોટતાથી તેણે ચીતર્યું છે એવું કદી કળામાં કોઈએ બતાવ્યું નથી.

ચરિત્રને તેને તસ્વીરબાજીનેના નાયક કહ્યો છે. તેણે જો તસ્વીરી કળાને અવગણી હોત તો આજે તેનું નામ ભાગ્યે જ અમર રહ્યું હોત ! કેટલાક ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક ચિત્રપ્રસંગો ઉપર તેણે હાથ અજમાવ્યો છે; પરંતુ તેમાં તેની કળાની પરિસીમાં છતાં થઈ નામ છે. આવાં ચિત્રો હાથ પર લેવામાં તેની માન્યતા હતી કે ગૌરવભર્યાં ચિત્રવિષયો અને ચીતરવાની છટા વિના ઈશ્વંડમાં કળાનો ઉત્કર્ષ અશક્ય છે. એમ છતાં તે નમ્રતાપૂર્વક કહેતો કે 'ભવિષ્યની કલાકૃતિઓ આગળ આપણી આજની કૃતિઓ બાલ્યેષ્ટા જેવી જ લાગશે.'

તેનો પગમ મિત્ર ડૉ. જૉન્સન ચિત્રકળામાં કંઈ સમજતો નહિ, તેમજ તે વિષયમાં ભાગ્યે જ માયુ મારતો; છતાં તેની સૂક્ષ્મ વિશ્લેષકિતથી તે કહેતો કે 'રેનોલ્ડ્ઝની શક્તિઓ પિછાન સાચવનારી. સુકુમારતા તાજી રાખનારી અને મૃતનાં મંત્રમરણ જાળવનારી તેમજ હયાતી ચાતુ રાખનારી નીવડી છે તેને બદલે કા'પનિક વીરો, હવાઈ દેવદૂતો ને વાનાંની ખોટી જલક ચીતરવામાં એ પડે એવું કું ઇચ્છતો નથી.'

છ. ૧૭૫૩ થી ૧૭૮૯ મુઘીમાં રૅન્ડોઝની પીછીએ જે પેઢીના ચહેરા અને ચરિત્ર આલેખ્યાં. સૌંદર્યવતી મન્નારીઓ, આગેવાન રાજપુરુષો, પંડિતો, નટનટીઓ અને એ યુગના આગળ પડતા નામચીન શોખીનો રૅન્ડોઝની ચપલ કલમે જેવાં છત્રતાં રાખ્યાં છે એવાં દોષનાં વણુનિથી રહેત નહિ.

પોતાના મહાન ઉદ્યોગમય છત્રનાં ૩૬ વર્ષોમાં તેણે લગભગ ૩૦૦૦ જેટલી તસ્વીરો ઉતારી. તેના ચિત્રપટ સામે બેસવાને એક પાછી એક પાત્રો નિયમિત સમય પ્રમાણે હાજર જ રહેતાં. પુરથી ખાલી કરી એક વ્યક્તિ જય કે બીજી આવી જ હોય. અતિશય મહાવરાથી તેનામાં ચપળતા અને લાઘવ સહજમાત્ર બની ગયાં હતાં. રમિકને તેને એ યુગના તસ્વીરખાજનો તાજ અપેલો છતાં તે પોતે સ્પેનના વેલાઝકવીની કદર કરતાં કહેતો કે ‘ જે ક્રિયા આપણે અતિ શ્રમે કરીએ છીએ તે વેલાઝકવી નિમિષમાત્રમાં કરી દેતો. ’

આટલું અધું કામ કરનાર પોતાની છબીઓ ચીનરવામાં શા માટે કમીના રાખે ? તેણે પોતાના હાથે દોરેલી પોતાની જ તસ્વીરો લગભગ સો જેટલી કરી હતી; અને તે ઉપરથી જુવાનીથી માંડી ઉમ્મરે પહોંચ્યો ત્યાં મુઘીનો માથો માનવી નિરખવાની આપણને તક મળે છે, તે કદી વૃદ્ધત્વ પામ્યો લાગતો જ નથી. તેણે લાગ્યે જ આરામ કે અણગમે પાળ્યાં લાગે છે.

તેના મૃદુલિયોમાં એ યુગના મહાપુરુષો વારંવાર મળતા અને રૅન્ડોઝની મરકારી મોખત તથા વાતચિતનો આનંદ ભોગવતા. ડૉ. જહોન્નન તસ્વીર માટે ખર્ચ કરી શકે એવી સ્થિતિનો નહોતો, છતાં રૅન્ડોઝે તેની તરફના પ્રેમ અને માનથી તેની લગભગ સાતેક તસ્વીર ઉતારી. એક તો તેણે બોઝવેલને બેઠ કરી હતી. એ ચરિત્રલેખક અને રૅન્ડોઝે મળીને એ મહાપંડિતની ચાહગીરી અમર કરી ભવિષ્યની પ્રજા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

દોરી અને ખૂબ નામના મેળવી. હાંડનના પ્રવીણ ચિત્રકર્તા તે બનતો. પણ તેનો જીવ તો કોઈ વધુ પ્રભાવશાળી જીવન માટે જાંબતો. ૧૭૪૯ માં તેનું સ્વપ્ન સાચું કરી આપનારી તક મળી ગઈ.

કેપ્ટન કીપજ નામના જુવાન વહાણુવટી માથે તેની મૈત્રી થઈ. જોશુઆના વિચારો જાણી તેને તેણે પોતાના વહાણુમાં જુમ્મત મસુદ મારફતે ઇટાલીમાં ઉતારવાનું વચન આપ્યું. માઇનેટના ખાતે તે ઘોડું ગેદાયો તે વખતે ઘોડા પરથી પડવાથી તેના હોઠ પર સખત જખમ થયો અને તે કાયમ તેવો જ રહ્યો. તે બાબત તેણે જાખ્યું છે કે મારો હોઠ સુંબળ માટે નાલાયક બની ગયો છે. છેવટે તે રોમ પહોંચ્યો અને મહાન કૃતિઓ વચ્ચે પોતે પોતાની જાતને હાજર જોઈ ધન્ય માનવા લાગ્યો.

રોમની મહાન કલાકૃતિઓમાંથી તેણે રહસ્ય ખેંચવા માંડ્યું. જાતજાતની નેધિ કરી; ઉપયોગી ભાગોની બારીક નકલો તથા અભ્યાસ કર્યાં. પરિણામે તેનામાં અતિ મદમ કલાપરીક્ષા અને સુરુચિ પ્રકટ થઈ.

આ પુસ્તકમાં તે લખે છે તે પ્રમાણે “ કલાની ઉત્તમતાઓનો રસાસ્વાદ લેવાની શક્તિ અમમાધ્ય વિષય છે એમ મારો પક્ષ મન થયો છે. એ શક્તિ લાંબા વખતની ખીસવણી, મહાપ્રયાત્ન અને એકાગ્રતા વિના કોઈને મળવાની નથી. ”

બોઝવેલ તેના બહુ અંગત મિત્ર બન્યો નહોતો; છતાં ડૉ. જોહાન્સનનું ચરિત્ર લખી તેણે રૅનોલ્ડ્ઝને અર્પણ કર્યું. બોઝવેલને રૅનોલ્ડ્ઝ પાસે પોતાની તસ્વીર કરાવવાનું બહુ મન હતું. એટલે એક પત્ર લખી તેને જણાવ્યું કે પોતે મરીમ હોવાથી ઘેસા આપી શકશે નહિ, પણ થોડા જ વખત પછી પોતે ઍરિસ્ટરની પરીક્ષામાં પામ થશે, એટલે પહેલી કમાણીમાંથી તે ભરી દેશે. એટલે રૅનોલ્ડ્ઝ કે પોતે કે કંઈ પણ મરી જાય તે પહેલાં ચિત્ર કરી આપવા દયા કરે. રૅનોલ્ડ્ઝને પહેલી કમાણીમાંથી કંઈ મળ્યું કે નહિ તે જણાવ્યું નથી, પણ તેના હાથનું 'કરેલું' બોઝવેલનું ચિત્ર ઇંગ્લંડની નૅશનલ ગેલેરીમાં છે.

રૅનોલ્ડ્ઝની ઉદારતા અને આતિથ્ય બહુ યથોચિત વર્ણવામાં છે. કળા અને સાહિત્યના ખાં તેને ઘેર મીજબાનીઓ પામતા. આટલાં વૈભવ મમૂલિ, કીર્તિ અને મરકારનો મુકુટ ધરાવતો હતો તે આજન્મ અપરિણિત રહ્યો હતો.

રૅયલ એકેડેમી

ઇ. ૧૭૬૮માં રૅયલ એકેડેમીનું બંધારણ કાયમ માટે નક્કી થયું તે વખતે બધા કળાકર્મીએ એક મતે તેને પહેલા પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી કાઢ્યો. તે પછી ઇંગ્લંડની કળામૂર્તિમાં રૅનોલ્ડ્ઝ કેટલો આગળ પડતો પુરુષ હતો તે મમનગ. તેની ચિત્રશક્તિ, મામાનિક પ્રતિભા અને પત્ની ગ્રાજિય કળાની પ્રગતિ માધનસરી કંઈ પણ સંસ્થાના મોવડી તરીકે તેને લાયક દરાવે એવા જ હતાં.

એકેડેમી ગ્રંથપાલ તે પહેલાં ઇંગ્લંડમાં કળાનું સિદ્ધાન્ત ખતમી મૂકીયોમાં ફી ભરીને વિદ્યાર્થીઓ મેળવી શકના. કેદ/કાદ નાની શાળાઓ જેમનેમ ગોવેલી રીતોથી ફોન મીખવની આ શાળાઓનો

ખચે પણ ભાગ્યેજ નીકળતો. એમ છતાં તેની શી વિદ્યાર્થીઓને
બહુ ભારે પડતી.

છ. ૧૭૫૩માં, રેનાલ્ડ્સને ઇટાલીના પ્રવાસમાંથી આવ્યાને માત્ર
દસ જ માસ થયા હતા તેવામાં બેત્રણ મિત્રો સાથે મળી ચિત્રકળા,
શિલ્પ અને સ્થાપત્યના સમુદાય માટે જાહેર વિદ્યાલય સ્થાપવાનો
પહેલો પ્રયાસ તેણે કર્યો. એક ખાનગી સંકુલર (પરિપત્રથી) થી
કળાકાર મિત્રોને બેગા કર્યા અને સભ્યો વગેરેનું બધારણ કરી
પૈસાનો ફાળો કરી વિદ્યાર્થીઓ માટે મકાન તથા શિક્ષણનો પ્રબંધ
કરવાની જ વાતો થઈ. પણ એ વખતે તેનું કંઈ ફળ નીપજ્યું નહિ.

ફરીવાર છ. ૧૭૫૫ માં તેણે એ વખતની જાણીતી એક સાહિત્ય
પરિષદને એ કામ ઉપાડી લેવા પત્ર લખ્યો. પણ તેના સભ્યોએ
અનેક જાતની વિચિત્ર શરતોથી પોતાનો કાજ રાખવાનું જણાવ્યું
એટલે તે યોજના પણ પડતી મુકાઈ.

છ. સ. ૧૭૬૦ માં પહેલવહેલું એક જાહેર ચિત્રપ્રદર્શન થયું. તેની
સફળતાથી પછીના ઉત્સાહવાળાને છ. ૧૭૬૨ ની સાલમાં પ્રદર્શનનું
કેટલોગ ૭૫૫નું તેમાં રેનાલ્ડ્સના કહેવાથી ડૉ. જહોન્સને પ્રસ્તાવના
લખી. લોકોએ પ્રદર્શન જોવાની એક શિલિંગ શી ખર્ચી. કેટલોગ માટે
છ પેન્સ ખર્ચ્યાં. છ. ૧૭૬૫ માં સંયુક્ત ચિત્રકાર મંડળ સાહી
પરવાનાથી 'સોસાયેટી ઓફ આર્ટિસ્ટમ ઓફ ગ્રેટબ્રિટન' એવું નામ
પામ્યું અને પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ ખજાનચી વગેરેની નીમણૂકો થઈ.
પણ તેઓની અંદરઅંદરની ઇર્ષ્યાઓ અને તકરારો જોઈ રેનાલ્ડ્સે
રાજીનામું આપ્યું. તે પરથી બીજા કેટલાક પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારો પણ
ખસી ગયા.

પણ પછીથી કેટલાક મિત્રોએ સાહિત્ય પરિષદ આગળ જે
સ્વર્પમાં એકઠુંમીનો ખગેલો મુક્યો હતો તેનો તે જ, નામદાર આગળ

રૂઝુ કર્યો. એ વખતે રેનોલ્ડ્ઝ બાણી જોઈને પડદા ખાળળ રૂંધો હતો. જનાં રાગજીએ અર્ધા યોગના સ્વીકારી લીધી અને ત્રીમ ચિત્રકારોની મહાએ એક મને રેનોલ્ડ્ઝને પહેલા પ્રમુખ તરીકે બહાર કર્યો. એમાં પણ રાજમંમતિ મળી અને તેને નાઇટ બનાવ્યો, અને ઈ. ૧૭૬૮ ની ૧૪ મી ડિસેમ્બરે તેના પ્રમુખપદ નીચે રૉયલ એકેડેમીની પદવી એકક થઇ. સર જોશુઆનું વય તે વખતે ૪૫ વર્ષનું હતું.

શાહી આશ્રય નીચે મદરપલે અપાએલી અને કલાત્મક માટે મહિય કામ કન્ઝારી આવી મંઝા ચલાયી રેનોલ્ડ્ઝને પરમ મતોળ થયે. તેની પ્રગતિ માટે તે તનમનધનથી કામ કરવા લાગ્યો અને પીમ વર્ણના ગાળામાં એકેડેમીના સભ્યો અને વિદ્યાર્થીઓ મમત તેણે પંદર સુપ્રમિદ પ્રવચનો આપ્યાં. એનું અસાધારણ પ્રવૃત્તિમય જીવન જોતાં તે તૈયાર કરતાં તેના મમય અને મગજ પર વધુ પડતો શ્રમ નાખ્યો જ હતો !

તે મિત્ર-ચિત્રકારો સાથે બહુ નમ્રતાથી અને ઉદ્યોગતાથી વર્તેલો. ગેઇમ્સબરોની માથે તેને વચમાં ગેરસમજ થઈ હતી; છતાં તે કહેતો કે ગેઇમ્સબરો ઇચ્છાકરો પહેલો ખરો દૃશ્ય ચિત્રકાર છે. પાછળના સમયમાં એ બંને વચ્ચે સલાહ થઈ ગઈ હતી. ગેઇમ્સબરોએ મૃત્યુ પહેલાં તેને એક વાર મળવા તોડાવ્યો. તે વખતે એ બે મદાન પુરબો વચ્ચેથી ઇર્ષા, કડવાસ, ગેરસમજ બધાં જ પીગળી ગયાં, ગેઇમ્સબરોની મૃત્યુશિબિકા ઉપાડી રેનોલ્ડ્સે તેને કબર સુધી માથ આપ્યો અને પાછળથી એકંડેમીના બાપલુમાં તેને માટે ખરા શોકાદ્રશ્ય અને સન્માનવચનો કર્યાં.

લગભગ એક પેઢી સુધી તેણે ખગ જિગરથી એકંડેમીની મેવા-ઓ ઉધારી. તેના મહાભોજન સમયના પ્રવચનોથી તેણે મુખ્યમંત્રી પુરબોને એકંડેમી તરફ આકર્ષ્યાં. પણ દિક્ષગીર થવા જેવી વાત છે કે તેની આંખનું તેજ ગુલ થવાથી અને અસક્ત અવસ્થાની વખતે જ બીજા સભ્યો જોડે તેને મતભેદ થયો અને તેણે રાજીનામું આપ્યું.

અક્ષયત તેની પમદગી સામે વિરોધ દર્શાવવાનો મબ્યોને હક્ક હતો. છતાં રેનોલ્ડ્સ નારાજ થયો. એ પ્રમુખપદ તેમજ મબ્ય તરીકે 'પોતાનું' પદ તેજ દૂર થયો. પાછળથી મબ્યોનું 'ડેપ્યુટેશન' તેને મનાવા ગયું. ગેરસમજ દૂર કરી. તેણે ફરીવાર પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યું.

પ્રવચનો:

રૉયલ, એકંડેમીના વિદ્યાર્થીઓને ઉદ્દેશ્યોક્તિ આપતાં તેના પ્રવચનો બહુ જ વખણાયાં છે. તે અવલુ કરવાને અતિ પ્રસિદ્ધ પુરુષો હાજરી આપતા. પહેલાં સાત પ્રવચનો પુસ્તક ઉપે પ્રકટ થયા એટલે 'યૂરોપનું' ધ્યાન તે પર જોવાયું. ફ્રેંચ અને ઇટાલિયન ભાષામાં તેના તરજૂમા થયા. આ પ્રવચનો ચિત્રકળાનું સક્રિય શિક્ષણ આપવા લખાયાં નહોતાં. એ કામ તો શાળાના વર્ગોમાં થતું. તેની પાછળ

રહેયો રેનોત્ક્રનો ઉદ્દેશ કળાની ઉત્કૃષ્ટતા સ્થાપવાનો, જનતાને જગાડવાનો હતો. તેમજ સિદ્ધ અભિગુચિ પ્રકટાતી વિદ્યાર્થીઓને એ અમરની બૃવભરી સોકત્રિયતામાં ઉતરી જતા અટકાવવાનો હતો.

આ પ્રવચનો વીમ વરમના જુદા જુદા આતરે થયા છે, છતાં તે મધ્યાની વચ્ચે સંગત પરસ્પર સંગતિ જોઈ માનદાશ્વર્ષ થાય છે, તેમજ કળા માટેનો ઉત્સાહભર્યો આદર પહેલાના જેટલો જ છેલ્લા પ્રવચન સુધી નજરે પડે છે.

આ પ્રવચનોથી તેણે છગનડમાં કળામીમાસાનો સાચો પાયો નાખ્યો. ચિત્રકાર માટે મંરમ્પ અને સુદર અભિગુચિ કેટલા આવશ્યક છે તે એણે મમળવ્યુ જડ અનલિસતાવાળો ચિત્રકાર મહાન કળા-કાંડ બનવો મુશ્કેલ છે એમ તે કહે છે. ૬૮મે વર્ષ તેની આખોનું તેજ કમી થઈ ગયું અને તેને પીંડી બાળુએ મૂકવી પડી અને ૬૯ મે વર્ષે ૪ ૧૭૯૨ ના ફેબ્રુઆરીની ૨૩ મી તારીખે તે શાંતિથી ચિ નિદ્રા પામ્યો.

ગુજરાતના ઊગતા કનાયુગમાં આ ચિત્રકારનું ચરિત્ર અને પ્રવચનો જરૂર માર્ગદર્શક થશે અને તે દિશામાં ગુજગતી વાચકોનું કુતૂહલ જાગ્રત કરશે તો આ પુસ્તકનો પરિશ્રમ સાર્થક થશે. ગણ્યારો.

‘કુમા’ કાર્યાલય,
અમદાવાદ }

રવિશંકર મહાશંકર રાવળ

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન પહેલું.

સાચા કળાકારનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો.

[૫૯ ૧ થી ૧૩]

ગંગેવી નામનકે એકેકેમીમાં આગેવી મહાપ અંતે તેમના
માનેકો ઉપકાર—આપણા હયા પ્રકારના કળાકાર—અવિદ્યાન પરિચય
એ નામદારના ઉપકારના બદલો—મંથાનો આગય અને આદર્શ—
એકેકેમીનો મુખ્ય કાયદો—ચિત્રકાર કે કાયદે કેવેલા ગી જેના કેખાન
ઉપરથી ધારણ કેવેલી ગૈરી—ચિત્રકાર કળાનું જ્ઞાન ગી કીને મેળવવું ?—
આપણી એકેકેમીમાં ભવિષ્યમાં ચવાનો કાયદો—શ્રીયુત જ્ઞાન—જ્ઞાનના
કેદમાંક મચનો માંડ કરેલી વિગતિ—કળાની પ્રગતિ માટે જેના કોને
કેલી ભયામણ—નિયમો પ્રતિભાગાગી પુરોગેને જા'ન.પ નથી—
નિયમોનું જા'ન કરવામાં લેવામાં આવતી આણુપટની ગટ—મંથાલકેએ
વિદ્યાર્થી તરફ લેવાની કાગજ—કળાકારના અથોજ્ય આકર્ષણ—નકામી
પ્રવૃત્તિઓથી મત્ય અને શ્રેષ્ઠતાના થતા નાગ—નીનિજ્જટતાનું મગ—
શ્રેષ્ઠ ચિત્રકારના ગુણ—પરિચય—ચિત્રમાં આદેખાતી વાન્તવિકતા અને
મહાચાર—કળાકારની મહત્ત્વાકાંક્ષા—ચૈતન્યયુક્ત અને યથાર્થ નમુના
ચિત્રરવાની કળાકારને ભલામણ—શ્રીયુત કેકાયલનું ધી હીગટયુદ્ધ
ઓદ ધી મેકોમેન્ટ—શ્રીયુત જ્ઞાન—જ્ઞાની આશા.

પ્રવચન બીજું.

ચિત્રકારને સૂચના.

[૫૯ ૧૪ થી ૩૦]

શ્રીયુત જેનાડજ્ઞી ઇ-જા—કળાકારને લક્ષમાં લેના જેવા

સરનો-ચિત્રકળાના ત્રણ કાળ-કલાની સાધના અર્થ-ચિત્રકળાના
 બીજા કાળમાં ચિત્રકારનું કાર્ય-ચિત્રકળાના ત્રીજા કાળમાં ચિત્રકારનું
 કાર્ય-વિદ્યાર્થીઓની માન્યતા અને પરિશ્રમ-ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થી-
 ઓને મંજોરન-નવી રાધ કે વિચારકલ્પનાની અમલતા-વિદ્યાર્થી-
 ઓની શક્તિનું જોડું માપ-અપૂર્વ ચોજક બુદ્ધિવાળાં કાર્યો કેને
 કહેવાં ?-છટાકીના ચિત્રકાળ-શ્રેષ્ઠતા મેળવવાનો સત્ય માર્ગ-મહાન
 પુરુષોનાં કાર્યનું અધ્યયન-યાત્રિક પદતિ વિધરૂષ છે-કેવળ નમુનાનું
 અધ્યયન એ મૂખાંધ ભરેલું છે-રંગોની નકલ કરવામાં સમાયેલી
 મુર્કિત-રંગની ચોક્કસ નકલ કરવા નરક એનવણી-રંગવાની કળાના
 સમાવેશ-ચિત્રમાં વિચારકલ્પના અને નુવિનતાની આવશ્યકતા-
 ચિત્રકળાની અસરકારક પદતિ-વિધનું નિવારણ-ઉપદેશકની વાખ્યા-
 નગતવિખ્યાત નમુનાની પસંદગી-ચિત્રકળાની શૈલી-સતત ખત
 અને પરિશ્રમની મહત્તા-જીવનમાં ઉપયોગ શક્તિની સરળતા-
 ચિત્રકારનો માધી એકનો કલકા-રંગવાની કળા ચિત્રકળાનાં દૃષ્ટાંતો-
 મતન પરિશ્રમથી ધ્યેય પ્રાપ્તિ-કીચી અને પૃથાકનું સચોટ ચિત્ર-
 કળાકારનું માનસ.

પ્રવચન ત્રીજું.

ચિત્રકળાની પદતિ અને શિક્ષા.

મોંઘ્ય દિવ્ય ઈશ્વરી મિદાન-ત્રેઃ મોંઘ્યસુક્ત નમુનાનું અધ્યયન-
 બેકનનો અભિપ્રાય-પરમાત્મનો અર્થ-મોંઘ્યના જુદા જુદા વિચારો-
 જુદી જુદી આદૃતિનાં કલાણમાં મમાએયું સંપૂર્ણ મોંઘ્ય-વિદ્યન
 આદૃતિમાં આકારની મામ્યતા-કુદરતના જાનની આવશ્યકતા-કુદરતની
 માત્ર માગદ-આદૃતિમાં ભવ્યતા અને ચેતન ગેવાની કળા-પ્રતિભા-
 શાળા ચિત્રકાર આંખને અગમ્યતા ન આપનાં મુદ્દિન અગમ્યતા
 આપે છે-ચિત્રકળાનાં ખાતાં-આબેદુખ. વર્ણનકાર ચિત્રકાર-કુદરતની
 રૂપરેખામાં ચોક્કમાઇ અને અપરતાનું આલેખન-મોંઘ્ય એજ
 મિદાન.

પ્રવચન ચોથું.

ચિત્રકારની એકતા અને મૌલી.

[પૃષ્ઠ ૧૭ થી ૨૬]

માનમિદે આનંદની કળામાં કિંમત-વિવચની પમદગી-માનમિદે
 ચિત્ર ખડું કંવાની ચિત્રકારની સકિત-અજોગોના આલેખનથી ઉપ-
 જતી સત્યની ભાવના-સુદમતાનું આલેખન એ બૃહ છે-આદૃતિ
 ચિત્રરવાની ભૂમિકા ઉપર રહેલી ચિત્રની અમર-કુગળ કળાકાર
 કળાનું છુપાવે છે-અતિદામિકે મન્યોના માર્ગથી જરા ફર રહેવાની
 જરૂર-દેશયજ્ઞનાં હાન્યજનક ચિત્રો-અતિદામિકે ચિત્રકળા-ચિત્રકળામાં
 હાવભાવનું આલેખન-ગેવાની કળાના નિયમો અને મિદાનો-લુગડાં
 લતાં ગોદરવાની કળા-ગેમ, દેલોગેમ અને આલોખીમની શાળા-
 વેનીમના કળાકારની વિજ્ઞાની ગૈલી-વેનીમની શાળાના ચિત્રકળોના
 આશય-કામના જાનમંદિરમાં એઃ મખા-ચિત્રકળાની ભાષા-મહાન
 રેલીનો મધોગ-પખોલો વેરોનીમના વિષયપસંદગી ઉપર અભિપ્રાય
 -એનીખાલ દેરેમીતો મત-વેનીમ અને દાદાલીના ચિત્રકારો વચ્ચે

તકાવત-વેનીમના ચિત્રકારા માટે માલિકા એન્ડેનો અને વમાગિના
અભિપ્રાય-પાઓએ વેરેનીમ અને મીંગેરટની સૌની-આવંકારિક
મૈનીનો કેસાવો-ચિત્રમગેનો આશય-ફેલેમીમની શાળાનો કુખ્ય ચિત્ર
કાર એન્ડે-કેસ ગાળાના ચિત્રકાર-ચિત્રાલગન દેખાવ ચિતરનાર
ચિત્રમગ-અંતિદામિકે વર્ણુન કરના ચિત્રકાર અને આમેનુષ વર્ગન
રનાર ચિત્રમગ વચ્ચે તકાવત-તંદનીની ગમિકના-ગયુક્ત સૌનીની
ગમર-સયુક્ત સૌનીની મફવનાનુ દખાન-ચિત્રમગ એન્ડે-ગામા ય
પદલિ ઉપર રચાવના કાયોનુ ચિત્રચાસીપા

પ્રવચન છઠું.

નકલ કરવાની કળા, પદ્ધતિ અને સિદ્ધાંત.

[પૃષ્ઠ ૮૮ થી ૧૨૨]

મહુચિત અને એકતરંગી વિચારો કાળી દેવાની ભક્ષામણુ-
પ્રેરણારૂપ કળા-અજાન માણુમેની દષ્ટિએ કળાનાં કાર્યો-કુદરતી શક્તિ
ઉપર અણુધરનો વિશ્વાસ-પૂર્વજોનાં કાર્યોનું અનુકરણ-કુદરતનાં
કાર્યોની નકલ-નકલ કરવાની દેવ-નવા શોધક વિચારોનો જન્મ-
પ્રતિભાનો અર્થ-પ્રતિભાની પ્રાપ્તિ-ટીકાથી ડોઝ નહિ-પ્રતિભાને
નિયમોનું બંધન-પ્રતિભાનું લક્ષણ-નકલ કરવાની દેવ એ નો મનુષ્ય
અવભાવ છે-મનની કેળવણી-આધનની આવરયકતા-પ્રતિભા અને
જ્ઞાન-નકલ કરવા માટે યોગ્ય નમુનાની પસંદગી-કુદરતનું અધ્યયન-
પૂર્વજોનાં કાર્યોનું અધ્યયન-મંપૂર્ણ કળાનો અર્થ-કુશળ નકલ
કરનાર-કાર્યોમાથી શીખાતી કળા-વિકૃતિનો નાશ કેમ થાય ?-
નવિનતાની મહત્તા-ફોપ અને મોંદર્યનું અધ્યયન-એકજ માનીતા
કળાકારની નકલ ન કેળે-અનન્ત નમુનાની નકલ કરો-નીચી કાટિના
નકલ કરનારાઓ-કેટલાક ચિત્રકારોની નકલ કરવાની શૈલી-કળાકારોનું
કર્તવ્ય-પ્રાચીન મમયનાં કાર્યોનું અધ્યયન-નકલ કરવાનો લાભ-
નકલ કરવાની ખીછ પદ્ધતિ-તકેડેથી કળાનું નિરાકરણ-નકલ કરવાની
કળાને ઉત્તેજન-નકલ કરવા લાયક નમુનાની શાળાઓ-ડચ ચિત્રકારોની
શૈલી-નકલ કરવા લાયક શાળાઓ-કળાની મંપૂર્ણ વિચાર કલ્પના-
ખીજના કાર્યોનું અધ્યયન ચોતાના કાર્યમા રેડવાની ભક્ષામણુ-એક
ચરત્રી કળાકાર માથે વાનગીત-કળાના ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ-મહાન
ગુરુઓના મહાન કાર્યોની પદ્ધતિ અને સિદ્ધાંતની નકલ કરવાની
લક્ષામણુ.

પ્રવચન માતમું.

રમિકતાનું મત્ય ધોરણ

[૫૬ ૧૧૩ થી ૧૪૩]

માનમિ. ઉગ્રોગની ભવામણ-કાના પાથો-પ્રગા જાનની
આવશ્યકતા-કવિ અને જાનિનો મમર્ગ-મિકતાનો અર્થ-કામા
વાતવિધાની જરૂર-જુવાનીમા પાનાનો નવનત અગ્નિ ક્રોધિય
અભિપ્રાય-પ્રતિભા અને રમિ ના નવ્યે મારો મબધ અને તકાવત-
વિચારકોનો અભિપ્રાય-અભિપ્રાયની સુનારકાંકે મમર્ગ-ગમિતા નમ
ઉપજવની-ચિત્રની મધ અમર-એકનગરી અને મુકુચિત વિચારની
અમર-નગરી અને મવજી દેગા-કુદરતના મધ અભાવની મમર્ગ-
જુવાન વિદ્યાર્થીઓની ગુચરજી-ગમિતાનો મમાવેલ-કામાગેની
જૂત-પ્રમા. અને આકૃતિ ગ્યનાની ખીનનદ અને ગુચરજી-
મનોજ જક વગુ એજ કુદની વગુ-તરગી કપનાનો-અમ્બીમા
કમેન્મની પદ્ધતિમા ભે મોગદેવ-ચિત્રમાનો અ-કમેન્મની સૈરી-કા
જુદિ અને સાગલીને ઉત્તેજિત કે છે-કાની માનવજાત ઉપર અમર
-કાની અગમ્યતાનો આધાર-નીચી પ્રદિની સૈરીમા મપૂર્ણતા-ચિત્રમા
પોય વેશેનીસ અને મિ-દારે-મા રોના નુકસાન કારે જે-જ બૂલ-
રમિતા વિશે થોડા મૂચનો-પનામા આમ્યતા અને સત્ય વિચાર-
મનુષ્યઅભાવનું અવનોકન-માના નિષમાનું બધારજી-સગમામલીની
પદ્ધતિ-કપના અને મનોવિષય ઉત્તેજિત થવાના કારણો-કા અને
મદગુળી માણુમ-ટેવ અને નિચાનેની અસર-ચિત્રમામા જુદિની
કુશળતા-મામા અલગ કે આનુજોનો ઉપયોગ-પોતાની મેગન
અને રમિકતા-કેસાનો ઉદ્ભવ-ચિત્રમા વાનકાક-કામારેનું પદ્ય
-પુરાતન મમવના અલગ મે-જનમા ચિત્ર વિચાર અને અભિપ્રાયો
-પોતાના અવધાની દશા-પ્રગમનનું પ્રાગમ્ય-અનન્ત મત્ય અને

સૌંદર્ય-રસિકતા કેળવવાનો પંથ-કળાના મહાન ગુણો તરફ
પૂર્વ ત્યાગ.

પ્રવચન આરંભ.

કળાના સંકુચિત ખ્યાલ અને સિદ્ધાંતોનું નિરાકરણ

[પૃષ્ઠ ૧૪૪ થી ૧૬૮]

કળાની શ્રેષ્ઠતા અને સૌંદર્યનું અનુકરણ-ચિત્રકળા અને કવિતા
-મનની કેળવણી અને નવિનતા-લુદ્ધપણું દેખાડવાની કળા-આકૃતિ-
રચનામાં લુદ્ધ લુદ્ધ વિષયો અને ભાગોની અમર-આકૃતિમાં 'વિશ્રામ'
કે 'આરામનો અર્થ'-ચિત્રકાર રેચાન્ટ અને પોર્સીનની શૈલી અને
'લક્ષણ-આકૃતિરચનામાં વિશ્રામ કે આરામની આવશ્યકતા-માદાધ
પર વિવેચન-રીઝોડનાં ચિત્રો-રોમન કેથોલીક ચિત્રકારો-નીતિ અને
કળાનો ગાદ મંબધ-સાદાઈના મહાન ગુણ-રંગવાની મહાન કળામાં
માદાઈની આવશ્યકતા-કળાની કલાલિયતનો ઉદ્ભવ-કળાની કળા
લિપત કે દરિદ્રતા ફર કરવાના સાધનો-દાંકડી બેફરકારી-પ્રકાશ
અને અધકાર જાળવવાની પદ્ધતિ, વિરોધદર્શક કૃત્રિમ આકૃતિ-વિરોધ
દર્શાવવાની કળા-કળાના નિયમોની સંપૂર્ણ મુખ્ય-વિષયની મુખ્ય
આકૃતિ ચિત્રવાની કળા-પ્રકાશની ખીલવટ કરવામાં સેવાયદી છટ-
આકૃતિ રચનાની લુદ્ધ લુદ્ધ પદ્ધતિ-ચિત્રમાં પુરવાના રંગો-રોમ અને
ફોરેનાઈનના રંગની પદ્ધતિ-ચિત્રકાર લિથ્વાન અને કાર્લોમરટ્ટી-
ગ્રાઈટીઅનનું 'બેકમ અને એરીએડને' નામનું રંગીન ચિત્ર-ચિત્રમાં
ઉર્જવળ પ્રકાશની જરૂરીયાત-ચિત્રની શ્રેષ્ઠ અમર શી રીતે ઉપજે /-
એન્સનું એક શ્રેષ્ઠ ચિત્ર-પ્રવચનનો ઉદ્દેશ-આપણી નજર આગળના
ચિત્રો-ચિત્રરેખામાં કદખાની શક્તિ-આકૃતિ અને લક્ષણોની સંપૂર્ણ
એકકળાઈ-ફેક્ટોરેટ પ્લીનીના આપાંતરમાનો એક ચિત્ર મંબધે કદગે.

પ્રવચન નવમું.

મનની પ્રગતિનું લક્ષ્યબિંદુ

[૫^{મું} ૧૬ થી ૧૭]

આપણે જ્ઞાનમંદિર એ ત્રેહ શિ પદગાના મળ્યો ઈ-હન્દિયો
ની રાખના-હન્દિયોના આગય-હન્દિયાદિક મુખમા નષ્ટ થની-
-ગાના આગય-મોદ્ય અને મગ્નરી ગમિના

પ્રવચન દશમું.

શિષ્યપદ્ધતિ.

[૫^{મું} ૧૭ થી ૧૮]

શિષ્યપદ્ધતિ અને ચિત્રપદ્ધતિ-શિષ્યપદ્ધતિનું સ્વર્ગ-શિષ્ય પાનું
આનખન-શિષ્ય પદ્ધતિનું નિશિષ્ટ જગત્-આકૃતિરચનાની ચોક્કમા
એજ મોદ્યના પાયો-એપોનોના મોદ્યના આધાર-મોદ્ય દર્શાવવાની
મુખેરી-એપોનોની આકૃતિનું નક્ષત્ર-શિષ્યપદ્ધતિમા મોદ્ય, લગા
અને મનના હાવભાવ વિગેરે સમ્પન્ન-શિષ્યપદ્ધતિ-શિષ્યપદ્ધતિમા મનના
હાવભાવ અને અભિનય આપેખવાની અગત્યના-ચિત્રપદ્ધતિ અને
શિષ્યપદ્ધતિ રચના અને અન્તર્ગત કાય-આધુનિક મમયના શિષ્ય
એના નિર્ગત મુધાર-શિષ્ય પદ્ધતિના સર્વો-અને કદામા એ
આમાન્ય નિયમ-ગુગમયતાની ગાવલ-માવલ-એના પેલાકેનો પ્રગ-
તિ અને નિયમિત ગમિકતા કયા રીતે ?

પ્રવચન અગીયારમું.

વિષય પદ્ધતિ કરવાની પદ્ધતિ

[૫^{મું} ૧૮ થી ૨૦]

પ્રતિબાશાગી પુત્ર કાણુ ?-અત્ય પ્રતિબાનો મમાવેશ-વિષયો

પરમંદ કરવાની પદ્ધતિ-ઝીંબી અને વિગિટ વગુનું નિગીલખ-મીલુનાં
પૂતમાં-વિષયોમા ચિત્રકારનું ધ્યાન-વિષયોનું સદમ અને વિશાળ
અવયોકન-ચિત્રકારેના વક્ત્રો ઉદભવ-ચિત્રકાર ગેકાયવની નિગિદ્ધતા-
ચિત્રકાર ટાઇટીઅનની ગ્રેકતા-વિશય પરમંદીની પદ્ધતિની ગુર્મિના
મર્મવિદ્ય-ચિત્રકાર ટાઇટીઅનની ચિત્રકર્તા-ગુણ અને દોષની પરીક્ષા-
ચિત્રકારનું સદ્યચિત્ત-ગેકાયવની ગ્રેકતાનું કારણ-આકૃતિનો મમત્ત
નિગાર દર્શાવવાની કળા-ગેમનો સ્ફુટીઓ-ચિત્રાંતર્ગત દેખાવનું વર્ણન
કનાર ચિત્રકારની પદ્ધતિ-દૃષ્ટાંત-ચિત્રની મામાન્ય અમર ઉપર ગ્રેક-
તાના આધાર-એક આગકનું ચિત્રાવયોકન-ચિત્રની મામાન્ય અમર
ઉપજનવા માટે મતત પત્રિચમની ભક્ષામણ-વિશાળ અને નવાવવા
મનની આનંદકતા

પ્રવચન આરમ્ભ.

અધ્યયનની પદ્ધતિનો મરજી માર્ગ.

[૧૬ ૧૦૦ થી ૧૦૧]

અધ્યયનની પદ્ધતિનો અર્થ-અધ્યયનના અવાર-અધ્યયનની
પદ્ધતિ-વિદ્યાર્થીની ઉત્કેષ્ટ હમ્મી અને કળાની 'મનથી થના લાભ-
ગાત્રોની ગોરી જેવ મન વન-વિદ્યાર્થીઓમા આ મત્તદાની આવ
મ્મદતા-માયા કળાકારોની થની ગકલત-આખી ઉદગીને વપને
ચિત્ર-કારેના ઉદભવ-ચીત્ર કેવિ મેટામોર્ફોસિસ-આકૃતિની પંખા
ચિત્ર-કારા કુશળતા-અનુભવની જગીયાત-આવકાષ્ટિ દેશવાની જવા
મણ-કળાકાર વૃમ્મણોર્થે અને વાકેષ્ટની પદ્ધતિ-ચિત્રકાર ગેકાયવની
નથી ગોષ કરવાની પદ્ધતિ-અમમદ જગરમાથી ગોરી કરવાથી
કળામંતે થના ગેકાયવ-ચિત્રકાર માઈલ્ડ એન્ડેલોની પદ્ધતિ-માથી
કુનળના પ્રાંત કરવાના માંડેના-મહાઅગ્નિવમની આગતેના લક્ષ્યો-

ચિત્રકારોને નવી ગાથ કરવાની ભલામણ-ચિત્રકારોને કુદરતની મદદ લેવાની ભલામણ-જાનના જ્ઞાન મંદિરોના મંચાલક ચોચર-કુદરતના મંમર્ગથી થતી પદ્ધતિ.

પ્રવચન તેરમું.

કળાના ક્ષેત્રમાં કલ્પના અને હૃદયની ક્રોમળતા.

[૪૫ ૨૨૩ થી ૨૩૭]

વિવેચકની ટ્રેડ ટાઈ-કલ્પનાની અમર-કળાના ક્ષેત્રમાં ગાળી વિચારશક્તિ-એકતરફી તર્કશક્તિથી દોરવાઈ ન જવાની ભલામણ-પ્રગતિનાં માધનો પર વિવેચન-કુચ્ચ ગૈરીમાં મંદારી રમિકનાનું નિરૂપણ-અરખામાળીની પદ્ધતિ-ચિત્રકળા અને કવિતા-મંદીશાકમ એક ઇકલનીના ચિત્ર વિશે કેટલાક વિચારો-હોમરનું હોમરે કહેયું ભાષાંતર કળાકાન્ના ઉત્કર્ષનો આધાર-કલ્પનાને જૂનાં જમાનામાં લઈ જવાની ભલામણ-નાટ્યકળા એ મનુષ્ય-આવનું તદ્દપ આદેખન છે-નાટ્યકળામાં આલુઆલુંનાં માધનો ઉપર વિરોધ લક્ષ આપવાની ભલામણ-નાટ્યકળાના કૃત્રિમ મંદોગો-ચિત્રકળા અને નાટ્યકળાનાં મંબધ-મર્વ કળાના આશય-ચિત્રકળા અને શિલ્પકળાનાં મંબધ-ચિત્રકળાની દૃષ્ટિએ શિલ્પકળા-ચિત્રકળાએ તે જલસંત અંધરી તણખો છે-ચિત્રકળાનું મંબોધન.

પ્રવચન ચૌદમું.

કળાકાર ગદ્ય-અર્થોની ચૌલી અને પદ્ધતિ.

[૪૬ ૨૩૮ થી ૨૫૬]

પ્રજનીય દાખલાઓનું અવલોકન-કળાકાર ગદ્ય-અર્થોની પ્રગમા-પ્રીયુત રેનોડરનો કળાકારો મારે અમન અભિપ્રાય-ગદ્ય-અર્થોના

રીતરીવાજ અને ટેવનું વિવેચન-ગેષ્ઠ-સજરોની પદ્ધતિ-મરણ પયારીએ ગેષ્ઠ-સજરોના ઉદ્ધાર-વાસ્તવિક જગત એ ગેષ્ઠ-સજરોનું અધ્યયન-કુદરતનાં સચોટ અવલોકનમાંથી ઉપજેલી રસિકતા અને શ્રેષ્ઠતા-ગેષ્ઠ-સજરોની રાણી-શ્રીધુત વિદ્યુતે ચિત્રલેખનમાં કરેલી ભૂલ-ઉપરતી ભૂલની સુધારણા-ગેષ્ઠ-સજરોની શૈલી અને પદ્ધતિમાં ગુણ.

પ્રવચન પંદરમું.

ઉપસંહાર.

[પૃષ્ઠ ૨૫૦ થી ૨૬૦]

આપણા જાનમંદિરમાં પ્રવર્તતી ઐક્યતા-જાનમંદિરના જુદા જાતાંની શ્રેષ્ઠતા માટે ધન્યવાદ-સર્વ પ્રવચનમાં કરેલી ચર્ચા-કળાની ભૂમિકાનાં માધનો-કાન્સના કળાકારનાં કાર્યો વિશે વિવેચન-અથવા પ્રવચનનો ઉદ્દેશ-ભુખિધૂર્વક અધ્યયન કરવાની લક્ષ્યમણુ-આવીરૂપ માધકલ એન્જેલો-માધકલ એન્જેલોની કવિત્વશક્તિ-યાંત્રિક શક્તિ અને કવિત્વ શક્તિનો સંબંધ-માધકલ એન્જેલોની શૈલીઓએ ગ્રેલેલી ગ્રેરણા-ચિત્રકળાની લખતની સચોટ અમર-માધકલ એન્જેલોની તરંગી પદ્ધતિ-આનંદલયક રસિકતાને પ્રાપ્ત કરવાની લક્ષ્યમણુ-મહાન કળાની પ્રાપ્તિ-નકલ કરવાથી મળતા મુચનો-રસિકતા પ્રાપ્ત કરવા માધકલ એન્જેલોનાં કાર્યોનું અધ્યયન કરવા લક્ષ્યમણુ-કળા-કારને બીજા ઉપદેશ-આપણી અધોગતિનાં કારણ-માધકલ એન્જેલોના વિશિષ્ટ સમણો અને એનાં ગ્રેરણાપ્રધાન કાર્યો.

સમાપ્ત.

કળા વિષે પ્રવચન.

પ્રવચન પહેલું.

શાયલ એકેડેમી ખુશી સુકતાં વ્યક્તા કરેલ

તા. જાનેવારી-૨-૧૯૬૮.

સાચા કળાકારના વિશિષ્ટ લક્ષણો.

લલિત કળાઓની ખીવવટ ચાચ એવી સંસ્થા રાજેશ્રી ઉદારતાને
લીધે અતે આપણે માટે ખૂણે છે. આ
રાજેશ્રી નામદારે એકે પ્રસંગે લીધે કળા પૂજકને અત્યંત રસ
ડેમીમાં આપેલી સ- એટલુંજ નહિ પણ એથી સમગ્ર રાષ્ટ્રને
હાય અને તેમનો મા- પણ અવનવો આનંદ થશે.
નેલો ઉપકાર.

ત્યારે વસ્તુઓની ધીમી પ્રવૃત્તિ કુદરતી રીતે સમૃદ્ધિ અને
સત્તાની છેલ્લી અસર રૂપેજ પરિણમે છે ત્યારે શા માટે પ્રિન્ટન જેવા
મહાન રાજ્યને એ અર્થકારની જરૂર પડી હશે તેનું કારણ દર્શાવવું
એ ખરેખર અઘરું છે.

મણીવાર આવી સંસ્થાની બધામણુ ટેવળ વ્યાપારને અર્થેજ
કરવામાં આવે છે. આવા સિદ્ધિતા પર રચાયેલી એકેડેમી તો પોતાનો

મહુચિત આશય પણ મિદ્ધ ન કરી શકે ને એનો પાયો ઉચ્ચ પ્રમાણનો ન હોય તો હુતરમા કોઈ પેલું જાતની રમિકતા ન ઉદ્ભવે. ઉત્કર્ષ કળા આબાદીને પામે તો નાના અને હલકા ધ્યેયો આપોઆપ પોતાનો રમ્તો પેસે.

જો શબ્દકુંવરે આવી મગ્યાની માચી પ્રતિષ્ઠા મુજબ ઉપરેખા દોરી છે અને મદ્યનું વિદ્વાન, વિનયી અને વેપારી પ્રજાને જેણે કળાને સ્થભરૂપ બનાવી ઉત્તેજન આપ્યું છે એવા કુવર મગવાથી આપણે ખરેખર મુખી છીએ અને સમ્મદરથો ! તમારી લાખી અને ઉડી ધગ્યાઓ પરિપૂર્ણ થઈ તેને માટે કુ તમને ધન્યવાદ આપુ છું.

નામદારની લાગવગ સિવાય મરગતા મેળવવાની અશક્યતાની આખીની એટલીજ છે કે મ્હે એકેએમી માટે મભામા ધણીએ રચ્ય મૂકી, અમખ્ય વાટાપાટ કરી અને સવાહ લીધી પણ બધી નિરર્થક ગઈ, પણ એવાંએ વખત આવ્યો છે કે નામદારની વગ પણ વ્યર્થ ગઈ છે મ્હેને વિચાર કરતા અત્યંત આનંદ થાય છે કે જ્યારે દરેક સન્મેત એકત્ર થતા સામે અને તેમાંથી માન અને ઉત્કર્ષની સામળી ઉદ્ભવે ત્યારેજ આપણા મડળ સ્થપાય છે.

આપણા નામદાર જરાજર સમજે છે કે દરેક કળાનો આશય મનુષ્યના મનને મદદ અને સરકારી બનાવવાનો છે.

આટલું બધું સુકાર્ય નામદારથી થયા પછી પણ જો આપણી પ્રગતિ આ સમ્યાને અનુરૂપ, કદાચ અવિશ્રામ, પરિશ્રમ અને ઉદારતા દેખાડવા, તરફ ન હોય એજ નામદારના ઉપ-તો આપણી ગભીર ભૂલ કહેવાય. ચાલો, કારનો ખદલો. આપણે આપણા ઉપર થએલો ઉપકારનો આભાર અવિશ્રાન્ત પરિશ્રમથી જ દેખાડીએ તો કે આપણું સુકાર્ય એમની ધારણા મુજબ ન ઉતરે તો પણ કાષ્ટ નહિ તો આપણા કુન્નરને આશ્રય અને મહાય તો મળશે જ.

આપણા વિજયનું ધોરણ તમે તે પર હો તો પણ એટલું તો નહીજ કે આ સમ્યા કળાનું જ્ઞાન સંસ્થાનો આશય વધારવા મદદરૂપ થઈ પડે, અને જો અને આદર્શ. શ્રેષ્ઠ આદર્શનું ધ્યાન ધરવાનું, અને એ આદર્શ કદી નહિ પાળવાનું નથીબ મહાન વ્યક્તિને પણ હોય છે તેવા શ્રેષ્ઠ આદર્શની પામે આ સમ્યા લાવે છે

એકેડેમીના મુખ્ય કાયદો કુશળ માણસો ઉત્પન્ન કરી વિદ્યા ર્થીએને દોરવા ઉપરાંત જાનોએ મહાન એકેડેમીના મુખ્ય લાખનો બેમાડવાનો છે આ માધનો કાયદો. પર જ શુદ્ધિશાળી માણસો કામ કરે છે મરણ કે આવા માધનો વગર પ્રયત્ન શુદ્ધિ પણ નિષ્ફળ નીવડે. આજે બૂત નમુનાનું અધ્યયન કરવાથી ગત મુગોના મિશ્રિત અનુલભવાથી ઉદ્ભવેનો મોદ્યનો વિચાર એકદમ પ્રાપ્ત થાય છે અને આપણા પૂર્વજોની ધીમી અને વિદ્યથી

ભરેલી પ્રગતિ આપણને દૂર કે અને સરળ માર્ગ લીખવે છે. ધણા કળાકારેને આદર્શ નકી કરતા આખી જિંદગી વીતી જાય છે તેવો આદર્શ વિદ્યાર્થી એકી નજરે અને દષ્ટિએ મેળવે છે અને તેની અસરથી મતુષ્ટ થઈને વિદ્યાર્થીએ આદર્શ શી રીતે મેળવ્યા અને નકી થયા એની દુઃખદ વિદ્યાની શોધથી ઉગરી જાય છે આવા શાયદને અભાવે કેટલાએ મહાન અને કુદરતી શક્તિવાળાં મનુષ્યો આ પ્રજાએ શુભાવ્યા હશે ! તેઓને પ્રતિભાસાળી મનુષ્યના અત્યુત્તમ કાર્યો જોવાની તક પણ મળી નથી કે જે કાર્યો આત્માને એકદમ ઉજાળે છે, અને એ અપ્રતિહત ધન્યવાદનો નિરતર રમ રડ્યા કરે છે

એટલું તો ખરૂં કેરેશયવને એકેડેમીમાં અભ્યાસ કરવાનો લાભ નહોતો મળ્યો, પરંતુ તેને આખું શેમ ચિત્રકાર રેફાયેલે કે- અને ખાસ કરીને માઇકલ એન્જેલોના પેલા સીસ્ટેના દેખાવ કાર્યો એકેડેમી રૂપજ હતો કેપેલા/સીસ્ટેના ઉપરથી ધારણ કરેલી ના દેખાવ પરથી અને શુષ્કતા, જમ રોક્ષી. લીપલુ અને નિરરમખલુ કે જે વિશિષ્ટ

અને વ્યક્તિમત વસ્તુઓના અધ્યયનકે તકાવત જોડે જોડાયેલા હોય છે તેમાંથી તેણે તરત જ ચિત્રકળાની ઉમદા અને ભવ્ય રૈલી ધારણ કરી કે જે રીત મામાન્ય અને નીર્ણીત કુદરતના વિચારો અધૂરા નિરપણને-સુધારે છે

દરેક વિદ્યાર્થીની આમશામ જ્ઞાનનું ફરતુ વાતાવરણ હોય છે, અને તેમાંથી દરેક વ્યક્તિને પોતાના ચિત્રકારે કળાનું જ્ઞાન શોધક વિચારોને પુરતી પુષ્ટિ મળે છે. શી રીતે મેળવવું? એકાંતમાં અભ્યાસ કરી જ્ઞાન મેળવવા કરતા આવી રીતે મેળવેલું જ્ઞાન વધારે લોકપ્રીય છે વળી, આપણને ખબર પણ છે કે કેટલું પણ પુવક

જેટલી સહેલાઈથી પોતાના મરખા, દરજ્જાના સહાધ્યાયીથી શાન મેળવે છે તેટલી જ સહેલાઈથી પોતાથી ઉચ્ચ પાસેથી મેળવતો નથી, અને તેથી અપદાનો જ્વલંત અગ્નિ સમતામાથી જ-અરેજરીઆપણામાંથીજ ઉદ્ભવે છે.

૧૦ ૧ ૧

કોઈ પણ પ્રજા ગર્વ કરી શકે નહિ, એવો મોટો લાલ આપણા એકેડેમીમાં યશ એવું ભાર મુકી, આપણા એકેડેમીમાં જણાવું તો હરકત નહિ. આપણી પાસે લવિધ્યમાં થવાનો ન ગીખવાનું કે જીલવાનું કશું નથી, ભોટો લાલ. હાલના કળાકારોને આ વખાણનો સપૂર્ણ હક્ક છે. અત્યાર મુધીની તેમની પ્રગતિ યોગ્ય માર્ગે છે. હવે પછી જીવિશાળી માણસોના પ્રયત્નો આપણી માથે યોગ્ય દીશામાં કરવામાં આવશે જે સૌથી ઝડપથી મુમાફરી કરે છે તે ખરા માર્ગથી ફર રહી, મૌથી વધારે રખાડે છે એવું જે બીજા મન્યામાં ચાલી રહ્યું છે એવું આપણી મન્યામાં બનશે નહિ.

આ કામ ઉપાડવામાં મહારા મિત્રોના અનુકૂળ અભિપ્રાયથી જ્યારે મને મારી છાપ પડી છે તો મહારે શ્રીયુત્ રેનાદકની તેમને કોઈ પણ આસક્તિ બંધન કરા- કેટલાંક સૂચનો માટે વધુ તે અધટિત કહેવાય, પણ આવી કચેલી વિશ્વપતી. મન્યાઓ ધણીએ વાર નિષ્કેળ નિવડે છે, અને કુદરતી રીતે વિચાર કરતા દીવગીરી થાય છે કે કેટલુંએ કામ થઈ શક્યુ હોય તે મહારા કેટલા મુચ- નાથી કેટલી જૂલો અને ખોડખાપણ સુધરે તે માટે એ સૂચનો કર- વાને મહારે રમ લેવી પડે. અધ્યાપકોને-પ્રેક્ષકોને હીક લાગે તો આ સૂચનોને અમલમાં મુકવા અથવા નો ફેટી દેવાંએ એમની મરજની વાત છે.

મહારી તો ખાસ એ લલામણુ છે કે જુવાન વિદ્યાર્થીઓએ મહાન ગુરુઓથી ધડાએલાં કળાનાં નિય-
કળાની પ્રગતી માટે મોને સંપૂર્ણ રીતે આસાને આધીન થઈ, રેનોહાએ કરેલી લ સખત રીતે પાળવા જોઈએ. જે નકુનાનાં લામણુ. વખાણુ કેટલાએ યુગોથી થયા કરે છે તેવા નકુના સંપૂર્ણ અને દોર રહીત ગણાવા જોઈએ અને એ નકુનાઓ આપણા અનુકરણના વિષય થવા જોઈએ, નહિ કે ાકા પાત્ર થવા જોઈએ.

મહાન સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે કળાની પ્રગતિ માટે આ એકનોજ અસરકારક અને સુદર રમ્તો છે, જેનું
(૧) નિયમો પ્રતિભા સહા શ્રવા તરફજ વળણુ છે તે માણસ શાળી પુરૂષોને બધન મૂળ તત્ત્વોનો ગુરુ બને તે પહેલાં તો રૂપ નથી. તેને બખર પડશે કે તેની છાદગી પુરી થઈ ગઈ છે, પણ એટલું તો મહાન સૂત્ર તરીકે ચાં રાખણુ જોઈએ કે જે વ્યક્તિ કેવા પોતાના જ શાન ઉપર ઝઘુમે છે તે વ્યક્તિ અભ્યાસ શરૂ કરે છે તેનેથીજ અગ્રે છે નિયમો એ પ્રતિભાશાળી પુરૂષોને બધન રૂપ છે અવો ખોટો અને અધટિત અભિપ્રાય દૂર કરવાની દરેક તંત્ર લેવા ચુકવી જોઈએ નહિ છુદ્ધિ વગરના પુરૂષોને માટે જરૂર તેઓ બધન રૂપજ છે. બખતર સમક્ત મનુષ્યને અનંકાર અને બખાવ રૂપ થઈ પડે છે પણ તે જ બખતર અસક્ત અને કમનશીબને રક્ષણ કરવાને બદલે ભાર રૂપ થઈ પડે છે

નિયમોનું ખંડન કરવા કેટલી મધી છટ લેવાય છે અને વિદ્યાર્થીઓજ ગુરુ થઈને એમે છે ત્યારે નિયમોનું ખંડન કરવા એ સખધેમા એક કેવિ લખે જે તેમ લેનાતી અણુઘટતી છૂટ. " સૌદ્ય" છુટવું એ કળાને અલખ્ય

છે-કળાની પ્રહારશક્તિની બહાર છે. " આ પણ એક બીજો વિચાર છે. ત્યારે તેમની પ્રતિભા પુરે પુરી સંપૂર્ણતાને પામે છે, ત્યારે નિયમોનું કદમ અડત આવે છે પણ બધર ઉશ્કેરતા પહેલા પાલખને તોડી નાખવી જોઈએ.

સંચાલકોએ વિદ્યાર્થીઓની પ્રતિભા ઉપર ખાસ નજર રાખવાની જરૂર છે, કારણ આમળ વધેલા વિદ્યાર્થીઓ

(૩) સંચાલકોએ વિદ્યાર્થીઓની અભ્યાસની ખરી અણી ઉપર આવે છે. ત્યારે તેમની લવિષ્યની શક્તિ અને આસ્વાદને કેળવવાનો ખરો આધાર રહે

છે તે ઉભરમા તેઓ કુદરતી રીતે જ સગીન વસ્તુ કરતા તેજસ્વી વસ્તુ તરફ વધારે ખેંચાય છે અને કુખદ અને નાનમ ઉપજાવે એવી ચોકસાઈ કરતા શકેડી બેપરવા ને વધારે પસંદ કરે છે

એટલું તો કહી શકાય જ પડે કે સુદર રીતે રચવાની સરળતા

કળાકારોનાં અધ્યોગ્ય એ યુવાન હૃદયને આકર્ષે છે અને તેમની આકર્ષણ. મહાત્વાકાંક્ષાના વિષયો થઈ પડે છે તેઓ આખ આજી નાખે એવી શ્રેષ્ઠતા અને

સુદરતાનું અનુકરણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે કે જે શ્રેષ્ઠતા મેળવવા માટે વિશેષ મહેનત તેમને કરવી પડતી નથી નકામી પ્રશ્નિઓ પાછળ વખત બગાડ્યા પછી મોટું કુખ પાછા ફરવાનું થઈ પડે છે, પછી સુધરવું હોય તોયે પણ ધણું જ મોટું કહેવાય એવો જાણે જ દાખલો મળશે કે મન એક વખત કલુષિત થયા પછી અને બ્રાતિજનક સંપૂર્ણતાથી છેતરાયા પછી વળી પાછું બી 'તે બી' તે પણ સંકાર્યમા પ્રવૃત્ત થયું હોય

આવા નિરપોગી ઉપયોગથી તેઓ મત્ત અને ખરી શ્રેષ્ઠતાને
 પામતા અટકે છે, તેઓ સંપૂર્ણતાની
 નકામી પ્રવૃત્તિઓથી ઉચ્ચ ક્ષેત્રો પહોંચે છે, તેઓ ખરી
 સત્ય અને શ્રેષ્ઠતાનો વસ્તુને બદલે પડછાયાને મદદ કરે છે
 થતો નાશ યાત્રિક સુખને કલાની મુખ્ય શ્રેષ્ઠતા માને
 છે, કે જે યાત્રિક સુખ કેવળ અસકાર
 રૂપ જ છે અને એના શરો થોડાક જ છુટા છવાયા ચિત્રકારોજ
 પારખી શકે છે

આપણી નીતિ શ્રેષ્ઠતાનું અથવા અશુદ્ધતાનું સૌથી ભયંકર
 મુળ મૂળને તો આ લાગે છે :
 નીતિ શ્રેષ્ઠતાનું મુળ. આ વાત કહેવામાં જરાયે ભૂલ કરતો
 નથી. પણ મૂળ વિચારપૂર્વક અને
 અનુભવથી કહું છું કે ધણાં પરીદેશી એકેડેમી આ દોષના
 ભોગ થઈ પડ્યા છે સચ્ચાઈક વિદ્યાર્થીઓની ત્વરિત કુશળતાથી
 શીખ થયા હોય અને તેમની ચોક્કસાઈને ભોગે કામ અડપથી
 આટોપવાની કળાને વખાણી હોય એ વાત સક્ય છે

એક બાબતથી પણ યુવકોને કાર્ય સાધનાના કાબેલવાન કહેવામાં
 વાની નકામી અને લઘુ મહાત્વાકાંક્ષા છે
 શ્રેષ્ઠ ચિત્રકારના ગુણ. એટલું જ નહિ પરંતુ ખીણ બાબતથી
 તેમનું સ્વાભાવિક આગસ તેમને લવચકાવે
 છે ચોક્કસાઈ મેળવવાના પરિશ્રમથી ઉપજતી આશા અને
 ઉમેદથી તેઓ ડરે છે જુવાનીનો જુસ્સો ઘેરાતી ધીમી
 પ્રગતિથી કંટાળી જાય છે અને કેવળ પરિશ્રમની અધિરા
 ધથી કી જાને વાવાઓમાંથી હતવા
 (૧) પરિશ્રમ. ઇચ્છે છે તેઓ શ્રેષ્ઠતાને પામવાનો

માર્ગ વધારે દુઝા રાખવાની ઇચ્છા રાખે-છે, વળી જે નિયમો વગર જરાયે ચાલી ન શકે તેવા કળાના નિયમો ગિવાય તેઓ કાંઈક ખીલજી માધનોથી અત્યુત્તમ કાર્યનું, ધન્યામ લેવાની આશા રાખે છે તેમને ' ડીમ ડીમ ' વગાડી જણાવવું જોઈએ કે ' મદ્દર અને સગીન વચ્ચેની કીમત કેવળ પરિશ્રમ છે ગમે તેવી પ્રતિભાનો જુસ્સો હોવા છતાં પણ આરા ચિત્રકાર નીવડવાનો ખીજો સહેલો રસ્તો નથી.

જ્યારે આપણે મહાન પ્રખ્યાત ચિત્રકારોના જીવન ચરિત્ર વાંચી એ છીએ ત્યારે દરેક પાનામાંથી સ્પષ્ટ ચિત્રમાં આલેખાતી રીતે મમજાય છે કે તેઓએ એક પણ વાસ્તવિકતા અને પણ નીતિ બદલામાં કે દુરાચારીમાં સદાચાર.

કાર્યના પુનરને એક જુદો જ જુસ્સો આપતો તેઓ કેવળ અવિશ્રામ પરિશ્રમથી તેમના અભ્યાસ પાછળ પડતા હતા તેની ખાત્રીજ કરવી હોય તો રસ્તો એટલોજ છે કે તેઓ નામાકિત કાચો ઉત્પન્ન કરવામાં થી રીતો વાપરતા હતા તે વિચારવું જોઈએ, મનમાં એક વિષય નખી કર્યા પછી તેઓ પહેલાં જુદી જુદી જાતની રૂપરેખા ચીતરતા હતા, ચિત્રનું ઓખું તૈયાર કરતા હતા, ત્યાર પછી સપૂર્ણ ચિત્ર દોરી નાખતા હતા પછી માથું, હાથ, પગ, અને જુગઝ લગાવેલા વિભાગો-એમ છૂટા અવયવોનું ચોક્કસ ચિત્ર દોરતા પછી ચીત્રમાં રંગપુરીને ડેવરે પ્રત્યક્ષ જીવનમાં બનતું હોય એવી સુધારણા કરી, ચિત્રને જીવત બનાવતા, આવા પરિશ્રમથી તૈયાર કરેલા ચિત્રો જાણે જાદુઈ અસર ન ઉપજાવતા હોય અને જાણે કોઈ મહાન જુદિશાળી વ્યક્તિએ એકજ પીછીને તડકે ચીતરી ન નાખ્યું હોય એમ લાગતું.

પણ ન્યારે વિદ્યાર્થીઓને પરિશ્રમ અને ઉદ્યોગની બલામંદ કરવામાં આવે તો પ્રેક્ષકોએ એટલાંતો કળાકારના મહત્ત્વ- કાર્જી રાખવી જોઈએ કે તેમની મહેનત કાંક્ષા. અસરકારક નીવડે છે નહિ અને એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે તે ઉદ્યોગની યોગ્યતા સારે માર્ગે થાય છે કે નહિ. વિદ્યાર્થી કામમાં પરોવાય પછીજ આગળ વધે છે એવું હમેશાં બનતું નથી. ન્યાં ખરી કળા દેખાડવાની અડચણ આવતી હોય ત્યાં જ આગળ વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનું બળ અજમાવવું જોઈએ. જે કળા અડચણ દૂર કરવામાં વપરાય તેજ કળાને ઉચ્ચ કાંટીની કળા કહેવામાં આવે છે અને આ કળા સાધારણ કળાથી તદ્દન જુદી પડે છે માત્ર અંદાજને માટે ખોટા ઉદ્યોગ કરી વખત ગુમાવવો જોઈએ નહિ. વિદ્યાર્થીઓને એક બીજા સાથે સ્પર્ધા કરવાને બદલે કાણ સૌથી વિશુદ્ધ અને ચોક્કસ રેખા દોરે છે તેની સ્પર્ધા કરતાં શીખવવું જોઈએ. સૌથી અકચરિત અને તેજસ્વી રંગો ઉત્પન્ન કરવાને બદલે અને નંજી ચીજોને કૃત્રિમ અજકાદથી આબેહુબ લાગે એમ બતાવવાને બદલે, જે એમની મહાત્વાકાંક્ષા પડેલ વગેરેના પડોને કેમ સુંદરમાં સુંદર રીતે ગોઠવવાની અને મનુષ્યની આકૃતિને કેમ સૌથી સુંદર અને ભવ્ય બનાવવાની સ્પર્ધામાં દોરાય તો વધારે સારું !

યદ હોય એમ મ્હને લાગે છે. જે દોષ હું કહેવા માગું છું તે એ છે કે 'વિદ્યાર્થીઓ પોતાની આખ આગળ હોય એવા' નમુનાને આભે-
દુખ કદી ચિતરતા નથી 'ચૈતન્યચક્રેત' નમુના ચિતરવાનો તેમને પ્રાર્થા હોતો નથી અને તેમને તેમ કરવા કેમ દોરવું કે કહેવું નથી. નમુનાની આકૃતિમા જ તેમનું ચિત્રનુ ગળતાપણું હોય છે. 'અદ્ધર અને અનિશ્ચિત સૌંદર્યના વિચારો પ્રમાણે તે આકૃતિને બદલે છે અને જેવી આકૃતિ દેખાય તેવી ચિતરવાને બદલે કેવી આકૃતિ હોવી જોઈએ તેનો વિચાર કરી ચિત્ર ચિતરે છે મ્હને તો આ રીત મ્હોટા વિધારૂપ લાગે છે, કારણ ધણાએ યુવકો શુદ્ધિશાળી થતા અટકી ગયા છે મ્હને મોટી શંકા છે કે જેવું જોઈએ તેવું ચોક્કસાધથી ચિતરવાની દેવ હોય તો પ્રમાણુમા જેવું કે પીએ તેવું ચિતરવાની શક્તિ આવતી નથી જે માણસ પોતાની આખ આગળ આકૃતિની સુંદર રીતે નકલ કરે છે તે માણસ ચોક્કસાધ અને વધાર્યતા મેળવે છે એટલું જ નહિ પણ મનુષ્યાકૃતિનું જ્ઞાન મેળવવા આગળનો આગળ ધમ્મા જાય છે જો કે અજ્ઞાપણ પ્રેક્ષકોને તેની ધીમી પ્રગતિ લાગે છતાં પણ તેને માલમ પડશે કે મૂર્ખા કાર્યોને લગતી સુદરતા અને આકર્ષતા રેખાને તે સજિતવાન થશે આધુનિક પ્રગતને પૂર્વજોની માર્ગક આ ગુણો પ્રાપ્ત થયા ન હતા પણ મનુષ્યાકૃતિનું ધ્યાનપૂર્વક અધ્યયન કરવાથી આ જાને ગુણો કેળવી શકાય છે.

મહાન ઠળાકારો આ રીતને અનુમરતા હોવાને લીધે મ્હને આ પદ્ધતિ ઘખલ કરવાનું મન યાય છે.

શ્રીયુત રેક્ષાયલનું 'ધી દરેકના હાથમા કાઉન્ટ કેમજમને હાથે ઠીરપુટ ઓફ ધી છપાવતુ "ધી ઠીરપુટ ઓફ ધી સેકા સેકામેન્ટ." નામનું રેક્ષાયલથી ચિતરાયેલું જે ચિત્ર તે વિષે હું કોઈક કહીશ

તેણે એક નમુના પરથી રૂપરેખા દોરી હોય એમ લાગે છે. પોતાની આગળ જે આકૃતિઓ હોય તેને ચોક્કસાઈથી ચિતરવાની તેવો હોય તેમ લાગે છે. તે બધી જ આકૃતિઓને એકજ જાતની ટોપી એવી સુંદર રીતે આરોઢતો કે આપણે આ મોટા માણસને સૌંદર્યની હિંચી ટોચે હોવા છતાં તે આખા નકલ કરનાર હતો એમ કહી શકીએ 'એની બાલ કરેલી' પોતાના સંપૂર્ણ કાર્યોમાં પુરતો નીતિ બ્રહ્મ હતો છતાં મહે તેની એકેડેમીની આકૃતિ ગત નમુનાથી દોરા એલી પણ જોઈ છે. એકેડેમીની દૃષ્ટિને અનુસાર આ કાળજી પૂર્વક ચોક્કસાઈ એટલી બધી વિરદ છે કે હું સંપૂર્ણ માન પૂર્વક પ્રેક્ષકોને ધ્યાનમાં લેવાની, લલામણ કરવાની રજા માગું છું. વિદ્યાર્થીઓની આશા, ધણી વાર ભંગ થાય છે તેનું કારણ આ રીતની એકરકારી એ એટલું જ કારણ છે એમ નથી; અને વિદ્યાર્થીઓ સોળ વર્ષની ઉંમર કરતાં મોટા અને ત્રીસ વર્ષની ઉંમરનાં માણસો કરતાં નાનાં બની જાય છે.

હું કંઈમાં, જ્યાં થોડી છવીત-આકૃતિઓની નકલ કરવાની હોય ત્યાં મ્હારી લલામણ કરેલી રીત જરૂર-શ્રીયુત રેનોન્ડાજની હાનિકારક નીવડે છે કારણ એકની એક આકૃતિઓમાંથી 'ચિતરવાથી' વિદ્યાર્થીઓને જોડ તરફ દુર્લ્લેષ કરવાની ટેવ પડે. અને બૂલથી વિકૃતિને સૌંદર્ય માનશે; પણ સ્મૃતિએ એકેડેમીને વિવિધ જાતના નમુના અને વિષયો આપવાનું દરાન્યું દોવાથી આવી જાતનો ભય કદી ઉભો થશે નહિ ખરેખર જે નિયમો પડ્યા છે તે તમારી પુસ્તી ખાત્રી માટે સંકેટરી સાહેબ વાંચી જતાવળે એટલે મ્હારે આ પ્રસંગ ઉપર કંઈ વધારે કહેવાનું રહેશે નહીં. કંઈ પણ જાતની ધીજામણ આપવાં કરતાં મને એટલી ઇચ્છા

અને આશા છે કે આ સંસ્થા સેવક કોલેજની (સગવડો સ્થાપ-
કની) ધારણા મુજબ કામ કરી એમની અપેક્ષાને મતોપે અને
વળી, વધારામાં આપણે હાલનો યુગ ઇસમાલીઓના યુગની સાથે
કળાની સ્પર્ધામાં હોતરે અને નાસ ચલું કળાતું ગૌરવ જીતીને ૩ ના
શત્યમાં કરીથી નવજીવન પ્રાપ્ત કરે.

પ્રવચન બીજું.

ચિત્રકારોને સૂચના.

કળામની વહેચણીમા વખત ઠીકવ એકેડેમીના વિદ્યાર્થીઓ આગળ
અમત કરેતુ —

તમને જે માન મળ્યુ છે તે માટે હુ તમને ધન્યવાદ આપુ
છુ મને તમારા મતમરો માટે ધન્ય
શ્રિયુત રેનાલ્ડઝની ઉચો અભિપ્રાય છે અને તે અભિપ્રાયના
કાન્ધા. નિષ્કર્ષ વખાણ કરી વ્યક્ત ન કરતા

માધ્યમ બીજુ જ રીતે વ્યક્ત કરવા ધન્ય
હુ હુ તમને એવો અધ્યનો માર્ગ સુચવવા હવે છુ, કે તમારી
ભવિષ્યની પ્રગતિ પાછની સુધારણાને ટેમકપ થઇ પડે તમારા
મતમરોના વખાણ કરવા કરતા હજી તમારે મંપૂર્ણતા મેળવવાને
કેટલુ બધુ કામ કરવાનું છે તેજ સલાહ તો દીક

મહે પણ તમારી માથેકે અવિશ્રાત પરિશ્રમથી અધ્યયન કરેતુ
હોવાથી અને લાગા અનુભવથી મતોષ
કળાકારોએ લક્ષમાં મળવાથી તમને કદાચ મહારા કેટલાક
વેના જેવા સૂચનો. લક્ષમાં લેવાજેવા સૂચનોથી મિથ્યાભિમાન
અને ધૃષ્ટતા લાગશે પરતુ આ સૂચનો
બનેલી પરપરાનો ઇતિહાસ જરાજર જાણવામા આવે તો મન
શોધનનો માર્ગ જરૂર મરજ અને ટૂંકા થઇ જાય. મહારી પદ્ધતિથી
માય શ્રેષ્ઠતા ન મળે પણ એટલુ તો ખરુ જ કે ઉદ્યોગોને મા
યની યોગી શક્તિનો વ્યય તો ઉભરીજ જાય,

હું કળાના મિદાન્તોનું પ્રવચન તમારાં અધ્યયનની પદ્ધતિને અનુરૂપ કરીશ.

ચિત્રકળાના અભ્યાસને તથા ચોક્ષમા કળામાં પાડી નાખતાં હું તમને પહેલા કાળમાં આવતાં મૂળતત્ત્વો ચિત્ર કળાનાં ત્રણ અને ચિત્ર ચિતરવાની મરજીતાનું દિગ્દર્શન કરાવ્યા પછી રંગની ખિલખીમાં રહેલી માધારણ ચાંદાકી વિશે અને રંગ મિશ્રણના ધણાજ સાદા અને સ્પષ્ટ નિયમો વિશે કાંઈક કહીશ.

જેમ સાહિત્યમાં વ્યાકરણની હોશિયારી હોવી જોઈએ તેમ ચિત્ર કળામાં એક એવી જાતની નિપુ-
કલાની જ્ઞાપાને જાતો હોવી જોઈએ કે વિદ્યાર્થી મને તે અર્થ. જાતની કળા પછવાડી સારી તૈયાર કરી શકે, ચિતરવાની, નકલ કરવાની અને રંગની યોગ્યતા કરવાની શક્તિને યોગ્ય રીતે જ 'કલાની વાપ' કહેવામાં આવી છે. આ ભાષામાં જે અજગ્ર પ્રગતિ કરવાનું માન જે તમને મળ્યું છે તે તદ્દન યોગ્ય જ છે.

ત્યારે કળાકાર પોતાની ચોક્ષાધીને કેટલેક અશે વ્યક્ત કરવા મમર્થ થાય છે ત્યારે તેણે વ્યક્ત કરવાના ચિત્રકળાના ષીજી નમુના ભેગા કરવા માટે અને પ્રમગને કાળમાં ચિત્રકારનું અનુમરતિ જુદી જુદી જાતના વિચારોનો કાર્ય. લેડાજ ભેગો કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અભ્યાસના ષીજી કાળમાં તેના મમયમાં જે થઈ શકે હોય અને જાણ્યું તે શિખવાનું તેનું વર્થ છે. અમુક ગુરુ પામેથી જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેણે હવે કળાને જ

ગુરુ માનવો 'એ આવશ્યક' છે. વધારે ઉત્કૃષ્ટ-લાભ્ય અને વધારે વિપુલ-
 ચાન તરફ-તેણે તેની ચકિત યોજવી જોઈએ. જે સંપૂર્ણતા વિવિધ
 પ્રકારના ગુરુઓમાં છુટી જવાઈ છુપાયેલી હોય છે તે સંપૂર્ણતા એક
 સાધારણ વિચારરૂપે એકત્ર થઈ તેની રસિકતાને નિયમિત કરે છે
 અને કદપનાને વિશાળ બનાવે છે. આમ વિવિધ પ્રકારના નમુના તેની.
 આંખ આગળ હોવાથી એકજ મતાંધ અને દુર્ગમહી ગુરુના સંકુચિત.
 અને નિર્માસ્ય વિચારને દૂર કરશે અને માનીતા ગુરુઓનું અનુકરણ
 કરશે નહિ. આ કળા પણ પરતંનતા અને નિયમિત કેળવણીનો છે.
 ધણીની સલાહ લેવાથી ચતા લાલ જાણવા છતાં જે વિદ્યાર્થી આંખ
 મીચીને એકજ પ્રમાણભૂત ગુરુને વગમી રહેતો નથી તે વિદ્યાર્થીએ
 પોતાની વિવેક ભુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ રાખતાં કરવું જોઈએ. ન્યા
 ગુરુનો માર્ગસૂચક રસ્તો જડે નહિ તેવે આડકતરે રસ્તે ઉતરી જતાં
 કરવું જોઈએ.

ત્રીજો અને છેલ્લો કળા વિદ્યાર્થીને પ્રમાણભૂત ગુરુઓની પર-
 તંત્રામાંથી ઉદ્ધારે છે; પણ વિવેક ભુદ્ધિથી
 ચિત્રકળાના ત્રીજા કા- કરેલા નિર્ણયને સમગ્ર કારણોથી સમર્થન
 યમાં ચિત્રકારનું કાર્ય. કરવું જોઈએ. પોતાની વિવેક ભુદ્ધિ પર
 આધાર રાખીને વિવિધ પ્રકારનું જે
 સૌંદર્ય વિવિધ સિદ્ધાંતોમાંથી ઉદ્ભવે છે તેમ સિદ્ધાંતને
 લક્ષમાં લઈ તે ભુદ્ધિ પાડે છે. આની ખડેલાંના કળામાં તે એકતા
 ન્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ત્યાંથી એકતા જાણી લાવવા અને તેને મેગી
 કરી એક સંપૂર્ણ વિચાર તરીકે રજુ કરવા પ્રવચન કરે છે. આ
 કળામાં જે સંપૂર્ણતાને એક બીજા સાથે સંબંધ હોય નથી તેથી
 તેની સંપૂર્ણતાને વિવેક ભુદ્ધિથી છૂટી પાડીને ખ્યાન પૂરક દષ્ટિ
 દેંકતાં અને તમ રૂપથી વિવેચન કરતાં તે સિધ્ધે છે.

આ મમયથી વિદ્યાર્થી એમ માનતા કે તેનામા પોતાના ગુરુ
જેટલી જ શક્તિ છે અને વળી એમ
વિદ્યાર્થીઓની માન્ય- પણ લાગતું કે જે નિયમો એને બધેન-
તા અને પરિશ્રમ. ૩૫ હતા તે નિયમો પર એણે એક પ્રકારનું
સ્નામિત્વ મેળવ્યું છે. કળાના એક બીજા
માથેના કાર્યો ન સરખાવતાં પણ કુદરતને ધોરણે કળાની પરીક્ષા
કરતાં તે હવે જે કાંઈ જૂલ ભરેલું હોય તેને સુધારે છે, ઉણપોને
પૂરી કરે છે, અને પૂર્વજોની અમપૂર્ણતાને અવલોકન અને અનુ-
માનથી સુધારે છે. વિવેક શુદ્ધિથી સંપૂર્ણ નિર્ણય કરીને અને બધી
વસ્તુ સ્મરણમા રાખીને તે વિદ્યાર્થીઓ નિરૂપણે કંપનાશક્તિને
અજભાવવી જોઈએ. પછી કેળવાયેલું મન ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સાહમા પ્રેરાય છે
અને હૃદ બહાર જવાની હિંમત કરે છે. જે ગૌરવ મદ્ધન શુદ્ધિશાળી
પુરુષોની સાથે વાર્તાલાપથી તેણે મેળવેલું હોય છે તે ગૌરવ તેના
પરિશ્રમમાથી ઉદ્ભવે છે. ગુરુઓમા તે પ્રતિસ્પર્ધા તરીકે, નહિ કે
અનુકરણ કરનાર તરીકે ઉભો રહે છે.

આ કળાની જીદી જીદી ભૂમિકા છે. જ્યારે ખાસ કરીને પહેલા
કાગ્રમાથી જે વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તીર્ણ થયા
ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓની નીવડ્યા છે તેવા વિદ્યાર્થીઓને
ધીએ સંબોધન. મબોધન કરે છું ત્યારે હું ધારી રાકું કે
તેમને અનુકરણના અભ્યાસમા કાંઈક પણ
મદદ જોઈએ છીએ. મહારી પહેલી રચના એજટીને મેળવવાનો
દુઃકામા દુઃકો રસતો દેખાડવાની છે. હું આ વિષય ઉપર એટલું
વિશાળ પ્રવચન કરીશ કે કાંઈ પણ અધ્યાપકને વધારે કહેવાનું
ન રહે.

મનુષ્ય જીવનનો ઘણો મોટો ભાગ પ્રતિકા મેળવવાના માધનો એકઠા કરવામાં જાય છે, એ વાત નિર્વિનયી શોધ કે વિચાર-વાદ છે. નવી શોધ કે વિચારકલ્પના ખરે કલ્પનાની અગત્યતા. જોતા જોવા કરેલા અને સ્મરણમા રાખેલા વિચારોનું એકત્રિતપણું કરતા અધિક અને વિશિષ્ટ છે. શત્રુતાનો ઉદ્ભવ શ્રુતમાથીજ થાય છે જો પાસે સાધન નજ હોય તો સાધનોનું સંઘટન શી રીતે કરી શકે !

આગલા માહસોથી અસાત વિદ્યાર્થી પોતાની શક્તિનું ખોટું માપ કઢાડે છે નજીવા પર્યાટનને ધડીભર વિદ્યાર્થીઓની શક્તિનું મોતી શોધ કરી ટોચ એમ માને છે અને 'ખોટું' માપ નવા લાગતા મિનારાને જોઈને એને એમ લાગે છે કે 'મહે' એક નવો દેશ શોધી કઢાડ્યો. જો તે અકસ્માત રીતે સાધારણ હલ ઓળંગી જાય છે ત્યારે પહેલાં સારી રીતે ખેડાયેલા અને ખેડાયેલા નવો પ્રદેશ શોધી કઢાડ્યો હોય એવો અત્યાનંદ થાય છે

આવા મનુષ્યોના કાર્યોને આપણે બાઅંજ અપૂર્વ યોજક શુદ્ધિ વાળા કાર્યો કહી શકીએ. આના કાર્યોની અપૂર્વ યોજક શુદ્ધિ-આગાહી એમના સુદૃઢ પ્રયત્નમાં જ હોય વાળાં કાર્યો કેને છે પરંતુ જો આ કાર્યો એમના પૂર્વ-કહેવાં ? જેના કાર્યોથી કાંઈ પણ રીતે જુદાં પડતાં હોય તો તે સ્વચ્છદ મનના તરંગમાં અને નજીવા ગર્વના ખ્યાલમાં જ જુદા પડે છે જેમ જેમ તમે વધારે ઉત્કૃષ્ટ કાર્યોના સંબંધમાં આવશો તેમ તેમ તમારી કલ્પના શક્તિ વધારે ખીલતી જશે અને જે વિચાર દેખીતી રીતે વિપરીત લાગે તેજ વિચાર ઘણો ખરા અપૂર્વ યોજક શુદ્ધિવાળો હોય છે

જે માણસનું મન કલાનુ સત્ય ગૌરવ મમજી શકતું નથી
 અને જે માણસ કળાકારના કાર્યોને
 યાત્રિક પદ્ધતિ વિષ્ણુ- યાત્રિક દષ્ટિએ કેટલાક સારા છે અને
 રૂપ છે. કેટલાક ખોટા છે એમ ગણે છે તે માણસ

મારે ચિતરવાને માટે નહિ પરંતુ વાર્તા
 લાપ કરવાને શક્તિમાન થાય એવા સિદ્ધિ તરફ નજર નાખે છે.
 યાત્રિક પદ્ધતિ પર મંપૂર્ણ ભગેભો રાખી અનુકરણ કરવાનો અવિ
 આન્ત પરિશ્રમ લે છે અને એમ ધારે છે કે એમણે બહુજી ઝડપથી
 પ્રગતિ કરી પણ ખર નેતા તો ચિત્રનો મહુજી થોડામા થોડો
 ભાગ ઉમદા રીતે ચિતરાયો હોય છે અને તો આ પદ્ધતિ ઘણી
 ટકાવા ભરેલી અને શ્રેય ભરેલી લાગે છે ઘણા વખાણવા લાયક
 નિબંધમા કે રચનામા ધણો મોટો ભાગ તો સાધારણજી હોય છે
 નહીં કરનામા ધણેજ વખત જવા છતાં પણ કાંઈજ સુધારે થતો
 નથી હું તો ધાડ છું કે સાધારણ નકલ કરવાની ટેવ એ તો
 ઉદ્યોગની એક આન્તિજનક જાત છે હમે કાંઈક કાર્ય કયુ એ
 વિચારથી વિદ્યાર્થી આત્મમતોઃ થાય છે પસંદગી કયાં વગર નકલ
 કરવાની અને એક નિયમો નિર્ણય કયાં વગર મહેનત કરવાની
 ભયકર ટેવ પડે છે, કારણ આવી ટેવથી મનને જરાએ મહેનત ન
 પડવાથી વિદ્યાર્થી બિલકુલ રહે છે અને કાર્ય અધુરું રહી જાય છે.
 વિચાર કંપના રચવાની શક્તિ પૂર જીભામા આવવાને બદલે કેવળ
 કેળવણીના અભ્યાસે વિદ્યાર્થી શક્તિહીન, મદ અને જડ બની જાય છે.

કળાશિષ્ય મનુષ્યો સારી પેઢે જાણે છે કે જે વિદ્યાર્થી કેવળ
 અનુકરણ અને નકલજી કરે છે તે
 કેવળ નમુનાનું અધ્યયન વિદ્યાર્થી ભાગ્યેજ કંઈક નવી કળા ઉપ
 યન એ મૂખાંક જાણવા સમર્થ થાય છે
 ભરેલું છે

ફક્ત વીરરમ પ્રધાન નાટકનું લાપાન્તરથી એક કવિ ધવા ધમ્મનું, કુદરતી કૃતિઓનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવા ધમ્મનું અને હિમ્મતના આવેગ અને શૃંગીના બનાવો જાણવા ધમ્મનું એ નેટનું મૂખાંઈ ભરેલું છે તેટલું ચિત્રકારની કલાને ખીલવવાના માનને અનુરૂપ શક્તિ અને ત્રિવિધ વિચારો થોડા નમૂનાના મખત અધ્ય-યનથી આવે છે એમ ધારવું એ તેટલુંજ મૂખાંઈ ભરેલું છે.

નકલ કરવાનો મોટો ઉપયોગ રંગતાં ચીખવામાં મમાયતો છે.

રંગવાની કળા પણ કેવળ નમૂનાની

રંગાની નકલ કર- અંધ નકલ કરવાથી નથી મળતી. વામાં સમાયેલી યુક્તિ. ધ્યાનપૂર્વક સુંદર રીતે ચિત્રેલા ચિત્રોનું

નિરીક્ષણ કરવાથીજ આંખ ગુણોપનું

વિવેચન કરતા રેવાય છે. રંગનું બાગીક નિરીક્ષણ અને પરીક્ષા કરવાથી તમે રંગ વાપરવાની રીત, રંગના વિગેધ દર્શાવાની કળા, રંગના ઉપર ઓપ ચલનવાની કળા અને ખીજ લાભદાયક યુક્તિઓ કે જે યુક્તિમાંથી મારા રંગ-નિષ્ણાતો જુદા જુદા રંગની કિમત આંખી જાણે છે અને જેવાથી કુદરતની ધણી જ હોયી જાતની સુખેથી નકલ કરી શકાય છે.

મ્હારે તમને જણાવવું જોઈએ કે રંગથી વિખ્યાત થએલા

જુના ચિત્રો ધણીવાર વારનીશથી એવી

રંગાની ચોક્કસ નકલ રીતે બદલવામાં આવે છે કે બિન અનુ-કરવા તરફ ચેતવણી. ભવી ચિત્રકારોની અને સુવાન-વિદ્યાર્થી-

ઓની નજરમાં તે ચિત્રો તેમના યશને

અનુરૂપ ન લાગે તેમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી. જે ચિત્રો હાલ દેખાય છે, તે ચિત્ર પહેલાં કેવું હવું તેનો વિચાર તે નિરીક્ષણથી થયેલી પાકી વિવેક બુદ્ધિથી કરે છે. જો કે રંગ વાદળોથી અંધક-રમય ધર્મ જાય છે છતાં પણ ચિત્રકાર રંગની ઉજ્જવલતા નેવાની

શક્તિ મેળવવા ટેવ પાડે છે માટેજ આવા ચિત્રોની ચોક્કસ નકલ કરવાથી વિદ્યાર્થીનું મન જોટા અભિપ્રાયથી કલુષિત થાય છે. ખરી વસ્તુના દેખાવથી, ગુણોની મત્ત્ય પદ્ધતિથી અને કળા અને કુદરતના મિલ્લતોથી આંધો નાસ્તો હોય એવો ચિત્રકર ચોક્કમ નકલથી બને છે.

જો ત્હમે આ નિયમો, સૂચનાઓ અને ચેતવણી ધ્યાનમાં લ્યો અને સારી રીતે રંગવાની કળા શાખા રંગવાની કળાનો સમાવેશી છે અને ચ્પષ્ટ રીતે અને મક્કા-સમાવેશ. ધથી શીખી લ્યો તો ત્હમે હમેશા પાસે રહેલી કુદરતનો આશ્રય લેવા કરતા તમે ધણું મારું કામ કરી શકશો એટલું ધ્યાનમાં ગખવું જોઈએ કે ઉજવળ અને ચળકતા ચિત્રોની સરખામણીમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ રંગીત ચિત્રો જાખા અને ઝમકે વગરના હોય છે.

નકલ કરવાની પદ્ધતિ તદ્દન કાઠી નાખવા જેવી નથી અને જ્યારે ચિત્ર કળાની યાંત્રિક પદ્ધતિ થોડે ચિત્રમાં વિચાર કલ્પના ધરે અશી શીખાય છે તે તો અમુક અને નવિનતાની કાર્યનું નિરીક્ષણ કરવા માટે થોડા પમ-આવશ્યકતા. દગીના નકુના ચૂટવા જોઈએ. જો કાર્યની છેલ્લી અમર શ્રેષ્ઠતામાં મમાવણી હોય તો ચિત્રને ધત્રથી આજી ઉપરેખા આપવી, એ ઉચિત છે. આવી ચિત્રની ઉપરેખાઓ ચિત્રરચની ઈવી કેળવવાને માટે ધણી જરૂરની છે. મહાન ગુણોની એકજ પીછીથી ચિત્રરચેષા ચિત્રની નકલ ન કરતાં એમની વિચાર કલ્પનાની નકલ કરો. એમનાજ પંથમાં એડવા કરવા કરતા એજ પંથ રાખવા પ્રયત્ન કરો. એમની વિચાર-શ્રેણી-માધી અને મિલ્લતોમાંથી કાંઈ નવું ઉપજાવવા પ્રયત્ન કરો. એમને જુરસો અને ઉત્સાહ તમારામાં લાવો. તમે તમારી જાને જ વિચારો

કે આ વિષયને માયકલ એન્જેલો કેરેક્ટએલ કેવી રીતે ખીલવત । એટલું હમેશા યાદ રાખજો કે તમાર ચિત્ર પુર થયા પછી તેઓ એનું અવલોકન કરશે અને એની ટીકા પણ કરશે આવી જાતનો પ્રયત્ન પણ તમારી શક્તિને ઉત્તેજિત જરૂર કરશે.

ઉત્સાહથી તમે થોડું કાર્ય કરી શકશો પણ હું શુરુઓના મોડેના સૂચના કરતા એક આ ઉત્સાહના ચિત્ર કથાની અસર- જેવી અને વધારે અસરકારક પદ્ધતિ કારક પદ્ધતિ. રજુ કરવાની ભલામણ કંઠ છું હું તો એમજ ધન્ય હું કે તમે એકજ વિષયનું

ચિત્ર ચિતરવાની સ્પર્ધામાં ઉતરો અને તમે જે ચિત્રને નમુનારૂપ ગણતા હો તે ચિત્ર પૂરું કર્યા પછી નમુનેદાર ચિત્રની બાજુમાં મૂકો અને બંનેની ખરાબર સરખામણી કરો સિદ્ધાંતોનું અધ્યયન કરવાથી કે જ્ઞાન મેળવવાથી જે બૂલો માન્ય ન પડતી હોય તેવી બૂલો તમે અવલોકી શકશો એટલું જ નહિ પણ એની બૂલો હૃદયપર્શી લાગશે. ચિત્ર કથાના મત્ય મિદ્ધાંતો તમારી વિચાર-કલ્પના માથે મળી જશે. આ પ્રકારે ચિત્ર ચિતરવાથી આપણા વિચારો હમેશાને માટે મગ-જમાં ખૂંપી જઈ ચોક્કસ પ્રમાણબૂત અને સત્ય થશે, એટલું જ નહિ પણ ક્ષણિક વારંવાર પરિવર્તનશીલ અને અનિશ્ચિત મિદ્ધાંતો કરતા વધારે માધનબૂત બનશે.

કેટલાક મહાન શુરુઓના પ્રવચનો સાથે તમારા પ્રયત્નો સરખા-વવાની પદ્ધતિ ખરેખર ધણીજ કંઠ છું વિધનનું નિવારણ. અને મંતાપક છે, પરંતુ જેને ઉન્નત જાણ લાવિષ્યની આશા છે અને જેની કંપ-લાવવાની હિંમત સાથે મહાન વિચારો છે, તેને આ પદ્ધતિનો તો કામજ દિમાખ નથી. વિદ્યાર્થી કેટલેક અંશે સફળતા મેળવવાથી સંતોષ પામે છે, અને ન્યારે પોતાની સ્વેચ્છાથી ન્યાયમંદિરમાં એની

બહાઈ નમ્ર થાય છે અને જ્યારે આ મન્નાધા કથાની કથા ઉડી જાય છે ત્યારે તેને મહાન નિર્ણયની જરૂર પડે છે એટલું જ નહિ પણ એક ઉમદા નમ્રતાની પણ જરૂર પડે છે સપૂર્ણ ભાન પૂર્વક યોગ્ય યતી પ્રગતિના માર્ગમાથી ઉપજતો પૂર્ણ સતોત્ર જે વિદ્યાર્થીને મહાન યુરુ થવાની મહત્વાકાંક્ષા હોય છે તેને નિશ્ચયના નિમ્મલને આજ કરવામા મદદ કરશે. આ પ્રમગ બધા વિગ્રોતે દૂર કરે છે જે શોધ કરે છે અને જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તે એની તીવ્ર શુદ્ધિ અને કહાપણુનું પરિણામ છે આમ કથાથી ખતનો નિર્ણય જારી રાખવા જેટલી પોતાનામા શ્રદ્ધા આવે છે

આપણે બધાએ અનુભવ્યું છે કે કેવા મદ અને મિન અસર કરક ઉપદેશો આપણા મગજમા ધૂમાડ ઉપદેશકની વ્યાખ્યા. વામા આવે છે પોતાની જાતના જ ઉપદેશ થયા વગર જ્ઞાન ભાગ્યેજ મળે છે આપણે તો તેજ ઉપદેશો પસંદ કરીએ કે જે ઉપદેશના મહત્વાકાંક્ષી મળે. ઉપદેશ આપણી જાતને આપી શકીએ જ્યારે આપણું મન આવા ઉપદેશો મહત્વ કરવા તૈયાર હોય ત્યારે આવો ઉપદેશ બહુ જ અસરકારક નીવડે છે,

જે ચિત્રોતે તમે નમુના તરીકે પસંદ કરવાનું હો તો ચિત્રોતે પસંદગી સબધી હુ તો એમ કહ્યું કે જગત્ વિખ્યાત નમુના તમે તમારો પોતાનો અભિપ્રાય લો તેના નાની પસંદગી. કરતા જ્યતનો અભિપ્રાય લો તો કીક દુ કમા અને તો એમ કહ્યું છે કે ચિત્રના નમુનાની પસંદગી તમારી ધુન પ્રમાણે ન કરતા જ્યત વિખ્યાત નમુનાની પસંદગી કરવી શરૂઆતમા કદાચ તમે એને નહિ વખાણો

પણ જેમ જેમ એની નકલ કરવા પ્રયત્ન કરશે તેમ તેમ તમને ખબર પડશે કે જગત નરુનાની પસદગીમાં જૂલ કરતુ નથી.

વિવિધ નિશાળમાં વહેચાયલા નકલ કરવાના શ્રેષ્ઠ નમુના દેખાડવા એ કંઈ સહેલુ કાર્ય નથી. આમ

ચિત્રકળાની શૈલી. કરવાનો પ્રયત્ન જાણેવો એતો ભવિષ્યના પ્રવચનનો વિષય છે. યુવાન વિદ્યાર્થીને

એક ધણી અગત્યની ચિત્ર ચિતરવાની શૈલી કળાની શાખા વિષે હાલ થોડુંક કહેવાની ઇચ્છા રાખુ છું. રાખ્દ અથવા રંગ મારફત જે વિચાર કલ્પના અને લાગણી દર્શાવી શકવાની શક્તિ તેને ચિત્ર-કળાની શૈલી કહેવામાં આવે છે. આ ચિત્રકળાની શૈલી તદ્દન લખવાની શૈલીને મળતી જ છે. આ શૈલીમાં લુડોવિક ફેરેસીના કાર્યો લગભગ મૂર્ણ છે એવી મહારી માન્યતા છે પ્રકાશ અને અધકાર ચિતરવાની એની નિર્વિકાર નિપુણતા અને એની ચિત્ર રંગવાની સાદાઈથી આપણે ચિત્રમાં તન્મય બની જઈએ છીએ તેના ચિત્રોમાં જે સમી મધ્યાની ભવ્ય અસર પથરાયલી હોય છે તે અમર ટાઇટીઅનના ચિત્રોમાં પથરાયલા કૃત્રિમતા ભરેલા મૂર્ચપ્રકાશના અગમગાટ કરતાં વધારે ગંભીર અને ભવ્ય હોય છે. ટીન્ડોરેટના વિચાર પ્રમાણે તો ટાઇટીઅનની રંગવાની કળા એ સંપૂર્ણતાના નમુનો છે, અને એના વિચાર પ્રમાણે તો એની રંગવાની કળા માંદકલ એન્જેલોના ભવ્ય ચિત્રોની તોફે આવી શકે ને એન્જેલોએ ટાઇટીઅનની માફક રંગ પુર્ણ હોત અથવા ટાઇટને એન્જેલોની માફક ચિત્રની ઉપરેખા દોરી હોત તો જગતને એક સંપૂર્ણ ચિત્રકાર મળત. મહારી ભલામણ કરેલાં ફેરેસીના કાર્યો બોત્રોઆમાં પણ નથી મળતાં એ આપણું મોટું કમનસીબ છે. સેન્ટ ફ્રાન્સીસ ઇન ધી મીડ્ઝ ઓફ ફોએરસ્ ધી ટ્રાન્સીગ્રેશન, ધી બર્થ ઓફ સેન્ટ બેપ્ટીસ્ટ, ધી કોર્લીંગ ઓફ સેન્ટ મેથ્યુ. ધી સેન્ટ જેરીમો અને જેમ્પીએરીના મહેલના

ફેરકોનાં ચિત્રકામો—આ બધુંજ વિદ્યાર્થીઓની ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. હું ધારું છું કે જેને મુસાફરી કરવાનો શોખ છે તેણે ધણે મોટો મગમ આ શહેરોમાં ગાળવો જોઈએ.

ખીજી કળાની માફક આ કળામાં પણ ઘણા શિક્ષકો શ્રેષ્ઠતા મેળવવાનો નજીક માર્ગ બતાવવાનો સતત ખંત અને પરિશ્રમની મહત્વતા. ઘણે રાજે છે. અભ્યવનનો પરિશ્રમ મરી જાય એવી ઘણીએ લાલકારક યુક્તિઓ શોધી કઢાડવામાં આવી છે. આવાં વિશાળ આશાજનક વચનોથી કોઈ પણ માણસે આગસને પોતું જોઈએ નહિ; પરિશ્રમ મિવાય શ્રેષ્ઠતા મનુષ્યને કદી મળતી નથી. જેમ બડીઆળનો કટો કલાકો સૂચવવા છતાં પણ કેવો ન જોઈ શકાય એવો ધીમેથી આગળ ઢળ્યો જાય છે તેમ પ્રાપ્તિનો મંબંધ છે. કે જે પ્રગતિને આનંદ અનુભવ્યા વગર ઉઘોમને ખંતથી વગળી રહેવાની મનની દૃઢતા કોઈ જોઈતી જોઈતી નથી. વાજીંત પર વગાડવાની કળાની માફક ચિતરવાની મરગતા અનંત પ્રયાસથી આવે છે. સતત ખંત અને પરિશ્રમની જરૂરીઆત મંબંધી વધારે કહેવાની અને હમેશા યાદનો કઠો હાથમાં રાખવાની જરૂરીઆત સંબંધી વધારે કહેવાની જરૂર નથી. આ શકિત કેળવવા માટે ઘણી એ પદ્ધતિ તમને સૂઝશે પણ ખામ કરીને લલામણુ કરવાનું મન થાય છે કે જ્યારે તમે એકેકેમીમાંથી પાછા ફરો ત્યારે અમરણમાં રાખેલી આકૃતિઓ ચિતરવા જરૂર પ્રયત્ન કરજો. હું તો કહેવાની હિંમત ધરું છું કે જે તમારામાં ખંત અને પરિશ્રમ કરવાની શકિત હોય તો જોઈતી મનની જોઈતી મહેનતથી એક પેન વડે બારાખડી કાઢી શકો છો તેટલીજ જોઈતી મહેનતથી તમે મનુષ્ય આકૃતિ ઘણી સરળતાથી અને ચોક્કસપણે કાઢી શકશો.

એકેકેમીના કેટલાક સભાસદોનો દૃઢ વિચાર એવો છે કે આ

સરળતા મેળવવી અઘરી નથી, પણ

જીવાનીમાં ઉપરોક્ત એટલું તો ખાતરીથી જાણીએ કે જે
શક્તિની સરળતા. જીવાનીમાં આ શક્તિ નહિ આવે તો

પાછળથી આ શક્તિ જરૂરે નહિ આવે.

પાછી સમજણ આપ્યા પછી લખવા વાચવાનું શીખવાની જેટલી મુશ્કેલી
પડે છે તેટલીજ મુશ્કેલી પાછળથી આ શક્તિ મેળવવા માટે પડશે.

ચાકનો કંકડો વિદ્યાર્થીનો હમેશનો સાથી છે એમ જ્યારે હું

કહું ત્યારે વિદ્યાર્થીએ બરાબર યાદ રાખવું

ચિત્રકારનો સાથી- જોઈએ કે તે એટલુંજ સાધન છે જેનેથી

ચાકનો કંકડો તે ઉચી કોટીએ પહોંચવાની અને વિ-

ખ્યાત થવાની આશા રાખી શકે, માટે

હું તમારા મન પર એટલુંજ દસાવવા માગુ છું કે જ્યારે તમને

તક મળે સારે તમે ચિત્રો ચિતરવાને બદલે રંગવામાંજ પ્રવૃત્ત થજો

આથી તમને રંગવાની એટલી મરળતા અને સુગમતા પડી જશે

કે તમને ખબર પણ નહિ પડે કે જ્ઞાપમા પેન્સીલ કેમ રમી રહી

છે. જે ચિત્રકળામાં કપરેખા દોરવામાં અને રંગવાની જગાનો સમા-

વેશ થતો હોય અને જે કામગીરી ઉપર કપરેખા ચિતરવા જેટલી

ચિત્રકળામાં લાભકારક મુકિત ઉદ્યોગના મહાજ પરિશ્રમથી પ્રાપ્ત

થતી હોય તો કંકડે કંકડે કામ કરવાને બદલે આખુંજ કામ એક

સામદું યજ જણું હોય તો તેમ કરવામાં હું કાષ્ટ વાધો જોતો નથી.

જો આપણે ચિત્રકળાની ધણી નિતાજો પર નજર નાખીએ

અને તેમની ઉત્તરોત્તર ઐર્ષતા ધ્યાનમાં

રંગવાની કળા, લાઈએ તો આપણને માલમ પડશે કે

ચિત્રકારોનાં દષ્ટાંતો. જેઓ રંગવાની કળામાં પ્રવીણ હોય છે

તેઓ આ પદ્ધતિને અનુસરે છે. વેનીસ

અને ફેનેમીસની નિશાળનો યશ અને માનનો આધાર એમની રગવાની યા ઉપર રહેતો છે અને ચિત્રો બેગી કન્નારી પ્રાપ્તિથી ધણી ઓછી છે ટાઇપીઅનના પાંદ વેગનીમના ની ટેપેરેટના અને બસન્મના ચિત્રો થોડા અને છૂટા જવાયા છે, તેમની ચિત્રમા રહેલી રંગની મીઠાવટ જોટલી મુદ્દર અને શ્રેષ્ઠ છે તેટલીજ મદોષી અને વિકૃત છે તેમની કામગીરી ઉપર ચિત્રસાધથી રૂપરેખા પ્રભુઓ અને ખારોસીઓ ધણાજ થોડા ચિત્રો આનેખી મયા છે ફેનેમીમના ચિત્ર કારો રૂબે મ અને વાન્ડાઇક ચિત્રનુ આનેખન ધણુ ખડ રંગમા અથવા તો Chiaroscuro ના કરતા ધણુ મુપૂર્ણ ચિત્રો આવા મહાન ચિત્રકારોના નામથી વેચાતા.

મ્હારા અનુભવથી હું આ ઉપદેશ આપવાની હિમત કરે છુ મારા ઉપદેશો માન્ય મથાતા ઉપદેશોમાથી ત ન જુદા પડવાથી હુ ડરતે ડરતે રજુ કરે છું પણ આથી વધારે મારા ઉપદેશો મુશ્વરવામા આવશે તો જરાએ દિનગીર થયા વગર પાછા ખેચી લઇશ.

એક મિદ્દાત એવો છે કે જેનો દબી, અભણ અને આગમુ માણસ વિરોધ કરશે. હુ તે સિદ્ધાન્ત સતત પરિશ્રમથી ધ્યેય પુનરાવર્તન કરતા જરીએ ડરતો નથી માંખિત.

તમને તમારી પ્રતિભા પર ભરોએ કે આધાર ન દોવો જોઇએ જો તમે ખરા શુદ્ધિશાળી હશો તો ઉલ્લોગથી ધણુ કામ મુધરશે. જો તમારામા આધારણ શકિત હશે તો ઉલ્લોગ ખામીએને મુધાગે મુયોજિત પરિશ્રમ મરનાર વ્યક્તિને કરુંજ અસાધ્ય નથી. પરિશ્રમ વગર કરુજ મગવુ નથી. પ્રતિભાનુ સત્વ ઉપર આત્મવિશ્વાસી વાદાધાટમાં ન ઉતરતા હુ એક વાત દસાવવા હિમત કરે છુ કે વિધાથી ન ડગને અનિશાન પરિશ્રમ અને અમુક ધ્યેય પ્રતિપાલન મગ્યનો ત પર સ્વભાવ કુમરનીશકિત જે અસર ઉપજાવે છે તે અસર આથી ઉપજશે.

તે કે મનુષ્ય બધીજ જગાએ અને બધીજ વખતે ચિતરી કે રંગી ન શકે પણ બધીજ વખતે અને લીલી અને પુટાર્યનું બધીજ જગાએ મન યોગ્ય માધનો તૈયાર સચોટ ચિત્ર.

કરી શકે. પુરાતન સમયના સૌથી શ્રેષ્ઠ શક્તિમાન સરદાર શીલોપીમેનનું વર્ણન કરતાં લીપી અને પુટાર્ય બંને એનું માનસ કેવા પ્રકારનું હતું તેનું ચિત્ર સચોટ રીતે ખડું કયું છે, અને કેવા પરિશ્રમથી એ શ્રેષ્ઠતા મેળવવા શક્તિમાન થયો હતો તેનો પણ બંનેએ ચિતાર આપ્યો છે.

હું ધરમા હોઈ કે બહાર હોઈ, શરીરમાં હોઈ કે બેતરમા હોઈ તો પણ આ આશાજનક અને ચક્રાર યુવાન મહારી નજરે પડ્યા વગર રહેતો નથી. દરેક વસ્તુ તેના દેખવામાં આવે તે તે વસ્તુ તેને એક મેટો પાઠ શીખવાને માટે નિમોષ થયેલી ન હોય એમ તે માનતો. તે કુદરતનું નિરીક્ષણ કળાને અર્થે જ કરતો. કુદરતના સૌંદર્યને ભેટું કરતો અને એની બહો સુધારતો. મનુષ્યની સુખાકૃતિમાં લાગ-ણીના અને ઉર્મિના આવેશો શુકતો અને બેડોળ અને વિકૃત વિષયોમાંથી નજરે ખુખીઓ આણતો ખરાબ ચિત્રોમાંથી પણ ઉપ-યોગી સિદ્ધાંતો ખોળી કહાડતો લીઓનાર ડોડેવીન્સીના કહેવા પ્રમાણે તો અગ્નિમાં જણાતી અથવા તો વગર રંગાયલી દિવાલોમાં ચિત-રાયલી કટિપત અને તરંગી રૂપરેખાને સુધારતો.

જે કળાકારનું મન વિચારોથી ભરપૂર હોય છે અને જેનો હાથ અભ્યાસથી ચિત્રકળામાં ફરી ગયો કળાકારનું માનસ. હોય છે તે કળાકાર પોતાનું કામ ધણી જ સહેલાઈથી, ઝડપથી કરી શકે છે. કળાકાર તમને એમ દસાવવા માગે છે કે એ તો પ્રતિભાશાળી પુરુષની પ્રેરણાની રાહ જોઈ રહ્યો છે તે કળાકારને પોતાનું કામ રાફ કરવું અઘરું પડે છે. અને છેવટે વિષ્ણુ અને કુન્ડલી બંની જાય

છે. આથી ઉલટું અનુભવી કળાકાર પહેલેથી પોતાના વિષય પર પાકો વિચાર કરે છે અને તેથી પ્રયત્ન વગર કળાની ચાન્ત્રિક શક્તિ એની મેળે આવી જાય છે. જે તેની પાસે છે તે મેળવવાની દુરકેલીનું નો તેને જ્ઞાન હોય તો તે ગુપ્ત વસ્તુ છુપાવવાનો ડોળ કરતો નથી. ખીન્ત પ્રત્યે જરાએ ધર્મ દેખાડ્યા વગર તેના મનમાં એવો સંતોષ થાય છે કે જે પોતાના જેવો સતત પરિશ્રમ કરશે તે જરૂર એના જેવો મોટો માણસ થશે. જેમ મદારીને સતત ડર અને વહેમ રહે છે કે રખેને એની યુક્તિ અને ચાલાકી પકડાઈ જાય, તેવો ડર ચિત્રકારને જરાએ રહેતો નથી; કારણ કે તેની ઉચ્ચ પદ્ધતિ, તેનો શક્તિ અને તેની શ્રેષ્ઠતા, ચાલાકી કે યુક્તિ પર રહેલી નથી.

પ્રવચન ત્રીજું.

ચિત્રકથાની પદ્ધતિ અને સિદ્ધાંત.

નાની મોટી વયના વિદ્યાર્થીઓને અને જિંઝા દરબજાના અભ્યાસીઓને સંબોધન કરવું એ સહેલું નથી. જે વય પ્રમાણે મગજ ફેળવાયલું ન હોય તો આપણે આગળ વધવાને બદલે પાછા પડીએ છીએ.

મહે' બીજા પ્રવચનમાં કહ્યું તે પ્રમાણે યુવાન ચિત્રકારનો પહેલો

પ્રયત્ન તો પોતાની આખ આગળના

અંધશ્રદ્ધાથી અને કે નરુનાની નકલ કરવામાં અને કલાને વળ ચોક્કસાધથી નકલ લગતી કુશળતા મેળવવામાં હોવી જોઈએ. કરવાનો પ્રતિબંધ. જ્યારે મહે' મહાન પૂર્વજ્ઞેનાં કાપોના

ઉદ્ધોગી અધ્યયનની ભલામણ કરી હતી

જ્યારે મને લાગ્યું કે જેમણે મૂળતત્ત્વો ઉપરાંત વધારે જ્ઞાન મેળવ્યું છે તેમણે મ્હારી શીખામણમાં કાંઈક વજ્રુદ લાગશે; પણ મ્હારે તમને ચેતવણી આપવી જોઈએ કે ગમે તેવા શ્રેષ્ઠ અને પ્રમાણ્યૂત શુરુ હોય તેને અંધશ્રદ્ધાથી વળગી રહેવું નહિ તેમજ તેની પદ્ધતિનું અનુકરણ પણ કરવું નહિ. કુદરતની પણ ચોક્કસાધથી નકલ કરવાની જરૂર નથી. ચિત્રકથામાં રહેલી શ્રેષ્ઠતા કુદરતની નકલ કરવાની કથામાં રહેલી શ્રેષ્ઠતા કરતાં વધારે છે. આ શ્રેષ્ઠતાનું તમને બતાવવા ઇચ્છું છું. જે વિદ્યાર્થીઓ આરંભની તાલીમમાંથી પસાર થયા હોય છે તે કથામાં ઠીક ઠીક આગળ વધેલા હોય છે. જેને પીછી ખર કાણ હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને સમજ સહિત ફેળવવાની પણ પ્રરમ્ભ હોય છે. તેવા વિદ્યાર્થીને જણાવવું

જોઈએ કે કેવળ કુદરતની નકલ કરનાર મહાન કાર્ય ઉપજાવી શકતા નથી તેમજ તેની ઉચ્ચ ગાંધી અને વિશાળ વિચાર કલ્પના પણ હોતી નથી; અને તે પ્રેક્ષકોની હૃદયોની લાગણી ઉરોરવા પણ અસમર્થ હોય છે.

સાચા ચિત્રકારની ઈચ્છા વિશાળ હોવી જોઈએ. માનવ જાતને બારીક અને સ્વચ્છ નકલ કરવાની સાચા ચિત્રકારની કળાથી રીઝવવાને બદલે તેણે બધા વિચારથી નમુનાને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પ્રેક્ષકોના ઉપર ઉપરનાં વખાણ મેળવવાને બદલે તેણે કલ્પનાને સાખ્ય કરી યશ અને કીર્તિ મેળવવાં જોઈએ.

કળાની સંપૂર્ણતા કેવળ નકલ કરવામાં સમાયતી નથી એ સિદ્ધાંત નવો નથી. ઘણાં જોઈએ કેવળવાચક કળાની સંપૂર્ણતાના માણસો આ સિદ્ધાંતને પ્રેમી છે. પુરાતન આધાર સૌંદર્યની સમયના કવિઓ, વક્તાઓ અને અર્થકાર ઉચ્ચ આદર્શ લાવના શાસ્ત્રીઓ આ સિદ્ધાંત પર પુષ્કળ ભાર ઉપર છે.

સૌંદર્યની ઉચ્ચ આદર્શ લાવનામાંથી ઉપજે છે. તેઓ ચિત્રકારોની અને શીલ્પીઓની પદ્ધતિને હમેશાં અનુસરે છે અને ખાસ કરીને તેઓ, શીલ્પીઆસ જેવા માનીતા કળાકારનો એવા પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાંતોના દાખલા આપે છે. સૌંદર્યના સંપૂર્ણ વિચારથી તેનું મન પરિપૂર્ણ કરવા કળાકાર ઇશ્વરી પ્રદેશમાં જાય છે એમ માનવામાં આવે છે. પ્રોત્ક્રીસ જણાવે છે કે જે કળાકાર કુદરતમાં દેખાય છે એવા નમુના લે છે અને તેની ચોક્કસ નકલ કરવા મથે છે, તે કળાકારને સંપૂર્ણ સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થતું નથી કારણ કુદરતની કૃતિ પ્રમાણમાં મોટી નાની હોય છે

અને સૌંદર્યની કક્ષામાં પણ આવતી નથી. જ્યારે શીડીઆસે જ્યુપીટરનું ચિત્ર ચિત્રનું લાગે એણે નજર આગળ દેખાતી આકૃતિનું અનુકરણ ન કરતાં હોમરનાં વર્ણનમાંથી જે ચિતાર તેણે મનમાં જ્યુપીટર વિષે ખડો કર્યો હતો તે ચિતાર ધ્યાનમાં રાખીને, વિચાર કરીને ચિત્ર ચિત્રનું સીમેંગે શીડીઆસના ઉપર વિવેચન કરતાં જણાવે છે કે જ્યારે તેણે જ્યુપીટર અથવા મીનિશ્વાની આકૃતિ કોરી કાઢી તે વખતે તેણે કેાંઈ પણ મનુષ્ય આકૃતિ નકલ કરનાં માટે નજર આગળ રાખી ન હતી પણ સૌંદર્યને મૂળું વિચાર મનમાં રાખીને સૌંદર્યનું ધ્યાન પૂર્વક અધ્યયન કરતો અને પોતાની બધીજ ડગ્લા કુશળતા અને પરિશ્રમ તેનું અનુકરણ કરવા તરફ યોજતો.

હાલના તેમજ પહેલાના વખતના લોકો કયામાં રહેલી એક

શક્તિને માને છે. એક ભાષા આ શ્રેષ્ઠતા

કલાની શ્રેષ્ઠતા માટે નિશાવવાને માટે જુદા જુદા શબ્દો વાપરે વપરાતા જુદા જુદા છે છતાંનીય લોકો શ્રેષ્ઠતાને ભવ્ય શબ્દો.

જુલસો કહે છે. ફ્રેન્ચ લોકો તેને સપ્લર્ષ

પ્રુઅ સુરતી કહે છે. અને અંગ્રેજ લોકો

એને મહાન શૈલી, પ્રતિભા અને રમિકતા કહે છે. આ એકજ વસ્તુના જુદા જુદા નામો છે. પોતાની વ્યતન અને યત્નને જુદી પાડતી માનમિક ભવ્યતા ચિત્રકારની કળાને ઉમદા કરે છે અને વકતૃત્વ જે અમર ઉપજાવવા ભાગ્યે જ મમર્થ હોય છે, તે અસર માનમિક ભવ્યતા ઉપજાવી શકે છે.

તેટલાજ માટે હાલના તેમજ પહેલાના વખતના લોકો કયાના

આ દિવ્ય સિદ્ધાંતના હોમ પૂર્વક-વખાણ

વખાણથી ઉપજતી કરવા ચુકતા નથી પણ મહે પહેલાં જોડી અસર.

જણાવ્યું હતું તેમ હોમ પૂર્વક

કરેના વખાણુ શાનન લાગ્યેજ વધાર છે વિદ્યાર્થી ધણી વાર આવા વખાણુથી કોનેજન થઈ મોટું કામ ઉપાડવા મમથ થાય કે પરણુ આવા વખાણુ નમતો જુસ્મો વધારવાને બદલે નરમ પાડે કે પોતાના મન માથે વિચાર કર્યા પછી તે વિદ્યાર્થીને મમજણુ પડે કે કાલકાર ઇચ્છી પ્રેરણા જેવી વસ્તુ કાઢે છે જ નહિ નવા વિચાર મેળવવા ને કોઈદિન્ય પણે વિચરતો નથી. વિદ્યાર્થીને માનમ પડે કે કા માધારણુ અવનોકન કરવાની અને સમજવાની શક્તિ એ ખરા અગત્યના ગણે તેણે મેળવ્યા કે આમ તે અને ઈ- શબ્દ પાડિયના વગમગમા નિરાશ મને કે અને મનુષ્ય ઉદ્યોગથી પણ મેળવી ન જાય એવા વિષયોની પાછળ પડે વાતો નિરનાજનન વિચાર કરે કે

આ તેમજ ખીલ પ્રમજો પર આપણે કેલ્યો આધાર ઉત્પાદ પર ગળી શકીએ અને કેલેનો આધાર જુલિ પરત્વે રાખી શકીએ તેનો તકાવત ગરાવર મમજવો એકએ જાની ઉચ્ચ કોગીની મપૂર્ણ અસર રપટ ગીને અને મગા પર્વક લાવો રજાવવાની જે મય અને મગીન મિજાના પર આપણે વિચાર કરી શકીએ અને તેને આચારમા રૂકી શકીએ એવા મિજાનોના અંદર વખાણુ કરી મેળી રેવુ એ અગોચર વામ

જે વિદ્યાર્થીના મનનુ વનજુ મદાન રૂનીને પ્રાપ્ત કરવાનું નામ તે ને નૈનીની વ્યાખ્યા આપરી રમિકતા અને પ્રતિ- અથવા તે તેનું શરોમા વળન કરું જાની પાપિત. એ માછ અધડ નથી રમિના અને

પ્રતિભા નિયમોથીજ રીખી શકાય તે તેને રમિકતા કે પ્રતિજ્ઞા કહેલી એ મગા ભરેતુ જે આ મદાન ગુજો મેળવવા માટે કાઈ નીર્મિત નિયમા નથી છતા પા આપણે એવું નો એકમ રીને કરી શકીએ કે જે આપણે ખ્યાન પર્વક

કુદરતની કૃતિઓને નિહાળીએ, વસ્તુની પમદગીમાં કુશળ હોઇએ, તેને હૃદયમાં ઉતારવાની કળા શખતા હોઇએ અને અવવોકનને સરખાવતા હોઇએ નો તે ગુણો થોડે ઘણે અંશે પ્રાપ્ત થઇ શકે. ઉપદેશ વગર ન મેળવી શકાય એવા મૌલ્યો કળામાં છે એમ આપણને લાગે છતાં પણ એ મૌલ્યોન પ્રયોગાત્મક મિદ્ધતા તરીકે રજૂ કરી શકાય અનુભવ એજ મોટામાં મોટી વસ્તુ છે, પરંતુ જોકે વ્યક્તિને અનુભવથી બાલ થતો નથી પોતાનામાં શક્તિ હોવા છતાં ઘણા માણસો નિરર્થક વસ્તુના અનુભવ મેળવવાની બલ ધરે છે. સૌંદર્ય અને સંપૂર્ણતાના મહાન આદર્શો સ્વર્ગમાં હોતા નથી પણ પૃથ્વી પરજ હોય છે. તે આદર્શો આપણી પામે છે અને આપણી આજીવન બાજુ વાટગામવા હોય છે કુદરતની વિકૃતિ શોધી કહાડવાની શક્તિ અનુભવથી જ મળી શકે છે મહારા અભિપ્રાય પ્રમાણે વ્યવહારિક રીત રિવાજોમાં વિલક્ષતા અને ખાસીયતમાં અને જોકે જાનની મવિન્તરનામાં ક્ષાની ભવ્યતા અને મૌલ્ય મમાયલુ છે

આપણી નજર આગળ દેખાતા બધાજ કુદરતના દેખાવમાં કોઇની કાંઈ બૂલ કે ખોટ હોય છે. મૌલ્ય

કુદરતના દેખાવોનું અર્થ કુદરતી દેખાવમાં પણ નિમોવ્યપાસ, અધ્યયન, સૌંદર્યનો બારીકપણ અને અમપૂર્ણતા હોય છે, અર્થ. પણ જોકે મક્તિ આ ખોટ જોઇ શકતી નથી. જે વ્યક્તિએ કુદરતના દેખાવનું

અધ્યયન કર્યું હોય, મરાજ મરખામણી કરી હોય તેનેજ આ ખોટ માયમ પડે છે એટલી પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનાર ચિત્તકારે આ લાગી અને પરિશ્રમ મુક્ત મરખામણીનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. આ માધ્યમથી તે મૌલ્યોના માયો વિચાર પ્રાપ્ત કરે છે. તે કુદરતને કુદરતથી સુધારે છે અને કુદરતની અમપૂર્ણ દર્શાવે તેની સંપૂર્ણ દર્શાવી સુધારે છે ચિત્તકાર મમમ આકૃતિમાંથી ખોટ

ખાંપણને, દુઃખદુઃખિને અને વિદ્યુતિને જુદી પાડે છે અને આકૃતિને એક જુદાજ સંપૂર્ણ ભાવવાચક વિચારરૂપે રજુ કરે છે. કાષ્ટપંથ આકૃતિને ખરખારી ન શકાય એવી આકૃતિ કુદરતી રીતે ચિતરતાં તે શીખે છે એ કહેવું દેખીની રીતે વિપરિત લાગે છે. કુદરતની સંપૂર્ણતાના આ વિચારને કળાકારો આદર્શ સૌંદર્ય કહે છે. આ વિચાર એક મોટામાં મોટો પ્રેરક સિદ્ધાંત છે. આ આદર્શથી ગ્રીડી-આસને યશ મળ્યો. આ મંબીર સિદ્ધાંત પર કામ કરી તેણે જગતમાં ક્રેત્રાહ અને હોંસ ઉત્તેજીત કર્યાં. જો આ પદ્ધતિને અનુસરવાની તમારામાં હિમત હશે તો તમને જરૂર ગ્રીડીઆસની માફક

સમયના શીખીઓના કામોનું કાગજપૂર્વકે અધ્યયન કરવાની આ સહતિ છે. તેઓ આખી જિંદગીના પરિશ્રમને અતે જે શ્રેષ્ઠ મૌદર્યયુક્ત નમૂનાઓ પોતાની પાછળ મૂકી ગયા છે તેનું કાગજ પૂર્વકે અધ્યયન કરવું એજ દુકી પદ્ધતિ છે. આથી એમ આશા ન રાખવી કે એમના જેટલાજ પરિશ્રમ અને ઉદ્યોગથી એમના જેટલીજ મહેનતનો ગદલો અને યશ તમને મળશે એમને માટે જે વિદ્યાલયો હતા તેનાજ વિદ્યાર્થીઓ આપણે માટે આજે છે કારણ કુદરત કદી કોઈનેજ એના શિષ્ય થવાની ના પાડતી નથી.

મને ખબર છે કે જે પ્રતિભાની શક્તિ અને આત્મ-પર આધાર નામે કે તમને આ પરિશ્રમયુક્ત એકનનો અભિપ્રાય. પરીલા કે તપામ નજીવી લાગશે એકન જેવા મોટા માણસ પણ નિયમોને બંધન-રૂપ થવાના વિચારને અને પસંદગીથી કે ચુટખીથી પૌદર્ય ઉપજાવવાના વિચારને હમી કહાડે છે એકન એક ક્ષણે લખે છે કે કોઈ પણ માણસ એમ કહી ન શકે કે અપેક્ષા અથવા આત્મ-ટપુરર છાકરવાઈ હતા કારણકે એમના એક પ્રતિભાના પ્રમાણથી મનુષ્યા કૃતિ ચિતરી હતી અને બીજાએ જુદી જુદી પ્રમાણિતિઓના સોથી શ્રેષ્ઠ લાગે લાઈ એક શ્રેષ્ઠ અને મુક્ત પ્રમાણિતિ બનાવી હતી માટે એકનના જેવા કુળબ ચિત્રકારે કોઈપણ નિયમને બંધન પ થવું જોઈએ અને એકજાતના અનારના આત્મ-દથી ગોતાનું કામ કરવું જોઈએ.

એકન જેવા મહાન વેખક અને મહાન વિચારકના અભિપ્રાયની શંકા કરની એ જોખમ ભરેલું છે તે વધારા પડતું દુકાલમા લખવાનો અભ્યારી હતો તેટલા માટે કેટલીશ્વાર એ ચું કહેવા માગે છે તેની શકા ઉદ્ભવતી હતી. માટેનું નિયમો માથે કાઈએ મબધ

નથી એમ બેઠ્ઠનો કહેવાનો અર્થ હોય તો તેમાં એની બૃહ છે. કુદરતમાંથી એક એવો નિયમ મળે છે કે વિકૃતિમાં લાઇ જતા નિયમોન તોડી નાખે છે. જ્યારે કાષ્ઠપણુ કાર્ય નિયમ ઉપરાંત કરવામાં આવે છે ત્યારે તે કાર્ય ખીજ નિયમને અનુમરીન કરવામાં આવે છે, નહિ કે તે નિયમોનો વિગેધ કરવામાં આવે છે. નિશ્ચયાત્મક કાર્યો કાષ્ઠ સિદ્ધાંતપરજ રચાય છે.

જો (Ideal) પરમાનન્દનો અર્થ પ્રીતમત અથવા સાદમ કરવામાં આવે અથવા તેનો અર્થ જન્મ-પરમાનન્દનો અર્થ. તાની સાથે આવેલી શક્તિ અને પ્રવલ્લથી ન મળેલી શક્તિ એમ કરવામાં આવે તો એ મહાન તત્ત્વમાની સાથે હું તો મમત નજ થઇ શકું. દરેક આનન્દ ઉપગમનો નમુનો કેટલાક સિદ્ધાંતમાંથી આવે છે. જેમ આનન્દ ઉપગમનારા નમુના અનન્ત છે તેમ તેના સિદ્ધાંતો સુમાર વગર જુદા પડે છે. દરેક મનુષ્ય પરમાનન્દ કે મદ્ય કિંમતથી સિધ્ધાંતો ખોળી શકેનો નથી પરંતુ કાળજી અને ક્ષમણથી ખોળી શકે છે.

આ આકૃતિઓ જીલ્લા લક્ષણવાળી અને પ્રમાણસર હોવા છતાં પણ મપૂર્ણ હોય છે, એ વાત ખરેખર જીલ્લી જીલ્લી આકૃતિનાં મત્ય છે, પણ આમાં એકે આકૃતિ લક્ષણમાં સમાએલું વ્યક્તિનું નિરૂપણ ન કરતા આમાં વર્ગનું સંપૂર્ણ સૈદ્ધ્ય. નિરૂપણ કરે છે. જેમ મનુષ્ય જાતને માટે એક આકૃતિ હોય છે, તેમ એકજ વર્ગની જીલ્લી જીલ્લી વ્યક્તિગત આકૃતિને માટે એકજ વિચાર અને એકજ મુદ્દાની આકૃતિ હોય છે. બાળપણ અને ઘડપણની આકૃતિમાં બહો ફેર હોવા છતાં પણ બાળપણની એકજ સરખી અને ઘડપણની પણ એકજ સરખી આકૃતિ હોય છે મહારે વધારે કહેવું જોઈએ કે મમત્ર મનુષ્ય વર્ગની સૌથી શ્રેષ્ઠ મપૂર્ણ આકૃતિઓ તે વર્ગની વ્યક્તિગત આકૃતિ કરતા વધારે ચર્ચિત્વાતી હોવા છતાં આમાંની કોઈપણ આકૃતિમાંથી મનુષ્યાકૃતિની મૌલિક શ્રેષ્ઠ મપૂર્ણતા મળતી નથી. આ સંપૂર્ણતા હરકયુલ્મની આકૃતિમાં, કુમ્તીબાજની આકૃતિમાં, કે એપોલોની આકૃતિમાં એ મળતી નથી પરંતુ બધી આકૃતિ બેગી કરીને તેમાંથી ઉપગ્રવેલી એકજ આકૃતિમાં મપૂર્ણતા હોય છે. કુમ્તીબાજની ચપગતા, એપોલોની મુકોમગતા, અને હરકયુલ્મના બાહુબળનો ચિતાર એકજ આકૃતિમાં રજુ કરેલો હોય છે. કારણ સંપૂર્ણ માધ્ય જીલ્લી આકૃતિના લક્ષણો બેગા કરવામાં મમાએલું છે. બધાં લક્ષણો દૂર કરી, એકજ વિશિષ્ટ લક્ષણ લેવામાં માધ્ય મમાએલું નથી.

આકૃતિને જીલ્લી પાડવાની, તેનો નકશવત મમજવાની શકિત અને તેના જીલ્લા જીલ્લા લક્ષણોનું જ્ઞાન ચિત્રકારને બહુજ જરૂરનું છે. જીલ્લા જીલ્લા આકારની આકૃતિની રચના બદલવા છતાં, દરેક જાતમાં રહેલો સંપૂર્ણતાનો ખાસ ચિત્રકારની ધ્યાનબદ્ધ જતો નથી.

વિકૃત આકૃતિમાં પણ આકાર મામ્યતા હોય છે. પાનળી અથવા
મડી, ઉચી અથવા ઢુઢી, અને સાંધ્યાના
વિકૃત આકૃતિમાં આ- અભાવવાળી આકૃતિ હોવા છતાં તેના
કારની સામ્યતા. ભુદ્ધ ભુદ્ધ ભાગોની મીલાવટ આપણા
મનને આનન્દ પ્રમાણમાં વગર રહેતી નથી.

સાંધ્ય અને આકાર શુદ્ધિ-સામ્યતાનું-ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ
ગાન મેળવ્યા પછી અને કુદરતની ભુદી
કુદરતના જ્ઞાનની ભુદી આકૃતિને ભાવ વાચક રૂપે મહત્વા
આવશ્યકતા. પછી, કર્ણા-કારનું બીજું કામ દેશનથી
તદ્દન ભુદી એવી કુદરતની સત્ય દેવોનું
ગાન મેળવવા તરફ હોવાનું જોઈએ. આજ પદ્ધતિ અને મિદાન
ધ્યાનમાં રાખીને હાલની કેળવણી એ જે કુદરતને અનિકૃતિમંતાના
રોગના બોળમાં દારી દીધી છે. તે કૃત્રિમતાને કર્ણાકાર સાદી અને
પવિત્ર-નિર્મળ કુદરતથી ભુદી પાડવી જોઈએ.

કુદરતી પગના હલન વિશે જે શરીર સામ્યતા અધ્યાપક
શીખવી શકે તેના કરતાં વધારે મારી રીતે હું સમજાવી શકું એમ
નથી. આગળ પાછળ પગ હલાવવાની દેશન, ઉભા રહેવાની
પદ્ધતિમાંથી ઉપજતી નિર્જગતામાંથી, અને હાડકાની રચનામાંથી
પ્રાપ્ત થતાં, કુદરતથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. વધારામાં માથા દરાર રાખ-
વાની રમંત છાતીને આગળ રાખવાનો શોષ અને પગ એકદમ
સીધા રાખવાની રીત અને આવી ઘણી પદ્ધતિનું પરીણામ દેશન-
માંથી ઉદ્ભવે છે. આ બધું કુદરત શીખવતી નથી પરંતુ આપણે
બાલપણમાંથી શિખીએ છીએ.

દંભ, ડોળ અને તરંગને લઈને ઘણીએ મનુષ્ય આકૃતિ
અને કુદરતી સ્વભાવ છે તેના દાખલા મેં યોગ્ય પંચા આપ્યા છે. જે
તમે નૃત્ય કલાનાં શિક્ષકોને વાંચી ભુદી ભુદી રીતે જાણવાના ઉત્સાહને

અને દરજ્જાને જુઓ તો તમને માલુમ પડશે કે તેઓ કુદરતી વસ્તુઓ ઉપર કેવા ઝોપ ચલાવે છે.

યાત્રિક અને અલંકારિક કથાના ભાગ ફેશનને લીધે અપાનો હોય તો કુદરતને ચિત્રકળામાંથી તદ્દન કાઢી નાખવી જોઈએ. ચિત્રકારે કુદરતના સત્ય બાલકને બદલે તરંગી, રીતે, બદલી લીધેલા ભાગદની બૂલ કરવી જોઈએ નહિ. પોતાના દેશના કસ્યાણુ અર્થે ખોટા અને વિરૂદ્ધ વિચારોને જોરજુલમથી કાઢી નાખવા જોઈએ, અને વ્યવહારિક અને ક્ષણિક અલંકારોનો તિરસ્કાર કરવો જોઈએ તેમજ શાસ્ત્રતરેવાતું અધ્યયન કરવું જોઈએ. તે દરેક દેશના લોકોને પોતાના કામથી પરિચિત કરે છે અને ગ્રેસકોને ભવિષ્યની પ્રજા બનાવવાની આગાહી કરે છે.

કુદરતની રેવોને આધુનિક ફેશનને જુદી પાડવાની છે, કાળજીમાંથી એક હસવા જેવી પદ્ધતિ જીવી ચાલે છે. ચૌદમા લાખની કોર્ટના ક્રીસના બહાદુર માણસોમાં રહેલો ડોળ અને ભપકાને આપણા ચિત્રકારો અનુસરના હતા. આવી પદ્ધતિને અનુસરવું એ બેવકૂફ છે.

આ બંને દૂર કરવી અને કુદરતની સત્ય સાદામનુ અનુકરણ કરી ભરી રાખવી એ કામ રૂખીની કુદરતની સત્ય સાદામનુ રીતે કહણુ છે. ફેશન અને રીતરિવાજોની તરફેણમાં વિરૂદ્ધ વિચારોને, થોડા રીતે ખીણ કુદરત કહેવામાં આવે છે. કેવળ કુદરતી વસ્તુ અને કેવળજીની મદદથી ઉપજેલી વસ્તુ વચ્ચે શો તફાવત છે એ આ “ખીણ કુદરતની” મદદથી કહેવું એ મુશ્કેલ છે. જે માણસે કુદરતના સામ્રાજ્ય અને નિશ્ચિત જ્ઞાનથી પોતાના દંભ અને ડોળ કાઢ્યા નથી, અને જેણે પોતાના મન પર કાણુ રાખ્યો નથી ને માણસ વ્યવહારિક, વિરૂદ્ધ અને ખોટા વિચારોથી દોરવાઈ ભાવે છે. આજ વખતે

આપણે પુરાતન સમયના લોકોને ઉપદેશકો મનાવવા જોઈએ તેમના કાળોનું કાળજીપૂર્વક અધ્યયન કરવાથી તમે કુદરતની મૂલ્ય માદાઈ મેળવી શકશો. જો તમે એકવીજ કુદરતનો અભ્યાસ કરશો તો તમારી ધ્યાન બહાર જાય એવા અવગોચરની સુચના તેઓ કરી શકશે. આધુનિક સમયના લોકોના કાળો કરતા પુરાતન સમયના લોકોના કાળો આ પદ્ધતિમા વધારે સહેલા છે, એવો મહારો પાંક્ત બુંદમ છે તેમની રીતભાત સરળ અને માદી હોવાથી તેમને મશુ શીખવાનું નથી એમ નથી પણ આધુનિક કળાકાર પોતે સાચી વસ્તુનું નીરિક્ષણ કરે ન પહોંલા તા ફેસનનો પડો દાખવાન બદલે ઉપાડવાની તેમને ફરજ પડે છે

ચિત્રકળાની મહાન સૈલીની પૂરી પરીક્ષા અને તપાસ કર્યા પછી જો આપણે એમ ધારીએ કે આકૃતિમાં ભવ્યતા કળાકાર મોદર્યનું મત્ત્ય જ્ઞાન મેળવ્યું છે અને ચેતન રેડવાની અને નેજે સાદાઈ અર્પતી કુદરતની કળા.

તેનું નાકીનું કામ આપણે સાધારણ કંપની શકીએ તેનાથી પણ ઓછું થઈ જાય છે જોએ સૌદમ્ય અને મા ભના ગુણો મહાન સૈનીમા ફેગવ્યા છે તેને ધણજ થોડું શીખવાનું રહે છે પણ એટલું તો બનવું ન જોઈએ કે વિચાર કંપનાની ઉદારતા કેવળ સપૂર્ણ આકૃતિના ફેમાવ કરતા વધારે તીવ્ર ભુદ્ધિની ભવ્યતાથી આકૃતિમા જીવન અને ભવ્યતા અર્પવી અને તત્વમાનના રહાપણથી અથવા વીરરમ પ્રધાન ગુણથી આકૃતિમા ચેતન રેડવું એ એક કળા છે જે માણુમ પોતાની સમજ શક્તિને વિવિધ પ્રમારના જ્ઞાનથી વધારે છે અને આધુનિક તથા પુરાતન સમયની કવિતા વાચી પોતાની કંપના શક્તિને પોષે છે તેનેજ આ કળા પ્રાપ્ત થાય છે

આની રીતે કેળવાયેલા હાથ અને કેળવાયેલી બુદ્ધિ મોંઘી શ્રેષ્ઠ કળા ઉપજાવવાને મમથ છે. ચિત્રકળાનાં નમ્ર પંથ મને તેવો લાભકારક હોવા છતાં પણ આવી ઉચ્ચ ક્રાંતીનો વિદ્યાર્થી એ પથને ધિક્કારશે કારણ એ પથે જવાથી યશ મળતો નથી. શ્રેષ્ઠકર્મને છેતરી શકે એવા ચિત્રો મોંઘી શ્રેષ્ઠ ચિત્રો કે એમ માનનારા સંકુચિત વિચારના કળાકારોને હમેશાં માટે તં છોડી દેજે. માળીની માથે નીચી ક્રાંતીના ચિત્રકાર એકજ જાતની એકજ વસ્તુ અને બીજી વસ્તુનો જુલો તકેવત તે દેખાડવા દે છે, પરંતુ ઉચ્ચ ક્રાંતીના કળાકાર તત્વજ્ઞાનીની માથે કુદરતનાં લાવવાનું વિચારે અર્થે છે, અને ફરક આકૃતિમા જુદી જાતના લક્ષણે રજુ કરે છે.

જો કળાનું વિશિષ્ટ લક્ષણ આપને ઊતરવાનું હોય તો ત્રીજી બુદ્ધિનો ચિત્રકાર જરૂર મેળવવા પાવ. પ્રતિકાશાળી ચિત્ર- પરંતુ પ્રતિકાશાળી ચિત્રકાર આપને કાર આપને અગત્યતા અગત્યતા ન આપતાં બુદ્ધિને અગત્યતા ન આપતાં બુદ્ધિને આપે છે ઇન્દ્રિયોને આકર્ષે એવા, ધ્યાન- અગત્યતા આપે છે. નમા વિક્ષેપ પાડે એવા અને હૃદયની આગબુદ્ધિને ઉત્તેજિત ન કરે એવા નજીવ અને ત્રીજા નમુનાઓપર તે પોતાના જશને સમય જમાડતા નથી.

આજ મહાત્માકાળ તમારા મનમા ઉચ્છેરવા ઇચ્છું છું. આ આખા પ્રવચન મારફત મારો આશય એક મોટો વિચાર રજુ કરવાનો છે કે જે વિચાર ચિત્રકળાને માત્રી લખ્યતા અર્થે છે, જે વિચારથી, ચિત્રકળાને ઉચ્ચ ક્રાંતીની વિદ્યાનું નામ અપાય છે અને જે વિચારથી તેને ઇવિતાની લગિની કહેવામા આવે છે.

એવું કદાચ મને પણ ખડ કે ઘણાએ યુવાન વિદ્યાર્થીઓએ ઉદ્યોગથી મુશ્કેલીઓ દૂર કરી હોય, વિશાળ વિચારો મમજવા

સકિનમાન થયા હોય અને વધારે ઉમઘ માર્ગથી તફન અતાત, રહી ચિત્રકળાને પંથે ઝંપલાવ્યું હોય. વસારી એક ઢેકાએ યોગ્ય રીતે લખે છે કે આરમ્ભે કચુરરે, કલાના મહાન સિધ્ધાંતો મહાન ક્યાં હોત તો એક મહાન ચિત્રકાર નિવડત; પણ કમનસીબે આવા સિધ્ધાંતો ન જોવાથી, કે સાંભળવાથી તે પોતાના સિધ્ધાંતને સંપૂર્ણ માની વળગી રહ્યો.

૧૧૧

ચિત્રકળાનાં ખાતાં ઘણાં છે. કાંઈપણ ખાતું કળાના પ્રતિષ્ઠિત વિચારની સ્પર્ધામાં ન ઉતરવા છતાં પણ ચિત્રકળાનાં ખાતાં તે વિશીષ્ટ ગુણ વગરનું નથી. જે ચિત્રકારો પોતાની કળા અધમ અને અમન્ય લક્ષણોમાં ઘેળે છે અને નીચ જીવિધી જુદી જુદી લાગણીના ભાવો દર્શાવે છે તે પંજી પ્રશંસાપાત્ર થાય છે; પરંતુ આવા અધમ વિરંચો તરફ યોગ્યતાની પ્રતિભાના પણ નેજ પ્રમાણમાં વખાણ થાય છે. ટેનીઅરસના, જુરનો આનન્દ અને નકરાર, આકૃતિર અધવ્ય અંદરેડના એજ જાતનાં કાચો એમની કલા મુજબ તો એક કનેવાય કુદરતમાં દેખાતી લાગણીના ભાવો તેઓ આકૃતિમાં અને નમુનામાં દેખાડે છે; અને તે મુજબ તેમની એકતા અને પ્રશંસા અકાંચ છે. 'બેરગોઅનની' સદામને, વેટપુની ફેન્ય ગ્રેમ એપ્ટાને, અને પ્રાણીજીવનના દેખાવ ઉપરાંત પણ કમેરો લોરેઅનના ચિત્રાંતર્ગત દેખાવને અને વેન્ડર વેડેના 'કરીયાઈ' દેખાવને આ સિધ્ધાંત યોગ્ય રીતે લાગુ પડે છે. કવિતા જે હક ઉપલબ્ધ કાવ્ય રચનારને, હુંગ લાવવાની કાવ્ય જન્યરનારને, મોન્ટ (ચૌદ સીટીની હુંડી કવિતા) જન્યરનારને અને ગોપકાવ્ય અને વર્ણનાત્મક કાવ્ય જન્યરનારને હોય છે. નેજ, હક જધાજ ચિત્રકારોને ચિત્રકારના નામ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રમાણમાં હોય છે.

આજ દરજ્જાના પણ મોટા ગુણ વગરના આમેદુલ્લ વણુ નકાર

ચિત્રકર હાય ૮ પણ નહિનાની ચોકમ

આમેદુલ્લ વણુ નજા નમ્લ ડરવી એજ એનું વિશીષ્ટ લક્ષણ

૧ ચિત્રકાર.

૭ જેની મહત્વાકાંક્ષા અધમ નમ્નાનું

આરીક નિગણુ કરવામા રહેલી ૭ નેવા

ચિત્ર અને શાન્ત જીવનના ચિત્રકારને તેના કાર્યની સફળતા મુજબ

પદ મળે ૭ કારણ આ એક કળાના દરેક ભાગ કિંમતી અને

ઉપયાગી ૭ વિદ્યાર્થીએ શરૂઆતમાથીજ આ વિચારોને ધ્યાનપૂર્વક

મમજના જોઈએ ઉચ્ચકોટીની વસ્તુ તરફ લક્ષ્યબિંદુ રાખીને ઝમ

શરૂ મ્મા પડી જો માછ પણ મનના વચણુન લીધે અથવા તો જે

દેશમા રહેતો હોય તે દેશના શોખ અને ચટન લીધે અથવા ઉચ્ચ

પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ મફળતા ન મળવાને લીધે જો વિદ્યાર્થીને

નીચ કોટીની કળા તરફ જવાની ફરજ પડે તો પણ તે વિામમા

તે એ જાતની ભાન્ય રચના અને મુદ્દર નક્ષત્રો અર્પણ

હરકયુલસની ગદ્ય ફરની ન શકે માટે માણસ નિર્ન્યા ૮ એમ

નજ કહી રાખ્ય પોતાની માન્યતા એક હોવા તો પણ મનુ ન તે

પ્રમાણે હમેશા વર્તતો નથી પરંતુ ન માન્યતા મેળવના માટે પોતાનું

મનનું તો મ્દે છેજ નિયમિત રીતે ચતનાર વ્યાખરન ઘણાંયે રમતા

૭ જે ચિત્રકળાની પદ્ધતિના ધણેજ અગમના મહાન મિદાત

મમજવવાની અભારમુધી મ્દે મ્દેનત કરી તે મિદાત મૌલ્યના

જાનને માટે ધણેજ આવશ્યક અને જરૂરના ૭

જો મ્દારો કહેવાના અર્થ ચિત્રકળાની નીચ અને મેળગવાઈ

લેલી રીતને ઉત્તેજન આપવાનો થતો

કુદરતની રૂપરેખામા હાય તો તો મ્દેને જરૂર દિવગીરી ઉપજે

ચોકકસાઈ અને રૂપ-કુદરતના આમ્મિક કરકારેને ધ્યાનમા

જતાનું આલેખન. ન રાખના ચિત્રમ્દે કુદરતના દેખાવને

અદ્ભુત ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ રીતે દેખાડવા જોઈએ. સ્પષ્ટ દેખાંચં એવી અને નિશ્ચય પૂર્વક દાંરેલી ઉપરેખાએ ચિત્ર કળાની મહાન શૈલીનું વિશીષ્ટ લક્ષણ છે; પણ મૂળ કહેવાદો કે જેને ચોક્કસ આકૃતિનું જ્ઞાન છે તે માણસ પ્રેતાનાં કાર્યોમાં સ્પષ્ટ રીતે અને ચોક્કસાધર્મી એ જ્ઞાન દેખાડવા વગર નહિ જ રહે.

દ્રુતમાં, સૌંદર્યના વિચારનું સિદ્ધાંતમાં મુકવા મહેં પ્રવચન કયોં કયોં છે. મહેને જણાવતાં આનન્દ થાય સૌંદર્ય એજ સિદ્ધાંત. છે કે વિરોધી રંગની દર્શાવવાની કળાનો

પ્રવચન ચોથું.

ચિત્રકારની શ્રેષ્ઠતા અને રૌદ્રી.

એક કલાની કિંમત અને શ્રેષ્ઠતા, માનમિત મહંત અને માનમિત આનંદના પ્રમાણમાં હોય કે માનસિક આનંદ ઉચ્ચ કેટિની જગા અથવા ચાંદ કલામાં કિંમત. વેપાર કેળવવાનો આધાર આ મિદાન વાગીએ અથવા ડોડી દધએ એ નના ઉપર કે ત્યારે એક માણુમના હાથમાં આ સિધ્ધાતને લગતી ઉમમ શક્તિ શ્રેષ્ઠ કાર્યો કરવાનો હાથ ધરાવે કે, ત્યારે ખીજના હાથમાં આ મિધ્ધાત કેળવ અલકારને મારે હોય કે અને પછી ચિત્રકાર શોભા અને મુદ્રતા દેખાડવાના નમ્ર રૂઝમાં વિચર કે

માનમિત મહંત કલાને ઉમમ મનાવે કે એ વિચારથી શમન અને વેનીમના નિધાનમે ભુદા પડે કે રહે પહેલા જણા મુ હતુ કે મપૂર્ણ આકૃતિ વિશીષ્ટ નાજોમાંથી નથી ઉપજતી પરતુ આકૃતિના મમત્ર વિચાર ગ્વાથી ઉપજે કે આતમ વિદ્યાને લગતા આ મિધ્ધાત રૂંકે દરેક - માને ઉપયોગી કે નવી શોધને દેક જાતની રચનાને લાગણી અને ભાવ દેખાડાની શક્તિને અને રંગ વાની અને લુગડા લત્તા અને પડા ચિત્રવાની માને આ મિધ્ધાત ભવ્ય રીતી ચોજતા શિખવે કે

ચિત્રકારમાં નવી શોધ કરતી એ વિચારની નવી શોધ નરના જરામર કે એ વિચાર ખેડે કે કાગળ વિષયની પસંદગી. ઇતિહાસકાર અથવા કવિની પામેથી પણ

વિષય મળી રાખ છે કુદરતી રીત નિગમ વિષયની પમદગી કોઈએ-
 ન કંઈ વીગરમ પ્રધાન કાર્ય અથવા નો દુખી જીવન એવોગ
 માધ મોગે વિષય પમદ કરવો એછએ ચિત્કળાના કાર્યમા કે
 વિષયમા એતુ નીધક હોતુ એછએ કે મમત્ર જનતાની લાગણી
 મળપૂર્વક ઉરકેરાય.

ખડ જોના આખી દુનિઆ રાજ રહે એવો વિષય મળવો
 નરકય કે પછુ આપણા દેશમા એના મોટા બનાવો બન્યા
 કે અને એવા મહાન પુત્રો થઇ ગયા કે કે મમત્ર જનતા
 ને રસ પડે એવા વિષયો તેમાથી મળી રહે કે મામાન્ય
 જીવન અગોગતિને પામ્યા વિના મોટા મનાવો ગ્રીક અને
 રોમન વાતાઓમાથી અને ઇતિહાસમાથી મળી આવે છે આવા
 મરમ મનાવો વાચવાની તમ આપણને પ્રાયમિત કેળવણીમા મળે
 કે આવા મનાવો ધર્મના ઇતિહાસમા વિષયો થઇ પડે કે અને
 નમની ખરામ માણુ હોવા જતા પછુ ધર્મને નીધે ગ્રીકર થઇ
 પડ છે

બાળુના અને બહુજ સંબધવાળા સંજોગોમા બહુ ન ઉતરતાં પ્રેક્ષોના મનમા વાર્તાનો માનસિક ચિતાર રજુ કરે છે

કેટલાક સંજોગોનુ આવેખન બહુજ ચોકસાઈપૂર્વક કરવાથી કેટલાક પ્રેક્ષકોને આનન્દ મળે છે એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલેક અંશે સત્યની નથી ઉપજતી સત્યની લાવના પણ ઉત્પન્ન કરે છે તેટલાજ લાવના. માટે આજ સંજોગોને ચિત્રલેખનમાંથી કાઢી નાખવા ન જોઈએ જો કળાનુ કર્તવ્ય અવલોકનની ખાસ સુક્ષ્મતા દેખાડવાનું હોય તો આવા સુક્ષ્મ સંજોગોના આવેખનનો સ્વભાવ સત્ય વસ્તુ દેખાડવાનો છે અથવા લબ્યતાને નુકસાનકારક નીવડવાનો છે

સુક્ષ્મતાનુ આવેખન એ મોંઘી ભય કર બૂલ છે ધણાએ આ બૂલથી નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. માટે આ સુક્ષ્મતાનું આવેખન બૂલથી બહુ જ એતતા રહેવાની જરૂર એ લૂલ છે. જે સાચી શ્રેષ્ઠતા મમત્ર વિચારમાં મમાયથી છે. નાની વસ્તુઓને ગમે તેટલી સપૂર્ણ હોવા છતા પણ ખીલકુલ ડ્યા વગર મોટી વસ્તુઓમા સંમર્પી દેવી જોઈએ દીકા વગર કંઈ વસ્તુ ઘખલ કરવી એ ચિત્રકાર નહિ તપામે. એ વિચાર સદ્દાત પણ નહિ કરશે કે તે વસ્તુઓ ચિત્રમા હોય તો કીક. તે તો એમ જ દેખાડશે કે એ બધી વસ્તુ ત્યા હોવી જોઈએ, અને જો તે વસ્તુ ત્યા ન હોય તો ચિત્રકાર એમ જ માને કે તેનુ ચિત્ર અગ વગરનુ અને ખોડ ખાપણુ-વાળુ છે.

આકૃતિ ચિતરવાને એક ભૂમિકા હોવી જોઈએ આકૃતિને
 સજ્જમારવી જોઈએ. ચિત્રમાની આકૃતિ
 આકૃતિ ચિતરવાની પાછળ એક જગ્યા હોવી જોઈએ
 ભૂમિકા ઉપર રહેલી ચિત્રની આભુચાભુ પ્રકાશ ને અંધકાર
 ચિત્રની અસર. રની ખીલવ હોવી જોઈએ આ બધી
 વસ્તુ કળાકારના અતરમાથી આપોઆપ
 નીકળી જોઈએ પ્રેક્ષકોની પણ ધ્યાનમાં ન આવે એવી ખુબીથી
 આ બધી વસ્તુઓ ચિતરવી જોઈએ જ્યારે આપણે ચિત્રનું પૃથ
 ક્કરણ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને ખબર પડે છે કે આ કળા
 કારને કેટલી ઝીણવટ અને મુશ્કેલીથી આકૃતિની પાછળ રહેલી
 જગ્યાને તથા પડછાને અને પ્રપ્રશના મમુહને અને હુમકાનતી
 ચિતરતો હશે આપણે મારી પેડે જાણીએ છીએ કે ચિત્રની અમર
 અને મૌલ્ય આ બધી વસ્તુ પર જ રહેતું છે આ કળાને એટલી
 ખુબીથી છુપાવવામાં આવે છે કે ચિત્ર ઉઠાવી લીધા પછી વિવેકી
 માણસ તેને આખને પણ ઉતરતી પકિતના ચિતરાપલા બાગો યાદ
 આવતા નથી

કળાનો મોટો આશય કળાને ઉત્તેજિત કરવાનો છે પોતે
 કાંઈક કલ્પના કરી રહ્યો છે એવો ખોગો
 કુશળ કળાકાર કળાને કોઈ ચિત્રકારે કરવાની જરૂર નથી પ્રેક્ષ
 છુપાવે છે. કોને તો ચિત્રકારના અતરની લાગણીને
 મમજવાની જરૂર છે પોતાના હૃદયગની
 કિમત પ્રેક્ષકો ન સમજે તો નીચી કાળીના કળાકાર નારાજ થાય
 છે કુશળ કળાકાર હમેશા પોતાની કળાને છુપાવે છે. પણ નીચી
 કાળીના કળાકાર અતિ પરિશ્રમથી કળાને ખુલ્લી કરી રમખ રીતે
 વ્યક્ત કરે છે નીચી કાળીના કાચો અધ્યયન, અડચણ અને પ્રતિ

અધથી ભરેલા હોય છે. આવી કળાને દબી અને ટોળી નિરાંતે કહી શકાય અચાન માણસો આવા ચિત્રોને આશ્રય અને તટસ્થ વૃત્તિથી જુએ છે.

ડગાકારે આકૃતિની નાની રચનાને બહુ અગત્ય ન આપવી. ચિત્રકળાની નવી શોધનું (માનસિક ઐતિહાસિક સત્યોના ચિંતાર ખડો કરવાનું) એકબુ જ માર્ગથી જરા દૂર ઝટવ્ય નથી, પરંતુ આકૃતિની ભવ્યતા જાળવવા માટે ઐતિહાસિક સત્યોના માર્ગથી જરા દૂર જવાની તેને જરૂર છે.

રેફાયલના હાસ્યજનક ચિત્રો પરથી આપણને ખબર પડે છે કે ચિત્રકારો કેવળ મન્ય બનાવો ઉપર રેફાયલના હાસ્યજનક ભાર ન મૂકતા કલ્પિત વિષયો પોતાની ઝેલીથી કેવા સુદર ચિતરે છે. જે ચિત્રોમાં ચિત્રકારે પેગબરનું અથવા ધર્મ સ્થાપકોનું આવેશન કર્યું છે, તેવા બધા જ ચિત્રો તે બહુ જ ઉમદા રીતે ચિતરે છે પણ ધર્મ પુસ્તકોમાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે આ ચિત્રોનો દેખાવ જરાએ માન ઉપજાવતો નથી.

સેન્ટ પોલના મબધમાં ખાસ કરીને કહેવામાં આવ્યું છે કે તેનો શારીરિક દેખાવ બહુ જ કટાણો ઉપજાવે એવો હતો. એસેક્રાકરને દીંગણો ચિતરવામાં આવ્યો છે. ચિત્રકારે એનું આવું આલેખન ન કરતું તોયે, એજીસીનામંત નાનો લંગડો અને કટાણો ઉપજાવે એવા દેખાવનો ચિતરવામાં આવ્યો છે. ચિત્રના આવેશનમાં એ મૂખ્ય પાઠ જાળવતો હોય તો આની યોગ્યપણું ચિત્રકારે ચિતરવી તોયે નહિ રીતરિવાજ અને નિયમોન અનુસાર હું તો આ કળાને ઐતિહાસિક ચિત્રકળા કહું પરંતુ ખરું જોના તો આ કળાને, કવિતાને વચલી કળા કહેવી તોયે.

આ કળાથી કોઈ મત્ત જનાવો જોતા પડતા નથી. કવિતા લખવામાં જે છુટ લેવાય છે તે છુટ ઐતિહાસિક ચિત્રકળા. આ કળામાં લેવાય છે. આભેદુબ વર્ણન કરનાર ચિત્રકાર વ્યક્તિની આભેદુબ ઊભી કહાડે છે ઇતિહાસનો ચિત્રકાર માણુમનું તેના કાર્યો મહિત ચિત્રો ચિતરે છે. ચિત્રકારે પોતાની કળાની કુદરતી ઉણપો ખુબીથી બદલવી જોઈએ ચિત્રકાર એક વાચ્ય બોલી શકે છે, પણ-ચિતરવાની તો એકજ દ્રશ્ય દોષ ને કવિ અથવા ઇતિહાસકારની મારફત ચિત્રકાર વીરપુરુષ અથવા મહાત્માઓના આવેખનથી માનની લાગણી ઉપજવી શકતો નથી એટલુંજ નહિ પણ ઉપદેશ પણ કરી શકતો નથી પરંતુ ચિત્ર મારફત એટલી તો આપણને ખબર પડે છે કે મહાત્મા વિકૃત છે અથવા નો વીરપુરુષ લગતો છે. મુખાકૃતિ પર ચિત્રકારની લખ્યતા દેખાડવા સિવાય અને લાગણી અને સંજોગોનું આકૃતિ સાર્થેનો ગાદ મળે દેખાડવા સિવાય આકૃતિના મનમાં રહેલી લાગણી અને લખ્યતા દેખાડવાનો બીજો રસ્તો ચિત્રકાર માટે નથી આ પ્રકારના આવેખનમાં ચિત્રકારે જોટલા અને એટલા સંજોગો ચિતરવા જોઈએ કારણ સારી મોટાઈના આવેખનોમાં એટલા બધા સંજોગો દોષ છે કે ચિત્રકાર બધાજ સંજોગો ન જ આપી શકે મહાન પુરુષની મારફત તે મુખ્ય પાત્રને ચાન કરાવી નહિ શકે.

. ચિત્રકળામાં નવી શોધની (માનસિક ચિતારની) મારફત ચિત્રમાં મનના દાવજાવ દેખાડવામાં ચિત્રકળામાં હાલ ચિત્રકારે ઊંડા ઉતરવાની જરૂર નથી આવતું આલેખન. મનજોગોમાંથી ઉત્પન્ન થતા દાવજાવો આકૃતિને આપવા જોઈએ. આટલેથી ચિત્રકારનું કાર્ય અટકતું નથી પરંતુ એને મહાન પુરુષ જોવે

ચિત્રમા દેખાડવો તો જોઈએજ આવા આવેખનો માટે જો ચિત્રકાર સજોગોનું અભ્યાસપૂર્વક પૃથકકરણ કરે તો જરૂર સત્ય અને વાસ્તવિક જીવનની લવ્યતા તે ચિત્રમા લાવી શકે પરંતુ જે હાવભાવ એના દરજ્જાના માણસોનો હોય તે હાવભાવ દરેક માણસનો હોવો જોઈએ લવ્ય પાત્રનો આનન્દ અથવા દીનગીરીના હાવભાવ નીચ પાત્રનો આનન્દ અને દીનગીરીના હાવભાવ સરખો નજ હોવો જોઈએ આ મિદ્ધાત ઉપર બની નિદાન પાન થયો હતો ગોદણ માધી પથરો નાખતા ડેવીડનું બાનનું તંયાર કરતી વખતે આ શીફીએ હલકા અને કટાણા ઉપજાવે એવો હાવભાવ આ બાવલાને આપ્યો હવે આ બાવલાને ઉત્સાહ અને યોસના હાવભાવ આપવાને માટે તેણે તેને નીચનો હાથ કરડતો દેખાડ્યો આવી જાતનો હાવ ભાવ જરીકે લવ્ય તો ન કહેવાય આવી જાતના હાવભાવવાળા કદાચ એન એક કે બે મામલા મળ્યા હશે અને તેથી આકર્ષિક હાવભાવ મર્યાદાથી હોય છે એમ માનવાની નેજા મૂન કરી હોય એમ બાજે છે

રંગવાની કળા એ ચિત્રકળાના એક ભાગ હોય એમ લાગે પરંતુ એના એ નિયમો અને સિદ્ધાંતો

રંગવાની કળાના છે ચિત્રની પ્રથમ અમર રંગવાની કળાથી નિયમો અને સિદ્ધાંતો. ઉપજ થાય છે ચિત્રાવયમાથી પમાર થતા પ્રેક્ષકની નજર ચિત્ર પર રંગને લીધે પડે છે. ચિત્રાલયમા પ્રેક્ષકના ચોભવાનો કે આધ્યા જવાનો આધાર રંગની ખીલવણી ઉપર છે ચિત્ર જોતામાજ સામાન્ય લવ્યતાની અસર ઉપજાવવી હોય તો ચિત્રકારે પ્રમાણની નજીવી અને કૃત્રિમ ખુખી અને વિવિધ પ્રકારના રંગ તરફ વધારા પડતું બાન દૂર કરવું જોઈએ શાન્તિ અને માદામનું વાતાવરણ આપ્યા ચિત્ર ઉપર જવાઈ રહેવું જોઈએ આ

ગતની અસર ઉપજવવા એક મરખા અને લાલ રંગની યોજના કરવી જોઈએ. ચિત્રની લબ્યતા ઉપજવવાની બે રીત હોય છે. એમાની એક રીત Chiaro Oscuro ના રંગ કરતા વધારે ઓછા કરવાની છે. બેયોગીસ નિશાળા આ પદ્ધતિને અનુસરે છે. બીજી રીત શેમ અને ફોરેન્સ નિશાળા મારફત રંગને ચોકખા અને જુસ્સાદાર બનવાની છે, પરંતુ સાદાઈએ બંને પદ્ધતિમા પ્રવર્તતો સિદ્ધાંત છે. ખરેખર એક સરખા પથ્થા કરતા વધારે સાદી વસ્તુ કોઈ નથી વિવિધ પ્રકારના સ્વચ્છ રંગમાથી ઉપજવું સામ્ય રામન અને ફોરેન્સની શાળાના ચિત્રોમા નહિ હોવા છતાં પથ્થુ વાદળી, લાલ અને પીળા રંગો લુગડા લતામા જણાઈ આવે છે અને લબ્ય અસર ઉપજાવે છે. જેમ રથસંઘામના સંગીતથી ઉમદા લાગણી ઉરકેરાય છે તેમ આવા ચોકખા રંગથી મૂન ઉપર મચોટ અસર થાય છે. જેવી રીતે સંગીતનો એક સુર ખીખ સુરમા મળી જઈ આપણી લાગણીને ઉત્તેજિત કરે છે તેવી જ અમર આ સ્વચ્છ રંગો ઉપજાવે છે.

આજ પ્રમાણે અતિદાસિક ચિત્રકર રંગની મવિસ્તર ખીલવ-ખીમા ઉતરતો નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ લુગડાં લતાં ગોઠવ લુગડા લતાની બૂટીક તંપાસમા ઉતરી વાની કળા. પોતાના મનને કબુલિત કરતો નથી જુદી વસ્તુઓનું વિવિધ પ્રકારે આત્મેખન કરવું

એ તો નીચા પ્રકારની શૈલી કહેવાય. તેનું મૂલ્ય ખ્યાલ લુગડાલતા પરજ દાય છે, મૂંઝી બને ને તે કાનના ડોલ રેશમી દોલ, માનિ દોલ કે મખમલ દોલ તુલગડા લતાની બજારપર બેનું ખ્યાલ વરડાએ લેતું, જુદી લુગડા લતાના પડદી ગોઠવણ કરવી, અથવા તો તેમની ગૂડી કરવી એ વિનમરનો, ખરો સુખવનના વિભા છે. એ આભિવ્યક્તિ

પદ્ધતિથી લુગડા લતાને કુદરતી બનાવી શકાય તેમા પ્રતિભા કે રસિકતાની જરૂર હોતી નથી, પરંતુ લુગડા લતાને ગોઠવવામા જીવ્યા પ્રકારની વિવેક બુદ્ધિની જરૂર હોય છે, કારણ કે પડ અને પાટલીનો એક બીજા સાથે એવો સબધ હોય છે કે તેને લીધે આખી આકૃતિ શોભે છે.

કાનો મરદીના અભિપ્રાય મુજબ વિદ્યાર્થીઓને લુગડા લતા ગોઠવવાની કળાને શીખવવી એ વધારે અઘડ છે કારણ કે ચોક્કસ આકૃતિના આ લેખનના નિયમો કરતાં લુગડા લતાના આ લેખનના નિયમો નક્કી કરવા એ વધારે કઠણ છે આ કળાની કુશળતા ઉપરથી કાર્યો મરદી પોતાની જાતને કુશળ માને છે તેની લુગડા લતા ગોઠવવાની કળા એટલી તો કૃત્રિમ છે કે એને રેકાયમ કરતા વધારે જીવ્યા ઢાટીને ચિત્રકાર નજ કહી શકાય. આવી કૃત્રિમતા હોવા છતાં પણ તેને ઠીક યશ સંપાદન કર્યો છે.

આપણી કળાની ઉમદા શાખાઓમા આપણે આ સિદ્ધાંતને વળગી રહેવું જોઈએ રોમ ફોરેન્સ અને રોમ, ફોરેન્સ અને બોનોલ્નીસની શાળાઓ આ મિદ્ધાત ઉપર બોલોલ્નીસની શાળા. પોતાના કાર્યો રચતી હતી આ સિદ્ધાંતને અનુસરવાથી તેમને યશ પણ ધણો મળ્યો. આ ત્રણ શાળાઓ મહાન અને લબ્ધ શૈલીમા જગત વિખ્યાત છે. આ પદ્ધતિ ઉપર કામ કરનારા ફ્રાન્સની શાળામા શ્રેષ્ઠ પુસીન લીમોર અને લીમન જેજ હતા. આ શાળાઓથી બીજા દરજ્જાની પણ શ્રેષ્ઠતાની જુદી જ રેની વાળા ફેલ્ગોસ અને ડચ શાળાઓ સાથે ગણાતી વેનીસની શાળા છે આ બધી શાળાઓ ચિત્રકળાના મહાન આશયથી જુદી પડવાનો અને નહવા જુલોથી યશ મેળવવાનો દાવો રાખે છે.

હું સારી પેઠે જાણું છું કે વેનીસના કળાકારોને નીચી ક્રેટિમ મુકવાથી ફેટલાક કળાના પ્રદર્શકો મહાર વેનીસના કળાકારોની નિંદ કરશે; પરંતુ મહારા સંબંધી એમન વિલાસી શૈલી. ગેરસમજ ન થાય તો ઠીક, જો કે તેમને તેમના આશય સંપૂર્ણ રીતે પુરા પાડ્ય છે; છતાં હું તો તેમને ચિત્રકળાની ઉમદ શાળાઓની સરખામણીમાં તો નજ મુકી શકું. તેમનો મુખ્ય આશય શૌભા અને સુંદરતાથી આંખને આંછ નાખવાનો હોવાથી તેમને તો એમજ લાગે કે તેમની પદ્ધતિ ઉપયોગી ને આશયને અનુરૂપ છે; પરંતુ જો વસ્તુ શૌભા અને સુંદરતાને ઉચ્ચ ક્રેટિમે પહોંચાડે છે તે વસ્તુ જલ્પતાને અધી-ગતિમાં નાખે છે. આ પ્રકારની વિલાસી શૈલી સાદાઈ અને મખ્તાબથી અનુજ વિરૂદ્ધ છે.

ટીન્ટોરેટ પાઓલા વેરોનીસ અને વેનીસની શાળાના ચિત્રકારોના આશય પોતાનાં ચિત્રોની કળા અને વેનીસની શાળાના કૌશલ્યતાના જલ્પમાં 'કુ'ંકવા સિવાય બીજો ચિત્રકારોનો આશય. આશય ન હતો. સત્યકળા કળાને છુપાવે છે એ સુત્ર એમની. ખ્યાન, ખદ્ધાર જનું રહેલું.

એક વખત ફ્રાન્સના શાનમંદિરમાં એક મહોટી સભા ભરાઈ. એ સભામાં લીજન સેબેરડીઅન બોર્ડન ફ્રાન્સના શાનમંદિરમાં એક સભાસદે પ્રશ્ન કર્યો કે પાઓલા વેરોનીસ જેવા મહાને ચિત્રકારે એવા પરથીઅસ અને એન્ડ્રીએડના ચિત્રમાં શા માટે મુખ્ય આકૃતિને અગ્રપદ ન આપ્યું ? અને તેથી સામારે કળાના નિયમોનો ભંગ કર્યો ? આ પ્રશ્નોના સત્તેજ મારક પ્રતિભાવ

મળ્યો, પરંતુ હું કહેવાની હિમત કરું છું કે જો તેમણે આ કળાકાર કયા વર્ગનો છે એમ નક્કી કર્યું હોત અને અવકાશીક ચિત્રોના ચિત્રકાર તરીકે એનું, ધ્યાન કયા છે એમ નક્કી કર્યું હોય તો પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવો એ મુશ્કેલ પડત નહિ. અમુક વસ્તુ ધારીજ ન હોય અને પછી એની આશા રાખવી એ સુખાંધ ભરેલું છે. એનો આશય પહેલેથીજ પ્રકાશ અને અધકારથી ઉપજતી અસર દર્શાવવાનો હતો. ગમે તે વસ્તુને ભોગે પણ આ આશયને પ્રાપ્ત કરતા આનું તરંગી ચિત્રનું આલેખન એની જૈવીને અનુરૂપ હતું.

શૈલીની ઉન્નતતા યોગિનું મન ખરેખર હરી લે છે. વેનીમના કળાકારોની શૈલી મનરંજક છે, કારણ ॥

ચિત્રકળાની 'ભાષા'. તેઓ આખ અથવા હૃદયને આનંદ પમાડે એવી કળા ખીલવના મંપૂર્ણ

પ્રયામ કરતા હતા જે શક્તિ કળાના યાન્ત્રિક ભાગમાં યોગ્યતી હોય તે શક્તિને ચિત્રકારની ભાષા કહેવામાં આવે છે. જે વક્રત્વ શક્તિથી આપણને એમ મઝનમ છે કે જટાઘર ભાષણકર્તા કેવળ વાતજ કરી જાય છે, તે વક્રત્વ શક્તિને આપણે તો નિર્માત્ર્ય વક્રત્વ શક્તિ કહીએ. શબ્દોને આશય મેળવવાના સાધન તરીકે વાપરવા જોઈએ ભાષા તો એક સાધન છે અને પૂર્ણ વિશ્વાસ એજ 'અરૂં કાર્ય' છે.

ચિત્રકળાની ભાષા વાપરવાની આ કળાકારોને છૂટ આપવી જોઈએ પરંતુ આ છૂટ આપવાથી તેઓ ખસદંગી કરતા વિપુલતા દેખાડે છે અને વિવેકશુદ્ધિ વાપરવા કરતા સમૃદ્ધિ દેખાડે છે. જો આપણે એમની નવી શોધના નીરસ વિષયો ઉપર વિચાર કરીએ, જો આપણે એમની તરંગી આકૃતિની રચના ધ્યાનથી તપાસીએ,

જો આપણે એમની આકૃતિઓની, પ્રકાશની અને અંધકારની જોસ-
દાર અને કૃત્રિમ વિશેષ દર્શાવવાની રંગની કળા ધ્યાનપૂર્વક
જોઈએ, હુગડાંલતોનો ચગકાટ અને વિવિધ પ્રકારના સરસામાનથી
જીપજતી નિર્મોલ્ય અસર તપાસીએ અને વધારામાં જો આપણે
એમની હાવભાવ દર્શાવવા તરફની બેપરવાઈ જોઈએ અને પછી
માઈકલ એન્જલોની વિચાર કલ્પના અને જ્ઞાન ઉપર અથવા
રેશમલની સરળતા અને સાદાઈ ઉપર વિચાર કરીએ તો આપણને
તરત જ ખબર પડે છે કે તેમની સરખામણી સુદાંત પણ
કરવી એ નિરર્થક છે. રંગવાની કળામાં પણ વેનીસના કળા-
કારના ચિત્રમાં આંત્રિયાયલી લાગણી વગરનો ખજાણો અને
તોફાનની સરખામણી જો આપણે બોલોનીસની પેન્સિલથી આંત્રિ-
યાયલી શાન્તિ અને શુદ્ધતાની લાગણી સાથે સરખાવીએ તો આપ-
ણને ખબર પડશે કે તેમની દેખી કળા કાંઈ પણ અસર ઉપજાવ્યા
વગરની નિર્બળ મહેનત છે. વળી વધારામાં આપણને એમ પણ
લાગશે કે મુખી માણસથી કહેવાયલી અને બીલકુલ અર્થ વગરની
તોફાન અને ધાંટા-ધાંટથી ભરેલી વાતની અસરના જેવી આ દેખી.

આકૃતિ ચિતરવા માટે વેનીઝના ચિત્રકારો મીઝબાની લખ
અને તેના વરગોડા, ધર્મ માટે પ્રાણ
પાઓલો વેરોનીસનો અર્પણ કરનારા અને બહુમુખે જોવા
વિષય પસંદગી ઉપર વિષયો પસંદ કરે છે. હું ધણું સહેલા-
અભિપ્રાય. ઇથી કંપી ચકું છું કે જો પાઓલો

વેરોનીસને પૂછવામાં આવ્યું હોય તો
એ જગત કહે કે કોઈ પણ વિષય ઐતિહાસિક ચિત્ર ચિતરવાને
માટે યોગ્ય નથી, કારણ કે વિચારોની યોદ્ધા સંખ્યામાં આકૃતિઓના
અને પ્રકાશનો સમૂહ ગોઠવવાની અને તે મજાથી કુશળતા દેખાડ-
વાની પૂર્વના વિવિધ પ્રકારના પોષાકો દેખાડવાની અને અમુલ્ય,
અમામાનના લક્ષણો દેખાડવાની ચિત્રકાળ તક મળતી નથી.

બીજી યોદ્ધા સાળાના વિદ્યાર્થીઓના મત આ વિષય પર
જુદો છે એનીબાલ કેરેસીના ધારવા
એનીબાલ કેરેસીનો મુજબ કોઈ પણ વાર્તાને માટે બાર
મત. આકૃતિઓ બમ છે વધારે આકૃતિઓનો

ઉપયોગ જગા લરવા સિવાય બીજો
હોતો નથી એમ એનું માનવું છે વધારા પડતી આકૃતિઓ મુખ્ય
ચિત્રને મદદ કરતી નથી પરંતુ પ્રેક્ષકની આંધક દૂર રહે છે. એની-
બાલ કેરેસીના શબ્દોમાં કહીએ તો વધારે પડતી આકૃતિઓને બાકે
આપવી જોઈએ જો ચિત્રને ધણ જ મુશ્કેલીમાં આવે તો તેની
લગ્ય અસર મારી જાય છે બુમિતિના સિદ્ધાંત પ્રમાણે આ પદ્ધ-
તિને વિરૂદ્ધ હોય છતાં પણ રમિકવાની દ્રષ્ટિએ ઘણી નબી! વસ્તુ
એક મોટી વસ્તુ બનાવી ના શકે લગ્ય વસ્તુથી એક મહાન
વિચાર મનમાં સચોટ રીતે ખૂબી જાય છે તે એક વિચારનો એક
પ્રહાર ન હોય એમ લાગે છે પુનરાવર્તન કરવાથી જાણે બારીક
સંજોગોને ભેગા કરવાથી સૌંદર્ય ઉમેરે છે.

વેનીસ અને ઇટલીના ચિત્રકારોની આકૃતિની રચનામાં ધણો તફાવત છે. તેના કરતાં પણ ધણો મો વેનીસ અને ઇટલીના તફાવત તેમના ચિત્રોના, રંગની અસર ચિત્રકારો વચ્ચે હોય છે. આ બાબતમાં વેનિસના ચિત્રકારોને ધણા જ કુશળ બનાવવા, જોઈએ પરંતુ એમની કુશળતા એમની શૈલી અનુરૂપ નહિ થાય. હું કહેવાની હિંમત કરું છું કે તેમના રંગ ઉત્ત્વલ હોય છે એટલું જ નહિ પણ રંગનું સામ્ય એટલું બહોળું છે કે દૃષ્ટા, સરળતા અને સાદાઈની અસર ઉપજી શકતી નથી, કે જે અસર વીરરસ પ્રધાન વિષયો અને સાદા અને ભવ્ય રંગો ઉપજાવી શકે છે. મહત્વાકાંક્ષાના મહાન પથિ-વિચરણ હોય, અને માધકલ એન્જેલોના યશ અને અધિકાર પ્રાપ્ત કરવો હોય તો આ જાતની અસર ઉપજાવવાનું અધ્યયન બહુજ હોશિયારીથી કરવું જોઈએ. ટાઇટીઅનથી ચિત્રાયેલા ચિત્રને જોઈને આ અદ્ભુત માણસે તેની સાથે આવેલા વસા રીને કહ્યું કે મને એની રંગની કળા અને પદ્ધતિ બહુજ ગમે છે; પરંતુ જીવનમાં મોક્ષ રીતે ચિત્ર ચિત્રતાં ન શીખવું અને અધ્યયનની વધારે સારી પદ્ધતિ મદલ કરવી એ વેનીસના ચિત્રકારો માટે દયા ઉપજે એવું છે.

માધકલ એન્જેલોના અભિપ્રાયથી આપણને એમ સમજાય છે કે વેનિસના ચિત્રકારોનું સંયોગ ધ્યાન વેનીસના ચિત્રકારો રંગના અધ્યયન ઉપર હતું અને આકૃતિના આકર્ષક શૈલ્ય તરફ અથવા મન પર હાવજીવની યોગ્યતા તરફ તદ્દન બેખરવાઈ, દલી ટાઇટીઅનનું ચિત્ર જોઈને તે સાળાની નિંદા કરવામાં આવતી હોય તો.

પાઓલો વેરોનીસના ચિત્રની અંત ખામ કરીને ટીન્ડોરેટના ચિત્રની કટલી બધી નિંદા ચોખ્ખી રીતે કરવામાં આવે ! ટીન્ડોરેટની પદ્ધતિ અને રીતી મુબધેતો વમારીનો અભિપ્રાય ટાંકવો એ અગ્ધાને નહિ જ ગણાય. વમારી લખે છે કે આટલા બધા મહાન પ્રતિભાશાળી ચિત્રકારોમાં જંગલી, તરંગી અને દહધારની એ વિચિત્ર નવી શોધ કરવામાં અને ઋનુની જુસ્મો અને હિંમત લાવવામાં ટીન્ડોરેટની તોયે એક ચિત્રકાર આવી ન શકે. તેની વિચિત્ર ધૂન દહધારની હોય છે. કળા તો નડવી વસ્તુ છે અને ઘણી મહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એની ખાતરી આખી દુનિયાને કરાવવા માટે એનાં કાંધો પહેલેથી ચર્ચામાં નહોતાં ક્યાં વિના અકસ્માત રીતે ઉત્પન્ન થતા હોય એમ લાગ્યું.

ત્યારે હું વેનિઝના ચિત્રકારોના મળધમાં જોતુ ત્યારે તમારે ટાઇટીઅન મિવલિ પાઓલો વેરોનીસ અને પાઓલો વેરોનીસ ટીન્ડોરેટ ચિત્રકારોનેજ મમજનવવા, કાગળકે અને ટીન્ડોરેટની શૈલી એની સૈદ્ધી કટલીની નિસાળોના ખીજા ચિત્રકારોની મારફત શુદ્ધ અને પવિત્ર રીતી ન હોવા છતાં પણ રાજ્યમડળીના મહામદન લગતી ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્યતા તેનામાં છે. તેના આબેદુજ વર્ણન કરતા એકલાજ ચિત્રો સાદાઈ અને ઉમદા રીતને લીધે અદુજ માનનીય થઈ પડ્યા છે અને તેથીજ કળાની આ શાખામાં તનુ પ્રથમ ઉચ્ચ પદ છે.

ટાઇટીઅન સિન્નામના એની પહેલેના એ ચિત્રકારોના મોહક જુઓ મનને હરી લઈ કે માર્ગે ન ચડાવે અલંકારિક શૈલીનો તે માટે મ્હારે તમને ચેતવવા જોઈએ. શુભાન અને બિન અનુભવીઓના મનને કલુષિત કરવા માટે અને ચિત્રકારોના ચિત્તને કલાની સત્ય વસ્તુથી દૂર કરવાને માટે આજ માણસોએ

અર્લંકારમય વસ્તુત્વ શક્તિને ખતમ કરી હોય એમ લાગે છે. તેમણે અને તેમના નકલ કરનારાઓએ આ અર્લંકારમય શૈલીને આખા યુરોપમાં ફેલાવી. રૂબેન્સ આ શૈલીને ફોર્મેન્ટરસ લાઇ ગયા. વાઈટ ફ્રાન્સમાં લઇ ગયો અને હુકાગીઓ રૂડેનો રૂપેન અને નેપોલમાં લઇ ગયો.

સૌંદર્યની સાગામાં વેનીસની સાગા ખરેખર ધણીજ મુંઝે છે. આપણે સમજી શકીએ કે નાની સાગાનું ચિત્રકારેનો આશય. ત્રેષ્ઠ કાર્યો મોટી સાગાનાં સાધારણ સારાં કાર્યો કરનાં વધારે જાંચી કોટિન હોય છે. દારણ દરેક ચિત્રની કિંમત એનાં સારાં લક્ષણો અને ત્રેષ્ઠ જાત પર આંકી શકાય છે; પરંતુ વિદ્યાર્થીએ આદ્ય ચિત્રોની ઉત્પત્તિ અને ચળકાટથી એટલા બધા અંગત ન જનું જોઈએ કે તેની નકલ કરવાનું મન થઇ જાય. પુસીન હમેશાં લખ્ય વસ્તુનજ જોતો અને એણે ધણીએ વાર કહ્યું છે, કે કળાનો મહાન આશય પ્રાપ્ત કરતી વખતે અને રૂપરેખા દોરતી વખતે. અમુકજ જાતનું ધ્યાન રંગો તરફ વિદ્યાર્થીઓનું હોવું જોઈએ; એ તો વિધિ ભરેલું છે; પરંતુ જે મુખ્ય આશય ઉપર ધ્યાન રાખવામાં આવે તો રંગવાની પદ્ધતિ અભ્યાસથી મારી રીતે પ્રાપ્ત થશે. જેવી રીતે સુન્દર સંગીતના જલસો કાનને મીઠાસ અને મધુરતા અર્પે છે

આવાંજ કારણે પરથી એમ કહેવામાં આવે છે કે ગંગમિથાલ
કગ્વાની વેનીમની સૈદી મહાન્ સૈદીને
ફેલેમીસની શાળાનો કદી મુધારી શકશે નહિ એ વિચાર એ
મુખ્ય ચિત્રકારએન્સ. અને ફેલેમીમની શાળાને પણ બંધબેગતો
આવે છે. ફેલેમીસની શાળા કે જેનો
ઉપરી એન્સ છે તે શાળા વેનીમની શાળાને ધોરણે કામ કરે છે.
વેનીમના ચિત્રકારોની મારફત એન્સ પોતાની આંખ આગળના કોઈ-
માંથી આકૃતિઓ લેતો પરંતુ વેનીમના ચિત્રકારોની તરફેણમાં એટલું
તો કહેવું જોઈએ કે એન્સના ચિત્રોમા તેમના કરતાં વધારે વિપુલતા
અને પુષ્કળતા હતી અને તેમની બૂલ ભરેલી પદ્ધતિમાં બેશુભમ બલ
ભરેલી પદ્ધતિનો ઉમેશ કરતો વેનીમની શાળામાં પણ બધાની બૂલ
થવાનું કાણુ એકજ હોય છે, છતાં પણ તેની અમરમાં તકાવત હોય
છે. પાઓસો અને ગસાનાના ચિત્રોમા એક જ તકાવત છે. તેમાંના
એક પોતાના ચિત્રમા વેનીમના મદગૃહસ્થને અને બમાનોએ પોતાના
જીવના ગામડીઆઓને ચિતરીને તેમને કુલપતિ અને દણ
અથવા પયગંબરના નામ આપ્યા.

એ શાળાના ચિત્રકારોને વધારે ગ્યાન હોય છે. તેઓ એક

નાના ઇતિહાસિકે બનાવે પોતાની જાતનું

એ શાળાના

ચિત્રકારો.

આબેદુબ વર્ણન કરતા હોય કે ઘની-

ગદારનું વર્ણન કરતા હોય પણ આપ-

ણને તો લોકો ચાલતા હોય કે ચા

પીતા હોય, રમતા હોય કે લડતા હોય એમ જુદી જુદી પ્રવૃત્તિ

માથે માલમ પડે છે. આવા મંજેગો વાળાં ચિત્રો મનુષ્ય જીવનનો

જરીએ ખ્યાલ આપતાં નથી અને પ્રભ જીવનની એટલીતો બારીક

ખાસીયત આપવામાં આવે છે કે ઘણી રીતે તે મનુષ્ય જીવનથી

જુદી પડે છે. આ સાળાના ચિત્રકોને એમની પોતાની દૃષ્ટિએ ઘણાજ હોશીઆર છે.

થોડીઘણી કુશળતાથી અને થોડી ઘણી અંજન યાત્રિક શક્તિથી તેઓ યશ અને માહિતી મેળવવા માગે છે. આ પ્રમાણે આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે સાળાનો સ્વિગ્ન રાત્રે દેખાય છે, એવો મીઠુબતીનો પ્રકાશ દેખાડવાનો નથી પણ દિવસે નમુનાને પ્રકાશિત બનાવવા માટે સાત પ્રકાશ દેખાડવાનો સ્વિગ્ન છે. જ્યાં નજીવી અસર ઉપજાવવાનો આશય હોય ત્યાં આવી ચાલારી અને હોંશીઆરી નીચી કેટિની શૈલીમાં નબી શકે પરંતુ મહાન ગૈરીમાં કે જ્યાં વિષયમાં તત્ક્લીન થવાનું હોય અને નજીવી વસ્તુ તરફ દર્શા મારવાનો અવકાશ જ ન હોય ત્યાં આવી ચાલારી જરૂર નબી શકે નહિ.

જરીએ શંકા વગર ઐતિહાસિક ચિત્રકારો સંપૂર્ણતા ને પામે; કારણ સત્ય હમેશાં એકજ સિદ્ધાંત પર રહેલું છે. ચિત્રાંતર્ગત દેખાવના ચિત્રકારે કુદરતના અકરમાતનું આલેખન પોતાના ચિત્રમાંથી તદ્દન કાઢી નાખવું કે નહિ એ મહેલું નથી. કલ્પક લેરેષન કુદરતના અકરમાતનું જરીએ આલેખન કરતો નહિ કારણ કે તે એમ માનતો કે આવી જાતના આલેખનો સમગ્ર કુદરતની સૈદ્ધીની વિરુદ્ધ છે; અને એની અસર મન પર એટલી તો મચોટ થાય છે કે ચિત્ર કળામાં ખામ કરીને જોષ્ટી સ્થિરતા અને શાન્તિ નષ્ટ થાય છે.

ઐતિહાસિક વર્ણન કરતી વખતે આબેદુબ દેખાવોનું વર્ણન કરનાર ચિત્રકાર કાળજીના અભાવે બહુજ ઐતિહાસિક વર્ણન મર્યાદા વર્ણન કરવામાં ઉતરી પડે છે. કરનાર ચિત્રકાર અને ઐતિહાસિક પાત્રને પોતાની મારક બધી આબેદુબ વર્ણન કરવાર ચિતરે છે. કળાની ઉગતી વયમાં નાર ચિત્રકાર વચ્ચે જુના ચિત્રકારો આ પદ્ધતિનેજ અનુસરતા હતા. ઐતિહાસિક ચિત્રકાર માણસની સમગ્ર આકૃતિ ચિતરતો હતો, આબેદુબ

દેખાવોનું વર્ણન કરનાર ચિત્રકાર અધુરેજ માણસ ચિતરતો હતો અને તેથી ભૂલ અને ઉણપો ભરેલી આકૃતિ ચિતરાતી હતી.

આ પ્રમાણે કળાની નીચી કેટિની પદ્ધતિને અનુસરવાથી મહાન કળા પ્રાપ્ત થતી અટકતી હતી;

કટલીની રસિકતા. પરંતુ આપણને ખબર છે કે જેમ વિષયની લબ્ધતા ઓછી થાય છે તેમ

તેને શણગારવા વધારે અલંકારોની જરૂર પડે છે. ધરમથુ દેખાવોનો આબેદુબ દેખાવોનો, ચિત્રાંતર્ગત દેખાવોનો અને પ્રાણીઓનો ચિત્રકાર એમ કહે કે હું તો જે ગુણોથી નીચી કેટિની શાળા વિખ્યાત થઈ તે ગુણોને ધિક્કાર છું તો આપણને આ વાતથી હસવુંજ આવે.

રંગવાની કાગા અને પ્રમશ અને અધમર ગાઠવાની કુશળતા આ બંને ધણાજ અગત્યના ગુણો થોડી ધણી મહેનત કરનાર ચિત્રકારમાં તો હોવાજ જોઈએ. કાગા અને પુલોના ચિત્રકારમાં રંગવાની કાગાના હોય તો એ સા કામની છે ? પછી પેન્સીન ઉપરના અજબ કાશુની પણ શી જરૂર છે ? જો તમને યાદ હોય તો એ પ્રકૃતિના ચિત્રકારે એક વખત બહુજ દિમ્ભતથી મધુ હતું કે એ લાખો અને હજારો માણસોને માટે ચિત્રરવા કે રંગવા નિર્માણુ થયો નથી ! તે છટલીની રસિકતાથી રંગવાનો ઘણો રાખતો હતો. ટોંગેટોગાનિ ધિક્કારતો હતો અને થોડા જ માણસો એનું ચિત્ર વખાણે એમ તે પ્રચ્છા રાખતો હતો. છટલીની રસિકતા જોઈના બંને તેમજ કાગા અને ગદ્ગદ રંગો રંગવામાં મમાયની હતી. મોક્ષ કરતા લક્ષ્મી જેને વધારે પ્રિય હોય તેવા માણસોને માટે રંગની રચ્ચતા અને સુગંધ કાઢ બને રહે એ વિચારમાં છટલીની રસિકતા મમાયની હતી. બાનું પરિણામ તરતજ સમજી સમય એવું છે કારણ આવી ત્રીમી કોટિની શ્રેષ્ઠતામાં આ રથજે તો મધ્ય સૌંદર્ય હોય છે, અને અનુકરણ કરવા કરતા કાગાકારનું કામ આ ગુણુ વગર ચિરંજીવ નહિ રહે.

આટલા બધા વિવેચન પછી આપણે કહી સકીએ કે એવિ હાસિક ચિત્રો ચિત્રવાની કેવળ બેજ શૈલી છે લખ્ય અને મુજ શૈલી અથવા તો અલ્પારમય શૈલી.

મહાન શૈલી તો તદ્દન નિરાળા છે અને તેને નજીવ સૌંદર્યની જગ્યાએ મદદ જોઈતી નથી. અલકારમય

સચુક્ત
અસર.

શૈલીની શૈલીનિ પણ પોતાના વિશીષ્ટગુણ છે આ બંને શૈલીને બેગી કરવાથી એક સચુક્ત શૈલી બને છે તો ખરી પણ તે

સૈની મ પૂર્ણ હોતી નથી, અને બંને સૈનીમાંથી એકે સૈનીને તોને આવતી નથી જે કુદરતના મામા ય અને વિલીષ્ટ વિચારો બેગા કરી દેવામાં ન આવે અને એક પ્રકારની મામ્યતા જગવાય તો બંને સૈની લાભકારક અને શ્રેષ્ઠ છે દેવ ખતામાં મહાન ડગા-કારોને પટેલી પદી મળી જવાથી કેટલાક ડગાપરોને તો ઘણી ઓડીય જગ્યા રહે છે કારણ કે તેઓ વિચાર કંપના ઉપર વધારે આધાર મળે છે બીજા કેટલાક ડગામંત્રે મહત્વા કાક્ષાની લાવનોથી માધક નનીનતાની ઇચ્છાથી અને દ્રુકમાં દ્રુકે એ મેળવવાની ઇચ્છાથી વચની જગ્યા મેળવવાની કોશીલ રે છે બંને સૈની બેગી કરવાથી જેની રીતે અનકાર અને મૌદ્યને બેગા કરવાથી લગ્ય અને ગૌરવ શક્તિ નાશ પામે છે તેવી રીતે લેનિમની અનકારમય સૈનીમાં જે માદાઇ બેગવવામાં આવે તો તે થોડે ઝણે અરો પણ નાશ પામે

કોઇ પણ પ્રકારના હનકા મિત્રણથી મહાન સૈની મનિન થયા વિના રહેતી નથી પરંતુ થોડા વણા દાખલાઓ ઉપરથી આપણને ખબર પડશે કે નીચી કાટિની સૈલી લગ્ય સૈનીના મગથી મુધરી જાય છે જે આમેદુબ દેખાવનું વર્ણન કરનાર ચિત્રકરને પોતાના વિચારને મુધારવાની અને ઉચ્ચ કાટિએ પહોચાડવાની ઇચ્છા હોય તો આમાન્ય વિચાર કંપના મેળવ્યા વગર તેના છટકા નથી તે મુખાકૃતિ ઉપરના બારીક લાગો અને લક્ષણો ઓડી દે છે અને થણુ પોતાને મદનીને હમેશ આવનો પોષાક ચિતરે છે આ પોષાકમાં કોઇ પણ જાતના હનકા વિચારો હોતા નથી જે આમેદુબ દેખાવનું વર્ણન કરનાર ચિત્રકરનો આશય વ્યક્તિનું તતુપ આનેખનું કરવાનો હોય તો તેને ઘણાજ ગેરકાયદા થશે તરણુ કે વ્યક્તિનું આમાન્ય આનેખન કરવાથી જે લગ્યતા ચિત્રમાં આવે છે તે લગ્યતા મારી જશે અને લાભ થવાને બદલે નુકસાન થશે મામ્યતા કે મર

આપણાના બોગ સિવાય મુખાકૃતિનાં લક્ષણોને ઉમઘ બનાવવા એ કામ થણું અથડું છે.

કેરેલુઓ એ એકલોજ આગળ પડતો ચિત્રકાર હતો; કે જેણે મંયુક્ત શૈલીથી સફળતા મેળવી હોય. સંયુક્ત શૈલીની સફ- એની શૈલી આધુનિક આકર્ષકતા અને લતાતું દષ્ટાન્ત-ચિત્ર- સૌંદર્ય પર રચાયેલી હતી; અને ભવ્ય કારે કેરેલુઓ. શૈલીની સાદાઇ તેને બધે મુકવામાં આવી હતી. પ્રકાશ અને રંગની વિવિધતા લુગડાં-

લતા વિશે મામાન્ય વિચારો અને નિરંતર વહેતી આકૃતિની રેખાઓ આ જાતની અસર ઉપજાવી શકે છે. કેરેલુઓથી ખીજાજ દરજ્જાને પરમીલુઓનેની શૈલીએ પુરાતન મમયના લેખિની સાદી અને માધુર્ય એન્જેલોની ભવ્ય અને કંઈક શૈલી સાથે આધુનિક વ્યાપકાપણના સંકામળ શૈલીને બેગી કરી તેને ભવ્ય બનાવી. એટલું તો કમુદ કરવું પડે કે આ બે આદ્યુત માણસોએ સૌંદર્યને સૌથી જીર્ણ કાર્ટિએ ચઢાવ્યા છતાં પણ તેઓને દંભ કે દોષ તો ગયો જ નહિ અને પ્રતિભાશાળી મનુષ્યો ખાસ કરીને બેદરકારી અને નિરસપણા કે ચૈતન્યહિનપણાથી ખડુજ હરે છે; પરંતુ આકર્ષણપણું અને સૌંદર્યના મહાન ગુણોના સંબંધમાં આમ ખાસ કરીને બને છે. તેઓ હાસ્યાન્વદને પામે ત્યાં સુધી તેઓ નિરસ અને બેદરકાર બને છે. પ્રેક્ષકો એના ચિત્રથી ચમકે તો ખરા પગલું તેની હિમત અને વીરતાને વખાણે છે. પ્રતિભાશાળી પુરુષોની બૂલ ક્ષમાને પાત્ર હોય છે; અને કાંઈ પણ વિખ્યાત ચિત્રકાર બૂલ ક્યાં વિના રહેતોએ નથી; પરંતુ તેમણે તેમની પ્રમાણિકપણાની મામાન્ય પદ્ધતિથી તેમની ઢોંગી અથવા તો આકસ્મિક ભૂલો સુધારતાં આપણને સિખવું છે તેમની શૈલી સપૂર્ણ છે અને એ શૈલીમાં ઉમઘ સિદ્ધાંતો મમાપલા છે. જે ગુણોએ કેદરતની સામાન્ય વિચાર કંપના દર્શાવીને કળાની કંઈ

વિપુલ કરી છે-અને કળાને ઉત્કૃષ્ટ ભવ્યતા અર્પી છે તેજ ગુરુઓ
અરેખર ઉચ્ચ કોટિના છે.

મમત્ર વિચાર કરતા મને તો એમ લાગે છે કે આપણે એકજ
સિદ્ધાંતથી કળાને નિયમિત અને ચિરંજીવ
સામાન્ય પદ્ધતિ ઉપર કરી શકીશું. સામાન્ય પદ્ધતિ ઉપર ગ્રંથા-
રચાયલાં કાર્યોનું ચલા કાચો પછી ભલેને તેઓ કવિઓના,
ચિરંજીવીપણું. ચિત્ર કાર્યોના ઉપદેશકોના અથવા ઐતિ-
હાસકારકોના હોય તો પણ ચિરંજીવ
રહેશે. જેઓ પોતાનાં કાર્યોને અમુક રીત અને રીતગિવાજ ઉપર
આધાર ગણે છે, અથવા ફેશનના જુદા જુદા ફેરફાર પર આધાર
ગણે છે, તે માણુએના કાર્યો અધકારમાથી જ પહેલીવાર બહાર
નીકળી આવેલા કાચો સાથે મરખાવી શકાય. વર્તમાન અને ભવિષ્ય
એ તો પ્રતિગ્ધર્ષી કહેવાય અને તેથી જ જ્યાં ને એકલી જ
પાવના કરે ત્યાં એણે ખાતરી રાખવીકે બીજી એનાથી વિમુખ
જવાનું.

પ્રવચન પાંચમું.

ચિત્રકારની શ્રેષ્ઠતા અને સૈદ્ધી

ચોથા પ્રવચનના જે વિષય હતો તે ઉપર હું આ પ્રવચનમાં કાંઈક કહેવા માગુ છું. તે પ્રમગે મ્હારી કળાની શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત તો ઇચ્છા એવી હતી કે તમે કળાની કરવા પ્રયત્ન કરો. શ્રેષ્ઠતાને પ્રાપ્ત કરો પરંતુ મ્હારા કહેવાથી કાંઈક ગેરસમજ થઈ છે એમ મને ડર છે ત્યારે કળા મેળવવાની વસ્તુનાં લુધ લુધ વર્ગ પાડવામાં આ-આ ત્યારે કેટલાકે તો એમજ ધારી લીધું કે તેમની તો પુરેપુરી આબડ વેવાઈ, પરંતુ આમ ધારવું એ ઘણી મોની ભૂલ છે અમુક વસ્તુ પોતાની જગાએ ન હોય તો તેની બધી ખુખી મારી જાય છે અમુક વસ્તુને અધિકાર વગર ઉચ્ચ પદ આપવામાં આવે તો તેને માન મળવાને બદલે તે હાસ્યજનક થઈ પડે છે.

દુક્રમા મ્હારી તો શિખામણ એ છે કે તમે તમારું કુખ્ય ધ્યાન ગંધી કોટિની શ્રેષ્ઠતા મેળવવા ઉપર રાખો. જો તમે આ શ્રેષ્ઠતા મેળવી શકો તો પછી બીજી માઈ જ મેળવવા પ્રયત્ન ન કરતા આમ કંઈવાથી તમો પહેલા વર્ગના દાગોર મહેવાગો જે અમુખ્ય મૌદ્વ તમે માગો તેને મારે અને મધ્ય દીવગીંગ પણ થઈએ તમે અમપૂર્ણ પણ હો. જના પણ તમે ઘણી બધી જાતના અમપૂર્ણ દાગોર મેળવો.

આપે મુધી આ-આ પડી જો તમે ઉત્તમી પાવરીના મુખે

ઉમેરો તો જરાએ વધી નહિ. હું તો એમ ધચ્છું કે તમે આ ગુણો તરફ જરાએ બેદરકારી ન દેખાડો તો ઠીક, પરંતુ આમ કરવામાં જેટલી આતુરતા હોય તેટલી ચારે બાજુ હોંશીઆરી અને સાવધ પણ પછુ હોવું જોઈએ.

આપણું મન કુદરતી રીતે અસંખ્ય વિષયો જોઈને ખીણ બાજુ દોરવાઈ જાય છે અને તેથી સંપૂર્ણતા છીન લિન થઈને જાંઘી વળી જવાનો મોટો ભય રહે.

કેટલીક શ્રેષ્ઠતા ભેગી કરવા માટે સરળવલી છે, અને તેમ કરવાથી સુધરી પણ જાય છે. પરંતુ કેટલીક શ્રેષ્ઠતા વિરુદ્ધ સ્વભાવની હોય છે, અને તેને ભેગી કરવાથી કઠોર, કર્કષ અને વિરોધી સિદ્ધિઓ ઉપજે છે. એકજ આકૃતિમાં વિરોધી શ્રેષ્ઠતા દેખાડવામાં આવે તો આકૃતિ વિકૃતિ અને બિહામણી થાય છે. જો આકૃતિનાં લક્ષણો અને મન પરના હાવભાવ નિર્માસ્ય રીતે દેખાડ્યા હોય તો આકૃતિ બધીજ નિરમ લાગે છે.

ઉર્મિના આવેગ કે મનના વિકારો દેખાડવાના મંબધમાં આ ટીકા તદ્દન મત્ત્ય છે. જો તમે શ્રેષ્ઠતા ઉર્મિના આવેગ, મૌલ્યની દશામાં રાખો તો તમે મનના મનના વિકારો નહિ દેખાડી શકો કે જે મનના વિકારો સૌથી સુંદર મુખાકૃતિમાં પણ વિકૃતિ અને વક્રપણું ઉપજાવી શકે છે.

ગીડાની શક્તિ અને વિચારને અનુગ્રહ વિષયની પસંદગી ન થવાથી અને જ્યાં સૌદર્યની જરૂર ના થિત્રકાર ગીડો. હોય ત્યાં ઉપજાવવથી ગીડો ને સફળતા મળી નહિ. એની આકૃતિના વિષયો એવા હતા કે જેમાં મન ઉપરના હાવભાવની જરૂર પડે.

આ રીતે ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાય એવું છે કે આપણી કળા પર લખનારા લેખકો તેમના કાર્યોમાં એકતાના અઘટિત અઘટિત વખાણ ઉપર વખાણ કર્યેજ વખાણ. જાય છે. જે કંઈ કહેવાના તેમણે નિશ્ચય કર્યો હોય છે તેજ કહેવાનું તેમને તેમાંથી મળી આવે છે. જે એકતા જાણેજ સાથે હોય શકે તે એકતાના તેઓ વખાણ કરે છે; અને બધાં કરતાં જે મિશ્રણ મનોવિકારના હાવભાવ દેખાડવાનું કાર્ય મ્હારાજ અભિપ્રાય પ્રમાણે કળાના આશ્રય કે સિદ્ધાંતની બહાર છે તેવાં હાવભાવનું સંપૂર્ણ ચોક્કસાધથી વર્ણન કરવાનો તેઓને ધણો જ શોખ હોય છે.

રીકાકારોએ પોતાની કલ્પનાનું વર્ણન કયું હોય એવાં વિવેચનો મ્હેં કેટલાંક હાસ્યજનક ચિત્રો ઉપર આકૃતિના જુદા જુદા અને રેફાયસનાં ચિત્રો ઉપર વાંચ્યાં છે. ભાગમાંથી ઉપજતી મ્હેં એવાંએ વિવેચનો વાંચ્યાં છે કે ન્યાં વિવિધ પ્રકારની શક્તિ મહાન ચુરઓએ કળાની શક્તિની બહાર એવા મનોવિકાર દેખાડવા પ્રયત્ન કર્યો હોય અને તેથી જ કલ્પનાની છૂટ મળી હોય. અત્યાર સુધી કળાના ક્ષેત્રમાં શું થયું છે અને શું થઈ શકે એમ છે એ નક્કી કરવું અઘરું છે. આપણે અદ્ભુત કલ્પના ન કરી શકવાથી નિરાશ થઈ જવાની જરૂર નથી. કળાને હદ હોય છે; પરંતુ કલ્પનાને હદ હોતી નથી. પુરાતન સમયના લોકોની માફક આપણે કંઈપી સપ્તીએ કે જે શક્તિ અને સંપૂર્ણતા નીચી પંક્તિના દેવતાઓમાં હતી તે શક્તિ અને સંપૂર્ણતા ન્યુપીટરમાં પણ હોય છે પરંતુ ન્યારે તેઓ તેનું આત્મેષન કરતા ત્યારે તેઓ આકૃતિને ગૌરવગળી ચિતરતા હતા. પુરાતન સમયના કળાકારોનાં કાર્યોના સંબંધ દર્શાવવા માટે આપણે ખ્રીસ્તીનો મોટો ઉપકાર માનવો જોઈએ પરંતુ ન્યારે આધુનિક રીકા-

કારોની શૈલીમાં તે તેમનું વર્ણન કરે છે ત્યારે એનું કહેવું આપણને અસાધ્ય લાગે છે. તે જણાવે છે કે યુરેનોરથી કારી દદાયલા પેરીમાં આવવામાં તમે એકી વખતે ત્રણ લક્ષણો જોઈ શકશો, દેવીના ન્યાયાધી-શની ભવ્યતા, હેલેનના પ્રેમી અને એચાઇવીમને જીતનાર આવા ત્રણ લક્ષણો આવવા ઉપરથી માલમ પડશે. જે આવવામાં તમે ગૌરવ મુક્ત ભવ્યતા, ભુવાની, મુદ્રતા અને અજબ બહાદુરી જોઈ કરવા પ્રયત્નો કરો તો જરૂર આમાંની એકે વસ્તુ શ્રેષ્ઠ રીતે આવવામાં આણેખી શકાશે નહિ.

આ ઉપરથી સમજાય છે કે આકૃતિના જુદા જુદા ભાગોમાંથી ઉપજતી વિવિધ પ્રકારની શક્તિ એકજ વિષયમાં એકત્ર કરવી એ અધર તેમજ ભય ભરેલું છે.

વિરોધી ગુણોને બેગા કરવાથી રેખાતાની ટોચે આપણે છીએ એમ લાગે પરંતુ એ ગુણોને એના પ્રમાણસર બેગા કરવા જોઈએ કે એક ભાગ ખીન્ન ભાગનો વિરોધ કરી શકે નહિ, જે કળાકારને પોતાના જુદા જુદા ધધામાં બધી માર્ગ પ્રગતિ કરી તેમને ખબર હશે કે આ કામ કેટલું બહુ અધર છે.

ટુંકામાં હું વિદ્યાર્થીઓને ધાન્યજ અગત્યની સૂચના કરવા માગુ છું વિદ્યાર્થીઓએ બરાબર સમજવું શ્રેષ્ઠતા બેગી કરવાની જોઈએ કે હું તમને કળાની શ્રેષ્ઠતા પસંદગી.

ઉમદા પ્રયત્નમાંથી નિરાશ કરવા માગતો નથી પરંતુ તેમને એટલું તો સૂચના માગુ છું કે જે દુષ્ટ અવિશ્રાત પરિશ્રમમાં પડે છે તેવુંજ દુષ્ટ કંઈ શ્રેષ્ઠતાને બેગી કરવાની પમણી કરવામાં પડે છે? તમે એક વાર પ્રયત્ન કરો અને પછી જુઓ કે તમે કેટલું કામ કરી શકો છો અને કેટલું ક્ષમ કરી શકતા નથી શ્રેષ્ઠતાનું વિશાળ ક્ષેત્ર

ખેડવામા તમારી કુદરતી શક્તિ નાશ કરવાને બદલે તમારે એક એવોજ રસ્તો લેવો કે જેમા તમે તમારી શક્તિ બતાવી શકો, અને પ્રથમ પહોંચે પહોંચી શકો જે કામ માણુમ સૌથી ઉત્તમ પ્રતાપી અને નરમ પ્રતિભાનો શુરુ બને અને અને કળાની નીચી કાટિએ પહોંચી તેના વિષ્ણો દૂર કરી એના ઉપર સ્વામિત્વ મેળવે તે ઉપદેશ લેવા કરતા આપવાનો વધારે યોગ્ય છે.

મ્હે ઐશ્વર્યને ભેગી કરવા સબધે ધણુએ કહ્યું. હવે 'હું' વિવિધ પ્રકારની ઐશ્વર્યને નીચી પકિતમા કેમ રાખવી તે વિષે થોડુ વિવેચન કરીશ.

હું તો એવા અભિપ્રાયનો ખરો કે અલંકારયુક્ત શૈલીને સિદ્ધાંત તરીકે તો ન ગણીએ પરંતુ આ અલંકારયુક્ત શૈલીનું શૈલીને યોગ્ય રીતે યોજવામા આવે તો યોગ્ય નિરૂપણ. મહાન શૈલીમા મોગી મદદરૂપ થઈ પડે.

જો તેના ભદ્રાતો મહાન શૈલીની ગમ્તાઈને ઓછી કળામા અને કઠોરતાને નરમ પાડવામા યોજવામા આવે તો આ અધ્યયનની અમર ધણી સારી થાય. હુડોવીકા-કેરેસીએ આજ પ્રમાણે એનો ઉપયોગ કયો હતો. ફોરેજીઓ અને વેનિમના ચિત્રકારોના કાર્યોની તેને જે સારી પીછાત હતી અને જે સિદ્ધાંતની મનરંજક અમર તેઓ ઉપજાવતા હતા તે મિલકતો તેને ખબર હતા પરંતુ એના કાર્યોમાથી તે એટલુંજ લેતો કે જેથી ચોતાની ઉન્માદ જુસ્મો અને રાક્ષિત વાળી રેવીને અશ્વકૃત કરે.

આ તેમજ આજવા પ્રવચનમા કહે ચિત્રકળાની શૈલીને લક્ષણો ઉપર પુષ્ટકા વિવેચન કર્યું છે, વિખ્યાત ચિત્રકારો પરંતુ મહાન શૈલીના કુખ્ય સિદ્ધાંતોમા વિષે વિવેચન. અને કુખ્ય કાર્યોમા કાણુ વિખ્યાત થયા એ વિષે વિવેચન કરવું એ અસ્થાને તો

નહિ જ ગણાય. મહેને ખાત્રી છે કે સિદ્ધાંતોને લખવા આખી સમ-
ન્વવાથી વિદ્યાર્થીઓને ધણેજ રસ પડશે અને કેટલાક ન મમળ-
યલા મિદ્ધાંતો પણ અપ્પ રીતે મમળશે.

આધુનિક કળાનાં મુખ્ય કાર્યો ફેરફારમાં (પીળા અક્ષર મુકાબ
જન્ય તે પહેલાં જળ મિશ્રિત રંગથી
'ફેરફાર'માં ચિત્રરચેલાં દોરેલું ચિત્ર) છે. આ ચિત્રકળાની
પદ્ધતિ નાની મુંઝતાને આલેખતી નથી,
છતાં પણ મોટા કળાકારોનો યશ ફેરફારમાં
રહેલા કાર્યો પર આધાર ગમે છે. વેડીકનમા માઇકલ એન્ગેલો
અને રેકાયલના આવાં ચિત્રો છે. આમા આપણે હામ્યજનક ચિત્રોને
ઉમેરી શકીએ જો કે હાસ્ય જનક ચિત્રોને ફેરફાર ન કહી શકીએ
પણ એ એની પદ્ધતિની નીચે તો મુખી શકીએ ગીલીએ. ગેમાનોના
ચિત્રો આજ પ્રકારના છે. જો આ કાર્યો નાશ પામે તો તેની માથે
પ્રખ્યાત ચિત્રકારોનો યશ નાશ પામે: કારણ કે આ ચિત્રો આમા
જગતને અભિમાન ઉપજાવે એવા કળાના મહાન પરિશ્રમનું પરી-
ણામ છે. માટે જ આપણું મુખ્ય ધ્યાન ઉંચી શ્રેષ્ઠતા તરફ હોવું
જોઈએ. જો કળાની શ્રેષ્ઠતા સપાટ થશે તો નાની કળા મહેલાઈથી
મેળવી શકશે.

રેકાયલે ઉચ્ચ કોટિની કળામાં શ્રેષ્ઠતા મેળવી માટે જ એનું
નામ ચિત્રકરોમા પડેલું છે. ફેરફારમાં
ચિત્રકાર રેકાયલ અને ચિત્રરચેલા તેના ચિત્રોનું આપણે ધ્યાન
કેરેલેલો.
પૂર્વક અધ્યયન કરવું જોઈએ. તેના
ચોકઠા કે પાટીયાંની ઘોડીના કામો બહુ
વખાણવા જેવા નથી. પોતાના મરણના છેલ્લા દિવસ સુધી તેણે
પોતાનાં કાર્યો અલકૃત કરવા છતાં પણ તે કાર્યો બીજાના અનુકર-

છુના વિષય થઇ પડે એવી સંપૂર્ણતા તેન નજ મળી જે નિરસપણ
 એણે ગુરુઓમાથી સંપાદન કર્યું હતું તેન છત્તવા એ કદીએ મમથ
 થઇ શક્યો નહિ. કોરેજીઓના ચિત્રોમા પથરાયતી રંગની કાન્ડી રમિ
 કેતા પ્રકાશ અને અધકારની વિપુલતા એક પ્રમાણથી બીજા પ્રકા
 રાને અને એક અધકારથી બીજા અધકાર. એક રાગ પ્રવાની
 કુશલતા અને આકૃતિ જાણે આંખે ઉડીન આગતી ન હાય એવી
 અમર રેશાયન ઉપગમની શમ્યો ન હતો. ન્યાર તે તેનમા રંગ વાગીને
 ચિત્રો ચિતરતો હતો ત્યારે તેનો હાથ એટલો મધો ધ્રુજતો અને
 કાશુમા ન રહેતો કે ચિત્રની બધી સરળતા અને સુસ્મો માયો જનો
 હતો એટલું જ નહિ પણ ફેરગે ચિત્રની ચામ્માઇ અને સંપૂર્ણતા
 મારી જતી હતી. એનું દ્રા મરીગરેશનનું ચિત્ર જોવામા આવે તો
 આપણને ખબર પડશે કે એમના કેટલા નાગો નિર્માત્મ રીતે ચિત્ર
 રાયા નથી દાખલા તરીકે હડોવિકો કેરેસીએ કુચે ચિત્રોમા જે
 સુલ્લો, વીર્ય અને ચોકસાઇ લાવ્યો તેજ સુલ્લો અને ચોકસાઇ
 તેનમા રંગ વાગીને તૈયાર કરેલા ચિત્રમા તે ના થો. આથી એમ
 જરાએ ન મમજનું કે કુ ઉચ્ચ પદ્ધતી ચોચ ગીતે ધારણ કરનાર
 રેશાયલને પદ્મજ કરવો કે નીચો ઉતારી પા વા માગુ છું પરંતુ
 એની સરખામણી એનીજ સાથે કરતા એટલું તો મને લાગે કે કે
 ફેરકો ચિત્રોમનિ રેશાયન અને તેલમા રંગ વાગી તે ચિત્ર ચિત્રનાર
 રેશાયન એ એક જ વ્યક્તિનો નથીજ

જેને કગાનો પથ ખેડવાની મહત્વામ્યા હોય તો રેશાયનથી
 બીજાજ દર જાના માઇકન એ જનો.
 ચિત્રકાર માઇકલ તમ્ક દષ્ટિ ફેકની જોએ તેનામા
 એન્જયો. રેશાયલના જેટલી જ હતા નતી પરંતુ
 જે કોઇ અર્થના હતી તે બહુજ ઉચ્ચ

પ્રકારની હતી જે આકૃતિની ચોકમાઈ અને તેના લક્ષણોના જુસ્મો, શીર્ષી દેખાડી શકે તેના કરતાં કાંઈ વિશેષ દેખાડવામાં જ કળા સમાયતી છે, એમ માણકલ એન્જલો માનતો. કળાકાર પોતાના કાર્યમાં જે કાંઈ કડવા ઇન્જે તેના કરતાં આપણે વધારે કાર્યની આશા રાખવી જોઈએ નહિ. તે પોતાની કળામાં નીચી ક્રાંતિનું મૌલ્ય કે આકર્ષકબલ કદી આવેખતો નહિ. વસારી જણાવે છે કે માણકલ એન્જલો એ તેલમા રંગો વાડી એક જ ચિત્ર ચિત્રનું હતું અને આના ચિત્રો તો સ્ત્રીઓ અને બાળકો ચીતરે છે. એવા વિચારથી તેણે આ પ્રકારનું ચિત્ર કદી નહિ ચિતરવાના નિશ્ચય કર્યો.

નીચી ક્રાંતિની કળાને તિરસ્કારી કાઢવાનો જે કોષ્ટને હક હોય તો તે માણકલ એન્જલોનો જ છે. જે સૌંદર્ય અને અલંકાર બીજા ચિત્રકારોના કાંઈને ગ્રાહ્ય છે તેમને માણકલ એન્જલો તિરસ્કારે તો આપણને જગીએ વિચિત્ર લાગવું ન જોઈએ.

માણકલ એન્જલોએ આ બધા સાથે નકામી સૌભા અને અલંકારને પણ ચિત્રમાંથી કાઢી નાખતો હતો જેમ જેમ કળાકારો અને કળાને આશ્રમ આપનારાઓ ઉચ્ચ ક્રાંતિની શ્રેષ્ઠતા જાણવા અને મેળવવા પ્રયત્ન કરશે તેમ તેમ તેમની આખડ અને યશ જરૂર મળશે હસમાલીઓના ચાનવાળા મુગમા જે માન મળતું તે માન તેને જરૂર મળશે. જેમ જેમ કળા દિવસે દિવસે ઓછી થતી જાય છે તેમ તેમ ખરેખર આ મોટા માણસની (માણકલ એન્જલોની) આખડ અને યશ પણ કમી થતા જાય છે, એ વિચાર ધ્યાનમાં લેવા જોવા છે. અહિં આગે ગ્રાહ્ય રીતે જણાવવું જોઈએ કે જે નાશ પામેલી કળાને ફરીથી સજીવન કરવી હોય તો કળાની અધોગતિ અને નાશ પામવાના કારણો આપણને ખબર હોવા જોઈએ. રેકાયલના અસ્તિત્વનો આધાર માણકલ એન્જલોને લીધેજ છે. રેકાયલની લગ્ન સૈની માણકલ એન્જલોને લીધેજ છે વિચારોને ઉમદા બનાવતા અને

કલ્પિત વિધોને લાગ્યે બનાવતા તેણે સીખવ્યું હતું માણસ એને-
 સોના પ્રતિબાંધે તણખાએ રેશાયલની પ્રતિભાને પ્રગ્વવિત ન મરી હોત
 તો એની અગ્નિની માફક જ્વલત અને લાભૂળી હોડે એવી પ્રતિભા
 હમેશાને માટે શાન્ત પડી જતી. આ અગ્નિ અપૂર્વ જુસ્સાથી
 લાભૂંડી ઉરથો નહોતી છતાં પણ તેની જ્વાળા વધારે સ્વ-છ સીધી
 અને પવિત્ર હતી. મમત્ર નેને વિચાર કરતા આપણી વિશેષ કુદ્ધિથી
 રેશાયલને પચાદ કહે, પરંતુ તે આપણા પગ એવી મચોડ અમર
 મરી શકતો નથી કે જેથી આપણે કાંઈક જાણવાનું ન ગટે એવા
 ગડન જણાવે છે કે જે અમર એને દોષ-વાચનાથી થઈ તેવીજ
 અપર એને માધકલ એન્જનોના મુખ્ય મથોં નેષ્ટને થઈ હતી.

તે આપણે આ મને મહાન કળામગેની મરખામણી કરીએ
 તો આપણને ખગર પડે કે રેશાયલમા
 રેશાયલ અને માધકલ વધારે ગસિકતા અને તરગી મળના હતી,
 એન્જનોની સરખા અને માધકલ એન્જનોમા વધારે પ્રતિભા
 મણી, અને કળા હતી એની શ્રેષ્ઠતા સૌદ-
 થમા હતી. બીજાની શ્રેષ્ઠતા ઉમાદ
 અને જુસ્સામા હતી. માધકલ એન્જનોમા કવિત્વી પ્રેરણા હતી. તેના
 વિચારો વિષુદ્ધ અને લાગ્યે હતા એના લોકો ઉચ્ચ કેટલા માનવીઓ
 હતા તેમના ગાત્રની સૈની કેમના વિકાર કૃપ થી તેમના અભિનયથી
 કે મનની ગિયતિ પરથી આપણને જરાએ યાદ ન આવે કે આ
 એકો આપણી જાતના છે અથવા તો આપણામના એક છે રેશ-
 ાયલની-કંઈપના એટલી જાણી ઉત્કૃષ્ટ નથી તેની આકૃતિઓ મનુષ્યની
 નાની જાતથી એટલી જાણી જુદી પડતી નથી, નો પણ તેના વિચારો
 પવિત્ર, ઉમદા અને વિશ્વને અનુરૂપ હોય કે માધકલના મથોંનું
 એક મચોડ અને વિશીષ્ટ લક્ષણ છે એનું મગજ એટલું તો
 કળદ્રુપ હતું કે જહારની મદદ વગર એ પોતાના મગજમાથી મથોં

ઉત્પન્ન કરતો હતો. રેકાયલ બહારના સાધનોની મદદ લેતો પરંતુ ઉમદા રચના તો પોતાની જ હતી. આ અપૂર્વ માણુમની શ્રેષ્ઠતા સૌંદર્યમાં પાત્રોના ગૌરવમાં રચનાની મમજણ પૂર્વક પદ્ધતિમાં, ગિતરવાની ત્રોટમાધમાં, રસિકતાની પવિત્રતામાં અને બીજા માણુ-સોની વિચારકલ્પના પોતાના વિષયને અનુકૂળ યોજવાની કુશળતામાં અમાયલી હતી. તે કુદરતનું અવગ્રહ કરતી વખતે માધકલ એન્જેલોનો ઉત્સાહ અને જુઝાને પ્રાચીન મમયનું, મૌર્ય, અને સામ-કની સાથે એવી વિવેક શુદ્ધિ બેગા કરે તો કે કોઈ પણ કળાકાર આ શક્તિમાં એનાથી વધારે શ્રેષ્ઠ તો નજ બની શકે. આથી મહજ પ્રશ્ન જાગે યશે કે શ્રેષ્ઠતાનું પ્રથમ પદ કોને આપવું ? રેકાયલને કે માધકલ એન્જેલોને ? કુદરતી રીતે આ પ્રશ્નનો જિત્તર એવોજ મળે કે રેકાયલનેજ, એન્જેલોનું, પ્રથમ પદ આપવું નેપિએ કારણ કે કાંઈ પણ માણુસ કરતાં એનામાં ઘણા જિંદી જાતના ગુણોનું મિશ્રણ છે. દોઝી નસના અભિપ્રાય પ્રમાણે ને લવ્યતા મનુષ્ય રચનામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ હોય દરેક જાતના સૌંદર્યને બાંધે લવ્યતા ઘણી મારી રીતે આલેખી શકાય એમ હોય અને દરેક જાતની અસંપૂર્ણતાને લવ્યતા દૂર કરી શકે એમ હોય તો જરૂર આપણે માધકલ એન્જેલોને પસંદ કરીએ.

આ બંને અપૂર્વ માણુમો એ કળાની શ્રેષ્ઠતાને મંપૂર્ણ બનાવી હજી સુધી એમની તોલે કાંઈ આશ્ચર્ય એ નથી તેમજ એનાથી જિંદી કાંઈ પહોંચ્યું પણ નથી. આ બંને પછી આવનાર કળાકારો સારી રીતે જેમપણે પંચ જાણી છોડી દે છે; અને નવિન-તાથી લોકોને આશ્ચર્ય પમાડવા અને ખુસ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ને નવિનતાની ઇચ્છા; આગસ અથવા તરંગમાંથી ઉદ્ભવતી હોય તો તેની ટિકા કરવાની, જરૂરજ નથી; પરંતુ જો તે ઇચ્છા અમુક વ્યક્તિના

ઉદ્યોગી મનમાંથી ઉદ્ભવતી હોય તો તે ઇચ્છા ધણી જ અસરકારક અને રસયુક્ત નાવડશે.

આવી મહાન શૈલી હોય કારણકે મનુષ્યના મનમાં એનું સ્થાન ખૂબ જ જાણ્યું હોય છે; પરંતુ પહેલી મૂળ શૈલી અથવા શૈલી કરતાં જરા ઉતરતી પણ મોટા નવી શોધક શૈલી. મુશ્કેલીથી ખીચી પણ શૈલી છે. જેમણે આ શૈલીનું અધ્યયન કર્યું હોય છે તેમની કદપના ચેતનવાળી અને જુસ્સાદાર હોય છે. આ શૈલી મૂળ શૈલી અથવા તો નવી શોધક શૈલી કહેવામાં આવે છે કે જેને મુળ નમુના સાથે ધણો ઓછો સંબંધ હોય છે. આ શૈલી ચિત્રકારના સિદ્ધાંતમાં અને આખી રૂપરેખાની સામ્યતામાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ ના થાય એ ખાસ જુએ છે.

દરેક શૈલીની શ્રેષ્ઠતાના આધાર અને ખાસ કરીને નીચી પાંક્તિની શૈલીનો આધાર ચિત્રના જુદા જુદા ભાગોને એકત્રિત કરવા ઉપર આધાર અને તેમની અંદરની સામ્યતા દેખાડવા ઉપર છે. આથી જાણે આખું ચિત્ર એકજ મગજમાંથી નીકળી આવ્યું ન હોય. એમ આપણને લાગે છે. જેનું મનુષ્યના ગ્રંથિદોષમાં જન છે તેવું જ કળાનાં કાર્યોમાં જન છે. માણસનો હોય કે ખાડેખાંપણ પણ કુદરતી રીતે ઉદ્ભવતા હોય તો તે માણસોના લક્ષણોને શોભા આપતા હોય. એમ લાગે છે. અખેદુલ્ય માનસિક ચિત્ર ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું ન હોય, અનિયમિત જુસ્સાદાર, તોફાની અને ચોક્કસ રીતે ચિતરાવણું પણ ના હોય તોપણ પ્રતિભાશાળી પુરુષોનાં કાર્યોમાં ચેતન્ય અને દૃઢતા હોય છે. તેજ વસ્તુ અખેદુલ્ય માનસિક ચિત્રમાં હોય તો લોકોનું ધ્યાન જરૂર ખેંચાશે. આપણે કહી શકીએ કે આ પ્રકારનું અખેદુલ્ય માનસિક ચિત્ર શ્રેષ્ઠતાના મિશ્રણની અસર કરતાં વધારે સારી.

અમર ઉપનવી શકે છે.

માલવેસ્ટર રોજા આ જાતનાં સજ્જ લક્ષણો ઉપનવી શકે છે. તે સૌંદર્ય અને માદાઇ વગરનો, લબ્ય ચિત્રકાર સાલ્વેસ્ટર રોજા. શૈલીને અનુરૂપ, ઉત્કૃષ્ટતા અને ભવ્યતા વગરનો કુદરતનો જ્ઞારનો દેખાવ આપે છે. આ પ્રકારનો કુદરતનો દેખાવ આપવા છતાં પણ તેમાં જગતી અને વમર દેખવાયલા મનુષ્યની ભવ્યતા હોય છે. પરંતુ એનામાં વખાણવા જેવી વાત એ હતી કે જે વિષયોનું ને અવલોકન કરતો, જે વિષયોને તે પમદ કરતો અને વિષયોને ખીલવવાની જે એની પદ્ધતિ હતી તે જધામાં માન્યતા અથવા સરખાપણું લાગતું. તેની આકૃતિની આદક તેના પર્વતોના ઝાડોનાં અને વાદળોમાં એક પ્રકારનું જગતીપણું અને તોફાન માલમ પડતું હતું.

આપણે સાલ્વેસ્ટર રોજાની સાથે કાયોમરટ્ટીની વિન્દતા દેખાડી મુકામલો કરીએ તો હીક. મ્હારા અભિપ્રાય સાલ્વેસ્ટર રોજા પ્રમાણે તો કાયોમરટ્ટીની પ્રતિભાશાળી અને કાલોમરટ્ટી વચ્ચે પુરુષની મનની પ્રજાતા એ કળદુપપણું સરખામણી અને તકની નથી એનામાં જોયી ગ્રેહતા દેખાડવાની વત. કળાએ નથી તેમજ આપણા મન હરી હો એવી નવી શોધક વૃત્તિએ નથી. કળાના બધા નિયમો તે જાણતો હતો અને તે પ્રમાણે તે વર્તતો હતો. ગ્રેપલ, ફેરેસી અને ગીડાની આકૃતિ ગ્યનામાયી એણે એક એવી રીતી બનાવી કે જેથી જોડખાપણું બહાર પડી ન આવે, તેમજ અસરકારક સૌંદર્ય પણ ન નીવડી શકે

હવે હું બીજા એ ચિત્રકર્તા વિષે કાલક કહીશ આ બંને
કે.

ચિત્રકારો એક બીજાથી ભુદા હોવા છતાં પણ દરેકમાં કાંઈ અજબ પ્રકારની શક્તિ હતી. જન્મેમાં વિરોધી

ચિત્રકાર રૂબેન્સ ગુણે હોવા છતાં પણ જન્મેને યશ મળ્યો અને પુસીન. આ ચિત્રકારો રૂબેન્સ અને પુસીન હતા કળાના દરેકે દરેક વિભાગમાં મનની ર્ષી

રાખનાર રૂબેન્સનો સચોટ દાખલો છે. જો એનો એકે ગુણ વધા ચોક્કસ અને સંપૂર્ણ હોત તો એનું કાર્ય અત્યારે જ સંપૂર્ણ દેખાતેવું દેખાત નહિ. એનું આખું ચિત્ર એટલું તો એક ભુદા કંકડ જેવું લાગે છે કે આ વાત કોઈજ એકદમ ન માને. જો આપણે એને આકૃતિ દેરવાની વધારા પડતી પવિત્રતા અને ચોક્કસાઈની છૂંદ આપીએ તો એની આકૃતિ રચનાની સાદાઈનો અભાવ રંગવાની કળા અને હુગકાંસતાની ગ્રાંથસ્થી વધારે ખરાબ લાગશે.

આકૃતિ રચનામાં તેની કળા સ્પષ્ટ રીતે નજરે દેખાઈ આવે છે. તેની આકૃતિમાં હાવભાવ હોય છે, સાદાઈ અને લગ્નતા હોવી નથી પરંતુ ઉત્સાહ અને ભુરસો હોય છે. રંગવાની કળામાં ધણેજ કુરાગ હોવા છતાં પણ તેનાં ચિત્રો વધારે પડતાં રંગાયલાં હોય છે. એનાં બધાંજ કાર્યોમાં ચિત્રકળાને અનુરૂપ એવી સ્વચ્છતા અને સૌંદર્ય એવામાં નથી. જે ગુણે નીચી શક્તિની સીલીને કેટલાં બનાવે છે તે ગુણે એનામાં હોવાથી સ્વચ્છતા કે સુંદરતા એ ચિત્રમાં લાવી શકે નથી. એની આકૃતિ રચનાના સમૃદ્ધિ, એના રંગની વિપુલ સામ્યતા અને ઉન્નતતા આંખને તો એવી આંછ નાખે છે કે આપણને તો એમજ લાગે કે એના કાર્યમાં ઉણપ કે દોષ છેજ નહિ.

અલંકારયુક્ત બેપરવાઈ ભરેલી અસંબંધ, ચોક્કસાઈ વગરની આ શૈલી પુસીનની સાદી, કાગળવાળી, પવિત્ર અને ચોક્કસાઈ ભરેલી શૈલીથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. આવો વિરોધ હોવા છતાં પણ એકજ

બાળતમા તેઓનું મળતાપણુ આવે છે આ મને તેમની પદ્ધતિના જુદા વિભાગો વચ્ચે પ્રભુ મામ્યતા મેળવે

પુત્રીન આજીવનના લેકિા કરતા પુરાતન સમયના બાવનાને વધારે ઓળખતો હોય તેમ તેની માથે વાતાવરણ કરતો અને રહેતો હતો તે બાવનાને ઓટલુ બધુ જાન આપતો કે મને ધર્મીવાર તેના ચિત્રો પુરાતન ચિત્રો હોય એમ લાગતા. ઓટલુ તો ચોક્કસ છે કે તે જુની ઢખના ચિત્રોની નકલ કરતો નેજે ખામ કરીને સમના આલો-આંડીની નામના મહેલમાં ચતા લખની નકલ કરી હતી કે જે ખરેખર મદારા અભિપ્રાય મુજબ તો પ્રાચીન સમયનું મહારાણુ છે

જે જુની ઢખના ચિત્રોનું વાતાવરણ ગોમીનના ચિત્રોમાં જવાયનુ છે તે વાતાવરણ હજી સુધી

પુત્રીનનાં ચિત્રોમાં કાષ્ઠપણુ આધુનિક કળાકાર માવી શક્યો જુની ઢખના ચિત્રોનું નથી તેનાં સૌથી એક કાર્યોમાં પદ્ધતિની વાતાવરણ.

ગુણતા હોય છે પણ તેનું અનુકરણ કરવુ એ ચોખ્ખુ નથી પરંતુ આ ગુણતા પ્રાચીન સમયની સાદાઈન અનુરૂપ છે પૌલીકિસ્ની મારફતે તે પુરાતન સમયના લેકિાનું ઓટલુ તો અધ્યયન કરતો કે તે તેમનીજ મારફતે વિચાર કરતો અને મમક પ્રસંગ અનુકરણ જાતનો અભિનય કરતો તે પણ જાણતો હતો

એણે એના શબ્દના ગુણ લાગમાં ગુણ પદ્ધતિને જાદને સમૃદ્ધ અને સુક્રમળ પદ્ધતિ દાખલ કરી છે.

એની સમૃદ્ધ અને સુક્રમળ પદ્ધતિ. જે પદ્ધતિમાં ઔર્નીઅ સના ડ્યુકના કાર્યોમાં = ધી સેવન સેક્રામેન્ટસ મા જે આકૃતિ

અને નૂમિગનું મિશ્રણ હોય છે તેના કરતા પણ વધારે મિશ્રણ આ પદ્ધતિમાં છે, પરંતુ આ પ્રકારથી

પદ્ધતિનું માધ્યમથી ચિત્ર વિધાયતમા જે શૃંગ પદ્ધતિ છે તેની સાથે
ન અરખાવી સમાય.

પ્રાચીન વાર્તા એ ચોક્કસીને બાંધીતો વિષય હતો. તેનામાં
પ્રાચીન સમયના લોકોની ક્રિયા રીતરિવાજો
પ્રાચીન વાર્તા એ અને તેઓનું જ્ઞાન મેળવવાની કુશળતા
એના બાંધીતો વિષય. હતી એટલું જ નહિ પરંતુ જીવન જીવન
ખત્રાથી એવો મધ્યો ટેવાઈ ગયો હતો.
કે તે આકૃતિને દૃષ્ટાંતરૂપે અથવા અન્યોક્તિરૂપે રજુ કરેલો હતો.
માધ્યમથી ચિત્રમાર આ પ્રકારનું ચિત્ર ચિત્રરેખા મમર્થ ન હતા જો કે
એ મ વનદેવતાના અને અડધા માણસના અને અડધા મનુષ્યના
રૂપના દેવોના ચિત્રોમાં પણ દેખાડી છે. હતા પણ પ્રાચીન સમયના
લોકોએ અને ચોક્કસીને જે તદ્દન જીવન જીવન દેખાયા છે તેના
કરતા આ ચિત્રો ઘણા જ જીવન ક બ્યારે આજ જીવન દમના ચિત્રો

માણુમેનુ આધુનિક વાતાવરણ હોય એ માણુમે આપણા શહેરીઓ જેવા હોય, એમના લુગડાં આપણાં જેવા રેશમી વગેરે હોય, એમનાં ચિત્રાતર્ગત દેખાવ આધુનિક ચિત્રાતર્ગત દેખાવ જેવો હોય તો મૂર્ચનું મધ્યે કેવો હાસ્યજનક એપેનો દેખાશે અને નદી કે મરિવરે દેખાડવા માટે ધરડો માણુમ કે અધ્ધરા ચિતરી હોય તો કેટલું હાસ્યજનક લાગશે !

અત્યાર મુઘી જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તેનું સમર્થન કરવા આવે, મ દેખાવ ચિતરવાની ચિત્ર આમેદુખ દેખાવ ચિત્ર કળાનો એક પ્રમુખ તમારો મમદા બહુ તરવાની ચિત્રકળાનો શ્રવા ઇન્દ્રિય જ્યારે આમેદુખ દેખાવ એક પ્રમુખ. ઐતિહાસિક નૈનીમા ચિતરવામાં આવે છે અને જ્યારે તે વ્યક્તિનું કે આર્શનું બારીક અને ચોક્કસ આનેખન નથી, તેણે ત્યાં જ મજાગ આ મિત્રજીની મરખામણીમાં આવેલાં જોઈએ જીની હમની સાદી અને અભિનયવાળી આકૃતિને આધુનિક કપડા પહેરાવવામાં આવે તો તે જરૂર હાસ્યજનક થઈ પડે આ પ્રકારે મિત્રજી કરવાની શૈલી ધારણ કરવી કે ન કરવી એ ચચામાં હાલ ઉતરવાની જરૂર નથી પરંતુ જે ને મેની પમદ કળામાં આવે તો તે મધ્યુ દોવી જોઈએ. દાખલા તરીકે જેમ સામાન્ય વિચારથી મગજ જુદું પડે છે તેમ મરસામાનથી કપડા જુદા પડે છે આ પ્રમાણે મિત્રજી કરવામાં આવે તો કાંઈપણ કાર્ય ચશસ્ત્રી નીવડ્યા વગર રહે નહિ અને કદાચ મહાન સૌનીની ચપડોમાં પણ ઉતરવા શક્તિમાન ચામ

ડોમેન્સ અને મા વેસ્ટર રોઝાના કાર્યોમાં જે મનની માન્યતા કે ઐક્યતા હતી તે વિષે મે એમની રૂપ-કળાની પદ્ધતિનું રેખા અત્યાર મુઘી દોરી પરંતુ આપણે કળાકારોનો એક પ્રથમ વર્ગ ઉમેરી

ડોમેન્સ અને મા વેસ્ટર રોઝાના કાર્યોમાં જે મનની માન્યતા કે ઐક્યતા હતી તે વિષે મે એમની રૂપ-કળાની પદ્ધતિનું રેખા અત્યાર મુઘી દોરી પરંતુ આપણે કળાકારોનો એક પ્રથમ વર્ગ ઉમેરી

કળા વિશે પ્રવચન.

સાચીએ કે જે વર્ગ માધકલ એન્જેલોથી તે વાદો સુધી જુના કળાકારોનું અનુકરણ કરતો હતો. સમગ્ર રીતે વિચાર કરતાં આપણને માલમ પડે છે કે જે અલંકાર સુક્ત શૈલીને બાબુએ સુકી દબાએ તો ખીજી બે પદ્ધતિ છે કે જેમાંની ગમે તે એક પદ્ધતિને ધારણ કરવાથી કળાની લગ્યતા તો જરૂર લાવી શકાય. પહેલી પદ્ધતિનું ધ્યેય જોયી શ્રેષ્ઠતાને જોગી કરવાનું અને અલંકૃત કરવાનું છે, ખીજી પદ્ધતિનું ધ્યેય આ શ્રેષ્ઠતામાંથી એક શ્રેષ્ઠતાને સૌથી જોયી કાઢીએ લાઇ જવાનું છે. પરંતુ જે માણસો પાસે જે પદ્ધતિમાંથી એકે પદ્ધતિ નથી તે માણસો સૌક્ષ્મીઅરના હાથે મુશ્કેલ પ્રતિષ્ઠા વગરના અને દેખાવ વગરના છે.

મહાન સિદ્ધતિ પર અને મહાન પદ્ધતિ પર તમારે શો મત જાંધવો એ સંજોગો મહે તમને લાઈ કશું છે. ખીજી પ્રવૃત્તિ નરક જતું એ તો સમય બગાડવા જેવું છે. નાની શ્રેષ્ઠતાઓનું તો અવલોકન કરવું જોઈએ નહિ કે તેનું અધ્યયન થવું જોઈએ. ચિત્રકારના અવલોકનની બહાર ન્હાની શ્રેષ્ઠતા ચાલી ન જાય માટે તેનું અવલોકન કરવું એ જરૂરનું છે.

એક ખીજી ચેતવણી આપવા હું ઉચ્છા રાખું છું. જેનું અનુકરણ કરવામાં જેટલી તમે પસંદગી રાખો યશની આશા.

જો તેટલીજ પસંદગી નમે તેને ખુશ કરવા રાખજો. યશની આશા અને પ્રેમ, સલાય નમે કશુંજ શ્રેષ્ઠ કાર્ય કરી શકશો નહિ; પરંતુ હાથપાર રૂઢા રાખવાથી તમારા વિચારો નીચી કાઢિના થશે. તમારી શૈલી અધોગતિને પામશે. એટલુંતો ચોક્કસજ છે કે અચાન માણસો નીચી કાઢિની શૈલીથી વધારે આનંદ પામે છે. જેને આપણે સંસ્કાર વગરની કુદરતી વસ્તુ કહીએ છીએ તેનાથી અચાન માણસો હંમેશાં ખુશ થાય છે.

જો આપણામાં રસિકતા ન હોય તો પુરૂષને છાજે એવું તો અભિમાન હોવુંજ જોઈએ. જ્યારે એ પુરૂષને છાજે એવું ચેતના લોકોએ યુરોપીડીયનાં કાર્યોની ટિકા અભિમાન. કરી ત્યારે એનું અભિમાન ઉત્તેજિત થયું

કે મહારાં કાર્યો ત્હમારી પામે સુધરાવવા માટે નથી, પણ તમને ઉપદેશ આપવા માટે છે. આમ બોલવાનો હક ધરાવે. હોય તો પહેલાં યુરોપીડીય થવાની જરૂર છે; પરંતુ એટલી તો છૂટ આપવી જોઈએ કે જ્યારે કળાકારને ખાત્રી હોય કે તેની ભૂમિકાને મહાન ધરાવી પૂર્વજોની પદ્ધતિનો-પ્રમાણે ભૂત ટેકા મળ્યો છે ત્યારે તેણે પ્રતિભાસાળી પુરૂષને અનુરૂપ શૌર્ય અને હિમત દેખાડવી જોઈએ. જનતાને પ્રિય થઈ પડવાની લાલચમાં તેણે કદિ સત્ય માર્ગ છોડવો ન જોઈએ.

હું આ વાત રજુ કરું છું. એનું કારણ એટલુંજ કે આપણા કળા પ્રદર્શનો મોટા પ્રતિભા-કળા પ્રદર્શન. સાળી પુરૂષોને પ્રકાશમાં લાવે છે અને સ્પર્ધાની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. આવા પ્રદર્શનો લોકોના ટોળે ટોળાને રીઝવવાની મહત્વાકાંક્ષામાં ચિત્રકારને લલચાવે છે.

પ્રવચન છું.

નકલ કરવાની કળા, પદ્ધતિ અને સિદ્ધાંત.

ત્યારથી મેં તમારા અભ્યાસની ચર્ચા કરવી શરૂ કરી ત્યારથી મહે કળાના મવિસ્તર પ્રવચનમાં ઉતરવાનો નિશ્ચય કયો. હવે કળાનું મવિસ્તર પ્રવચન કરવાનું કામ મહે અધ્યાપકાને મેળી દીધું છે. મ્હારી ખાતી છે કે અધ્યાપકાનાં કામણથી વિદ્યાર્થીઓને લાભ થશે એટલું જ નહિ પણ મધ્યાનો આરામ પણ કળમે.

અધ્યાજ પ્રવચનમાં મ્હારો આશય સંપૂર્ણ સમિકતા કેળવવા માટેના મિદ્ધના તમારી આગળ રજુ

સંકુચિત અને એક કરવાનો છે આ સિદ્ધાંતની જરૂરીઆત તરફી વિચારો ડાખી વિદ્યાર્થીને બુધોમાથી દૂર કરવામાં અને દેવાની લલામજી આશાવાદી બનાવવામાં છે કારણુ આવી બુધોથી આશાજનક કુવાન વિદ્યાર્થીઓની આશા નિષ્ફળ નીવડી છે હુ તેા એમ કમધુ કે મપૂર્ણ ચિત્રકળાની યાત્રિક રચના સાથે વધતા જતા મકુચિત અને એક તરફી વિચારોને ડાખી દેવા જોઈએ. જો મકુચિત અને એક તરફી વિચારો આરે બાલુ પ્રમગી જાય તેા જરૂર કેળવાયલા અને જોયી કોટિના દરેક ધંધા નાશ પામે.

મ્હારા મુખ્ય આશયો આ બે છે જો હુ મ્હારા પોતાનાજ વિચારો આ વિષય પર દર્શાવું તેા મ્હને માફ કરશો કારણુ તમે મારી રીતે જાણો છો કે આપણે સંકુચિત અને એક તરફી વિચારો તરફ બેપરવાઈ દેખાડીએ છીએ, ત્યારે આપણી જૂનો ભુદ્ધિ અને

મત્ત ભાવના પર કેની ચલાઈ કંઈ છે અને મત્તતા અને ભુદ્ધિને
આધાર કરી નાખે છે આવ હોવા છતાં પણ હું તમને વિવિધ
પ્રકારે કહેવા પ્રયત્ન કરીશ આ પ્રવચનનો વિષય ચિત્તકરને અનુ
ક્રમ એવી અનુકરણ કરવાની કે નમન કરવાની કળા છે જ્યારે
અનુકરણ કરે કે નકલ કરવી એમ કહે, ત્યારે તમારે એનો બહેન
અર્થ ન લેતા એટલેજ અર્થ નેવો કે મોળા ગુણોને પણ જ્યુ
અને એમના કાર્યોથી ચતા નાભન રસ્તે જવું

જે માણસોએ આપણી કળા પર લખવા ધામું છે અને
જન્મથીજ મળેલી બક્ષીમ હોય એમ
પ્રેરણારૂપ કળા. જ્ઞાને પ્રેરણારૂપ માની હોય તે માણસો
જા મેળવવાના માધ્યમોની દરકારી
પરીક્ષા કરનાર કરતા કેની રીતે મનને વધારે પ્રભાવ વ્ય
અને કેવી રીતે પ્રેરતા મેળવવી એવા વિચારો કરનાર કરતા ને
માણસો વધારે લોક પ્રિય થઈ પડ્યા અને આપણા મન હતી
નેવા વધારે મમર્ષ થશે

જેને આશ્ચર્યજનક અપૂર્વ વસ્તુની અમરતુ મરણજ ખબર
ન હોય તેને માટે આ બહુજ કુદરતી છે કળા મેળવવાના પગથી
આતી જેને ખબર નથી અને જે લાખા પરિશ્રમનું અને અનંત
કાર્યોનું પરીણામજ જુએ છે તે માણસને તરતજ લાગશે કે જા
મેળવવી અમ્મરી નથી એટલેજ નહિ પણ મ્હેજ પ્રેરણા હોય તે
તેઓ આ જ્ઞાને એકદમ પ્રાપ્ત કરવા મમર્ષ છે

ત્યારે એ દેશના અજ્ઞાન માણસોને નાશ પામેલા ભવ્ય મમ્મો
વિશે પૂછવામા આવે છે અને ભવ્ય અને
અજ્ઞાન માણસોની લાખા વખતથી ગુમ થઈ ગયેલા વિશા
દષ્ટિએ કળાનાં કાર્યો. નના ઉદાસી કીર્તિગતલ વિરે પૂછવામા
આવે છે ત્યારે પૂર્વજા સુસાહેબે કહે છે

કે એ તો બહુમરેએ બાધ્યા હતા. અગત્ય માણ્યને પોતાની શક્તિમાં મુચ્ચાડા ભરેલી કળાના કાર્યમાં બહુજ તકાવત લાગે છે અને વળી એમ પણ લાગે છે કે આ કળાની મુચ્ચવણમાં ઊંડા ઉતરતુ અને તેને ઉકેલવી એ તો અમાનુષી કે અદ્ભૂત માણસનું કામ છે. કળાકારોનું પોતાની શક્તિનો ગમે તેટલો ઊંચો અભિગ્રાહ હોય તો પણ તેમણે આવા પરીક્ષકોને નહિ છેતરવા એ હિતાવશ છે આપણી કળા મુગથીજ અનુકરણ કરવા જેવી અથવા નમન કરવા જેવી હાવાથી પ્રેરણાના વિચારને કળામાં અવકાશજ નથી.

પોતાની કુદરતી શક્તિઓથી બધી વસ્તુ ઉત્પન્ન કરવી અને કાંઈનું પણ જરીએ પણ અનુકરણ ન કુદરતી શક્તિ ઉપર કરવું એ જાતના વખાણ માણસો વગર અણુધાતો વિદ્યાસ. સમજે પોતાની જાત ઉપર અને બીજા ઉપર કરે છે નીચી કાટિના અચ્છત વગરના અને મુલામી વૃત્તિના નકલ કરનારાઓની મમરીભરી નિંદાથી તેમની પ્રતિપત બન્યતા ઉત્તેજિત થાય છે જો વિદ્યાર્થી બિચારા નકલ કરનારાઓના દીધેના ભય કર અને શરમ ઉપજાવે એવા વિશેષજો સાબળી કરી જાય અને નિરાશ થઈ રે સીલને ફેડી દે અને મહાન શુરુમાંથી સ્વર્ગીય પ્રેરણા મેળવવી એ એને નમ્રી લાગે તો આપણને જરાએ નવાઈ ન ઉપજે.

છટાદાર ભાષણ કરવાની શૈલીમાં જે કાંઈ કહેવામાં આવે તેને માટે થોડી છૂટ આપવી જોઈએ આપણે પૂર્વજોના કાર્યોનું અ કદીએ ધારી ન શકીએ કે કાંઈપણ નુકરણ. માણસ કાંઈની નકલજ ન કરે. આવી જગતી પરીસ્થિતિ માટે તો કાંઈપણ જાતનો ઉત્તર છેજ નહિ કારણ કે એટલું તો દેખીતું છે કે જે

આપણે પૂર્વજ્ઞેના કાર્યોના લાભ ચેતાં અટકીએ તો આપણી કળા જરાએ પ્રગતિને ન પામે અને બાધ્યાવસ્થામાંજ રહે. આપણે જ્ઞેતા આવ્યા છીએ કે કાષ્ટપણ કળા એકીવખતે શોધાઈ નથી. તેમજ સંપૂર્ણ થઈ નથી.

ગાભીર અને કઠાપણ મેળવા મારે એટલુંતો નક્કી છે કે ચિત્રકારે પ્રેરણાના આભાસ દૂર કરવા કુદરતનાં કાર્યોની કુદરતના કાર્યોની નકલ કરવી જોઈએ. એટલુંજ નહિ પણ બીજા ચિત્રકારોની પણ નકલ કરવી જોઈએ આમ કરવામા કદાચ નાનમ લાગે પણ સત્ય વસ્તુની નકલ કરવામા નાનમ ન હોય બીજા કાષ્ટપણ મરતે કાષ્ટપણ માણુમ કળાકાર ન થઈ શકે.

જે માણુસ ડાહ્યા અને બુદ્ધિશાળી છે તે માણુમે તો આપણે અભ્યાસ નકલ કરવાની શરૂઆતથીજ નકલ કરવાની ટેવ. કરવાનો કહેશે પરંતુ ત્યારે આપણે આપણી જાતેજ વિચાર કરી શકીએ ત્યારે આપણે પૂર્વજ્ઞેના વિચારોની નકલ કરવી જોઈએ નહિ, એમ તેઓ બાર વધ કહેશે તેઓના અભિપ્રાય મુજબ તો નકલ કરવાની ટેવ કળાનો અભ્યાસ શરૂ કરનારને જેટલી લાભકારક છે તેટલીજ નુકસાનકારક અભ્યાસમા આગળ વધેલા વિદ્યાર્થીઓને છે

હું કબુલ કર છું કે કળાની પ્રથમ ભૂમિકામા નકલ કરવાની ટેવ ઘણીજ અગત્યની છે પરંતુ મ્હારો અભિપ્રાય એવો છે કે ત્યારે તમે મોટા ગુરુઓના કાર્યોની નકલ જીદગી પર્વત કરો તો એટલું યાદ રાખજો કે તમે તમારું મન નબળું ન પાડી નાંખો અને નવિનતાનું વાતાવરણ જે મોટા કાર્યોમા જવાઈ રહે છે તે વાતાવરણ ન ગુમાવો

મને એમ કહેવામાં આયું છે કે નકન કરવાની ટેવથીજ નવા શોધક વિચારો જન્મ પામે છે નવા શોધક વિચારોનો પરંતુ હું આગળ વધીને કહીશ કે નકન જન્મ, કવવાની ટેવનું બાળક પ્રતિભા છે મામાન્ય ગીતે આવે અભિપ્રાય વિપરીત લાગે, પરંતુ એ વિચાર નચોટ રીતે રજુ કરતા પહેલાં મહાન તેને મમનવલે નોંધાવે

કળાના નિયમોની બહાર રહેતી શ્રેષ્ઠતાને ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિને પ્રતિભા કહેવામાં આવે ?
પ્રતિભાનો અર્થ કાંઈ ઉપરોક્ત કે ઉદ્દોગ આ શક્તિ નાવવા અમમય છે

જે મૌલ્ય પ્રતિભાશાળી પુરોષ ઉપજાવી શકે છે તેના મૌલ્યે આપણે ઉપજાવી શકતા નથી. એવા અભિપ્રાયથી આપણે ધારી શકીએ કે એ વસ્તુ નિર્માણ થયેલી છે અને વળી આપણે જાણીએ પણ છીએ કે પ્રતિભા મેળવા માટે એના વિશીષ્ટ લક્ષણો પણ છે પરંતુ મત્ત વાત તો એ છે કે જે શ્રેષ્ઠતાની પહોં કે કમને પ્રતિભા કહેવામાં આવે છે તે જુદા મમયમાં અને જુદી જગ્યાએ જુદી જુદી હોય છે જે માણસો આ પ્રમાણે માને છે તેઓ આ વિષય પર જુદા જુદા મત મણે છે

ન્યારે કળા બાસ્ત્યાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે વિચારની તદુપ આકૃતિ દોરવાની શક્તિને પોતાનો મોટામાં મોટો પ્રયત્ન મણુવામાં આવે છે કળાના મિદ્ધાતોથી અચાનક એવા સાધારણ માણસો આજે પણ એજ બાબમાં વાત કરે છે, પરંતુ ન્યારે ખજાર પડે છે કે સિદ્ધિતાનું અવનોમન કરવાથી આ શીખી શકાય છે ત્યારે જે માણસ મમા શોધકે વૃત્તિ છે, હાવલાવ દેખાડવાની કળા છે, સૌંદર્ય અને લવ્યતા દેખાડી શકે છે અને નિયમોથી પણ ન શીખી શકાય

એવી શ્રેષ્ઠતાની આવી શક્તિ હોય છે, તેને પ્રતિભાનું નામ આપી શકાય.

આપણી ખાતરી છે કે આકૃતિનું સૌંદર્ય, મનોવિકસરને ઉમિંના આવેશ દેખાડવાની શક્તિ, આકૃતિ રચવાની કળા અને આખા ચિત્ર પર લબ્યતાનું મામાન્ય વાતાવરણ ધાવવાની શક્તિ નિયમોને આધિન છે. જે પ્રતિભાનો અર્થ ખરેખરી રીતે પ્રેરણા ન લાઇએ પણ અવલોકન અને અનુભવની અમરજ છે એમ લાગ્યે તો આ શ્રેષ્ઠતા કેવળ પ્રતિભાની અસર છે.

જેમ અવલોકનો ક્યાં છે અને હૃદયમાં ઉતારી એક નિશ્ચિત સિદ્ધાન્ત નંચાર ક્યાં છે તેને પ્રતિભા.

પ્રતિભાની પ્રાપ્તિ. મળી શકી છે. પરંતુ આટલે બધે મુધી જવાના કોષ્ટકો પ્રયત્ન પણ ક્યાં નથી.

જે માણસ મુશ્કેલી કંઈ છે તેનેજ ધણ કરીને તે પ્રમાણે વર્તવાની પદ્ધતિ અને અધ્યયનની ખબર હોતી નથી. તે પોતાનું કામ કરતો ભય છે અને બલ સુધારતો ભય છે. આ પ્રમાણે કામ કરતાં કરતાં અને જલ સુધારતા સુધારતા એક છપાયેલી વસ્તુ જડી આવે છે. આ મુજબ કેટલાએ મિહાનો શોધાય છે અને વિવેચક સાથે શહેવાથી આપણે હિમતથી કહી શકીએ કે જેમ જેમ કળા વધતી જશે તેમ તેમ તેની શક્તિ કળાના નિયમોથી વધારે નિયમિત અને નિર્ણીત બનશે.

ટીકા ગમે તેટલા લાખા પગલા ભરી પોતાના રસ્તા પર પ્રયાણ કરે તો પણ આપણે જરીએ ડરવાની.

ટીકાથી ડરો નહિ ! જરૂર નથી કે આપણી નવી શોધ નાશ પામશે કે ડગાઈ જશે, અથવા.

આપણે શુદ્ધિપૂર્વક યોગ્યસે ઉત્પાદક કાવદા તળે કચકાઈ જશે.

પ્રતિભાશાળી પુરુષને તો મવિસ્તર વિવાદ કરવાનો ધણોએ

અવમાશ મંગશે અને ચારિત્ર કાયોને અને મકુચિત વિચારથી
પેતાની જાતથી દૂર રાખી શકશે

પ્રતિભા નિયમોન તોડી નાખ્યા પછી શરૂ થતી નથી પણ
જ્યારે નીચી કોટિના અધમ નિયમોને
પ્રતિભાને નિયમોનું માટે જગા દોતી નથી ત્યારે પ્રતિભા શરૂ
થાય છે જેવી રીતે દરેક કાર્યનું માર્ગ
હાય છે તેવી રીતે પ્રતિભાવાળી પુરુષોના

કાયોન પણ નિયમો હોય જોઈએ અમરમાત રીતે ઉદ્યોગથી કે
ઓખાઈથી નેહતા ઉદ્ભવતી નથી પરંતુ જે નિયમો પ અપૂર્વ
શક્તિવાળા મનુષ્યો કામ કરે છે તે નિયમો તેઓ અવતોમન શક્તિથી
શીધી મ્હાક છે અને એ નિયમો એટલા તો સુદૃઢ રીતે એકમેકમા
મળી ગયેલા હોય છે કે તેમને શબ્દો માગ્યા તો દર્શાવી શકાય
નહિ. ખામ કરી કળાકારને આ રીતે વિચારે નિર્વાણવાની કુશળતા
પણ દોતી નથી જો કે નિયમામા વળુદ નહિ થાયે અતઃ અધ્યભૂતન
મટે નખરા અવગ પણ પડે છતાં મ્હાકરના મનમાં તો આ
નિયમો મુક્ત અપ્પર રીતે આવી જાય છે કળામર આ નિયમો પર

તેવી નીતે બીજની નવી શોધ પુરેપુરી બાણનાથી આપણે નવી શોધ કરતા શીખીએ છીએ

તેમણે પોતાની ગસિકતા મહાન ગુરુઓના આદર્શોના આનંદ મેળવવા કેળવી હશે તેમણે આ અભ્યાસ નક્કી કરવાની રેવ માર્ગ ઠીક પ્રગતિ કરી હશે કાળમાં એ તો મનુષ્ય સ્વ આપણે મત્ય વસ્તુનો આનંદ ભોગવી શકાય છે.

મન અતરના અભિમાનથી એકદમ ઉઠશે છે આપણી જાત જેની માથે સગાવવા માગતા હોયએ તેના મધ્યસ્થતા આવવાથી આપણ હૃદય દ્રવિષ્ટ થાય છે, અને તેમની વિચારશ્રેણીને અનુસરવા આપણ હૃદય એક મ તત્પર થઈ જાય છે આથી તેમની ઉત્તરવૃત્તિ અને ચિંતનનો ચોક્કસ ધોરણ પ્રમાણ પણ આપણ હૃદયમાં પ્રગટે બાવકિનો તો સ્વભાવજ હોય છે કે પોતાના સમયમાં આવતા માણસોની પદ્ધતિ અને મામાન્ય રેખાવની નક્કી મળી આવે સ્વભાવ આપણે પણ છે પરંતુ એમાં એક જ તફાવત છે કુમળ મગજ મમજ જાય એવું અને અનુસરણ કરે એવું હોય છે. પરંતુ આગળ જતા તે મમજ થઈ છે આવા મગજપર જીડી અમર થવા માટે તેને મુકામળ અને લાગણીવાળા બનાવવું જોઈએ

આ વિવેચનપરથી મમજાશે કે આપણે મનને શ્રેષ્ઠતાનું અધ્યયન મગવાની રેવ પાડવી જોઈએ મનની કેળવણી. અને હૃદયની ડેલી દાણ સુધી પણ આપણે લવ્યતાના સય દાખનાના સસર્ગમાં રહેવું જોઈએ તેમની નવી શોધ આપણી બાહ્યઅવધાનો બોરાક છે, એટલું જ નહિ પરંતુ આપણી તાત્ત વધારનાર પોષક બોરાક છે

મગજ એ તો કેળવડ જમીન છે એના તત્વો સુમધુ જાય
 એ અને પાકે બીનકુલ થતો નથી પરંતુ આ જમીનને બકારતો
 તત્વોથી મમ્મદ અને ફળદ્રુપ બનાવી હોય તો એકજ વાર પાકે
 ચાય છે

મગજને ફળદ્રુપ બનાવવા માટે કગાનાં કાંધો મતન આપણી
 આખા આગળ હોય નો આપણે એ જાનના કાંધો ઉપગવી શકીએ-
 જેમના કાંધોનું અધ્યયન કરીએ તેમનું આપણે બારીક નિમ્મણ
 કરવું જોઈએ જ્યાં આપણુ મગજ મહાન બુદ્ધિશાળી માણુમોના
 ઉત્તરણ અને ઉમદા વિચારો પર વિચાર કરતા દેવાય છે ત્યારે
 આપણે મહાન અને ઉમદા વસ્તુ શોધી શકીએ છીએ મોગમા મોગી
 કુદરતી પ્રતિભા પોતાનાજ વિચાર બડોડા પર દઈ શકતી નથી
 જે માણુમ બીજાના મનની પાકી શોધ કરવાને નદને પોતાના
 મનની પાકી શોધ કરવાના નિમ્મણ કરે એ તે માણુમનું મગજ
 ખાતી ધર્મ જાય છે એટલુંજ નહિ પણ બહુજ નિમાત્મ નકલ
 જમાવે નીકળે છે આથી તે પોતાની નકલ ક્યા કરે છે અને
 વારવાર દહેની વસ્તુનું પુનરાવતન કરવાની દેવ પડે છે, આવા
 માણુમોથી દેરાયની વિભાવી ઉપગ્યા જેમનેજ કાર્ય દેરા પ્રમગ્ન
 થશે તેની તરતજ આપણને મમ્મદજી પડી જાય છે

પ્રાચીન સમયની કળાના ખજાનામાંથી સમૃદ્ધ થયેલું મગજ ઉત્કૃષ્ટ અને ફળદ્રુપ હોય છે. એટલું તો એકદમ છે કે જેની પામે ઘણા માધનો છે તેને નવી શોધ કરવાની જરાએ હરકત પડતી નથી. ઘણાનો અભિપ્રાય એવો છે કે બીજા માણસની વિવેકશુદ્ધિ વિકાસ પામ્યા વગરની નિર્માલ્ય અને ધુસરણુ ભરેલી ટ્રેફતાના વિચારોને મક્કમ અને દૃઢ કરશે પરંતુ પ્રાચીન સમયની પરીક્ષામાંથી પવિત્ર થયેલાં કોઈ આવા ટ્રેફતાના વિચારોને મપૂર્ણ અને પ્રમાણ-ભૂત બનાવે છે.

મગજ કે પ્રતિભાને અગ્નિના તણખા સાથે મગ્નપાવવામાં આવે કે આ તણખો બળતણનાં પ્રતિભા અને જ્ઞાન. ઢગવાથી એકવાર જન્મે છે અને જવલંત અગ્નિની જ્વાળા અટકી જાય છે. મુવાન પ્લીની આ ઉપમાનો ઘણો ઉપયોગ કરતો. આવી દલીલથી ગેરસમજીતી ઉભી થવાનો મહત્વ છે, પરંતુ જ્ઞાનથી ભરેલા પ્રતિભાશાળી પુરુષને કાષ્ઠપણુ જાતનો કરે હોતો નથી જો આ ઉપમાનો શુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીએ તો આપણને લાગશે કે જ્ઞાન-અગ્નિના તણખાને મમાની ન દેતા પ્રજ્વલિત કરશે એટલું જ નહિ પણ જ્ઞાનરૂપ બળતણ ન હોય તો જરૂર અગ્નિના તણખો નાશ પામત. સત્ય વાત તો એ છે કે જેને બીજાના વિચારો લાગરૂપ લાગતા હોય એવા નબળા મનના માણસોના મનની દૃઢતા હોતી નથી.

પ્લીની દલીલ તોડી નાખવા-સીસેરોની દલીલ વધારે પ્રમાણભૂત છે. વકૃત્વ સંકિત પર સવાદ લખતા નકલ કરવા માટે સીસેરો કેમ પામે બોલાવે છે કે નકલ યોગ્ય નમુનાની કરવા માટે યોગ્ય નમુનાની પસંદગી થવી જોઈએ.

ત્યારે હું મહાન ગુસ્સોનાં કાર્યોનું અધ્યયન કરવાનું અને નકલ કરવાનું કહું ત્યારે તમારે એમ સમજવું નહિ કે હું તમને તેમની સુખાકૃતિના રંગની આબાહ નકલ કરવાની શીખામણ આપું છું. આપણે જેને માન આપતા હોઈએ તેની પદ્ધતિ, અભિનય અને સ્વભાવનું અનુકરણ કરીએ અને જે સફળતા મળે તેવી સફળતા આવી નકલથી મળે છે. તેમના નમુના કદચ એટલે હોય પણ તેમની આબાહ નકલ તો હાસ્ય-જનક થઈ પડે છે. આ હાસ્ય જનક પરિસ્થિતિ નકલ કરવાથી ઉભી થતી નથી; પરંતુ નકલ કરવાની મલ પદ્ધતિની પસંદગી ન કરવાથી ઉભી થાય છે.

ગમે તેવા ઈંચા દરજ્જાના માણસને પણ ગુલામગીરીની વૃત્તિથી જવું એ તો ધિક્કારવા જેવું છે. સત્ય અને જોડી નકલ કરવાનો માર્ગ તદ્દન ખુલ્લો છે. આ ખુલ્લા માર્ગમાં તમારા કરતાં જે આગળ હોય છે તેને શરૂઆત કરવાની પહેલી તક મળે છે. તમે એને પકડી શકો છો. તમે એનો માર્ગ લો તો જીતો છો; પણ એને પગથીએ પગથીએ તો જંશે જ નહિ. આમ કરવાથી જે તમારામાં શક્તિ હશે તો તમે એને જરૂર પકડી પાડશો; અને વિજય મેળવશો.

ત્યારે હું તમને કળાકારમાંથી કલાનું અધ્યયન કરવાની લલામણ કરું ત્યારે હું કુદરતના અધ્યયન-કુદરતનું અધ્યયન. નનો સમાવેશ તેની અંદર છે; છું. કુદરતનો ઝરો અખુટ છે; અને બધીજ શ્રેષ્ઠતા એમાંથીજ વહે છે.

પૂર્વજોનાં કાર્યોનું અધ્યયન કરવાથી આપણી મહેનત ઓછી થાય છે, અને કુદરતની લાગ્યતાનો પૂર્વજોનાં કાર્યોનું અને સૌંદર્યતાનો ખ્યાલ આવે છે. તેનો અધ્યયન. કિમતી ખજાનો આપણી આંખ સમજ

મેળુદ હોય છે; પરંતુ એ ખજાનામાંથી શું પસંદ કરવું અને પસંદ કરેલો વિષય કેમ મેળવવો એનું જ્ઞાન હોવું એ કાંઈ સહેલી કળા નથી. આકૃતિનું શ્રેષ્ઠ સૌંદર્ય કુદરતમાંથીજ લેવાનું બોધાયે. તે મેળવવાની કળા લાંબા અનુભવ પછી આવે છે. આપણે અમુક કાર્યના સિધ્ધિતામાં કાંઈ ઉતરવાની જરૂર છે. આપણે કાર્યનાં વખાણ કરી, સતોષ માની બેસી તો નજ રહીએ. સૌંદર્યની શ્રેષ્ઠતા કુપર ચોટીયું અવલોકનારની આંખ આગળ તરી આવતી નથી.

મંપૂર્ણ કળા ટોંગી કે બલકાદર હોતી નથી. તે જાને દેખાતી નથી; તે છૂપાયેલી રહે છે છતાં પણ સંપૂર્ણ કળાનો અર્થ. તેની અસર માત્રમ પડે છે. કળાકારનો યોગ્ય અભ્યાસ અને પરિશ્રમ સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવતાં સૌંદર્યનાં છુપાં કારણો શોધી કઢાડવામાં મુમાએલો છે. પછી કળાકાર પોતાની પદ્ધતિને માટે સિધ્ધિતા મૂકે છે. આવી જાતની ખારીક નપાસ ખરેખર મનની કમોટી કરે છે.

કુશળ નકલ કરનાર કેવળ દરેક ગુસ્તી પ્રતિભા વચ્ચેના તકાવત શોધવામાં સતોષ પામતો નથી કુશળ નકલ કરનાર. પરંતુ તે આકૃતિ રચનાની પદ્ધતિમાં કોડો ઉતરે છે અને પ્રકાશમાં સફેદથી શી અસર યાય છે તે જુએ છે. કેટલી ખુબીથી કેટલાક ભાગો છૂપાવવામાં આવે છે અને કેટલાક ભાગો સુંદર રીતે બહાર પડતા દેખાડવામાં આવે છે, કેટલી ભુધિપૂર્વક અને આકૃતિ રચનાને અનુરૂપ કેટલાક ભાગોને અંદર અંદર અદલબદલ કરવામાં આવે છે. તે એકલો રંગનો એક રંગ (સામ્યતા) વખાણતો નથી, પણ એકરંગ ખીજ રંગને શી રીતે સરસ દેખાડે છે તેની પરીક્ષા કરે છે. તે રંગની છાંટનું ખારીક અવલોકન કરે છે અને તે કયા રંગની

ખતેલી છે તેની, પરીઠા કરે છે. ત્યારપછી તે ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ વિચાર આ વિષય પર બાંધે છે. અને આરાદરગી અને રંગની સામ્યતા શામાં સમાયેલી, હોય છે તે શીખી જાય છે. આ પ્રમાણે જો શીખાવણું હોય છે તે હૃદયમાં ઉતરી જાય છે અને બુદ્ધિનું નથી. કળાના સિધ્ધાંતોમાં અને પદ્ધતિમાં આજ રમથી આગળને આગળ વધાય છે.

એટલું તો ચોક્કસ છે કે કળા કાર્યોના ઉપદેશોથી શીખી શકાય તેના કરતાં કાર્યોમાંથીજ વધારે સારી રીતે કાર્યોમાંથી શીખાતી શીખી શકાય છે. નકલ કરવાને યોગ્ય નમુનાની પસંદગી કરવી એ પછી અધર્મ છે, અને કયો નમુનો પસંદ કરવો એમાં બધી સાવધાની અને હોંસીઆરીની જરૂર છે.

વિદ્યાર્થીઓ જે બૂલના ભોગ થઈ પડ્યા છે તે બૂલ મ્હારે તો હશવિજ છૂટકો. જે વિદ્યાર્થી પોતાની જાતે વિચાર કરતો હોય તેણે વિષયની વિશીષ્ટતા જોતાંની સાથેજ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ.

એટલો બધો હોય છે કે તે સૌ દોષને સાંધ્યામાં ફેરવી નાખે છે અને નકલ કરવાનો વિષય બનાવે છે.

એટલું તો કષ્ટ કરવું પડે કે શૈલીની વિશીષ્ટતા નવીનતા-
માંથી ઉત્પન્ન થઈ હોય કે ખાસ મનના
નવિનતાની મહત્તા. વલણમાંથી ઉપજી હોય તો પણ તે
ધણતાર દોષમાંથી જટલી બન્ય છે.
કેટલીકવાર તો આવી શૈલી મનરંજક નિરૂંડે છે. નવીનતા અને
વિશીષ્ટતા એના ખાસ ગુણો હોવાથી એની નકલ કરવી એ અર્થ
છે. કારણ કે નવીનતા નાશ પામે રમણીયતા રહેતી નથી.

પદ્ધતિમાં જૂલતો હોય છે; માટે મને તેવા ચિત્રકારને પદ્ધતિ
હોવાથી એણે મહાન ગુરુઓની આંખ
દોષ અને સૌંદર્યનું તણે રહીને અને તેમના પ્રમાણભૂત
અધ્યયન. સિદ્ધાંતોને આધારે જુદી જુદી જાતના
દોષ અને સૌંદર્યનું અધ્યયન કરવું

જોઈએ. માઈકલ એન્જેલો જેવો મહાન કળાકાર પણ દોષ
વગરનો ન હતો. તે કળાને જગતે અલંકૃત ન કરતો અને રંગો
તરફ જે પરવર્ષ દેખાડતો. પોસીનના ચિત્રો શુષ્ક અને નિરસ લાગતાં
એના ચિત્રોની ખામી વેનીસની શાળાને લીધે હતી. એનામાં વિષયની
પસંદગી ન હોય તો તે રેખાંટને લીધે હતી. જો તેનામાં આકૃતિને
પ્રમાણસર દેરવાની ચોકસાઈ ન હોય તો કેટલેજામાં પણ આ
પ્રમાણ ચોકસાઈ ન હતી. જો એનાં રંગો એકમેકમાં મળી જતા
ન હોય તો રૂબેરૂના રંગોમાં પણ આજ સ્થિતિ હતી. હુંકમાં
એવો એક દોષ નથી કે જે માફ ન થઈ શકે; પરંતુ એટલું તો
માફ રાખવું જોઈએ કે આ દોષોને લીધે તેમને યશ મળ્યો નથી,
આપણી પાસેથી પ્રશંસાની આશા નેઓ ન રાખે; પરંતુ મારીની
તો આશા રાખી શકે.

એકજ માનીતા યુસ્તી નકલ કરવાથી માણસ વિશીષ્ટતાની

નકલ કરે છે અથવા મૌદ્ધ્યને દોષ તરીકે

એકજ માનીતા કળા- ગ્લુ કરતા શીખે છે. પ્રતિભા અથવા કારની નકલ ન કરે. કળાની કુશળતા મૌઘી શ્રેષ્ઠ નમના

પમંદ કરવાથી કે તેમની શ્રેષ્ઠતાનો

તકાવત રોધવાથી મગતી નથી એકજ કળાકરાનુ અધ્યયન કરવાથી કળાનો સત્ય મપૂણુ વિચાર આવતો નથી. જેવી રીતે ચિનકાર વિવિધ પ્રકારની વ્યક્તિમા રહેતુ છુટુ છવાયુ મૌદ્ધ્ય એકજ આકૃતિમા આરેખીને એક સુદ્ધ આકૃતિ ચિતરે કે તેવી રીતે કળામૈ જુદા જુદા ચિનકારોથી શ્રેષ્ઠતા ભેગી કરી એક સપૂર્ણ કાર્ય તૈયાર કરવુ જોઈએ જે એકજ વ્યક્તિની નકલ કરે છે તે તેનાથી વધારે સાર કામ કરી શકતો નથી, એટલુજ નહિ પણ એની તોને પણ આની શક્તો નથી, ને કેવળ જાણનાનોજ દાવો રાખે છે અને એની અધ નકલ કરવાથી તે હમેશા પાછો પડે છે આપણે હમેશા કળા કારના મપૂણુ કાયોની અન પદ્ધતિની નકલ કરી જોઈએ.

જો તમારી મહત્વાકાંક્ષા રેકાયલના જેવા થવાની હોય તો તમે રેકાયલ જેવું કામ કરો. એની માફક અનન્ત નમુનાની ઘણા નમુનાની નકલ કરો પરંતુ એટલું નકલ કરો. યાદ રાખજો કે તમે એની એકજાની જ નકલ કરો તેની સાથે ખીજા મહાત્મ કળા કારોની પણ નકલ કરજો જે કળાકારોએ ખીજા કાર્યોને નહિ જોતાં પોતાના ગુરુનાજ કાર્યોને જોયા છે અને જેમની પહેલી અને છેલ્લી ધૃષ્ટા પદ્ધતિ મેળવવા તરફ છે તે કળાકારને પણ અનન્ત નમુના નકલ કરવાને માટે મળે છે.

સુકુચિત નીચી કોટિના, વિસાની દૃષ્ટિ વગરના અને હલકી નકલ કરનારાઓના થોડા નામ આપીશ નીચી કોટિના નકલ એવીજ, બેટા, સીરાના અને સીમાન કરનારાઓ. કન્ટારીનીએ ગીડાની બહુજ હલકી રીતે નકલ કરી વર્ડઅર અને ચેરાનેપ્રોસીનની અને જ્યોતીએ માગોનીએ પરમીગીએની આજ પ્રમાણે નકલ કરી. પાઓયો વેરાનીસ અને ઇઆકોમો બસનની નકલ કરનાર તેમના ભાઈઓ અને પુત્રો હતા પાએટ્રો કેટોના પછી સિગિફરી અને ગમાનેલી આન્યા. ર્થેન્સ પત્રી જૅકમ્ જોર્ડાન્મ અને ડાએપેનનબીક આન્યા કાર્વોમટ્ટીની નકલ ગીમેપ્પીવી આરીએ અને પાએટ્રોડી પીએટ્રોએ કરી. રેમ્યાન્ટની નકલ બ્રામર, ઇકોટ અને ફલીન્કે કરી. નકલ કરનારા આ બધા માણસોની ગુલામ વૃત્તિ હતી અને તેથી નકલ નિષ્ફળ નીવડી.

કેટલાકની નકલ કરવાની રીતી ઉપર જણાવેલી નામાવળી કરતા વધારે જાણ્ય પ્રકારની હતી. પેપેર્ગીન્ટો કેટલાક ચિત્રકારોની દીવાડી, સોજો અને પ્રીમાટીસીઓએ નકલ કરવાની ગૈલી. માઇકલ એન્જેલોના કાર્યોનું ટંકચી નકલ

ન કરતા તેમા રહેલા જ્વલંત અગ્નિની નકલ કરતા હતા. દેરાખીએ પોતાની ઘેની પેનેઝીન્ડો ગીયાન્ડી, ડામેનીધીનો, ગીડા, વેકાન્કો આ'મની, મરથીનો, કેવડન, રીડય અને ડીએરીનીમાથી લીધી. આ બધા માણુઓએ પોતાની શાગાના સિધ્ધાંતો પર મપૂર્ણ સ્વામિત્વ મેળવ્યા પછી તેઓ પોતાની જાતે વિચાર કરે છે, અભિપ્રાય દર્શાવે છે અને પોતાની આખ આગળના નકુના કરતા કાંઈક વધારે માટે કામ કરવા તૈયાર છે.

બીજુ એરમની પહેલી પદ્ધતિ તેના શુરુ વાડટની પદ્ધતિના જેવીજ છે પરંતુ જેવી તેની કળા એના કરતા વધારે ઉત્કૃષ્ટ બની કે તરતજ ખીજ કળાના ભાગોમા પણ ધણે તફાવત પડવા માડ્યો. કાર્નોમરફીના વિચાર વધારે વિશાળ હોવાથી એને આ બધા કરતા વધારે સદગના મળી તે એના શુરુ એન્ડીઆ મકચી ઉપનાત રેકામય, ગીડા અને કેરેસીમની નકલ કરતો હતો. એટલું તો મત્ત છે કે કાર્નોમરફીની પ્રગામા આપણ મન દરી લે એવું કશુંજ નથી એવું કારણ એટલુંજ કે એની પ્રગામા જોઈએ એટલું બજ નથી. માણુમ પોતાની પામે પૈમે હોય તે પ્રમાણે બજરમાથી વસ્તુ ખરીદે છે... કાર્નોએ પોતાના પગિથમથી અને ઉદ્યોગથી પોતાનામા જે કાંઈ શક્તિ હતી તેના મદુપયોગ ક્યો, પરંતુ તેની નવી ગોવમા, આકૃતિના હાવભાવમા, રંગમા અને ચિત્રની મામાન્ય અમગમા કાંઈ દુર્બલ ભારે લાગણી પ્રમરી રહેલી હતી. ત્રય વાત તો એ છે કે એના એકે નમુના મગખા આવેના ન હતા અને પોને કશુંજ નહુ ઉમેરતો ન હતો.

આકુનિ- કળાખરના અભ્યાસથી આપણે મતો' માનવો જોઈએ નહિ. આપણે આપણી દૃષ્ટિ કળાના મગ કળાકારોનું કર્તવ્ય. જગ તરફ દેકવી જોઈએ કે જે જગમાથી જૂની હયા પવિત્ર સિધ્ધાંતોનો અણ

સ્થાન નિરંતર વહા કરે છે. પ્રાચીન મમયના લોકોની નવી શોધ અથવા વિચારો ગમે' તો બાવલામાં હોય કે થોડાક ઉપસી આવેલા કાતરકામમાં હોય, પથ્થરપર કાઢેલાં ચિત્રમાં હોય કે' સિક્કામાં હોય પણ તેમનું સચોટ અધ્યયન કરવું એજ કળાકારનું તો કર્તવ્ય કહેવાય. જે પ્રતિભાશાળી પુરુષનું મન માનનીય સ્મારકપત્ર ભમે છે અને તેજ ખરેખર આધુનિક કળાનો પિતા કહેવાય છે.

પ્રાચીન મમયના કાર્યો બાકી રહેલા અંશમાથીજ આપણી કળા નવજીવનને પામી છે. એમને આપણા

પ્રાચીન સમયના કાર્યોનું અધ્યયન સુરુ બનાવવા એમાં આપણુ અભિમાન કદાચ ધવાય પરંતુ આપણે એટલું તો કહેવાની હિમત ધરીએ કે જ્યારે આપણે

પ્રાચીન મમયના કાર્યોનું અધ્યયન કરવાનું બધ કરીશુ ત્યારે આપણી કળા આબાદ અને સમૃદ્ધ થશે નહિ એટલુંજ નહિ પણ આપણે જરૂર જંગલી દેશોમા આવી પડીશુ.

કળાકારની પ્રતિભાનો અગ્નિ પરિશ્રમથી બેગા કરેલા સાધનો પર ફેલાય છે અને તેથી કળાકાર કળાના વિભાગમા કદી નહિ થયેલા એવા નવાં મિશ્રણો તૈયાર કરવા મમર્થ થાય છે. ક્રોડીન્થ નામની ધાતુના બજવાથી વિવિધ પ્રકારની ધાતુનું મિશ્રણ એગળી જઈ એક નવી ધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે. ધાતુને ચોક્ખી કરનાર માણુમ એના જુદા ભાગોનું પૃથક્કરણુ કરે તો પણ ક્રોડીન્થ નામની ધાતુ બધી ધાતુમા એક ગણાશે અને ઉચ્ચ પદ ધાગણુ કરશે.

આપણે અત્યાગ મુધી નકલ કરવાના લાલ બેવા કે જે લાલ આપણી રામકતા કેળવે છે. નકલ કરવાનો લાલ નકલ કરવાની પદ્ધતિને અનુસરવાથી એક પ્રતિભાનો તણુઓ ઉત્પન્ન થાય છે, અને આપણા ઉમદા કાર્યોને ઉન્નમે છે.

નક્ષ કરવાની ખીણ પદ્ધતિ પર હવે હું થોડું વિવચન
કરીશ. આપણે ખીજા માણસનો અમુક
નક્ષ કરવાની ખીણ અમુક વિચાર ગર્વ, અલિનય કે મનો-
પદ્ધતિ.

આપણા પોતાના ક્ષયોમા આવેખરી
જોઈએ આ પદ્ધતિને કેટલાક તફાટી કહેશે અને કેટલાક એની
સુદ્ધ ખીનરણીને વીધે વખાણુ પણ કરશે. એટલું તો સામાન્ય
ગીતે ધારવામા આવે છે કે ગ્રામીન સમયના લોકોની નક્ષ કરવામા
જોઈએ કદીએ રાગમા જોઈએ નહિ. તેમના ક્ષયોને સામાન્ય મિત્ર-
તાની તીન્નેરી ગણવામા આવે છે આ તીન્નેરી મોક માટે ખુન્ની છે
અને હોક વ્યક્તિ એમાના ગમે તે સાધનના ઉપયોગ નિરતે કરી શકે
છે આ બધું સાખીત મરવા રેક્ષાનનો દાખનો આપણી આખ આગ
છે આવા માધના એકદા કરવાના મૌથી સરગ રમ્નો મતગમ છે.

દાવના કનામગના ક્ષયો પણ ખડ તફાટી હોય છે પન્ડ
જે કમાન ગ્રામીન સમયના કે આધુનિક
તફાટી કળાનું નિરા સમયના કમારનો એ વિચાર વધ
કરેણુ.

પોતાના ક્ષયોમા ગુણુ કરી તેને એક
મે કરી નાખે છે તેને આખા કાર્ય
માથે તન્મય બનાવી દે છે તે કમાનને તફાટી તો ન જ કદી
રામય મિત્રો નિરંકુશપણે આજ પદ્ધતિને પોષે છે. પરંતુ ગા
કારે આજેથી સંતોષ પામવો ન જોઈએ. તેને મૂળ કાર્ય સાથે
સ્પર્શમા ઉત્તરુ જોઈએ, અને પોતાના ક્ષયની ચોખ્ખતા પ્રમાણે
તે મૂળ પરંતુને સુધારવી જોઈએ આ પ્રકારની મગની તફાટી કે
ચોગીનો દયાલાવ લેએડીઓ નીચનામના જેવા હોય છે તે ચોરી
કરનાને શિક્ષા કરતો નહિ પરંતુ ચોરી કથા પછી તેને છપાવતા
ન આવનારને સજા કરે.

નકલ કરવાની કળાને ઉત્તેજન મળે માટે મદને કહેવા દો કે
 કળાની નીચી શાખાના સૌથી શ્રેષ્ઠ અને
 નકલ કરવાની કળાને સંપૂર્ણ કળાકારોમાંથી કુશળ ચિત્રકારને
 ઉત્તેજન મળશે. એટલું જ નહિ પણ તેમના
 અપૂર્ણ અને ખરાબ નમુનામાંથી કંઈ
 શિખવાનું મળશે. તે રચાયણશાસ્ત્રથી ઉદ્ધરણમાંથી એકબીજા સૌંદર્ય
 ઉત્પન્ન કરના સમર્થ થશે, તે નિરમ અને જંગલી પ્રવર્તનોમાંથી
 નવિન અને લવ્ય શોધ કરી શકશે.

આલ્બર્ટ ટ્યુરર, લુકાસવાન લીડન, કાબીઅમ્ સ્ટીમર અને
 જોસ્ટ આમનની અસંખ્ય નવી શોધમાંથી સમૃદ્ધ માધનો મળી
 આવે છે, કે જે માધનોનો ઉપયોગ કરવાથી શ્રેષ્ઠતા, મૌલ્ય અને
 વિપુલતા કાર્યમાં ઉપજે છે.

પૌપ વેરેલી વિપુલ શૈલીમાં અને ટી-ટોરેટની તરંગી આકૃતિ
 રચનામાં એવું કાષ્ઠક હોય છે કે જે કળાકારને પોતાની નવી શોધમાં
 મદદરૂપ થઈ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ કલ્પનાને ઉત્તેજિત
 કરી ઉચ્ચગામી બનાવે છે.

કળાકારને નકલ કરવા લાયક સુદર આકૃતિ રચના, અપૂર્ણ
 અમર ઉપજાવે એવા નમુના, હાવબાવ
 નકલ કરવા લાયક અને યાનિક શ્રેષ્ઠતા વેનિસ, ફ્રાન્સ અને
 નમુનાની શાળાઓ. ડચની શાળામાંથી મળી આવે છે.

નીચા વર્ગના ફ્રાન્સના ચિત્રકારો મહાન
 મોલ્ડર્ન દોરો માથે જોડે છે. કાયબેલને સાદાઈનો શોખ હતો, અને
 લવ્યતા અને ગૌરવને દમામ અને દલ માનવાની ભૂલ કરતો હતો.
 છતાં પણ તેનામાં વાતો કહેવાની ખૂબી હતી, તેની રચનામાં કુશ-
 લતા જણાઈ આવતી, અને મનોવિકાર દેખાડવાની બે હદ સંકિત
 હતી. કેરેશ્ચો અને પરમીગીએનોનું સાદું અને પવિત્ર સૌંદર્ય

અને કાયવેલ અને વાનેના ડાળી સૌધર્મની વચ્ચે પાતડા પડે છે અને તેથી બન્ને જુદા પડે છે.

૩૨ ચિત્રકારોમા મેમ્બોસીઓ અને જેન મીએલ જેવા ચિત્રકારો જે ચોખ્ખાઇથી હનમ વિષયો ચિત્રે ૩૩ ચિત્રકારોની છે તેજ ચોખ્ખાઇથી જાતી કાટિના વિષયો ચિતરી શકે પોસીનની રીતીને મોટામા મોટી રીતી કહેવામા આવે તો

એ રીતીથી ચિતરેલના ચિત્રોમા વધારે ચોક્કસાઇ અને મૌર્મ્ દેખાઇ આવે છે કેન્ક હા-અના કથોમાં આમેલુમ વર્ણન કરનાર ચિત્રકાર મુખાકૃતિની રચના અને તેના હાવભાવનું અવનોમન કરી શકે છે કે જે અવનોમનથી વ્યક્તિનો સ્વભાવ અષ્ટ રીતે વર્ણવે આવે છે આ પ્રકારની ચિત્રમાની મુશ્કેલીમા જે એને મપૂર્ણ ચિત્ર દોરવાની ધીંગળા હોત તો ત્રથમ પરીધગ અને આમે, બ વર્ણન કરનાર ચિત્રમાર ખાન ડાઇકની તોને આવી શકત

આજ શાળાના કેમ્લાક ચિત્રકાર નીચી કોટિના અને હલમ લોકોનો મનો વિષર દર્શાવવામા ધણા કુશળ હતા આ ચિત્રકારોમા જેન રીન નામનો ધણોજ ઉદ્યોગી અને બારિક અવનોમન કરનાર ચિત્રમાઝ ધણાએ દેખાવોનું આનેખન મરતો પરંતુ કે ધણી જ મહેનાઇથી કે પી શકુ છું કે આ અપૂર્વ માણસ હોને ડમા જ મ વાને બદને ઇટલીમા જ મ્યો હોત લીડનમા રહેવાને બદને શેમમા ગ્લો હોત ખાવર અને વાનગોપનને બદને માઇકન એન્જોનો અને રેકાયલને પોતાના ગુરુ માન્યા હોત તો હનકી અને નીની કોટિની આકૃતિમા ગ્લેના હાવભાવ અને લક્ષણોન ડાપણથી કુશળતાથી અને બારિક અવનોમનથી મુધારી રાખ્યો હોત. આથી મીન માકારોની સાથે એ પછુ કળાનો મહાન સ્તલ અને આશ્રય આપનાર તરીકે ગણાયો હોત

જીતી ન શકાય એવી દેવાથી બંધાઈ ગયેલા માણસો પોતાના મંકુચિત ક્ષેત્રમાં પણ અપૂર્વ શક્તિ નકલ કરવા લાયક દેખાડે છે અને કુદરતી મનોબળથી શાળાઓ.

પોતાનાં કાર્યોમાં મહાન જુગ્મો, ઉત્સાહ અને સપૂર્ણ ગસવાળા મનોભાવ અર્પે

છે. તેમની નકલ કરવાની ભલામણ તો નજર ચાંદ શકે પણ કળાકારો એમની શ્રેષ્ઠતાનું વિનોદને અર્થે હાથજનક અનુકરણ કરે તો હરકત નહિ. જે કળાકાર કહેમીસ, વેનિમ અને ફ્રાન્સની શાળાઓનો ઉપયોગ કરવા કરવા શક્તિમાન થાય છે તે ખરેખર મહાન પ્રતિભાશાળી કળાકાર નીવડે છે. ચિત્રકળાના યુગમાં જે કળાકારોને જ્ઞાન નથી મળ્યું તે જ્ઞાન આ શાળાઓમાંથી મળે છે.

જે માણસનું મન કળાના વિચારોથી ઉત્તેજિત થાય છે, જેણે

બધા યુગમાં અને બધી શાળામાં પોતાના

કળાની સંપૂર્ણ વિચાર વિચારો ફેલાવ્યા છે, અને જેણે ચારે કદપના તરફથી જ્ઞાન મેળવી કળાની સંપૂર્ણ

વિચાર સંકલ્પના હૃદયમાં ઉતારી છે તેજ

માણસ વેરાયેલી શ્રેષ્ઠતાને શોધી શકે છે, અને અમખ્ય દેવોથી ઢંઝાયલા સૌંદર્યને શોધી કઢાડે છે. ન્યાયાધીશની માફક અને કળાનો કણ્ઠો પતાવવા નીમેલા પત્ર કે લવાઈની માફક તેની પામે એક એવી અપૂર્વ શક્તિ હોય છે કે જે દરેક શાળામાંથી દરેક શ્રેષ્ઠતા જુદી પાડે છે, અને આકર્ષ છે, મહાન વસ્તુમાંથી અને નાની વસ્તુમાંથી પસંદગી કરે છે, પૂર્વ અને પશ્ચિમમાંથી જ્ઞાન મેળવે છે, સમગ્ર જગતમાંથી જ્ઞાન લઈ પોતાનું મનોબળ વધારે છે અને નવિન વિચાર કલ્પનાથી અને વિવિધ પ્રકારની શોધથી પોતાના કાર્યોને સમૃદ્ધ કરે છે.

કળાનો મહાન ગુરુ કહેવડવડાની મહત્વાકાંક્ષા હોય તેને મારે

આ એક-નીજ અને માચી પદ્ધતિ છે નકલ કરવામા આ પદ્ધતિ છે નકલ કરવામા આ પદ્ધતિ કાગાન્તે પણ ન ઠાડની એવો મ્હાગે અભિપ્રાય છે

કોઇ પણ રોકાણને લીધે કે ધધાની ધમાલને લીધે, આગમને લીધે કે ડોળ અને દલને લીધે જે માણસો પોતાની દષ્ટિ બાજુ જગનમા ફેકતા નથી તે માણસો એમના કાયોમા આગળ વધતા નથી તેમજ મુધારો કરતા નથી એટલુજ નહિ પણ એમના કાર્યો રોજમા પાછા પડે છે આવા માણસો લિખારી થઇ જતા નુધી પણ પોતાના મિદ્ધાનિને વગગી રહે છે

બીજાના કાયોનુ અધ્યયન કરી ચિખેતુ કાર્ય તમે તમારા

મર્યોમા ડેડાએથી વધારે નુ કશુજ કહી

બીજાના કાયોનુ શકુ એમ નથી. આવી ભલામણ કરવી અધ્યયન પોતાના કા એ નકામી લાગે એ વ્યાભાવિક છે, ચર્માં રેડવાની ભલા પગલુ મ્હને ખબર છે કે કેટલા કંગા મણા.

કારોને મારા ચિત્રો જોવાનો મજાજ

શોખ હોવા છતા અને કશુ ચિત્ર ઉત્તમ

અન કશુ ચિત્ર દોષ યુક્ત છે તે પારખવાની કુશળતા હોવા છતા પણ તમે પોતાનીજ પદ્ધતિને અનુસર્યા છે એટલુજ નહિ પણ બીજા મર્યોનુ 'સાધર્મ' બાણુવા છતા પણ તેમણે તેમના કાયે મા તે વાવવા પ્રયત્ન મર્યો નથી. કંગાના ભગરમા રહેના છટલીના ચિત્ર મરોને પોતાની ટેનીથી કેમ મતોર થનો હમે એ ધારતુ કુરુચ છે તેઓ માધાગણુ નવી ગાયો મ્યાં મરે છે, પણ બીજા મંગામંગના કાયોનો વિચાર સુદનિ તેઓ કરતા નથી.

મ્હને યાદ છે કે ઘણા વર્ષો ઉપર રોમમા એક મહાન

યશસ્વી કંગામર માથે રહે વાતચીત મરી

એક યશસ્વી કથાકાર હતી. એનામા અજબ શક્તિ હતી પરંતુ સાથે વાતચીત એના અભિપ્રાય મુજબ શક્તિઓ નજ

આવી શકે એને જે યશ મળ્યો તેના પરથી તેણે ધારી લીધું કે એની પાંદે પૂર્વજોની પાંદે સાથે સરખાવી શકાય રેશાયલના ચિત્રો સળધે વાતચીત કરતા મ્હને લાગ્યું કે તેને ચિત્રોની કાષ્ટ-અખર મ હતી તેણે મ્હને કહ્યું કે પદર વર્ષ થયા તેણે વેગીકનમા પગ મુધ્યાત મૂક્યો નથી તેણે જણાવ્યું કે તેણે એક વખત રેશાયલના શ્રેષ્ઠ ચિત્રની નકલ કઠવાનું ઘરાનામું કહ્યું હતું પણ તે નિષ્ફળ ગયું તેણે જણાવ્યું કે જો તે ઘરાનામું સફળ થયું હોત તો રેશાયલના ચિત્ર કરતા પણ વધારે મુદર ચિત્ર તે ચિત્રરી શક્યો હોત, જો એણે એક વાર વેગીકનની મુલાકાત લીધી હોત તો આપણે ધારીએ છીએ તેના કરતા પણ વધારે કુશળ અને શક્તિમાન કળાકાર એ નીવડ્યો હોત અને એનો દલ પણ નરમ પડ્યો હોત

મદ્યદસ્થો ! તમે જ્ઞાના ક્ષેત્રમા ઠીક પ્રગતિ કરી છે, અને હું આશા રાખું છું કે ભવિષ્યમા તમે કળાના ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ. તમારી વિવેક શુદ્ધિથી અને હઠાપણથી આગળ વધશો તમે એટલે દબા પહોંચ્યા છે કે તમે તમારી જાતે વિચાર કરી શકો અને બાર પૂર્વક કહી શકો કે માણસ માત્ર જન્મે પાન છે મદાન પુરુષો પણ જન્મે પાન છે એ મિધ્યાત પર તમે મદાન પુરુષોના મર્યોનું અધ્યયન કરી શકો છો એમના કાર્યોનો જે વિચાર તમે મનમા રાખ્યો તેવો તે વિચારની ગંધ અને મરખામણી મ્હી શકો છો તેઓ આગળ વધે છે કે પાછળ પડે છે તે મળધે પણ તમે અભિપ્રાય દર્શાવી શકો છો પરંતુ એટલું તો યાદ રાખજો કે જ્યારથી તમે તમારું આનંદ તૈયાર કરનાર શુરુઓનું અધ્યયન કરતા મધ યશો ત્યારથી તમારી પ્રગતિ પણ મધ યશો એમની પ્રેરના તમને એમના દોષ ગોધતા શિખવે છે એ નિર્વિવાદ છે

તમારો દરજ્જો કેટલો છે તે પણ બૂલી જાઓ તમને કોણ
મંજોધી રહ્યું છે તે પણ બૂલી જાઓ
મહાન ગુરુઓના મ-ુ તો તમને વધારે મારા નહિના તરફ
હાન કાર્યોની પદ્ધતિ અને વધારે મારી શિખામણુ આપી શકે
અને સિધ્ધાંતની નકલ એવા માણુઓ તરફ દોરવા ઇચ્છુ છું
કરવાની ભલામણુ. અમે તમને ઘણું જ થોડું શીખવી
શકીએ એમ છીએ તમે તમારી

જાતનાજ શિલક છે. આજ ન્યાય આપણા જ્ઞાનમહીમા આપે.
તમે આ જગ્યાએ મકુચિત ટેવો જોગ વિચાર અને આજમનના
કાંડા થઈ ફગાર માણુમની નકલ કરવા તરફ ન પ્રેરશો એ ખૂન
ધ્યાનમાં ગણશો તમને કદી ખુશામત કરતા શિખવ્યું નથી તો
તમે તમારી જાતની ખુશામત કદી ન કરશો. અમારો મતલ
પ્રવચન તમને માચી વસ્તુની મચી પ્રતિમા કરતા શિખવવાનો છે
તમે નીચી કોટિના નહિના પસંદ કરા અથવા જો તમે તમારા પડ-
લાના કાર્યોને નહિના માની લો તો તેમાં તમારો પોતાનોજ વાક છે

આ પ્રવચનનો તેમજ બીજા ઘણા પ્રવચનો માર મહાન
કાર્યોમાં રહેલી પ્રતિભાની ક પનામય શક્તિ અને તેની મ પૂર્ણતાનો
જોરો ખ્યાલ દૂર દેવાનો છે આ જોગ ખ્યાલથીમોએ જનુજ
નતવાની જરૂર છે આ જોરો ખ્યાલ કે અભિપ્રાય અ શ્રદ્ધા અને
નિમાત્ય નિરાશા ઉત્પન્ન કરે છે અને આપને કુચક અને સ પૂર્ણ
થવા અંકીએ છીએ

મહાન ગુરુઓના મહાન મર્ણોનું તેજાજ માટે અધ્યયન કરે
એમની પદ્ધતિ અને મિદ્ધાના પર તમારા અભ્યાસનો આધાર રાખે
આજ મહાન ગુરુઓની માથમાં રહી કુદરતનું જનુજ ધ્યાનપૂર્વક
અધ્યયન કરે એમને નકલ કરવાના નહિના તરીકે માની અને એમની
અપમા કરવા નેવાર થાઓ

પ્રવચન સાતમું.

રસિકતાનું સત્ય ધોરણ.

હું તમારા મનમાં એકજ વિચાર ઠસાવવા માગુ છું તે એ
 છે કે જો કળાના ક્ષેત્રમાં મક્ક મેળવવો
 માનસિક ઉદ્યોગની હોય તો ઉદ્યમ કરો હું જે ઉદ્યોગની
 ભલામણ કરી જ્ઞાતી છું તે હાથની ઉદ્યોગ
 નહિ પરંતુ મનનો ઉદ્યોગ છે

આપણી કળા ઇશ્વરી બક્ષીસ નથી તેમજ શાસ્ત્રિક વ્યાપાર
 પણ નથી નવો પાયો સગીન વિજ્ઞાનમાં
 કળાનો પાયો. છે પદ્ધતિ જો કે સંપૂર્ણતાને માટે
 જાડુ જરૂરની છે છતાં પણ તે સિદ્ધિ
 નરક સંપૂર્ણ લક્ષ્ય આપ્યા મિલાય મળતી નથી

કેટલાકે કળાના વિવેચકો આ મુદ્દા પર વધારા પડતો ભાર
 મુકે છે અને ધારે છે કે આવી વિશ્વ
 પ્રબળ જ્ઞાનની આ- વિખ્યાત અને પ્રબળ જ્ઞાનરાણી સમ્યા
 વરચકતા. લોકોની મગ્ધાની જરૂર છે વીદ્યાવીર્યમે
 કુદરતનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી અને પર
 બાધવા વિષે કેટલીક પ્રવિણતા અને જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેણે બહુજ
 બારપૂર્વક અને ગંભીરતાથી જણાવ્યું હતું કે ચોતે વર બાધવાની
 જમીનના હકમાં છેતરાય નહિ માટે એને દિવાની કાયદો જાણવો
 પડશે પરંતુ આવી અતિશયોક્તિ વગર આખરે ભાગપૂર્વક કહી

સાધીએ કે ચિત્રમારને જીવનીમા કે ચિત્રમા ગમ મેળવવાના પાત્રીયા
કગતા અને નમુના ભેગા કરવા કગતા વધારે માનની જરૂર છે

વર્ણન કગનાં જોકે માણુમને કવિનો ગુસર્ગ તો દોલોગ

જોષએ કે જોથી એનામાં કવિત્વ શક્તિ

કવિ અને માનીનાં આવે અને વિચારે વધારે વિપુલ અને
સંસર્ગી.

તેજે પોતાના મનના વિચારને મગ્ધા

વચની અને હૃદયમા ઉતારવાની ટેવ

પાડી જોષએ તે તત્ત્વજ્ઞાનથી અચાત ન દોલો જોષએ કે જે
તત્ત્વજ્ઞાન મનુષ્ય સ્વભાવની ઓગખાણુ આપે છે અને જે રીતભાત,
પાત્રો, મનોવિહાર અને જોહની લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે તેજે
મગજને અનુરૂપ કાષ્ટક જાણવાની જરૂર છે, અને મનુષ્યના શરીર
અંબધે તો ધણુજ જાણવાની જરૂર છે આ આશય પરિપૂર્ણ ગવા
માટે તેજે પોતાનો ધધી રોજગાર છોડી વાન્યાજ કગવાની જરૂર
નથી નવરાક્ષના વખતમા અને આનન્દને માટે વચાયુ વાચન
આપણા ઉદ્યોગને ખેલેલ પદ્ધતિયા વચ મનને સુધારશે અને
વિપુલ કરશે. જેમને કીડા અગ્નિમા કરવાના માધનો ન હોય અથવા
તો તક મળી ન હોય તેમને માટે મૌથી મરસ રસ્તો ઉપરચોગીયુ
વાંચવા કરતા યાની અને પ્રતિભાશાળી પુરુષો સાથે વાતચીત કરવાનો
છે આપણા યુગમાં આવા ધણુ માણુસો છે જ્યારે તેઓ આગર
દેખાય અને જો તેમને માન આપવામા આવે તો તેમના વિચાર
કળાકારોને પ્રદર્શિત કરવાથી તેઓ રાજી થાય છે જો યુવાન કળા-
કારોને મદત્વાકાક્ષા દોય તો જરૂર નેમને આવી સમાજમાં દાખલ
કરવામા આવે. આ મચાજમા કાષ્ટ પણુ શિક્ષણ વગર તેમનું
સાધીઓનાં અસર્ગથી તેઓ સુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરવા શિખશે અને
મદ્યમાં એ વિચારો ઉતારશે તેઓ મામાન્ય સત્યો પોતાના આશ

યેને કેટલા મળતા છે તેનો મનમાં વિચાર કરી એક પામગીની નિયમિત અને શુદ્ધિશાળી રસિકતા કેળવશે

આ પ્રકારના અભ્યાસથી અને વાતોલાપથી ખર અને જોટ પારખવાની શક્તિનું ફણુકા પુટે છે
રસિકતાનો અર્થ. કે જેને આસ્વાદ કે રમિકતા કહવામાં આવે છે પુરતી મલાગ લેવા છતાં પણ

રમિકતા મળી શકે કે નહિ અથવા તો રમિકતા એટલી બધી અધમ અને તરંગી છે કે તેની મલાગ ચેવી કે નહિ ! આ મને પ્રશ્નની પરીક્ષામાં હું વધારા પડતી પ્રગ્તાવના કયા વખત ઉતરવા માગુ છું

પ્રતિભા અને રસિકતાને શુદ્ધિ સાથે કેટલો મબધ છે તેની અર્થા કરવી એ ઉ સાહ અને નોસદાર લાગ્યા વગરનો માણસ આદમ પ્લાણના પથ્થરને રેખાચિત્રને મળવન કરતો પ્રોમેથીઅન અગ્નિથી પણ કદિ દ્રવિભૂત થતો નથી તેના મબધમાં વાતચિત કરવા જેવું આ છે

જો જાને બરાબર સમજવી હોય તો એને આકારાની મરિપત દલામાંથી ઉતારી પૃથ્વી પર કળામાં વાસ્તવિક- મગીન મહેલ રચવાની જરૂર છે કેટલી તાની જરૂર.

જ્યાર જેવી વસ્તુ હો. તેવી જ તેને જોવાની જરૂર હોય છે, અને વાદગારથી જોટો અધકાર મત્ત વગર પર છવાયનો હોય તેને દૂર-કરવાની પણ જરૂર છે

મિ પોતે શું કહેવા માગે છે તે ન સમજી શકેવાથી તે પોતાના અર્થ ગૌરવને ન સમજી શકાય એવી રીતે દર્શાવે છે, પરંતુ માદા ગદ્યમાં આપણે સુદર ઉદાહરણમાં કલાદેવીના પ્રેમમાં પડવાની ગંભીરતાથી વાત કરીએ છીએ, પ્રતિભાની પ્રેરણાની તદ્દ જોઈએ છીએ, કળા દેવી વમે છે અને તેને મરહતાથી શી રીતે

મોહનવરની યુક્તિ શોધી લ્હારીએ છીએ કર્ક-મંદ્રાન્તિ મમયે કે
 મેર વિપુલ મમયે કલ્પના જ્યારે ઉનેછત થાય છે ત્યારે આપણે
 નસતુઓ તરફ ધ્યાન રાખીએ છીએ આપણે જરાજર મમજી શકીએ
 છીએ કે આપણી કલ્પનાની સ્વતંત્રતા પ્રતિપ્રાદિત નિયમેને લીધે
 કેટલી બધી દસગાઈ જાય કે આપણે જાણીએ પણ છીએ કે આજ
 કલ્પના જેમ મમય તથાને જાય છે તેમ કેટલી બધી જાણી પડી
 જાય છે અને અતિશય વિવેક જુદિયી નરમ પડી મરી જાય છે.
 જ્યારે આપણે આરી જાણમાં વાતગીત કરીએ છીએ અને લાગણી
 દર્શાવીએ છીએ ત્યારે આપણને કંઈ સમજીના જ મતોપ થાય છે,
 અને આપણા વિચારો પાયા વગરના નીવડી નુકર્માન કરે છે

તે આ બધાનો અર્થ એમ થતો હોય કે કેળા મેળવવા
 માટે માણસ જન્મતાના મમ ધંધાથી
 જુવાનીમાં કલ્પનાનો નિરાજો પડી જાય છે. અમુક નસતુઓમાં
 જ્વલંત અગ્નિ. બીજા દેશોમાં ચાલ્યો જાય છે, અથવા

વરના અમુક મમયમાં એનું શરીર માડું
 રહે છે અને વર્ષના, બીજા મમયમાં તે ધણે સારો વિચાર કરી
 શકે છે, અથવા તેનું મન અતિ પરિશ્રમથી થાકી જાય છે તે
 આ બધી વાત હું સમજી શકું છું. હું માનું છું કે માણસ જુવા
 નીમાં જે કલ્પનામાં જ કવિત્વ સંકિત દેખાડે છે તે સંકિત ધક્ક-
 ખુમા દેખાડી શકતી નથી અહાર ધારવા પ્રમાણે હોમરથી તે ડાહડન
 સુધી એકે કવિ એવો નથી કે જેનું સુખાકારી શરીરમાં પણ મનો
 જળ સાચવી રહ્યો હોય. જે કલ્પનાનો જ્વલંત અગ્નિ તેમના

ભરેલું છે. ચિત્રકાર ધણીવાર કવિને એક પાંખવાળો ધ્રુવર, ફત કાગમાં કાંઈ લખવા કહેતો હોય એવું આલેખન કરે છે. આપણે માનીએ છીએ પણ ખરા કે ખરેખર કવિ આજ પ્રમાણે લખવા શક્તિ માન થતો હશે; કારણ એ તો મંત્રવત છે અને પ્રેરણાથી લખી નીચ છે. આ વાત પણ એટલી જ કુખ્યાંઈ ભરેલી છે.

પ્રચલિત અભિપ્રાયો પછી હલે ખરા હોય કે ખોટા હોય પણ તેમને આપણે આપણા અભિપ્રાય કુદ-
લોકપ્રિય અભિપ્રાય. સ્તી બનાવીએ છીએ. આવા અભિપ્રાય થતો આપણને વારસો મળે છે અને આપણે ભવિષ્યની પ્રગતિને પણ જાનો આજ વારસો ખીસકુલ નુક-
 સાન વગર મૂકી જઈએ છીએ. આમાંના ઘણા ખરા અભિપ્રાયો આજ સિક્કાની માફક તપાસ્યા કે વળન કર્યા વગર જો વાપરીએ છીએ. આવા દુર્લભથી ઘણાએ ભેગવાળા નિષ્કર્ષ આપણે લખીએ છીએ પણ ન્યારે આપણે આપણી મિશ્રિત ગંભી-
 રતાથી તપાસીએ તો આવા સિક્કાને ફેંકીદેવા જોઈએ. આજ પ્રમાણે લોકપ્રિય અભિપ્રાય ધારણ કરનારે ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ન્યારે તેણે એક પ્રકારની પદ્ધતિથી ચાલવું હોય તો સત્ય અને શક્ય અભિપ્રાય વચ્ચેનો તફાવત જોવો જોઈએ; પરંતુ કળાના અધ્યાપકની તો ખાગ કરજ એ છે કે કળાની બરાબર પરીક્ષા કર્યા વગર કોઈ પણ અભિપ્રાય પ્રચારમાં ન મૂકવો જોઈએ. આ પરીક્ષામાં શી ચેતવણી રાખવી એ વિશે થોડું વિવેચન કરીશ.

પ્રતિભા અને રસિકતાને ઘણે ગાઠો મંજાંધ છે; પરંતુ તેમની વચ્ચે એક તફાવત છે. પ્રતિભા રસિકતામાં પ્રતિભા અને રસિકતા કાર્યસાધનની શક્તિ મેળવે છે; અથવા વચ્ચે ગાઠો મંજાંધ આપણે કદી શકીએ કે રસિકતામાં કાર્ય અને તફાવત સાધનની શક્તિ ઉમેરવામાં આવે છે;

તમારે અને પ્રતિભાના નામથી આપણે ઓગળીએ છીએ. લોકોના અભિપ્રાય મુજબ તો પ્રતિભા અને રસિકતાને નિયમોના બંધન હોતાં જ નથી એમ પણ ધારવામાં આવે છે કે આ શક્તિ યાન પ્રાપ્ત કર્યા વગર આવે છે. વળી એમ પણ ધારવામાં આવે છે કે કાલ પણ કારણ જાણ્યા વિનાય અને આપણી શુદ્ધિ અને અનુભવને કસોટીમાં મુક્યા વિનાય પ્રતિભાને નામે મહાન કંઈયે ઉત્પન્ન થાય છે અને રસિકતાને નામે યોગ્ય વિવેક શુદ્ધિ નિર્ણય અપાય છે.

પોતાની મુખાંશ દેખાડ્યા વિનાય આવા અભિપ્રાયો આપી શકાય જ નહિ. તે છતાં પણ માણસને વિચારકોના અભિ- પ્રદાયે ખામ કરીને કળાકારોને પ્રદાયે પ્રાય.

આપણે આવા અભિપ્રાયો માન્યતાએ છીએ જેમણે આ વિષય પર ગંભીરતાથી વિચાર કર્યો છે તેઓ આ વિગતની ખુબ જાણ કરતા નથી. કેટલાક વિચારકોનો પણ અભિપ્રાય એવો છે કે કળાના નિયમોને પ્રમાણભૂત માનનારા એવા રસિકતાના મિદ્ધિતા પરીક્ષા કરી નક્કી કરેલા મિદ્ધિતા કરતા વધારે અસ્થિર અને મજબૂત પાયા વગરના છે.

નસકતા એ વિવાદનો વિષય હોય જ નહિ, એ માધ્યમથી જુન થઈ પડ્યું છે, કમળ આ શક્તિ પૃથ્વીથી અતીત છે એમ માનવામાં આવે છે બધી રીતે ભ્રમમાં નાખે એવો કલ્પનાનો આભાસ છે.

નમ્દાની ચોકમાઈના અભાવે આપણે ઘણીવાર લાગણી પ્રદર્શિત કરવામાં જુદા પડીએ છીએ અભિપ્રાયની સત્તા આજ પ્રમાણે અમુક જાણના શબ્દોના અભાવે આપણે ઘણાજ બારીક તકેવતો કરી શકતા નથી. જે અભિપ્રાય

સતોષકારક રીતે સમજાવવામાં આવે અને શબ્દોની ચોકસાઈ હોય તો ધણાખરા તકાવતો દૂર થઈ શકે છે.

આપણને અમુક વસ્તુ ગમતી હોય કે ન ગમતી હોય તો આપણે રસિકતા શબ્દ વાપરીએ છીએ. રસિકતા કેમ ઉપજાવવી. મનુષ્ય સ્વભાવના સાંમાંન્ય અને પ્રચંદીત સિદ્ધાંતો અને સત્યોની વિવેક શુદ્ધિથી

પરીક્ષા કરવી એ જાણ વગરની તરંગી કલ્પનાં પર અને હવામાં દેખાતા કલ્પિત આભાસ પર વિવેકશુદ્ધિથી પરીક્ષા કરવા જેવું છે. આથી સારામાં સારો રસ્તો એ છે કે જે વસ્તુને માટે શબ્દો વાપરવામાં આવ્યાં હોય તેજ વસ્તુને તકાવત શોધવો એ હિતાવહ છે.

જે વિષયોમાં રસિકતા અને અર્થ બંને હોય તે વિષયોને એકવાર બાણુપર મુકી દઈએ તો વિવાદનો સંભવ નહિ રહે. આપણા મનની કુદરતી રસિકતા સત્યને માટે પ્રેરાય છે, કે જે સત્ય મુળ વિચારોમાંથી અને સત્ય સામ્યતામાંથી ઉદ્ભવે છે. સત્ય વસ્તુના નિરૂપણની સામ્યતાથી અથવા દરેક બાગની બીજના ધણા બાગોની સરખામણીમાંથી ઉદ્ભવે છે. ભૂમિતિના સિદ્ધાંતોનાં આનન્દથી, મૂળ ચિત્રની અને ચિત્રાયલા ચિત્રની મનોરંજક સામ્યતામાંથી અને સંગીતના મુરોની એકતાનામાંથી, ઉપજતા હૃદયના ઝણઝણાટમાંથી આજ રસિકતા ઉપજે છે.

વધારે ઓછી ચોકસાઈથી, શુદ્ધિથી અને અધ્યયનથી કુદરતના પ્રતિપાદીત અને પ્રચલિત સિદ્ધાન્ત ચિત્રની સત્ય અસર. તપાસ કરવામાં આવે છે. સામ્યતા વગરનું ચિત્ર ખોટું જ કહેવાય. ચિત્રકારને લીધે, કોમળતાને લીધે અને સામ્યતાને લીધે રંગો આંખને રચીકર થઈ પડવાથી તેઓ સત્ય લાગે છે; કારણ રંગનો ચળકાટ કોમળતા

વગેરે કુદરતને મળતા આવે છે ગણીતના સિધ્ધાંતો જેટલી સત્યતા ધામવાનું કારણ કેવળ અધ્યયનજ છે

આ ખરા સત્ય ઉપગત દેખીતું સત્ય અભિપ્રાય કે એકતરશી વિચાર હોય કે આ બીજા પ્રશ્નનું એકતરશી અને સંકુલ સત્ય કુખ પગ રચાયતું અને વિવેકચિત વિચારની અસર. ખાતર કહેવાયતું મત્ય છે આ સત્ય શામ્વત નથી પરંતુ ચલિત છે ન્યા

સુધી મકુચિત વિચારો અને અભિપ્રાયો પ્રચલિત હોય છે ત્યાં સુધી આવા સત્યો ગિધર રહે છે કળાનો આશય મનને આનન્દ પમાડવાનો અને ઉપદેશ કરવાનો હોવાથી આવા અભિપ્રાયોને સાચે માંમે દોરવા એ કળાની ફરજ છે

સકુચિત અને એકતરશી વિચારો ચાર બાજુએ ફેલાઈ જવાથી આપણી રસિકતા પણ વિરાગની માફક ચોક્કસ અને નિર્ણૂત થઈ જાય છે આવા વિચારો બહુ લાગ્યા વખત સુધી મત્ય રહેવાથી તેન સત્ય વિચારો ગણવામા આવે છે અને ચિત્રાચી બને છે

આવા એકતરશી વિચારો વધારે મકુચિત, વ્યવહારિક અને ક્ષણિક બને છે અને આ બીજા પ્રશ્નની રસિકતા વધારે અને વધારે તરંગી બની મત્ય વિરાગમાથી દૂર રહે છે તેનો મેષ સુધ્ધિથી વિચાર કરતું નથી અને વતનમા પણ મુકતું નથી પણ માનવ જાતમા માન પામેલા અભિપ્રાયોનું ઠઠી ઉત્તરન કરતું જોઈએ નહિ બધી વસ્તુઓમા સુદ્ધિ એ નિય વસ્તુ છે અને ઠઠી બદલાતી નથી, એવું તો આપણે માની લેવું જોઈએ રસિકતાને નામે પમાડ ચની વસ્તુઓને સુદ્ધિના ક્ષેત્રમા આપણે લાવી શકીએ પરીક્ષા કરતા આપણને ખબર પડે કે પ્રજાકારો માટેના નિયમો બદલી શકાય એવા નથી તો આપણે કુદરતી રીતે ધારી શકીએ કે કળા વિવેચકોના રસિકતાના નિયમો પણ બદલી શકાય એવા નથી.

કળાનાં કાર્યોતિ વિવેકબુદ્ધિથી તપાસવાનું અને એક કળાના વર્ગને બદલે બીજાં વર્ગની પસંદગી કરવાનું કારણ પૂછવામાં આવે તો તેનો જવાબ ઉંચડી દેવાય એવો છે. હું તો મ્હારી રસિકતા પ્રમાણે નિર્ણય કરું છું. આથી એમ ન ધારવું કે વધારે મારે જવાબ આપી શકાય નહિ. પોતાને શું જાણે છે અને શું ગમતું નથી તેની પરીક્ષામાં દરેક માણસ ઉતરતો નથી.

જો કળાની શ્રેણીનાં નિર્ણય સિદ્ધિતા વગર થાય અને કળાનાં કાર્યોના ગુણદોષ લગભગ વગરની તરંગી તરંગી અને સ્વ-કલ્પનાથી નક્કી થાય તો બધીજ કળા ચૂંટી કળા. તરંગી અને સ્વચૂંટી બંને એમાં નવાંજ નહિ. જે જ્ઞાની કળાકારને જરૂર હોય છે તેજ જ્ઞાન વિવેચક કે ટીકાકારને અવસ્ય હોવું જોઈએ.

કળામાં કે રસિકતામાં કંઈ વસ્તુ ચોક્કસ રીતે હોવી જોઈએ તેનો વિચાર જો કરીએ તો કુદરતની કુદરતના સત્ય સામાન્ય વિચારકલ્પનાનો મહાન સિદ્ધાંત સ્વસ્થાવની સમજ. આપણી નજરે આવે છે. રસિકતાનું પહેલેથી તે છેલ્લે સુધીના જ્ઞાનનો સમાવેશ સંપૂર્ણ કુદરતના જ્ઞાનમાં થઈ જાય છે. કુદરતનો સત્ય સ્વસ્થાવ સમજવો એ આવશ્યક છે; કારણ જે વિચારો કુદરતને મળતા ન આવે અથવા કુદરતને માન્ય ન હોય અને વિશ્વસ્યથી વિરુદ્ધ હોય તે વિચારોને તરંગી માનવામાં આવે છે.

મ્હારી કુદરતની સમજ કે માન્યતા કુદરત ઉત્પન્ન કરે એવા નમુના નથી પરંતુ અનુબંધના મનની અને કલ્પનાની અંતર્ગતરચના છે. સૌમ્ય અથવા કુદરત જેવા શબ્દો એકજ વસ્તુના ભુદા ભુદા વિચારદર્શક નામો છે. પછી ભલે આ શબ્દો આપણે જાણતાં કોતરી કાઢવામાં પાપરીએ કે કવિતા કે ચિત્રોમાં પાપરીએ. વિકૃતિ એ

કુદરત નથી પરંતુ નિર્મિત પદ્ધતિમાથી જુદે માર્ગે ચાલ્યા જવામાં વિકૃતિ સમાયવી છે. આવા સામાન્ય વિચારને કુદરત કહેવી જોઈએ. જ્યારે આપણે રેમ્બ્રાન્ટ અને બીજા ચિત્રકારોની ટીકા કરીએ છીએ કે ચિત્રકારોએ 'ઐતિહાસિક ચિત્રોમાં વ્યક્તિમત નમુનાનું તદ્દરૂપ આવેખન કયું' છે, ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે જો કે તે ચિત્રોમાં રસિકતા નથી હતા પણ કુદરતનું આવેખન તે છે જ.

આવી રીતે સંજ્ઞોનાં જોડા ઉપયોગ કરવાથી યુવાન વિદ્યાર્થીઓનાં બહુજન ગુચ્છાય છે. તે કહે છે કે શુ યુવાન વિદ્યાર્થીઓની કળા એ કુદરતની નકલ નથી? જે કોઈ શું ચાલે.

તો શુ તે શ્રેષ્ઠ કળાકાર ન થાય? આ પ્રશ્નની દનીય પ્રમાણે રેમ્બ્રાન્ટને રક્ષાય કતા વધારે ઉચ્ચ પદ્ધિ મળે છે જરાક વિચાર કરવાથી આપણને ખબર પડશે કે આવી વિશિષ્ટતાને કુદરત કહી શકાય નહિ. જ્યારે જન્મે માણસો એક સરખા નથી હોતા તો તેમના સ્વભાવ એક મરખા થી રીતે હોઈ શકે!

એટલું તો સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે કે સામાન્ય વિચારની અસંગથી આખું કાર્ય પરીણામે છે તેથીજ એટલું તો ખાસ જોણું જોઈએ કે મારી અને જોગી રમિકતાની શી ખબર હોય છે!

જેવી રીતે સૌદર્ય આખા આગળની વસ્તુઓમાં મમાયડું નથી તેવીજ રીતે મન અને કલ્પનાને કુદરતી રસિકતાનો સમાવેશ. સાગતા શ્રેષ્ઠ પમદગી વાળા અભિપ્રાયોમાં રસિકતા સમાયલી નથી. સાનની બાદમાં

વસ્તુમાં આપણને સારીજ વસ્તુ મદજુ કરવાનો લોભ હોય છે પરંતુ મપૂર્ણ વિચાર ક્યાં પછી આપણે આગળ ધણીએ સારી વસ્તુ મદજુ કરવાની છે એ વિચારથી હાયમા આવેલી સારી વસ્તુને છોડી દઈએ છીએ સદ્ગુણની શ્રેષ્ઠતાની જાણી કલ્પની ઉદારતા

અને ઉત્કૃષ્ટતા આવા વિપુલ અને બહોળા વિચારમા જ સમાયલી છે જેને આપણે કુદરતી છે એમ કહીએ છીએ તેને ખરેખરી રીતે તો ખોટી ટીકાને બદલે અત્યંત અથવા તો ઉપર ઉપરની ટીકા કહેવામા આવે છે. એનો ખરો દોષ તો એ છે કે સત્ય જોઈએ તેટલું વિપુલ નથી.

મહાન કળાકારો આવી જાતની દલીલ કરવાથી ધણીએ વાર બૂલમા પડી છે પોસીન કુદરતના કળાકારોની ભૂલ. સામાન્ય અને વિપુલ વિચારો પર બહુ ધ્યાન આપતો પરંતુ તેણે પણ એક વખત પોતાના મકુચિત અને એક તરફી વિચારને લીધે સત્યને બાજુ પર મુકી દીધું હતું પ્રકાશ અને અધકારના મધુહનુ ધ્યાન ન રાખવા માટે અને “ ધી બેટલ ઓફ કોન્સ્ટ્રક્શન ” ના ચિત્રમાની આકૃતિને ભેગી કરવા માટે તેણે તેની પદ્ધતિનું વેર લીધું હોય એમ કહેવામા આવે છે પોસીનના ધણા ચિત્રોમાથી આવી પદ્ધતિને એ અનુસરતો, તેની આપણને ખાતરી થાય છે ધી મેક્કી કાઇસ હુ માઇકેનઅ અને ધી ટ્રાયમ્ફ ઓફ બેકકસ એન્ડ એરી એક્ટનેના દાખલા આ પદ્ધતિ માટે મોજુદ છે પરસીઅસ એન્ડ મેકુ સાસ હેડના ચિત્રપરથી તો આ મિદ્ધાત સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે અને આ મિદ્ધાતનું આલેખન આ ચિત્રમા બહુજ ભલકાથી કરેલું છે.

આ વિષય વાટાઘાટ અને ધમાલનો કે એ વાત નિશ્ચય છે જો ચિત્રની પહેલી અસર વિષયને મળતી પ્રકાશ અને આકૃતિ આવે તો આકૃતિ રચનાનો સિદ્ધાંત રચનાની ખીલવટ અને ભગ થાય. ચિત્રમા કોઈ મુખ્ય આકૃતિ હોતી નથી તેમજ પ્રકાશની ખુબી પણ લાવવામા આવતી નથી. બધીજ વસ્તુ દૂરી

છવાઇ હોય છે પુષ્કળ ગુચ્છલુ અને ગોળાગો ચાઇ જવાથી આપણી આખ ચિત્રપર જરાએ ફરતી નથી. મુને તો એમ લાગે છે કે આપણે પોસીનના કાર્યોમા એકમ આકૃતિની, સચોટ મનોવિષર દર્શાવવાની અને તદ્દરૂપ પાત્રો દેખાવવાની આશા હમેશા રાખી રાખીએ.

પોસીનની ચિત્રાનેખનની પદ્ધતિ નકલ કરવા જેવી તો નજ કહેવાય. એકજ દષ્ટિ નિક્ષેપથી ચિત્ર મનોરજક બનવું જોઇએ ચિત્રની સામાન્ય અસર આપને આનંદ આપતી ન હોય તો બીજા ગમે તેટલા સુદર દેખાવેલું આતેખન કરવું ને નકલું છે.

મનને આનંદ ઉપમનવે એવો હૃદયોની જૂલની માફી માગવાની જરૂર નથી. જેટલી આપણે બેસુર અને કયોર અવાજથી મનને ન આપવાની કાગજ લખએ તેમ્લીજ કાગજ પ્રકાશના ગોળાગાથી કે રંગના વિચિત્ર અને સામ્યતા વચરના મિશ્રણથી આપણે આપને ગુચ્છવી નાખી જે ચાઇ જાય એટલો નામ આપવો ન જોઇએ.

સકે છે, અને પોતાનો આશય પુરો પાડી સકે છે આથી અજ્ઞાન માણુએ એમ સમજે છે કે આ સંકળતા નિયમોના બંધનો તોડી નાખવાથી અને વિવેકબુદ્ધિને બાબુએ મૂકી દેવાથી મળી છે, પરંતુ ખરૂં જોતાં તો નિયમોનું સત્ય પાલન કરવાથીજ આ સંકળતા મળે છે.

જે માણસ કુદરતનો સકુચિત વિચાર કરે છે તે ભાગ્યેજ કંપનાને ઉત્પન્ન કરવાના આનંદી મનરંજક વસ્તુ એજ સાધનો ઉત્પન્ન કરી શકશે જ્યારે તે કુદરતી વસ્તુ. સાધનોથી મનને ખુશ રાખવું જોઈએ.

પછી બહે તે સાધનો સાદાદ્રામાંથી, કે વિવિધતામાંથી, સામ્યતામાંથી કે અનિયમિતતામાંથી ઉત્પન્ન થતા હોય, મનરંજક કરવા માટે ભલે કુદરતી દેખાવો પામેના હોય કે તોફાની હોય, દૂરના હોય, ગુપ્ત હોય કે તોફાની હોય, સમૃદ્ધ હોય કે મરકારી હોય કારણુ આ બધી વસ્તુથી ખુશ થવું એ તો મનનો કુદરતી સ્વભાવ દૂર કરી મનરંજક વસ્તુને અને મનને ઘણેજ ગાંઠો સંબંધ છે માટેજ અમુક વસ્તુ કુદરતી છે એનો શ્રેષ્ઠ અને ઉત્કૃષ્ટ અર્થ જે જે વસ્તુ મનરંજક હોય તે તે વસ્તુ કુદરતી છે એમ કહીએ તો વાઘો નહિ.

કાળના અધ્યાપકો એ કુદરતનો અર્થ બતાવેર મમજવો જોઈએ ડાલા અને રાત્રી માણુએ

તરંગી કંપનાનો તરંગી કંપનામય કાળને સ્વીકારતા નથી અસ્વિકાર.

દરેક પ્રમો વિષયની પમતંગી બુદ્ધિથીજ થતી જોઈએ પરંતુ રસિકતાના સિદ્ધિતા બુદ્ધિને લગાડીએ તો કાર્ય અમરકારક નિવડતું નથી દાખલા તરીકે ભવિષ્યની પ્રજાને માટે તૈયાર કરેલા બાલવાને આધુનિક પોપાક પહેરાવવામા આવે તો તેમા કોઈએ વધી ન લે એ અવાલાવિક છે,

પરંતુ થોડા સમય વીત્યા પછી જુની દબના માણસોને અથવા પુરાતન સમયના લોકોને આ પોપાક એક અનન્દની વસ્તુ છે એમ લાગે છે; પરંતુ આ પદ્ધતિ આખી આકૃતિ રચનાની આગવી હોય તો કળાકારે તે દૂર કરવી જોઈએ. સામાન્ય સમજ શક્તિએ મક્કાન જુદાને નમતું આપતું જોઈએ. નવ આકૃતિ અને જુગડાં-લતાં પહેરાવેલી આકૃતિમાં એક કળાકાર અને બીજા કળાકાર વચ્ચેનો તફાવત માત્રમ પડી આવે છે; પરંતુ કળાકાર આધુનિક પોપાકનું આલેખન કરવાની દરજ્જા પાડવામાં આવે તે નવ આકૃતિ છૂપાવવામાં આવે છે અને દરજ્જાની કુશળતાથી જુગડાં લતાં દૂર કરવામાં આવે છે. જો શીડીઆસને આવા મૂખાંઈ ભરેલ નિયમો પાળવાના હોય તો તો એ સાધારણ સિદ્ધિને સતોષ આનન્દ આપી શકે છે; કારણ નીચી કોટિની દરેક કળામાં જાન અને અજાની એકજ ભૂમિકા પર હોય છે.

આવાંજ કારણોને લીધે એક સિદ્ધિએ લોકોની ચમત્કારિક નવ આકૃતિ કોરી કાઢી હતી છતાં પણ તેણે એપોસેને અર્પણ કરી દેવાનાં કાર્યોમાં આશ્ચર્ય ઉપજાવતું હતું. જો એણે આવા મહોલ વિચારો ન કર્યા હોત તો તેણે જરૂર આકૃતિને પવિત્ર દેવો અર્પણ હોત. આપણી કળા એટલી બધી પ્રખ્યાત અને માનનીય નર્થ યજ્ઞ કે આપણે પ્રાચીન સમયના લોકોની મારફત આત્મભોગ આપી શકીએ. ગ્રીસના લોકો સરદાર હોય કે ન્યાયાધીશ હોય, રાજા હોય કે ગમે તે હોય તેમનું આલેખન નવ દશામાં કરતા. આથી તેમને

બેગા કર્યાં હતાં. આ એક મોટો દોષ કહેવાય. જે કળાકારે જેલે-
રીમાં સમૃદ્ધ વિવિધ પ્રકારનું અને ચળકાટ વાળા અલંકારનું
આલેખન કર્યું હોય તો દૃષ્ટાંત ૩૫ આકૃતિઓનું પણ હવાપાણી
આણુવા પડત, જે એનો આશય હતો તે એણે પુરો પાડ્યો. આ
ખાખતમાં મહાન આશયની વચમાં આવતા નાના વિચારોને દૂર કરી
નાખવા જોઈએ.

જે ચિત્રમાં વિવિધ પ્રકારથી આબેહુલ વર્ણન કરવામાં આવે
છે અને આધુનિક પોપાકે અને દૃષ્ટાંત ૩૫ આકૃતિઓ ભેગી કર-
વામાં આવે છે તે ચિત્રમાં ભુલિની જગ્યાએ કીણવટ હોતી નથી.
એટલું તો ખાસ યાદ રાખવું જોઈએ કે મહાન ચિત્રકારનું કાર્ય
મહાન ચિત્ર ઉત્પન્ન કરવાનું હોય છે. પોતાના સાધનોની ખદાગ
હોય એવી પુષ્કળ દલીલોથી ફાસલાવઘ ન જવાય તેની નેણે ખામ
કાળજી રાખવી જોઈએ.

અ-યોક્તિ કે ૩૫ક કવિતાને કટાણા ભરેલી અને નિરસ
કહેવામાં આવે છે, પરંતુ ચિત્રકળાને
ચિત્રકળાનો રસ. નિરમ તો ન જ કહી શકાય. એનો
રસ બીજા જ પ્રકારનો છે. જે દૃષ્ટાંત
૩૫ક ચિત્ર આદર્શ મૈત્ર્ય ઉત્પન્ન કરે, આકૃતિ રચના સમૃદ્ધ અને
મનોરંજક હોય અને કળાકારને અને કુશળતા દેખાડવાની બધી
જ તક મળતી હોય તો ચિત્રનો બધો જ રસ મચવાય એટલું જ
નહિ પણ આપણું હૃદય પણ છતી લે.

કેટલાકનું એમ માનવું છે કે એ-સે પોતાના ચિત્રો અલગ
ચુકત બનાવવાની મોટી ભૂલ કરી છે.
એ-સની શૈલી. પરંતુ આપણે જણાવવું જોઈએ કે આ
પ્રકારે ચિત્ર ચિતરવાની તો એની શૈલી
જ હતી. બીજી કોઈ પણ શૈલીમાં એ ચિતરી શકે એમ ન હતું.

આવી શૈલીમાં ચિતરવાને માટે જ એને આ કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું રોમન અને બોનોમીમની સાળાના કંટલાક શ્રેષ્ઠ ચિત્રકારો આ કાર્યને વધારે ઉમદા રીતે ચિતરી શકતા.

હવે આપણે રસિકતાના બીજા વિભાગમાં ઉતરીએ કે જે વિભાગ કળાના જુદા વર્ગોની કિંમત આપી જાણે છે.

અધી જ કળા આપણી જીવિત અને લાગણી પ્રધાન સ્વભાવને હલાવી શકે છે તે કળાકાર જીવિત

કળા જીવિત અને અને લાગણીની મહાન શક્તિથી વીરસ લાગણીને ઉત્તેજિત પ્રધાન કળાનું આનેખન કરી શકતો કરી શકે છે.

હોય, મનુષ્યના લગ્ન મનોવિશ્લેષ આનેખી શકતો હોય, સુદર આકર્ષક

અને બલકાદર અવકાશી છદ્ધિઓને કે જેને આપણે રસિકતા કહીએ છીએ તે ઉત્તેજન કરી શકતો હોય તો તે કળાકારને પહેલો પસંદ કરવો જોઈએ વેનીસ ફોર્મીસ અને ક્ય સાગાઓ પ્રતાપ શામ અને બોનોમીસની સાગાને વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે એનું કારણ એટલું જ છે કે સાગાઓ આપણી ઉમદા શક્તિને ઉદ્દીપ્ત બનાવે છે.

જેમ વર્તુલ કળામાં મુયોજીત વાક્યોની છટા હોય છે અને

શ્વિતામાં મુરનો એક રામ કે સામ્યતા કળાની માનવ જાત હોય છે તે જ પ્રમાણે ચિત્રકળામાં ઉપર અસર.

રંગની ખુબી હોય છે આ અધી જ

કળા મને તેટલી અગત્યની હતી પરંતુ

જે કળા માનવ જાતને અનુભવી કોઈ અને જાની બનાવે છે તે કળા તો સમ વસ્તુને ખુબી પ્રી સર્વની આખ આગળ રહેતું કરવામાં જ મમાયની જે જોડ અગ્રીય લખે છે કે દરક માણસે પોતાની જાતને મર્તિ આપતા શિખરુ જોઈએ.

દરેક કળાનો દરજ્જો અગત્યતા અને કિંમતનો આધાર બુદ્ધિ અને સાધારણ સારી સમજ શક્તિ પર કળાની અગત્યતાનો આધાર રાખે છે. આપણે કોઈને એમ આધાર. તો નજ કહેવા દઈએ કે મહારી રસિકતા નીચી કાટિની શૈલીમાં રહેલી છે. રમિક- નાને એમાં કોઈ પણ જાતનો અવધ ન તથી. તેને રસિકતાની જરૂર નથી વરંતુ સારી સમજ શક્તિ અને 'દૃઢ વિવેક' બુદ્ધિની જરૂર છે.

કળાના ઉત્કૃષ્ટ પંથની મેળવેલી સાધારણ કુશળતા વરતા નીચી કાટિની શૈલીમાં મેળવેલી સંપૂર્ણ- નીચી કાટિની શૈ- તાને ખરેખર વધારે પસંદ કરવામાં લીમાં સંપૂર્ણતા. આવે છે. લુકાગીઓ રહેતું નામ ઇતિ- હાસ કરતા કહોડ તો રમનના ચિત્રાંતર્ગત દેખાવને વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે. તેટલા માટે જ દરેક કળાના દીકાકારે દરેક કળાના વર્ગમાં કયા શ્રેષ્ઠતા અને સંપૂર્ણતા રહેલી છે તે જાણવું જોઈએ.

ઐતિહાસિક ચિત્રોમાં પણ નીચી કાટિની શ્રેષ્ઠતાને ઉંચી કાટિએ લઈ જવામાં આવે તો તે ચિત્રોની કિંમત ઠીક આંકી શકાય છે. ચિત્રના દરેક ભાગનું યાન હોવું અને તેની શ્રેષ્ઠતા આકર્ષી એ તો કળાના દીકાકારાની ફરજ છે. જો કે બમાનોના ચિત્રમાં મન પરના હાવલાવ, આકર્ષણ અને સૌંદર્ય દર્શાવવામાં આવતું નથી છતાં પણ તેની પ્રથમનીય રંગની રમિકતાને લીધે બમાનોના ચિત્રો આપણું ધ્યાન ખેંચ્યા વગર રહેતાં નથી.

ન્યારે હું બમાનોની વાત કરું છું ત્યારે આપણે એને પુરતો ન્યાય આપવો જોઈએ. બમાનો મનુ- ચિત્રકાર બમાનો. બના મનોવિકાર અને લક્ષણો દેખાડ- ૯૬.

વાની ઇચ્છા ન રાખતો હતા પણ દેખતના પ્રાણીઓના લક્ષણ દર્શાવવામા જે સત્ય અને સરળતા હતી તે સત્ય અને સરળતા ઘણા ઘોડા ચિત્રકરમા હોય છે.

પૉલ વેરાનીમ અને ડીન્ડોરેટ જમાનોની મારફત મનોવિશ્લેષણવચની જ્ઞાની જલ્દી જ અમત્યની ચિત્રકાર પૉલ વેરો પદ્ધતિ તરફ દુર્લક્ષ દેખાડના હતા. આવા નીસ અને ડીન્ડોરેટ. મહાન દોષો હોવા છતાં આપણે એમના ચિત્રોની પ્રશ્નમા કરીએ છીએ. આપણે એમના ચિત્રો દોષોને લીધે નથી વખાણતા પરંતુ એમનામા કાષ્ટ જુદી જ ભાવની શ્રેષ્ઠતા હોવાથી આપણે ચિત્રોની પ્રશ્નમા કરીએ છીએ. એમની શ્રેષ્ઠતાનો આધાર મામાન્ય મત્ય પર રહેનો તેઓ સત્ય કહે છે પણ પુરેપુરું સત્ય કહેતા નથી.

ચાહે છે. કલ્પના અને મનોવિકારના મિશ્રિતો બંધી, શકાય એવા નથી અને માનુષ જાતની લાગણી ને ઉત્તેજિત કરવી સાધારણ મનુજ શક્તિથી આ સિદ્ધિતો સમજાય છે. આ મનુજ શક્તિ અને લાગણી સુરખી રીતે પ્રમાણુભૂત છે. દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં સચોટ અમર કરે એવી લાગણી હોય છે. માટે કળાના નિયમો પ્રતિપાદન કરવા એ નિર્દય પ્રયત્ન છે. જે રનેહની લાગણીથી આપણે અત્યંત હોષએ, તેને હલાવવા પ્રયત્ન કરવો એ તો જોડા આભામની પાછળ પડવા જેવું છે. આપણા મનમાં અને આપણી આકૃતિઓમાં બહુ મેટા તકાવત છે. એવી શકા લાવવાનું કારણ નથી. જો કે જન્મે એકબીજાથી તદ્દન જુદી વસ્તુ છે છતાં પણ માનવજાતની બધીજ પ્રજામાં એક મામાન્ય મામ્યતા પ્રવર્તી રહેલી છે. જેણે રસિકતા સારી, પેટે કેળવી છે, તે મૌઢ્ય અને વિકૃતિનો ઠીક તકાવત રોધી શકે છે.

આપણા મનની અંદરનું બધારણ અને આપણા શરીરની આજી આકૃતિ સરખા હોવાથી, આપણને કલ્પનામાં સામ્યતા કુદરતી રીતે સમજાય છે કે કલ્પના પોતે અને સત્ય વિચાર. કાંઈ નવું ઉપજાવી ન શકવાથી અને વિચારને પ્રમાણમાં લાવી ભેગા કરી શકવાથી બધીજ કલ્પનામાં એક પ્રકારની મામ્યતા હોય છે. આ પ્રકારની મામ્યતા હોવાથી એટલું તો આખીત થાય છે, કે આપણે આપણા નિદોષ આનન્દમાં તેમજ જીવનના જનીર કાર્યોમાં, દરેક જાતની લાગણીને નિયમિત રાખવી જોઈએ કેળવાયવું મન અને પ્રમાણુભૂત માને છે અને જનતાના અભિપ્રાયને તામે થાય છે માનવજાતની મામાન્ય લાગણી અને મનોવિકાર બધવાથી કલ્પનાને સત્ય વિચાર આવે છે, અને તેથીજ કલ્પના ઉત્તેજિત થાય છે.

મનુષ્યનો અભાવ અને 'ચારિત્ર્યનું' જ્ઞાન અનુભવથીજ પ્રાપ્ત

થાય છે. આપણા હૃદયમાં શું થાય છે,

મનુષ્ય સ્વભાવનું, આપણા મનના આશયો કયા છે એને
અવલોકન.

અંતુક પ્રગ્નિ આપણી લાગણી કેવી
પ્રદર્શની છે આ બધાની પરીક્ષા આપણા

હૃદય સાથે કરવામાં આવે તો આપણે ધણું શીખી શકીએ છીએ.

અંતુકજ કારણથી અંતુકજ અસર બીજાના હૃદયમાં થશે એમ

આપણે ધારી શકીએ. મમતાનો વિચાર આપણા મનમાં કુદરતી

રીતે આવે, પરંતુ આપણને ખાતરી નથી કે આપણી લાગણી સાચી

છે કે ખોટી છે ! આવી ખાતરી બહોળા અવલોકનથી થાય છે. એક

મોણસ બીજા માણસની સામે થાય તો 'કાંઈ કરાંજ નિર્ણય પર

આવડું નથી, પરંતુ સંયુક્ત મર્નનું' બળ કાંઈથીજ અટકાવી શકાતું

નથી. મત્ત વાત તો એ છે કે જે પોતાની જાતનેજ બાંધતો નથી

તે બીજાને શી રીતે બાંધી શકે ! આનું આ મત્ત બીજી રીતે પણ

કંઈ શકાય. જે બીજાની જાતને આડખેનો નથી તે પોતાની જાતને

બંધુજ અપૂર્ણ રીતે જાણે છે.

૧૩૪ ૧૩૫

જે માણસ એમ ધારે છે કે તે બીજાની મેતાની સામે ધણું

એક તરફ અને સંકુચિત વિચારથી પોતાની જાતને બાંધે છે તે

મોણસ ઢાંગી, મતાંધ અને હીચા બને છે એટલુજ નહિ પણ

પોતાની કુદરતી શક્તિ અને વિવેક બુદ્ધિને સડાવી નાખે છે.

બીજાને તાણે ઘેરું એ તો એક જાતની માનની લાગણી દર્શાવે છે.

અને એ માનની લાગણી મને કે કમને દેખાડેજ છુટકા, ખડ બનેતાં

તો દયા સુધી આપણા અભિપ્રાયો માનવ જાતને સ્વીકાર થઈ

પડતાં નથી ત્યાં સુધી આપણને મતલબ હોતો નથી, આપણે હમેશાં

તકરાવ પીસીદ કર્યાજ કરીએ છીએ જ્યારે આપણે એમની પાસે

જતા નથી ત્યારે આપણે એમને આપણી તરફ ખેંચવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

જે માણસને જુદા યુગે અને જુદા દેશોના મનરંજક કાર્યોથી જ્ઞાન હોય છે અને જેણે આ કાર્યો પર કળાના નિયમોનું પાલન કર્યું છે તેને બધારણ.

જે માણસ પોતાના જુગ અને દેશના કાર્યોથી જ્ઞાન હોય તેના કરતા વધારે સાધનો હોય છે, અને મનુષ્યનું મનોરાજ્ય જાણવાની સધારે તક મળે છે જે વસ્તુ હમેશા આનંદ આપે છે તે બીજી વસ્તુ પર આનંદ આપશે. આજ પ્રમાણે કળાના નિયમો જાણ્યા છે અને તેમનું મંગીન બધારણ આવા અવ્યય પાયા પર રચાયેલું છે.

આ પ્રકારની મનની પરીક્ષા અને અધ્યયન એક જ કળાને વળગી રહેવા ન જોઈએ. મગ્ધામણીની સ્વરખામણીની પદ્ધતિ પદ્ધતિથી એક કળાથી બીજી કળા નબી મોકે છે. જે શોધકોએ બીજી કળાના સુચનો ગ્રહણ કર્યા ન હોત તો ધણે જાણ્યા વગરનું રહી જાત અને આપણે અધારામાં રહી જવાનો મહત્વ રહેત. કળાકારે પોતાના સિદ્ધાંતો સમર્થ ન કરવા જે વા-વાગ જાણીતા દાખલા આપે છે તેજ એમની સાથેના ગાઢ સંબંધ દેખાડે છે.

મધીજ કળાનો આશય મનને આનંદ પમાડવાનો હોવાથી અને ઇત્રીયો દ્વારા મનની શક્તિઓને જ મોખવાનો હોવાથી એટલે તો એકમજ છે કે કળાના નિયમો અને સિદ્ધાંતો મનમાં દમેશન માટે હોવી રહેશે.

હવે આપણે સમગ્ર દેશમાં દોષદુષ્ટ કે રસિકતા એ ધુ છે
 મનુષ્યની કે પના અને મનોવિમોહ મોહ
 કલ્પના અને મનો કારણમરણ ઉત્તેજિત થાય છે આ
 વિકાર ઉત્તેજિત થ કારણિનુ જ્ઞાન હોયગી અને પરિશ્રમ
 ધ્યાન કારણે. યુક્ત કુદરતની પરીક્ષા કરવાથી પ્રાપ્ત
 થાય છે જેમ કલાપણ અને જ્ઞાન ધીમી
 પ્રગતિથી મળે છે તેમ આ કારણેનું જ્ઞાન પણ ધીમી પ્રગતિથી
 પ્રાપ્ત થાય છે

એમ કહેવામાં આવે છે કે એકબોજ સદ્ગુણી માણસ કળાના
 જથ્થે પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તેના
 કળા અને સદ્ગુણી જ્ઞાન કે અનુભવી શકે છે જ્યારે આપણે
 માણસ. વિચારીએ ત્યારે કે જનનનો ગભીર
 લાભોમાં મલ મસોધનથી પ્રાપ્ત થયેલી

એક પ્રકારની મનની દેવ નજીવ અને હેરી જ્ઞાન દ્વારા વધી જાય
 છે ત્યારે આપણને તો છે કે આવે અભિપ્રાય પાયા વગરનો તો
 નહિ જ હોય. એક સ્વભાવ એમ જ મનની ઇચ્છા કે જેનું વનથુ
 મિથર સગીન અને સ્થાયી વસ્તુ પર હેમ છે તે આપણને બન્ને
 રીતે ઉત્તેજિત કરે છે વિષય એકબોજ બદલાય છે પ્રાપ્ત અને
 સંપૂર્ણતાની શોધ પાછળ આપણે જ્ઞાન પદ્ધતિ યોગ્ય છે છીએ
 સદ્ગુણીની શોધમાં આખી મમાજ તરફ દષ્ટિ ફેરવીએ છીએ અને
 કળાની શોધમાં મર્વ યુગના વિચારો તરફ આપણા વિચારો લખા
 વીએ છીએ

ફરક કળાના નિર્ણીત મિદ્ધતિ બદલી સમય એવા હોય
 કે તેમના તફાવતની ધ્યાન પૂર્વક
 દેવ અને રિનાજેની તપાસ કરવાથી આપણે નક્કી કરી શકી
 અસર. કે, આપણા પર દેવ અને રીત રિવાજોની
 કેટલી અસર થઈ !

શુદ્ધિની કુશળતા સંગીત કામને શુદ્ધ પાડે છે. જે સાધારણ
જાણે જાણી છે શુદ્ધ કુશળતા
ચિત્રકલામાં શુદ્ધિની સમાવી હોય તે તે ખોટી છે. જે ચિત્ર
કુશળતા એક મુગને છે એક પ્રજાને, આનન્દ

આપે છે તે મિત્ર ધણ ખરું, વ્યવહારિક
અથવા આકર્ષક વિચારોનું સંગઠન હોય છે.

આપણે આ નિયમ છુંદગીની દરેક ટેવ અને. રીતરિવાજને લગાડી, કાઢીએ છીએ. મુજનતા, નમ્રતા અને વિવેકના સિદ્ધિ અધીન પ્રજામાં સરખા હોય છે; પરંતુ એ સિદ્ધાંતની પદ્ધતિ જુદી જુદી હોય છે. ખીજાને માન આપવાનો સામાન્ય વિચાર પોતાને માન ઓછું આપવામાં સમાયતો છે પરંતુ શરીરને નીચું નંભાવવું, ગુંટણીએ પડવું, સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા, પોષાકનો ઉપરનો ભાગ ખેંચવો અથવા તે નીચેનો ભાગ લાઇ લેવો—આ બધી પદ્ધતિ રીતરિવાજોને લાગે છે.

અલંકાર કે આભૂષણના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે.

કલામાં અલંકાર કે આભુષણનો ઉપયોગ. અલંકારનો ઉપયોગ મરુત મુજબ થવાથી તેની તરફ જરાએ ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી. આથી હલકું જે અલંકાર તરફ દુર્લક્ષ દેખાડે છે તે કુદરત અને શક્તિની

સેમન, એલોન્નીમ્ અને વેનિસની શાગળોનાં કાચોનો ખાતશવત કળાની શ્રેષ્ઠતા કરતાં રંગમાંથી ઉપજતી સામાન્ય અસરમ રહેશે છે. ધર બાંધવાની કળા અને કુશળતા કરતાં-ફર ખરબ અલંકારો એકજ દૃષ્ટિ નિષ્પેષથી એક ધરની રચનાને બીજી ધરની રચનાથી જુદી પાડે છે. ડેરીક દ્રીશ્વીરસના નામથી, આયોનિક મોસ્ટુસના નામથી અને ડેરીન્થીઅન એક્ટ્યસના નામથી ઓળખાય છે.

રૂપક અને અલંકારીક ભાષા વક્તૃત્વ કળાને નિસ્સ કથાથી જુદી પાડે છે. ઉર્મિના આવેગવાળા અને વધારે પ્રકાશિત અને ચંચલકારિક શબ્દો કવિતાને વક્તૃત્વશક્તિથી જુદા પાડે છે. જાંદ એજ કવિતાનો અલંકાર અને આખૂણુ છે. જાંદ વગરની કવિતા એ કવિતા કહેવાયજ નહિ. જુદી જુદી જાતની કાવ્ય રચનામાં જુદી જુદી જાતના જાંદો વાપરવામાં આવે છે. અનુપ્રાસ સહિત કવિતા લખવી અગર અનુપ્રાસ વગર કવિતા લખવી એ પ્રશ્નનો નિર્ણય હજી સુધી થયું વિભાવનમાં થયો નથી; પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે કવિતા તો જાંદબદ્ધ જ હોવી જોઈએ. જાંદની રચના વગર કવિતા હોઈ શકે જ નહિ. આપણી રસિકતાથી આપણે એટલો તો નિર્ણય કરવો જોઈએ કે કવિતાની કે વક્તૃત્વ શક્તિની અસરકારિક ભાષા ક્યાં સુધી અસર ઉપજાવી શકે છે ! આપણે બુલબુલ ન જોઈએ કે રસિકતા માનવ જાતની લાગણીઓથી કેળવાય છે. વક્તૃત્વ શક્તિમાં ઉચ્ચ ક્રાંતિની શ્રેષ્ઠતા હોય છે અને આપણા મનોવિકાર અને લાગણીને ઉત્તેજિત કરે એવા હિમ્મત સિદ્ધિ છે છતાં પણ તેમાં સ્વચ્છંદથી ઉદ્દેશવાની પદ્ધતિ અને અલંકાર હોય છે. પૂર્વની પ્રજાને જે વસ્તુ લાગ્ય અને જાતે વ્યક્ત લાગે છે તેજ વસ્તુ સેમન અને ગ્રીક લેખિત ગર્વીષ્ઠ અને આડંબર વ્યક્ત લાગે છે. તેઓનું કામ વળી પાછું પૂર્વ દેશવાસીઓને નિરસ લાગે છે.

આપણે વધારામાં અલકારની ઉપયોગિતામાં અને માનમાં કહેવું જોઈએ કે કેવળ અલકારથી જ કળાનો આરામ સધાય છે કેરોનાય રંગવાની કળાને ચિત્રકળાનો ખામ અલકાર કહે છે કેરોનાય રંગવાની કળાને *Colour painting* કહે છે કે જે કળાની શૈષ્ટતાને માટે પ્રશસકો અને કળા પ્રેમીઓને મેળવી આપે છે.

કળાના સિદ્ધિતિના સત્ય સંગ્રાધનને માટે જે પ્રકારનું માનસ હોય છે તે જ પ્રકારનું માનમ અલકારના સિદ્ધિતિના સત્ય સંગ્રાધનને માટે હોવું જોઈએ સપૂર્ણતાનો વર્ણવ આકાર એને પણ હોય છે પરંતુ એ વર્ણવ આકાર નાનો હોય છે એટલે જ ફેર.

પોપાકની ફેરના પરથી આપણને મમળશે કે ફેરલાક પોપાક આરા હોતા નથી પોપાકના ભાગો નાના પોપાકની ફેરના અને મોટા કે નાના ટુકડા થઈ શકે છે, પરંતુ રસિકતા. મામાન્ય આકાર બદલાતો નથી જે માણસ બહુજ મદગતાથી નવી શોધ કરે છે અને શ્રેષ્ઠ રસિકતાથી કપડા પહેરી જાણે છે તે માણસ કળાના શ્રેષ્ઠ પરિશ્રમમાં એટલી જ રસિકતા અને કુશળતા શોધી શકે છે.

જે પોપાકની રસિકતા મહે કહી તે કાષ્ટ જિયા પ્રકારનો વિચાર તો નજ કહેવાય પરંતુ મહે પહેલા જણાવું હતું કે પોપાકની રસિકતાની અગત્યતા એટલીજ છે કે તે દરેક પ્રજાની ફેરના દેખાડ છે જુદા જુદા રિવાજોની પસંદગી કરવાનું આપણી પાસે વધારે મારા માધનો છે જે એક ગ્રોસો ઘડી મૂક કદાવી નાખીને, ફરિમ વાગ ગોઠવીને અથવા તો કુદરતી વાગને ગરિ વાગી ફરિમ બનાવી ફક્કરની ચરમી વગાવી જરા પણ ચમે નહિ એવા વાગ મનાવીને બહાર નીકળે અને હિ કુમ્તાની ચીંગીને મળે કે જે કપાળ પર અને માન પર લાનપીગા નેંગ ગોરાનીજ કાગળ અને ચાકમાણથી

લંગાંવે છે અને ભેમાંથી જે પહેલો એક બીજાં તરફ જોઈ કસે. તેજ પૂરેખરો જગલી કહેવાય.

આ બધી ફેશનો નિર્દોષ હોવાથી એમને બદલવાની પણ જરૂર નથી. જે ફેશન આપણને દુઃખ આપતી હોય અથવા તો શરીરને હાનિકારક હોય તેજ ફેશનની સામે ક્રોધેશ ઉઠાવવી નોંધએ. આપણા એ કેડેમીમાં શરીરચાલના અધ્યાપકે ચેડા દિવસ પર સાબીત કહ્યું હતું કે ગોરી સીઓના કમરપટાની ફેશન તેમના હીપ આધુનિક હાનિ પહોંચાડે છે.

જેવું પોપાકમાં બને છે તેવું જ મ્હોટા પ્રસંગમાં પણ બને છે.

ઉત્તમકુળ, દરજ્જે અને સમૃદ્ધિમાંથી

ફેશનનો ઉદ્ભવ. ફેશન ઉદ્ભવે છે. કળાના અસંકારો એક બીજાના સમર્ગથી, આપણામાં આવે છે.

મીઠા અને રોમનના ઝરામાંથી નિરંતર સર્વ પ્રકારની શ્રેષ્ઠતા વળા કરે છે; અને તેથીજ એમના પ્રત્યે રાજ અને ગમ્મત આપવા બદલ જ્ઞાનની લાગણી ઉદ્ભવે છે. આપણે પણ તેમના અસંકાર, રીતરિવાજ અને પોપાકની ફેશન તરફ માનની લાગણીથી, નોંધએ છીએ. એટલું તો આપણે જોવું જોઈએ કે આધુનિક વીરપુરુષના કે રાજ્યના મંત્રીના પાવલાને રોમન ફેશન સુજ્ઞ બખ્તર કે શાન્તિ દર્શક પહેરાવવાને આપણને દરકત કે સુરહેલી તો ન જ હોય.

પ્રાણની મહાન વ્યક્તિઓની આકૃતિઓ શીઘ્રીના હાથમાં છે.

પુરાતન સમયની કળા શીઘ્રીના હાથમાં

ચિત્રકાર વાનગાધક. છે. અભ્યારસુધી આપણે વ્યક્તિગત અભ્ય-

તાનો સંબંધ વ્યક્તિ સાથે દેખાડ્યો અને

કળાના સત્યનો સંબંધ તેના આસેખનની પદ્ધતિ સાથે દેખાડ્યો. આ સચોટ સંબંધ જુદા કરવા હું અસમર્થ છું. પુરાતન સમયના આજેદુબ વર્ણન કરનારા એક ચિત્રો ન હોવાથી અને તેથી કાંઈ

પણ પ્રકારનો મધ્ય ન દેખાવાથી ચિત્કળામા આ પ્રકારે બનતું નથી આપણે એક સામાન્ય અમલદારને શેમતા લશ્કરી પોષાકમાં ચિતરવાની હિમત નર્જ કરી શકીએ આપણે પાસે પુરાતન મમયનાં આમેદુબ વર્ણન કરનારા ચિત્રો ન હોવાથી અધુનિક એક ચિત્રોને જ પ્રમાણુમૂલ માનવાં જોઈએ વાનગ્રાહક વિવિધ પ્રકારનાં શ્રેષ્ઠ આમેદુબ વર્ણન કરનારા ચિત્રો ચિતરી પોતાની પ્રજાને એ દિશામા મમદ્દ અને પ્રખ્યાત કરી છે તેને માટે અમને સતોષ થાય છે એટલું જ નહિ પણ એણે સો યુગના પોષાકની ફેશન, ચિત્રમા આનેખી તેથી વધારે આનન્દ અને સતોષ વળે છે બધાને સારી પેઠે યાદ હશે કે કેટલાક વર્ષો અગાઉ તરંગી પોષાકમાં ચિત્રો ચિત્ર-વાનો રિવાજ હતો હજી મુધી આ રિવાજ તદ્દન બસાઈ ગયો નથી આ ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ સમજાય એવું છે કે આ પદ્ધતિને અનુસાર ઘણા માધારણ ચિત્રો પણ વાનગ્રાહકના ચિત્રોની અમગ ઉપજાવે છે અને પહેલા કરતા વધારે સારા ચિત્રો પ્રથમ દ્રષ્ટિએ ાગે છે જેમની પાસે ભેગા કરવાના સાધનો છે તેમને ચિત્રો પર લ્યા મુજબ લાગે છે આવા એકત્રિતપણાને જે કુદરત કહેવામાં આવે છે અને આ કુદરત મામાન્ય અભિપ્રાય અને એકતરશી અને કુચિત વિચારોની મામ્યતામાથી ઉપજતા બીજા પ્રકારના સત્યને મનુષ્ય છે એટલા માટે તે તદ્દન તરંગી નથી

આપણું વલણ પુરાતન મમયના લેખિ તરફ જરા વિશેષ હોવાથી આપણે એમની સિત્પકળા, ધર :ળાકારોનું વલણ. બાધવાની કળા અને અલભરે શીખી શક્યા. આ કળામા જે સૌદર્ય જોઈએ તો સૌદર્ય કુદરત અને જુદી પર આધાર ગણતું નથી. આ વિચારથી આપણને સતોષ થાય છે છતાં પણ જે કોઈને આ પત્ય સમગ્રવવાથી એવું સૌદર્ય શોધી શકે તો પણ તે તેમને ખુદ

કરી શકશે નહિ પછી એણે ફરીયા સુધ્ધા તે કવ્વી ન જોઈએ કે
જુના પખતના લોકોને તો એમના સીતરિવાજોને લીધે ઘણા લાજ
મળે કે આથી આપણી નવીનતા એ રિવાજોનો નિબલ શરુ છે
અને તેથી જ માયો જાય છે

પુરાતન મમલના અલકારોને કાઢી નાખવા જોઈએ નહિ
અલકાર કે આશૂપણની કિમત એના
પુરાતન સમયના સાધનોની સ્થિતતા કે ટકાવ ઉપર રહેતી
અલકારો. કે થર ઉપરના ગોઠાપ અલકારના

સુની દબની માલમનો આનન્દ. સુદ્ધિશાળી અને વિશાનિક અભિ-
પ્રાયોને અનુરૂપ થશે.

થોડા જ વખત ઉપર એક શિષ્યોએ માનવ જાતના અભિ-
પ્રાયોને જરીએ માન ન આપતાં
વૉલ્ટેરના બાવલાની વૉલ્ટરનું નામ અને શરીર તદ્દન કાપ
દશા. મથેલું એવું શુકે બાવલુ તૈયા કર્યું.
આનુ પરિણામ શું આવ્યું હશે તે
તરત જ મમજી શકાય એમ છે. તે બાવલુ લોકપ્રિય થાય અને
વૉલ્ટરનું માન વધે તે માટે તૈયા કરવામા આવ્યું હતું. પરંતુ એ
તો શિષ્યોની દુકાનમા જ રહ્યું.

કાંઈ પણ માણસ પ્રજાને સુધારવા ઇચ્છતો હોય તો તે
પોતાનો આશય તેમના સામાન્ય વિચા-
ર પ્રજામતનું પ્રાપ્તિ. મેની વહેતી નદી મામે થવાથી ફળીભૂત
કરી શકેને નહિ માણસોએ પોતાને નવા
લાગતા વિચારોને મદદ કરવામા તૈયા રહેવું જોઈએ. સુધારે થતા
તો વધોના વધો વીની જાય છે. ગમે તેટલો ખરાબ પ્રજાનો મત
હોય છતાં પણ તે એકદમ બદલી શકે નથી. આપણે થોડું તો
મેમના વિચારને નમ્યુ આપવું જોઈએ અને પછી એમની બાગણી
, ખાખો જરાએ ડો રાખ્યા વિના હુમલો કરીને પણ આપણ
શક્યું કરવું જોઈએ.

મેન્ટ માર્કનું પુસ્તકાલય અવકૃત કરવાને ત્યારે બેટીન્ટ ફ્રાન્કોને
બંને તેની મદદમાં દાખરીઅને પોલ, વેગેલીમ અને ટીન્ટોમેન્ટને
ફીમવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે પમારીએ જણાવ્યું હતું કે બેટીન્ટનો
તેનેનું કામ બીજા બધાથી બહુ અસરોત્પ્રેરક હતું. સેમની રાગાની
ગુર્ક પદ્ધતિથી આખને જરાએ આનન્દ ન પડતો કે જે આનન્દ,
વેપુલતા, ઉજ્જવલતા અને મજાદિ વેનિમની કળાથી આવે છે.

જો રોમન લોકો આ કાર્યના પરીક્ષક હોય તો પરીણામ ઉચકું
આવે કારણ બેટીસ્ટ ફ્રેન્કોની કળાના કેટલાક ઉમદા ભાગો સંપૂર્ણ
ચક્ર ન શકે એટલા શ્રેષ્ઠ હતા.

આ પ્રવચનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રસિકતાનું સત્ય ધોરણ તેમજ
સ્થુલાકાર સૌંદર્ય વિષે વિવેચન કરવાનો હતો. જેમ વિકૃત અંધાર
હંગમડા વગરની આકૃતિ તરતજ ખબર પડે છે તેમ આદી અથવા
અધોગતિને પામેલી રસિકતા તરતજ સોપી ચકાવે છે. તેનું ગત
માનવગતની સાગણીમાંથી મળે છે.

સૌંદર્ય અથવા તો સત્ય કે જે કુદરતના નિત્ય અને અનન્ત
સિદ્ધાંતો પર રચાયેલું છે અને જે કદી

અનન્ત સત્ય અને પણ બદલી ન શકાય એવું એક જ સત્ય
સૌંદર્ય છે. તે સત્ય ઉપરાંત બીજાં સત્યો

કે જે વિરલ અભિપ્રાયમાંથી, તરંગમાંથી,

ફેશનમાંથી બીજા આકસ્મિક વિચારોના સંગમાંથી ઉદ્ભવે છે. જે
આપણને એમ લાગે કે આ છેલ્લું સત્ય આપણા મનમાં સચોટ
પાયો નાખી બેઠું છે નો કળાકારે તે સત્યો અને સૌંદર્ય તરફ તેમ
ની રચિતતા મુજબ લક્ષ આપવું જોઈએ. તે કળાના લખ્ય સિદ્ધાંતોની
અમર નરમ પાડી નાખી સ્વામિત્વ ન બોગવે એટલું તો ખામ
લક્ષમાં રાખવા જેવું છે.

કેટલાકને એમ વાધો લાગે કે સમિકતાના પ્રદેશમાં તત્વજ્ઞાનને સ્થાન આપવું એટલે કેમ્પનાના-ઉર્જનને એટકાવવા જેવું છે અને બાવલાપણાને પોપવા જેવું છે; પરંતુ એમ નથી. બીક કે ૨૨ એ બુદ્ધિ નથી તેમજ તત્વજ્ઞાન પણ નથી. તત્વજ્ઞાનનું મત્ય તત્વવીરપુત્ર-ધને જાગે એવી શ્રદ્ધા અર્પવામાં અને જોતા દલ અને ડોળને બદલે અંડમં દલતા અને નિશ્ચય અર્પવામાં મમાયલું છે. 'ખરો સસિક પુરુષ વિવેકબુદ્ધિથીજ વર્તે છે, બુદ્ધિ મર્યાદાને જાળંગી જતી નથી શોધો ગાંડા મગજમાંથી ઉદ્ભવતા સ્વપ્ના જેવી છે. કદપના કે તરંગી કદપનાના ઉચ્ચ ઉર્જનમાં પણ બુદ્ધિ પહેલેથી તે છેલ્લે નુધી અધ્યક્ષ પણ રહેવી જોઈએ.

મહને વધારેમા કહેવા દે કે પુરાતન સમયના મહાન પુરુષો અને કદપના અને પ્રતિજ્ઞાબુક્ત કાર્યોમાં જેમણે યશ અને કીર્તિ મેળવી છે તેઓ એટલાજ કળા કુશળ વિવેચક હતા. દાખલા તરીકે ખોટો એરીસ્ટોટલ સીસેરો અને હોરેસની કુશળતા વિવેચકની કુશળતા જેવી હતી. આધુનિક કળાકારોમા બોષ-કળાના મહાન ગુરુઓ લયુ, કોર્નેલી પોપ અને ડાયડનના તરફે પૂજ્ય લાવ. દાખલા એવા છે કે જેમની પ્રતિજ્ઞા, નિયમો અને વિજ્ઞાનને તાબે થવા છતાં પણ જરીએ નષ્ટ પામી નથી. હુ તેટલા માટે આશા રાખુ છું કે આટલું બધું પ્રવચન કરવાનો અર્થ એટલોજ છે કે જેથી નમે કળાના મહાન ગુરુઓની પદ્ધતિ અને તેમના તકાવત તરફે પૂજ્યલાવ અને માનની લાગણી ઉત્તેજિત થાય.

પ્રવચન આઠમું.

કળાનાં સંકુચિત ખ્યાલ અને સિદ્ધાંતોનું નિરાકરણ-

મેં આરંભના પ્રવચનોમા સલામણુ કરી હતી કે કળાકારોએ ચિત્રકળાની જુદી જુદી શાખામા વેરખવી કળાની શ્રેષ્ઠતા અને શ્રેષ્ઠતામાથી સંપૂર્ણતા મેળવવાનો પ્રયત્ન સૌંદર્યનું અનુકરણ. શ્રવેા નોષએ સૌંદર્ય રુ છે અને ક્યાથી પ્રાપ્ત થશે એ મુશ્કેલી તો હજી સુધી નડમે યશને યશને નામે કોષ સૌંદર્ય નહિ જ લે દ મ્યુન કો છુ કે યુવાન વિદ્યાર્થીઓને એને તામે થવુ એ અનિવાર્ય છે પોતે હેતુગ્રાહ જશે કે એ શકથી તેમની પ્રગતીમા બધા વિખેા આવવાનો મહાવ છે પરંતુ જેઓ કળામા આગળ વધેના છે, જેઓ અડગ જ્ઞાનિકા પર હાથ રહેવા છડે છે અને જેઓ પ્રમાણુમુત પડિતોના માલનીય અને મગા સિદ્ધાંતો કરતા વધારે સત્ય સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદન કરવા છડે છે તેમને નિડરપણે મહેવુ નોષએ કે હજી પણ મહાનુ શુરોએને એથી પણ વધારે ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુને નામે થવાનુ રહ છે અને દરેક કળાની શ્રેષ્ઠતાનુ પૂછી પૂછીને કામ કરવાનુ પણ રહ ડ, જે માણુમની મહત્વાકાંક્ષા કળાની હલને વધારે વિપુલ શ્રવાની હોય સેસે તેના વિચારો પુસ્તકોમા રદના ઉપદેશો કરતા વધારે મહોગા કરવાની જરૂર ડ અથવા તેજે દર્શનેની પદ્ધતિમાથી વિચ્છાન લેવા નોષએ કે જે વિચ્છારો શુધ્ધિથી આનંદ પમાડવાની વસ્તુને પ્રમાણુમા આવે છે અને મુયોજીત

આપણી કળા કરતા કવિતાની શક્તિ વધારે વિપુલ હોવાથી સર્વ પ્રકારના મનોવિકાર પર એની ચિત્રકળા અને કવિતા અપૂર્વ અસર હોય છે. આ મનોવિકાર-માં લવિષ્યની ચિન્તાએ આપણા સ્વભાવમાં મુખ્ય ભાગ લેજવે છે. કવિતા અમુક બનાવનો રમ જમાવી આપણા મનમાં આતુરતા ઉત્પન્ન કરે છે પછી બનાવને પ્રધાનત્વ ન આપતા છેવટે અણુધાર્યો કંઠશુરભ ઉપજાવી આપણને આશ્ચર્યચકિત બનાવે છે.

ચિત્રકારની કળા વધારે મંકુચિત છે અને એ જગામાં એવો લાભ નથી કે જોથી મન એક ચિત્ત થઈ જાય અને તન્મય બની જાય. ચિત્રકાર તો પીછીના એક પ્રહારે ચિતરે છે. આથી આપણી આતુરતા સંતોષાય છે, પરંતુ ચિત્રકલ્પમાં પણ બીજા વણા કવિના સુધ્ધિશાળી ગુણો અને સ્વભાવ હોય છે આ ગુણોમાં આપણે નવિનતાનો પ્રેમ જુદી જુદી જાન દેખાડવાની કળા અને વિરોધ દર્શાવવાની કળા ગણી શકીએ. જે પ્રવૃત્તિમય અને અશાન્તિમય જીવન માટે છે તેનામાં આ ગુણો હોય છે કે જે ગુણોનું આચરણ કરવાથી આ વિરલ આનંદ ઉપજે છે. કળા તેટલાજ મારે મનની જરૂરીઆતને અને ઇચ્છાઓને જોઈએ તેટલું પહોંચાડે છે.

એ કલા તે સ્વભાવ મનુષ્યના મનમાં નિરંતર રહે છે તે વિષે લાંબુ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. મનની કેળવણી અને જે ધ્યાન એકજ વસ્તુ જોવાથી મરણ-નવિનતા. તોલ થઈ જાય છે તેજ ધ્યાન જુદીજુદી વસ્તુથી પુનરજીવનને પ્રાપ્ત થાય છે. એકજ વસ્તુને વારવાર જોવાથી જે અમર મન ઉપર ઉપજે છે તેના કરતા વધારે સ્વોદ અમર નવિનતા ઉપજાવી શકે છે વિરોધ દર્શાવવાની કળા મરખામણીની શક્તિ ઉત્તેજિત કરે છે. આ બધું

તો દેખીતુ કે પરતુ એટલુ તો યાદ રાખવુ જોઈએ કે મન ચચા
 હોવા છતાં પણ આગમુ બની જાય છે જો મનને મરામત કેળવ-
 ન હોય અથવા તો મનને જોઈએ નેદરી મ્હરત તં જાપી
 હોય તો તમારે દેરવુ એ દેરવાશે નહિ. મારે નવિનતા અને
 જુદાપણુ દેખાડવાની કળા પાછળ ખુબ મગણથી અને
 હોમખેર પડવુ જોઈએ જ્યારે જુદાપણુ, દેખાડવાની કળા
 પુનરાવર્તન અને આમ્યતામાંથી ઉપજતા આનન્દને નષ્ટ મ્હે
 છે અને જ્યારે નવિનતા જુની દેવો અને ગીતરિવાજોમાંથી ઉપજતા
 આનન્દને મધ મરી હોય અમર ઉપજાવે છે ત્યારે તેઓ આપણા
 આગમુ સ્વભાવ સામે જખ્ખર વિગેધ મ્હે કે મન તેટલાજ મારે
 નવિનતાનો થોડો ધણો ભાગ એકી વખતે આનન્દથી સહન કરી
 શકે છે કાર્યનો ધણો મ્હોડો ભાગ આપણને પરિચિત દેવો
 જોઈએ મનનુ વચણ જુની દેવો અને ગીતરિવાજો તરફ વિશેષ
 હોય છે નવિનતા તો અપવાદ રૂપે જ હોય છે જ્યાં બધેજ નવિ-
 નતા હોય છે ત્યાં મનનુ લક્ષ અને મનની કેળવણી કે મ્હરત
 તોફાન ચડી જાય છે આજ પ્રમાણે જ્યારે વિશેષ દર્શાવવાની મ્હા
 હડપાર ચાલી જાય છે ત્યારે તે તોફાની વિગેધના જોટલીજ પ્રતિકુળ
 બની જાય છે

આથી એટલુ તો દેખીતુજ છે કે મુલોને હદમા રાખવામાં
 આવે તો કળાની સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થઈ
 જુદાપણુ દેખાડવાની શકે અને જો આ મુલો હટવાર જાય
 કળા. તો તે દોષયુક્ત મણાય અને તેમને

મુધરવાની આવશ્યકતા થઈ પડે કાર્યને
 જુદા જુદા ભાગ થઈ જવાથી માર્ગ મારુ પણ નજ નીવડે. જુદાપણુ
 દેખાડવાની મ્હા એ કાર્યનો પ્રતિષ્ઠિત સિદ્ધાંત તથી પણ એની

અગત્યતા કાર્યના વિધેને દૂર કરવામા અને મનરજાવ વિનોદ અર્પ-
વામા મનાયલી છે,

બધીજ કળાને લગતા આ સામાન્ય અવયોકના આપણી
કળાને પણ લગાડવા જોઈએ આકૃતિ
આકૃતિ રચનામાં જુદા રચનામા જ્યારે વિષયો વેરાપલા હોય
જુદા વિષયો અને અને તેના જુદાજુદા સરખા લાગે પડી
લાગેની અસર થયા હોય ત્યારે આપણી આખી મૂલ્ય

આકૃતિ માલમ ન પડવાથી કે કુપ્પ
કાર્ય ન મમજવાથી ખેચાય છે, શુચિવાય છે અને ટેવટે થાકી જાય
છે જ્યારે બધાજ ખરાખર જોવાનો ડોળ અને હક સામે છે ત્યારે
કાળજીથી કાંઈ ખરાખર જોઈ નથી

આવા પ્રસંગ પર એક વાક્ય ઘણી વાર વાપરવામા આવે છે.
આકૃતિને વિશ્રામ કે આરામ જોઈએ
આકૃતિમાં 'વિશ્રામ' એમ કહેવામા આવે છે ઉતાવળ કે
કે 'આરામ' નો ચિન્તામાંથી જ્યારે મનને ધાન્તિ વગે છે
અર્થ.

ત્યારે જ વિશ્રામ કે આરામ શબ્દ
વાપરવામા આવે છે વિશ્રામ શબ્દ
મનની ધાન્તિ મ પૂર્ણ રીતે સચવે છે એથી ઉલ્લટ વીરરસ પ્રધાન
દાર્પ, વાતા અને વિનોદી પ્રસંગો વગર જોડતુ રોષ યુક્ત છે તદલી
જ દોર યુક્ત મ પૂર્ણ ઐક્યતા છે કે જેને પ્રકાશના એક સમઘટી
જનુ મહાન કાર્ય કહેવામા આવે છે

મદને રેખાંટ અને પેરસીન નામના એ ચિત્રકારોના દાખલો
યાદ આવે છે કે જે ચિત્રકારો આકૃતિ
ચિત્રકાર રેખાંટ રચનાની પદ્ધતિમા અને પકાઈ અને
અને પેરસીનની અધકાની ખીનપદ્ધતિ એક ખીનપદ્ધતિ
રોલી અને લક્ષણ. જુદા પડે છે રેખાંટ મ પૂર્ણ ઐક્ય

તાની પદ્ધતિને અનુસરે છે. તે એક જ ચિત્રના બુદ્ધ ભાગ કરે છે અને અધિકારના જગ્યા સમૂહમાં પ્રકાશની જાંટ આવડે છે. બે તેની પાસે : ખીજો સમૂહ હોય છે તો તે મુખ્ય સમૂહની સાથે પ્રમાણસર રહેતો નથી. એથી ઉલટું પોસીન પાસે પ્રકાશના મુખ્ય સમૂહ ભાગ્યે જ હોય છે. તેની આકૃતિઓ કંઈકી જરાઈ રીતે વેરાઈથી હોય છે : અને તેને બેગી કરવાનું ધ્યાન મુદ્દાંતે તે રાખતો નથી.

આપલી તો વાતસય છે કે અલકારકુમ્ત સૌનીને પણ અલ રતે
લાભકારક દેખાડવા માટે વિશ્રામ કે આરામની જગર છે કુદરતનો
આમેકુળ ચિતાર ચિતરનાર શેકમપીઅર જ્યારે ડકન, બાકા, મેકબે
થના કિ ના તરફ પ્રયાણ કરતી રખતે તેમની વચ્ચે થયેલા સવાદમાં
વિશ્રામ અથવા તો આરામનો દાખલો આપે છે તે તમારી આગળ
રણ ક્યાં વિના જૂટકો નથી તેમનો મવાદ હવામાં પ્રવર્તતો આનંદ
અને માદાદ વિષે હોય દરેક ખુલાખા રહેલા માગ્યોનું અનુભવ
કરતા બાકા જણાવે છે કે જ્યાં પક્ષીઓ ઉડેરાય છે અને ચારે
પાણીએ લમે છે થાજ હવા સુખમગ હોય છે મનને વ્યથ મનાવી
કે અને હ થમા આથી આપણને એમ લાગે કે જરો શેકમપી-
અરે પોતાની જાતને એમ ન પૂછ્યું હોય કે આ પ્રમગ પગ એક
ચાકુમાર પોતાના નોકોને કે હાથ આધનિક લેખકો નવા
વિચારની શોધ પાઠગ મથે છે ખગલગાટ મચાવી કુદે એવા
પ્રવેશો પછી આ શા ત અન મરગ મવાદ મુજ માન વિશ્રામ
કે આરામ આપના માટે જરૂરનો ? એટલે નહિ પણ તમાર
પછીના ભયાનક પ્રવેશો સામે સચાટ વિરોધ ઘાસવા માટે પણ
એટલેજ જરૂરનો છે તાકાત તાકાત અન ભયાનક ચાતાર થુર્મો
પણ હોમગ ગ્રામ્ય જીવનના પરિચિત અને પવિત્ર ચિત્રાથી મનને
આનંદ પમાડે છે દરેક યુગ અંતે દરેક દેશના નેખોક્ષની રમિતતા
દિવસે દિવસે મોઢી થતી જાય છે અન તથી દરેક વસ્તુન તેઓ
ભલમદાર ચગગટનાળી અને અન પરિઠ ચિતરવા ચૂ તો નથી
વિવેક શુદ્ધિનો અભાવ અને કુદ રમિતતાના અપના રજન રંગીઅમ
અને કનોડીઅન છે તેઓ ઝરની અમની જરાએ મહેરમાની
કરતા નથી તેમના ઠંઠમા જરાએ મીમગ હોતી નથી તેમના
મયોમા અતિગપોક્તિ મૂર્છા ભલકો અ હ જીવનતા હોય છે
પરતુ જગએ વિશ્રામ ? આ ભ દોના નથી

, ત્યારે આપણે અતિશયોક્તિ અને વિપુલતાની વાત કરી ગયા

છીએ ત્યારે આપણે પણ સ્થેન વિવેચન સાધ્ય પર વિવેચન. પ્રથમ જોઈએ, જે સાદાઈ, વસ્તુવિકતા

અને મત્યને જોઈએ જતી નથી જેનું બીજું નામ મપૂર્ણતા છે અને જે અમિશિત માદી કુદરતમાંથી ઉદ્ભવે છે તે આપણ પર વિવેચન કરવાનો આશય વિચાર નથી.

દોષો દેખાડી મત્ય વસ્તુનું નિરૂપણ પ્રથમ જોઈએ આપણની પરીક્ષામાં ઉતરવા દાલ હું હજી છું સાદાઈનું વર્ણન તેમજ વ્યાખ્યા આપવી એ ધણુ મુશ્કેલ છે તેજાજા માટે આપણે એનો સ્વભાવ સમજવો જોઈએ એમાંથી ઉપજતો લાભ અને મૌલ્ય સમજાવવો જોઈએ અને એની બેદરબરીથી ઉપજતી વિઘ્નિતિ પણ સાગી પેડે સમજાવવી જોઈએ.

બેદરબરી ભરેલી પદ્ધતિના લાભલા મળી આવે છે જતા પણ દીપ્તિ રાના પ્રયોગો આદ્ય નિરૂપણ મિદ્ધાના હોવાની આશા આપણે તો નજ ગળી શકીએ હુપાઈ મ આમેયુ દેખાવનું વર્ણન કરનાર ચિત્રકાર ને પાત્રોને લેવાતા અને મૌલ્ય આનેખવાની લતામય કૃતિ છે આ લતામય એની માયી છે પરંતુ મનગીમે એણે જે લન્ધતા અને મૌલ્યનો ખ્યાલ બાધ્યો તોયે તે લન્ધતાને સૌધ્યને આનેખવાનું નહીં છે તે કહે છે કે જો તમે લન્ધ અને ઉચ્ચ ચારિત્રવાળા માદ્યોને ચિત્રિતો તો તેમને એવી રીતે ચિત્રવા જોઈએ કે આપણને એમ લાગે કે ચિત્ર હમણાજ બોલી ઉઠશે ચિત્ર આપણને એમ ન મહેતુ દોષ કે બધ કમે માગ તરો જુઓ, ૧ મહાન ગૌરવવાળો અને જીતી ન શકાય એવો રાજા છુ ૨ મર્યાદા બાં ઉપગમનાર, ૩ ગણના મર્યાદા છુ ૪ ત્યજન જાણનાર મહાનમની છુ ૫ મપૂર્ણ પ્રમાણિક અને કાળો ન્યાયાધીશ છુ આજ પ્રમાણે તે બધાજ પાત્રોને ચિત્રવેશ જાણ

આપણે કુપાષ્ટસની દોગી લવ્યતાના ખળલખાટ સાથે ટાઇટીઅનના કુદરતી અને ભાવનાયુક્ત ચિત્રોનું શાન્ત વાતાવરણ વિગેધ દર્શાવી સરખાવી શકીએ. ટાઇટીઅનના ચિત્રોની લવ્હસી 'લર્લકાફર' નથી હોતી પરંતુ સાદી અને કુદરતી હોય છે.

ધણાએ ચિત્રકારો કુ પાષ્ટસના સિદ્ધાંતને અનુસરતા હતા. રીંગોડના ચિત્રોમાં કુ પાષ્ટસના સિદ્ધા-
રીંગોડના ચિત્રો. તેની આખા અસર માલમ પડે છે.
રીંગોડ જો કે બધી જ રીતે મહાન

ચિત્રકાર હોતો છતાં તેના ચિત્રોમાં જરાએ સાદાઈ ન હતી. બહુ દાખલા આપવાની જરૂર નથી પરંતુ કેટલાક ઐતિહાસિક ચિત્રો ચિત્રરનારા પણ આજ પદ્ધતિને અનુસરતા હતા. કાયપરે 'સુપ્રીમ, પીપ્લુગ' ના ચિત્રમાં આજ જેવી ચોજી હતી

રામન ઉદ્યોગીક ચિત્રકર્તાએ આ વિષય અધરીત રીતે ચિત્ર-
રવાની છટ લીધી છે. કુ પાષ્ટસની
રામન ઉદ્યોગીક ચિત્રકારો. લલામણુ મળળ આ ચિત્રકારોએ ચિત્રનું
વાતાવરણ અને પાત્રોને એટલા તો કલુ-
પિત અને અધમ ચીતરેલા છે કે

આપણને ચિત્રકાર પર ચીઢ ચડે છે એટલું જ નહિ પણ બ્રહ્મા-
ચાર અને દેવની નિદાથી પણ હલકું કામ કરી રહ્યા હોય એમ
આપણને લાગે છે.

નીતિ અને કળાને ધરો ગાઢ મળધ છે. દુર્ગુણના અભા-
વમાં રહેલા ગુણોના આપણે ઉત્સાહ
નીતિ અને કળાના પૂર્વક કદી વખાણ કરતા નથી માણુએ
ગાઢ સંબંધ પોતાની દરજ ઉપરાંત કાંઈ વિશેષ કર-
વાની જરૂર છે

પુરાતન સમયના ક્ષોધાએ સાદાઈના ગુણ ઉપરાંત કાંઈક વિશેષ કાર્ય કરવાની જરૂર છે. અંપોતો, વિનસ સાદાઈનો મહાન લાકુન અને કુસ્તીજાતોની આકૃતિઓમાં ગુણ. આપણને હલનચલનની ક્રિયા, ઉત્સાહ અને સૌંદર્ય પુષ્કળ લાગે છે; પરંતુ એમના હજારો જુની દબનાં બાવલાં જીવન વગરના અને નિરમ લાગે છે.

સાદાઈ એ કળાની મુરફેલી દ્વાર કરવાનું 'કૃત્રિમ' સાધન છે; અને તેથી જ સાદાઈ એ શંકાશીલ ગુણ છે. અત્યારે જે સાદાઈનું સ્થાન ઉચ્ચ છે તેને અધોગતિએ પહોંચાડવા હું ઇચ્છતો નથી, સાદાઈ એ નો સત્ય અને કુદરતના ચતુ મામેનો રક્ષક કિસ્સો છે. સાદાઈ એ ટોંગ કે ખોટા ડોંગનો મહા ચતુ છે કે જે ટોંગ પેન્સીલની સાથે વગગી જ રહેતો હોય છે અને તેનું અત્યંત વિષ ચિતરાયલી આકૃતિમા વ્યાપી જાય છે.

ટોંગ કે ખોટા ડોંગની ધૂણ કે તિરસ્કારમાંથી જ આપણે સાદાઈ તરફનો પ્રેમ અને સ્નેહ ઉદ્ભવે છે. આ ગુણ પર વિશેષ ભારે આપવાનું કારણ એ ટકું જ છે કે કળાકારોનું કુદરતી વર્ણન આથી ઉધે માર્ગે દોરવાઈ જવાનો સંભવ રહે છે. ન્યારે યુવાન કળાકારને પહેલું એમ કહેવામાં આવે કે તેણે આકૃતિ અને અભિનયનો વિરોધ દર્શાવી સરખામણી કરવી જોઈએ. સૌંદર્ય અને ચેતનયુક્ત આકૃતિ દેખાડવા માટે શરીરની સ્થિતિ પ્રમાણે તેને ઊંચું માથું ફેરવવું જોઈએ. આકૃતિને લવ્યતા અર્પવા માટે રૂપરેખા લરાવણા દેવી જોઈએ અને તેણે વિવિધ પ્રકારના રંગથી આંખમાં ઝમક આણવી જોઈએ. આ પ્રમાણે એને જો ઝમકદાર ભાગમાં અને લવ્ય ઉત્સાહ યુક્ત અને સુંદર શૈલીમાં કહેવામાં આવ્યું હોય તો એ કળાકાર પોતાના નવા મેળવેલા ચાનનું અભિ-

માન કરે છે. આજ સમયે સાધકના મહાન ગુણ ધણેજ ઉપયોગી થઈ પડે છે. ભુવાનીના પુત્ર જીસ્માને નગમ પાડી સુધારે છે.

રંગવાની કળા મળે પછી આજ સર્વ ધ્વાનમાં રાખવા જેવું છે કુદરતનું પ્રયત્ન અતુકરણ રંગવાની કળામાં જવાના પ્રથમ પ્રયાસમાં કળાકારે રંગનો સાદાઈની આવશ્યકતા. એક આખો મમૂહ તૈયાર કરવો જોઈએ પછી તેણે ભુદ ભુદ રંગની ભુદી-ભુદી જાતોનું અરવોલન કરતા શીખવું જોઈએ અને પછી પ્રકાશમાયી અધકાર દેખાડવાની ખુબીના ઃતકાવતો ચિતરતા શીખવું જોઈએ અને કળાકારને કહેવું જોઈએ. આખા ચિત્રની અમર આખપર એવી હોવી જોઈએ કે ચિત્રમાં કુદરતના રંગોની માદાઈ અને એક-ત્રિતપણુ આવે

આપણે મમજી તમારે જીએ કે દરેક વિદ્યાર્થીની પ્રગતિને કળાની પ્રગતિ સાથે ધણો ગાઢ મળે છે જે કળાકાર કુદરતનું અધ્યયન કરે છે તે કળાકારને માટે માદાઈના અભાવ એ કાંઈ મહાન દોષ ન ગણાય કારણ ચિત્રકળાની પ્રગતિ થઈ તે પહેલાના પુગતન સમયના ગુરુઓની માદાઈનો અભાવનો દોષ ગણવામાં આવતો ન હતો. આથી ઉલટું તેમના કાંયો ધણાજ સાદા અને ધણાજ અદ્વિત હતા.

કળા, માધ્યમસ્થામાં માદી અને નિરમ હોય છે પરંતુ આ જાતની જંગની સાદાઈ કે જેને દરિયા કળાની કંગાલીયતનો કે કંગાનિયત કહેવામાં આવે છે તે ઉદ્ભવ. અજીત કે અભાવમાયી ઉત્પન્ન થાય છે. ત જ્ઞાનના અભાવમાયી માધનના અભાવમાયી કે પોતાની શક્તિના અભાવમાયી ઉત્પન્ન થાય છે

તેમની સાદાઈ, એ પમદગીનું પરિણામ નથી પણ સચોટ જરૂરીઆત છે.

તેમની પ્રગતિની બીજી અમિકામાં તેઓ ચેતાની દરિતાથી પુરા વાકેફ હતા. જેમને દરિદ્રતાનો પુરો કળાની કંગાલિયત કે ખ્યાન હોય છે તેઓજ દરિતા દૂર કર દરિદ્રતા દુર કરવાનાં વાના સાધનોનો ઠીક નિશ્ચય કરી શકે માધનો.

એશઆરામમાં પડ્યા વગર દારિદ્ર્યમાંથી બહાર નીકળ્યા હોય. તેમની સદગતક બીજા માણસોને આગળ વધવાનો ઉત્સાહ અર્પાતી કે જે માણસો મૂળ દોષ શોધી મહાગ્નિ નસમર્થ હતા તેમજ દોષને દૂર કરવાનો ઉપાય પણ શોધી શકતા નાહ. તેઓ જાણી રીતે બીજેજ છેડે જઈ બેસતા. તેમણે એક વખત સાદાઈ ઝાડ્યા પછી એમને આપણે પાછા વળવાની લગમજ નજ કરી શકીએ આપણી મગાની મમૃદિતા બાલુગા ન કુ કે એની બચ્ચતાથી એમની વિપુલતા કે સમૃદ્ધિને ઠેકણે લાવી શકીએ. વચ્ચે નરનો મઠી શકે એવો નિયમ રલુ કરવો એ રહેલું નથી, કારણ કેટલીકવાર એજુએ બને છે એક વખત નિયમનો ચોક્કસ નિર્ણય ક્યાં પછી સંજોગોવશાત એ નિયમ માદાઈ તેમજ અલકાર અને જુદાપણ કેખાડવાની કળાથી તદ્દન જુદે માર્ગેજ પડી જાય છે.

ચિત્રકળાની અર્થકાર શુક્લ અને જલ્મ શેલીના તકાવતનો આગવા પ્રવચનમાં વિવેચન કરતા મને લાગ્યું કે જો તમારે પુરતો જાણે એવી ઉમદા અને જન્ય તૈની પ્રાપ્ત કરી હોય તો કળાના અસંધાનિક લાભો તરફ તિરસ્કાર વૃત્તિ ન રાખે.

મને તે મમયે જે કહેવાનું વાજબી લાગ્યું તે કુ એકમાત્ર મેળવવાને માટે જે અવિશ્રાત પરિશ્રમની જરૂર હોય છે.

તેના કગ્તા યુવકા કાકરી બેઠકારીને વધારે પસંદ કરે છે તેટલા માટે વાકી વેપુને ઊધી રીતે વાળા ગમે તે પ્રકારે સીધી રાખે કે.

આ ઉદ્દેશથી અમુક કાર્ય શીખવાથી ગમે તે જાતની બેઠકારી કે અતિથયોક્તિ દૂર થઈ જતી નથી; પરંતુ તે મનરંજક હોવી જોઈએ, જે ચિત્રકાંડે પ્રથમથીજ સચોટ અસર પાડવી હોય તો ચિત્રની સામાન્ય શક્તિ અને જગમા મૌદ્વર્ગ ઉમેરવું જોઈએ,

આપણી રમિકતામાં નીતિ જરૂરતા તેમ જ લવ્યતાના પ્રેમ પણ હોય છે. ન્યા સુધી આ બંને પ્રકાશ અને અધકાર મળના શુભો એક ધીજા પર બીધી જાળવવાની પદ્ધતિ. અસર ન કરે ત્યા સુધી તેમને તેમનું ચોક્કસ ફળ મળે છે. તેથી જ એ મહાન જલને દૂર કરવા ખૂબ કાળજી રાખવી જોઈએ કેટલાક એવા નિયમો હોય છે કે જેને આપણે આમાની માફક જાળવાવર્યા સુધી જ પ્રમાણભૂત માનીએ છીએ દાખલા તરીકે મહારા ધારવા પ્રમાણે તો દરેક ગુરુ પોતાના શિષ્યને નીચેનાડો-ડેવેનીના પ્રકાશ અને અધકાર જાળવવાની પદ્ધતિનો એક નિયમ તો આપે જ. લીધેનાડો પોતાના નિયમમાં જણાવે છે કે આકૃતિની એક બાજુએ પ્રકાશ હોય તો તેની માગેની બાજુએ અધકાર હોવો જોઈએ, અને જો અધકાર હોય તો સામેની બાજુએ પ્રકાશ હોવો જોઈએ. જો લીધેનાડો પ્રકાશને-પ્રકાશથી અને અધકારને અધકારથી પરીવરવાની ઉત્તરગ અસર જોવા છુઓ હોત તો તેણે આ પદ્ધતિની પ્રશંસા કરી હોત એટલું જ નહિ પણ તેને એમ પણ લાગ્યું હોત કે એણે જે નિયમ આપ્યો હતો તે પહેલો નિયમ નથી.

કૃત્રિમ આકૃતિ રચનામાં એનું કહેવામાં આવે છે કે આવી આકૃતિઓ મામાન્ય નિયમો પ્રમાણે એક વિરોધ દર્શક કૃત્રિમ ખીજ સાથે વિરોધ દર્શાવે છે. જો એક આકૃતિ પ્રેક્ષકની સામે હોય તો ખીજ આકૃતિની થીક બતાવવામાં આવે છે અને દરેક વ્યક્તિગત આકૃતિના અંગેનો વિરોધ દર્શાવવામાં આવે છે. ટૂંકમાં જો જમણો પગ આગળ ચિતરવામાં આવે તો જમણો હાથ-પાછળ ચિતરવામાં આવે છે.

આવા નિયમોને જ્ઞાન મંદિરમાં ઘખવ કરવા એ અગત્યની વાત છે યુવાન વિદ્યાર્થીઓને ખજર વિરોધ દર્શાવવાની આપની જોડાએ કે તેમણે મહોની શોધ કરવાની જરૂર છે અને દરેક શ્રેષ્ઠતાને સિદ્ધાંતના રૂપમાં મૂકવાની જરૂર છે આ ઉપરાંત ઉપદેશની પ્રથમ પ્રગતિ ઉદ્ધિઓને જે સ્પષ્ટ કેખાઈ આવે અને લાગે તે શીખવવામાં રહેલી છે, ત્યાં પછી મચકારી અને શ્રેષ્ઠ કળા મેળવવા માટે ધીમે ધીમે બહોળા ઉદાર અને સમૃદ્ધ વિચારો કેળવવાની જરૂર છે, પરંતુ જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ આગળ ને આગળ વધ્યા જરો ત્યારે એમને માત્રમ પડશે કે પાત્રોનું અને મનપરના હાવભાવનું મહાન મૌલ્ય મહાન વિરોધ વગર ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, સેન્ટ પૉલના એક હાસ્યજનક ચિત્રમાં શરીરના ગાત્રોનો વિરોધ દર્શાવ્યા વિના હાથ અને બાજુ પગની એકજ અભિનયમાં ચિતરવામાં આવ્યા કે, જો આ ચિત્રમાં વિરોધ દર્શાવવામાં આવે તો આકૃતિનો ઉત્પાદ અને નિર્માણ સૌંદર્ય જરૂર નષ્ટ થયા વગર રહેજ નહિ એવીમાત્ર નામનો જાદુગર પોતાના ધારના મનના હાવભાવ દર્શાવવા માટે એકજ દિશામાં લખાવે છે ગેઝાયલના કાચોમાં તમે મદી રોળી

વિરોધ જોઈ શકે નહિ એની વિગત દર્શાવવાની કળા બહુ જ કુદરતી છે

સાદાઈ દેખાડવાની કળા, જુદાપણુ કે વિરોધ દેખાડવાની કળાની નુકમાનકારક અતિશયોક્તિ અને કળાના નિયમોની કુર્વશ્વે વિશે મહે જો કાંઈ કંઈ તે સંપૂર્ણ સમજ પરથી આપણને મમજાશે કે ચિત્રકારે નિયમોના કારણે અને તેનો માથો અર્થ જાણવાની જરૂર છે આ પ્રમાણે નિયમોનો મામાન્ય આશય અને અર્થ જાણ્યા પછી ચિત્રકારે શબ્દે શબ્દના અર્થમાં ન ઉતરતા એ નિયમોનો મમજા જુઓ અને સારુ જે ને જાણે ના મમ કે...

દૃષ્ટાંત વિના ટીકા હમેશા મમજાતી નથી જ્યારે નિયમજ બોલો હોય અથવા તો નિયમમાં રહેનો વિચાર મકુચિત હોય તો દૃષ્ટાંતો આપવા એ અધોઅધ નથી

ફોનોય એક એવો નિયમ આપે છે કે અમક વિષયની મુખ્ય કૃતિ ચિત્રની વચમાં ચિત્રણની જોઈએ વિષયની મુખ્ય આકૃતિ એ ચિત્રપ્રમણના મુખ્ય મુદ્દાની નીચે તિ ચિત્રણવાની કળા હાલ જોઈએ કે જોયા તે ઊભી જુદુ પડે જો ચિત્રકાર આ નિયમન મખત રીતે પાડે તો તેની નકામી કુરુક્ષે હોવી થાય છે તેન આકૃતિ મામ્યતા આતેખવાનો મહાન મકેય લાગશે અને સૌંદર્યનો નાશ થશે. આ નિયમનો અર્થ નીચે જણાવ્યાથી વધારે કરવાની જરૂર નથી એક જ દષ્ટિ નિરોધી મુખ્ય આકૃતિ જોળખાઈ આવવી જોઈએ મુખ્ય આકૃતિ પગ પ્રમણનો મહુહ ખામ લાવવાની જરૂર નથી મુખ્ય આકૃતિ બરોબર ચિત્રની મધ્યમાં હોવી જોઈએ મુખ્ય આકૃતિ પોતાની જગ્યાથી જુદી પડે તો ખમ છે આ નિયમ ધણો

અગત્યનો હોવા છતાં પણ ભાગ્યેજ કોઈ આ નિયમને અનુસરે છે. આ નિયમની વિરૂદ્ધતા દર્શાવતા હાથજનક ચિત્રોમાં Christ charged to Peter ના ચિત્રમાં, the preaching of the St Paul ના ચિત્રમાં અને Elymas the Sorcerer ના ચિત્રમાં કે જે આખા ચિત્રમાં મુખ્ય આકૃતિ હતી, તેમાં માલુમ પડી આવે છે. આમાંના કોઈ પણ આકૃતિ રચનામાં મુખ્ય આકૃતિ ચિત્રની મધ્યમાં નથી. લીક્ષન નામના ચિત્રકારના the Gent of Darina ના ચિત્રમાં એલેક્ઝાન્ડરની મુખ્ય આકૃતિ ચિત્રની મધ્યમાં નથી, તેમ જ મુખ્ય પ્રકાશ પણ તે આકૃતિ પર પડતું નથી. ચિત્રની મધ્યમાં રહેલી કેરીઅસની પુત્રી પર પુષ્કળ પ્રકાશ પડે છે કે જ્યાં મુખ્ય પ્રકાશની ખાસ જરૂર છે.

પ્રકાશની ખીસવટ કરવાની કેટલી છૂટ સેવામાં આવે છે છતાં ખીલો દખલો મૂકે યાદ આવે છે. પ્રકાશની ખીસવટ અધિકારથી વીટળાયેલા ચિત્રોના મધ્ય કરવામાં સેવાયેલી ભાગની આ બાલુ મહાન સંકુલ ચિત્ર-વસ્તી સામાન્ય પદ્ધતિ હોવા છતાં પણ ઉંચી પદ્ધતિ અનુસરવામાં આવે છે અને નિયમનો ભાવ્યર્થ સચવાય છે. તદ્દન ઉંધું કરી નાખવાની પદ્ધતિના દાખલાઓ વેનીસની શાળા સાથે મળી આવે છે. પોત કેરેનીશ ના દૃષ્ટાન્તમાં જોવામાં આવેલા ચિત્રમાં આકૃતિઓ અધિકારમાં ચિત્રસંચયી હોય છે મહાન પ્રકાશ આકાશમાં હોય છે. મેળા અને ગ્રામ્ય ઉત્સવના ન્હાના ચિત્રોમાં અને ચિત્રાંતર્ગત દેખાવમાં જે સામાન્ય અને ચમત્કારિક અક્ષર જોઈએ તે અક્ષર આ ચિત્ર ઉપજાવી શકતું નથી. પ્રકાશ અને અધિકારના સિદ્ધાંતો મહાન પાયા ઉપર મુકવામાં આવે, જે સિદ્ધાંતો મોં આજે

તિઓ સમાય એટલી જગામા ગળુ દરવામા આવે, આપણે આખ જ આગળ હોય એ પ્રમાણે એ સમગ્ર ચિત્ર પણ પુષ્કળ ધ્યાન આપવામા આવે તો જરૂર આ કાર્યની પ્રસાસ થયા વગર રહેજ નહિ.

આકૃતિ રચનાની જુદીજુદી પદ્ધતિ અનન્ત છે. કેટલીક વખત તે ચિત્રની મધ્યમા એ મોટા ભાગમા હોય છે કેટલીકવાર દરેક ખાલુએ નાના ભાગોમા હોય એ અથવા તો મધ્યમાની ખાલી જગાની આલુખાલુએ આકૃતિનો એક મસુદ હોય છે,

એથેન્સની શાળાની માર્ક મુખ્ય પ્રકાર શ્રુમિકાની મધ્યમા હોય અથવા તો the marriage of Cana and Andromeda અને બીજા ઘણા પોલ વેરેનિમના ચિત્રોની માર્ક મુખ્ય પ્રકાર આકાશમા હોય અથવા આકૃતિના મસુદપર પ્રકાર હોય તોપણ દરેક ચિત્રકારને જુદાજુદા દેખાડવાની અને ચર્તત્ર બનાવવાની છૂટ હોય છે. પુષ્કળ નમુનાના મસુદથી આખ શુચ્ચાઈ જાય નહિ માટે આ પદ્ધતિ ખાસ જરૂરની છે પ્રમાણસર હલનચલન દેખાડવા માટે માદ્રી શ્રુમિકાની પણ જરૂર હોય છે. પ્રકાશકને પુરતા અધિકારથી આધાર આપવાની જરૂર છે પ્રકાશિત રંગોને ગાંધા રંગોથી વધારે ઉત્તમ બનાવવાની પણ જરૂર છે આ પ્રમાણે પ્રમાણ માનવવાનું જ્ઞાન ઉપદેશથી મગવું નથી પરંતુ ચિત્રોનું અવલોકન કરતા કરતા જ મળે છે. અજ્ઞાન મેગવવામા ખરાબ ચિત્રો, મારા ચિત્રો જેટલોજ ઉપદેશ આપશે અમુક ચિત્ર કેમ સાડ છે એની પરીક્ષાથી આપણને જેટલો લાભ થાય છે તેટલોજ લાભ અમુક ચિત્ર કેમ ખરાબ છે એની પરીક્ષા કરવાથી થશે.

આપણી કળાના મવિતર વર્ણનમાં ઉતરવાની મ્હારી ફરજ નથી છતાં પણ વેનિમના ચિત્રકારો ચિત્રમાં પુરવાના રંગો મહાન અમર શી રીતે ઉપજાવી શકતા હતા તે જણાવવાની તક લાઇશ મ્હારા અભિપ્રાય પ્રમાણે એટલું તો ખામ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇ કે ચિત્રમાં પ્રકાશનો સમુદ્ધ મધુર પાકા રંગનો પીંગા, લાલ અથવા પીંગાશ પડતો ધોળા રંગનો હોવો જોઇએ જૂરા, ગાખા અને લીલા રંગો પ્રકાશના મધુદમાં જનાએ ઘખલ કરવા જોઇએ નહિ. આવા રંગો કેવળ આધારરૂપ કે મદદરૂપ હોય તો ઠીક

આથી ઉધી પદ્ધતિ જુઓ. ગેમ અને ફેલોરનાઇનના ચિત્રકારોના કાર્યોમાં આપણે જોઇએ છીએ તે પ્રમાણે ગેમ અને ફેલોરનાઇનના ચિત્રકારોની રંગની પદ્ધતિ પ્રમથ જાણુ તમે અને આજુમાજુના રંગો ઉત્તલ રાખો તો તમને માન્ય પડશે કે ડબ્બે અને ટાઇગીઅન જેવા મહાન ચિત્રકારોના હાથમાં પણ આવું ચિત્ર સુદર, ઉત્તમ અને આકર્ષક નહિજ બને

લીલાન અને મનોમઝદીએ મહાન ગુણ સુકત ચિત્રકારો હોવા છતાં તેઓ રંગની ખીલવમાં કુશળ ન ચિત્રકાર લિલાન અને હતા સુદર અમર ન ઉપજાવી શકતા હતા કારણ આ નિયમનો અભાવજ હતો. લીલાના ચિત્રકારો રૂપ્ય પ્રમથ સ્ટેડીરા

ઉપર પડે છે કે જેને તદ્દન અવિવેક જુદીથી ગાખા જૂગા જુગડા લતા પેડેરાવવામાં આવ્યા હતા એટલું તો મત્ત છે કે એવો જૂગા રંગને મોતિરી રંગની આગાજ કમકે આપી છે પણ એમનેથી માલ પૂર થતું નથી ત્યારે ચિત્રનો સામાન્ય રમ લાલ કે પીના રંગ ત્યાં પેામીન જૂના કપડા લતાનું એક સ્થળ જનાવેલ

ટાઇટીઅનનું બેકસ અને એરીએડને નામનું ચિત્ર રંગના એક રાગ માટે વખણાય છે. એરીએડને ટાઇટીઅનનું ' બેકસ ની આકૃતિની પાછળ ચિતરાયલા સમુદ્રને અને એરીએડને ' છુટા પાડવા માટે તેને લાલ ઓલ્ટ્રા નામનું રંગીન ચિત્ર. પહેરાવવામાં આવી છે. ચિત્રની મામાન્ય સામ્યતા, એક રાગ અને અસર ઉપજાવવા માટે આ પ્રમાણે ચિત્ર ચિતરવામાં આવ્યું છે. એરીએડનેનું ચિત્ર એક મહાન સમૂહમાંથી જુદું પાડવામાં આવ્યું છે અને સમુદ્રને જગતા બૂરા રંગમાં લુગડાલતા પહેરાવવામાં આવ્યા છે. આમ કરવાથી જાખા અને ઉત્તવળ રંગો એકબીજાને ઠીક આધારરૂપ થઈ પડ્યા છે, પરંતુ આ ચિત્રના જે જુદા ભાગ પાડી શકાય એક અડધો ભાગ જાખા રંગનો અને બીજો ભાગ ઉત્તવળ રંગનો આ ચિત્રમાં પાકા અને ઉત્તવળ રંગને જાખા રંગમાં લઈ જવાની અને જાખા રંગને પાકા રંગમાં લઈ જવાની ક્ષણે જરૂર હતી. તેટલા માટેજ ટાઇટીઅને એરીએડને લાલ ઓલ્ટ્રા પહેરાવી હતી, અને બેકસને બૂરા લુગડાલતા પહેરાવ્યા હતા.

ચિત્રનો પ્રકાશ હમેશ ઉત્તવળ રંગમાંજ હોવો જોઈએ. કથ

અને ફ્લેમીસ ચિત્રકારોની મારફત કુખ્ય

ચિત્રમાં ઉત્તવળ પ્રકાશ માટે ધોળા રંગ વાપરી શકાય પ્રકાશની જરૂરીયાત. હતા પણ ટાઇટીઅનની મારફત સ્પષ્ટરતના

પીળા કિરણોથી ઉત્તવળ બનતો ધોળો

રંગ વાપરવામાં આવતો હોય તો વધારે માટે ટાઇટીઅનનાં ચિત્રો અને ફ્લેમીસના ચિત્રકારોના ચિત્રો સાથે સાથે લટકાવવામાં આવ્યાં હોય તો તેઓ એકબીજાની સરખામણીમાં જાખા લાગે છે.

અમુક વિષયના ઉત્તવળ ભાગો જાખા રંગમાં નથી હોતા પરંતુ ઉત્તવળ રંગમાં હોય છે. અકિતમત ભાગોમાં જે પદ્ધતિને આપણે

અનુસરીએ તેજ પદ્ધતિ આપ્યા ચિત્રના ભાગોમાં : હોવી : જોઈએ
એવી મારી તો લલામણુ ખામ છે. આપણી આંખને ઉપજવની
એક જાતની અસર સૌથી ઉપજવશે માટે આપણી કળામાં કોઈ
પણ સિદ્ધાંત વધારે ચોક્કસ થઈ શકતો નથી.

એરીએડનેને લાલ લુગડાં કેમ પહેરાવવામાં આવ્યાં તેનું કારણ
આપતાં મને એમ લાગે છે કે ચિત્રને
ચિત્રની શ્રેષ્ઠ અસર આરામ આપવાની. સૌથી શ્રેષ્ઠ કળા
શી રીતે ઉપજે ? ટાઇટીઅનની ધ્યાન બહાર જતી હોવી

જોઈએ. નીચી કાટિના ચિત્રકારો આ
પ્રકારની અસર ઉપજાવવામાં એનાથી વધારે પ્રખ્યાત થયા છે. ન્યાર્ડે
કળા બાંધવાસ્થામાં હતી ત્યારે આ પ્રકારની પદ્ધતિ તરફ વધારે
ધ્યાન આપવામાં આવતું હતું. રંગમાં બીજાને છેતરવાની કળાને
અને આનન્દને કું ગમે તેટલો નીચી કાટિનો માનું છતાં પણ કું
એનો તો વિરોધ નજર કરે કારણ આ કળા ફેરેજીએ અને
લેખ્યાન્ટના શ્રેષ્ઠ કાર્યોમાં સંપૂર્ણ રીતે હતી. જો ચિત્રની
બ્રમિકા પર પડતા પડછાયા બ્રમિકામાં સમાઈ જતા હોય અથવા
તો ગુમ થઈ જતા હોય તોજ આવી અસર ઉપજી શકે. આથી
બ્રમિકાને આકૃતિથી તફાવત જુદી પાડવાથી આરામ અને વિશ્રામની
અસર ઉપજે છે. આ પ્રમાણે બ્રમિકા પર આકૃતિને અંદરથી ચિત્ર-
રવાની કે ગોઠવવાની પદ્ધતિને જુના ચિત્રકારો અનુસરતા. દાખલા
તરીકે એન્ડ્રીઆ મેન્ટેન્ચા, પીએટ્રો પેરુજીનો, લીઓનાર્ડો ડેવીન્સી,
ઇએર્નૅશ્ચેને, આલ્બર્ટ ડ્યુરર અને ફેરેજીએ-આ બધા ચિત્રકારો
આજ પદ્ધતિને અનુસરતા હતા. એમાંના પહેલા ત્રણ ચિત્રકારોએ
આરામ કે વિશ્રાન્તિને પોતાનો મુખ્ય આશય ન મણતાં પોતાની
શૈલીની શુષ્કતા મુદ્દારવી શરૂ કરી. આરામ અને સમૃદ્ધ અસર આ
બંને ગુણો કાઢી પણ દિવસ ચિત્રમાં સાથે ન રહી શકવાથી

એમાંથી કયા મુષ્ટને પસંદ કરવો એ મુશ્કેલ નથી. પણ ખરા ચિત્રકારે મારી પેઠે સમજે છે કે એટલે અસર ઉપજાવવી હોય તો ચિત્રના આખા ભાગને દોષમાંથી બચાવવા માટે થોડા ભાગનો બોગ પશુ આપવો પડે. પ્રકાશ અને અંધકારનું સંગટન હીક હોવા નોંધએ; અને તેમનો આકાર પણ મનરૂંજક હોવો નોંધએ. આ આશય મેળવવા માટે કેટલાક ભાગો વધારે અંધકારમય હોવા નોંધએ; અને બીજા કેટલાક ભાગ વધારે પ્રકાશવાળા હોવા નોંધએ. ચિત્રના પડછાયા કુદરતના પડછાયા કરતાં પણ વધારે પ્રબળ ચિત્ર રાવવા નોંધએ. પોલ વેરોનીમ આ પદ્ધતિની બહુજ છૂટ અને સ્વતંત્રતા લેતો પોલ વેરોનીસને એક વખત એમ પૂછવામાં આવ્યું કે તમારી કેટલીક આકૃતિઓનો કાળો રંગ સાચી છે? તેણે જવાબ આપ્યો કે એ તો પસાર થતા વાહાણને લીધે કેટલીક આકૃતિઓ ઉપર અંધકાર ડાળાયે રહ્યો છે.

‘એન્સનું’ એક ચિત્ર આ પદ્ધતિના એટલે દાખલો છે. તેણે ‘અંદ્રિકાનું’ આલેખન આજ પદ્ધતિને ‘એન્સનું’ એક એક અનુસરીનેજ કહ્યું છે. એન્સે ચિત્રમાં ચિત્ર. પુ કળ પ્રકાશ નાખ્યું છે; એટલુંજ નહિ

પણ ઉત્તરના રંગોથી ચિત્રને બહુજ શોભામમાન બનાવ્યું છે. એ એણે આખા મૂર્તિસ્તને બદલે ‘પારાનું’ આલેખન ન ઉમેર્યું હોત તો એનું ચિત્ર ખીલ ચિત્રકારેલા અંદ્રિકા આલેખન કરતા જુદું પડત. એન્સનો નમ્ય ઉદ્દેશ આખને સ્તોત્રવાનો અને આનંદ પમાડવાનો હતો. રંગનું જીવનપણું અને વિરૂદ્ધ રંગોવાળી કળામાંથી ઉપજતી સામ્યતા કે એક ગગને બોગે તે આ ચિત્રને વધારે કુદરતી બનાવી શક્યો હોત.

વધારે, લાભ મેળવવા માટે, આખને કુદરતથી છૂટા ગહેવાની આવશ્યકતાનો મનસો આજ ચિત્ર સાથે છે. આ ચિત્રમાં ચંદ્ર જે

પ્રકાશ બીજી વસ્તુ પર નાખે છે તેના કરતા વધારે પ્રકાશ કુદરત પર નાખે છે. જો ઝબેન્ને પ્રકાશનું પ્રમાણ ચદ્મા અને કુદરતનાં વિષયો વચ્ચે બરાબર માપવ્યું હોત તો ચિત્ર પ્રકાશના એક નં દપકા કે બિન્દુ જેવું લાગત અને અમુક અંતરથી એ ચિત્ર એક નાના દપકા જેવું લાગત. આજ દાયકામાં એટલા જ માટે એવું કહેવામાં આવે છે કે એ વિષય એવો છે કે એને જરાયે ચિત્રવાનો અમ લેવાની જરૂર નથી. તો પછી આજ કારણને લીધે એમ પણ કહેવામાં આવે કે બખ્તર અથવા તો કાંઈ પણ અગકાટ વાળી વસ્તુ ચિત્રવાની જરૂર નથી. રેખ્યાન્ડે એવીશ્ચમના ચિત્રમાં વિષયો ચિત્રવા કરતાં પ્રકાશ અને ગંગ પર વિશેષ ધ્યાન આપ્યું છે. બખ્તર અને સુખાકૃતિનો ભેદ અને તદ્વાવત માયદવા માટે 'તેજે' શ્રાયામાં બહુ જ નીચી કાર્ટિન રચેા પૂર્ણ છે. આથી આપું ચિત્ર આપણને તદ્દન કાળુ લાગે છે. કુદરતનો મંદુચિત ખ્યાલ હોવાને લીધે તેજે ખચ્ખર ઉમદા વસ્તુનો ભાગ આપ્યો છે. ઝબેન્ન અને રેખ્યાન્ડના ચુલ્લ દોષ કુદરતના મંદુચિત મિદ્ધતાથી નક્કી કરવાની જરૂર નથી કે જે મિદ્ધતા મનની અમરથી તદ્દન છુદા પડે છે. જો આપણે વિવેક સુદિથી અને મમજ સક્તિથી વિચાર કરીએ

અન્યથા જ્યેષ્ઠા સિદ્ધાંતોને એક નિર્માણ આકૃતિથી જોતાં શીખવવાનું છે. કળા પોતાનો ઉદ્દેશ સાધનાથી પુરો પાડે છે માટે સંગીત નિયમોને સાધ્ય કરવા હોય તો મનોવિકારનું અને મનના સ્વભાવ અને વેલણનું જ્ઞાન બહુ જ જરૂરનું છે.

કળાના નિયમો અને સામ્યતા અને અનન્ત મનોવિકારો વચ્ચેના સંબંધની તપાસ પ્રયત્ન પૂર્વક કરવી એ તો વિવેચનના મૂળમાં ઉતરવા જેવું છે પરંતુ મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે આ કામ ઉપાડવામાં વિશાળ જ્ઞાન અને જીણી અને હૃદયસ્પર્શી વિવેક શુદ્ધિની ધણી જ જરૂર છે.

હું આ પ્રવચન પૂરું કરું તે પહેલાં આપણી નજર આગળનાં ચિત્રો વિષે કાંઈક કહેવાની મને જરૂર આપણી નજર આગળનાં ચિત્રો. મહેં જોયું છે કે દરેક ઉમેદવારે એમેનેનાન્ટી સુખાકૃતિ જન્મમાં સંતાકવાની ટીમ-ચેસની પ્રખ્યાત નવી શોધની

નકલ કરી છે. આ વિચારની બેસુતમ પ્રશંસા કરવામાં આવી છે, વળી સીસેરોઝીનીટીવીઅન, વેમેરીઅસ, મેક્સીમસ અને પ્લીની જેવા મહાન શાસ્ત્રી વિવેચકોએ પણ પ્રશંસા કરવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી. તે વિષયની જોડે એટલા બધા સંબંધમાં આવેલું જણાય છે કે જે વિષય ચિત્રકારના મનમાં એકત્રિત હોય અને ચિત્રમાં તે વિષય એકત્રિતપણે આલેખાયેલો હોય તો પ્રેક્ષકોને જરૂર નિરાશા હોય; પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે જે માણસો આવા સંજોગોની પ્રશંસા કરે તે માણસો ચિત્રકાર તો ન જ કહેવાય. તેઓ તે સંજોગને કળાના દૃષ્ટાંત તરીકે ગણી શકે છે. કવિત્વ શક્તિને ઉત્તેજિત કરે એવી કલ્પનાના ઉચ્ચત્તમ સાધનો આપણી પાસે ધણી જોઈએ છે. આપણે એ સાધનો પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન સુદૃઢ કરવો.

ફરક ચિત્રકારે આકૃતિ અને લક્ષણો મંપૂર્ણ ચોક્કસાધથી અને બદ્ધજ
રાગજથી દર્શાવવા જોઈએ કેવળ કલ્પના પર આધાર રાખી બેસી
રહેતુ જોઈએ નહિ. ચિત્રકારે પોતાનો વાસ્તવિક અનુભવ આલેખવો
જોઈએ. આજ પદ્ધતિને યોગ્ય રીતે વિજ્ઞાન અને જ્ઞાન કહેવામાં
આવે છે. જોડા સૌંદર્યના ખ્યાલથી કળાકારે વિજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો
કદી ભોગ આપવો જોઈએ નહિ.

ફોટોમેન્ટ પ્લીનીના ભાષાન્તરના એક ન્દાન કકરામાં જથ્થાવે
છે કે ચિત્રકારની કલ્પનામાંથી એગેમેનની
ફોટોમેન્ટ પ્લીનીના મુખાકૃતિ આલેખીથી સંતાડવાનો મજેગ
ભાષાન્તરમાંનો એક લેખજો ન હોત, પરંતુ યુરોપીટીઅસમાં
ચિત્ર સંબંધે ફોટો. માલમ પડે છે કે તે પ્રમાણે આત્મભો-
ગના વર્ણનમાંથી નકલ કરવામાં આવી
હતી.

આપુ ચિત્ર નીચેના શબ્દોમાંથીજ ચિતરવામાં આવ્યું હતું.
એગેમેનને ધરીજનીઆને નાશકારક યજ્ઞ વેદી તરફ પ્રયાણ કરતા
જોયો તે ધુરકયો. તેણે પોતાનું માર્ગ દેરવ્યું અને તેને આસુ
આવ્યા અને ઝબકાથી પોતાની મુખાકૃતિ ઢાકી દીધી.

ટીમન્થેમને જે પ્રશસા મળી છે તે પ્રશમાને ફાવકોમેન્ટ જરા-
એ સમત થતો નથી કારણકે ચિત્ર એક નવી શોધ નથી એટલુજ
નહિ પરંતુ તે આ છુપાવવાની કળાને ઘણીજ તિરસ્કાર વૃત્તિથી
જુએ છે તે કષ્ટ કરે છે કે આ છુપાવવાની કળા લોહીવાળા અને
ભયાનક દેખાવમાં ઘણીજ સારી છે, પરંતુ તે કહે છે કે તમારા
જેવા મહાન ચિત્રકાર કુખી પિતાને, ગળને અને એગેમેનોનને
સુદર અને રસયુક્ત સન્નેગોમાંથી મને છુપાવો ડા, અને જોડા
આભાસ અને ઢાકણ નાખી મને દૂર કરી ફેંકી દેવા માગો છો,
તમે સાધન વગરના નિર્મોલ્ય ચિત્રકાર છો, તમને આ કળાનું કશું

જ્ઞાન નથી. વીરમુખાર્જુનને લાકનાર એ કયા પ્રશ્નને જુરખે છે તે જાણવાની મન જગએ છરકાર નથી. તમે એમેમેનની મુખાર્જુનિ લામ્તા તમારે અજ્ઞાન ઉઘાડુ કરો છો.

કા-કોનેટે જે કાષ્ટ કથુ તેની પુષ્ટિમા આપણે કહી શકીએ કે જે ચિત્રમરની નવી શોધ દીવમીરીનો હાવલાવની મ્પના છેડી દેવામા મમાયવી હોય તો આ છુપાવચની કળાનો ઉપયોગ એકજ વખત થક શકે જે માણસ આ કળા જીજી વખત વાપરે તેને નવિનતાની જરૂર પડશે એટલુજ નહિ પણ યોગે એમ શકા હાવશે કે એ નો મુરકેલી દૂર કરવાના ઉપાયો યોજે છે જે મુરકેલી છત વામાજ કળાની કુશળતા સમાયવી હોય તો મુરકેલી દૂર કરનાર વ્યક્તિને સતોતકરક પ્રશસા પ્રાપ્ત થતી નથી.

પ્રવચન નવમું.

મનની પ્રગતિનું લક્ષ્ય ખિન્દુ.

કળાના ઉમદા આશયો અને જ્ઞાનમંદિરને માનનીય બનાવવાનો યશ રાજેશ્રી નામદરના આશ્રયને લીધેજ છે.

આપણી પ્રગતિમય કાર્યની મક્કળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે કશુંજ કામ કરવાનું બાકી રાખ્યું નથી. આપણું જ્ઞાન મંદિર આપણી પ્રજાએ પહેલા કદી નહિ જોયેલાં એ એક શિષ્ય કળાનો એવા કળાના કાર્યો આપણે આજે જેમ દાખવે છે. સદીઓ જીએ તેથી આપણને મુખ અને મંતોષ વળે છે જે મકાનમાં આજે

આપણે બધા ભેગા થયા છીએ તે મકાન લવિબની પ્રજાને માટે એક શિષ્યની શ્રેષ્ઠ શક્તિનો ઉમદા અને પ્રખ્યાત દાખવો થઈ પડશે. જે માણસો આ મકાનનું બાધકામ જોઈ આશ્ચર્ય પામે છે તે માણસો મકાનની અદરના ભાગો જોઈ નિરાશ ન થાય એ જોવાની આપણી પ્રજામાં કુશળ અને યશસ્વી માણસો વિજ્ઞાનના દરેક ભાગમાં જનમ્યા છે આપણી પ્રત્યે પાંડેશની પ્રજાનો માનનો આધાર આપણે જુદીની શ્રેષ્ઠતામાં એમનાથી કેટલા ઉતરતા છીએ તેના પર છે, પરંતુ જે પ્રજાનું પ્રથમ લક્ષ વ્યાપાર અને લક્ષ્મીમાં રોકાયેલું હોય છે તે પ્રજા જગતી પ્રજા કરતા વધારે કશુંજ પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી. જે સંસ્થાનેને ઉદેશી મનના મોજશોખ, તરંગ અને આનંદને ખેડવાનો હોય છે તે સંસ્થાની નીચી શોરૂની નીતિશાળા કળા એ હલકી કહેવાય

મનની પ્રગતિ શાન્ત તરફ છે, શુ હોવી જોઈએ અને એનું
 લક્ષ્ય બિન્દુ પણ કેવા પ્રકારનું હોવું
 ઇન્દ્રિયોની વાસના. જોઈએ તેના દુઃખ વિવેચનમાં હું
 ઉતરવા ઇચ્છુ છું મનુષ્યને એની નીચામાં
 નીચા દશામાં ઇન્દ્રિયો સિવાય બીજા કશામાં આનંદ પડતો નથી
 અને ઇન્દ્રિયોની વાસના સિવાય બીજી કોઈ વામનાને તે ઇચ્છતો
 નથી. ત્યાર પછી જ્યારે મમાજનો વિજ્ઞાન જુદા જુદા દરજ્જા
 પ્રમાણે પડી જાય છે અને કેટલાકને બીજાને પોષવા માટે પરિશ્રમ
 કરવા નીમવામાં આવે છે ત્યારે પરિશ્રમમાંથી વિશુક્ત થયેલા
 જુદાશાળી કાર્યોમાં પ્રેરાય છે. આ પ્રમાણે જ્યારે જરવાડો પોતાના
 ઘેટાની સલાજ લેતા હતા ત્યારે તેમના ગુરુઓ ખગોળ શાસ્ત્રનું
 અવલોકન પહેલીજવાર કરવા શરૂઆત કરતા હતા. આજ ત્યાં
 એમ કહેવામાં આવે છે કે એક માણસ હથોડા ટીપવાનો અવાજ
 માળગતો હતો અને તે અવાજમાંથી મગીત શાસ્ત્રની શરૂઆત થઈ.

ઇન્દ્રિયોનો એક જ વખત આશ્રય લેવાથી તમે એને અનુ-
 સરવામાં મદદન ભયમાં આવી પડશો.
 ઇન્દ્રિયોનો આશ્રય. પરંતુ જે માણસ સક્રિય કાર્ય કરતો
 નથી અને કેવળ ઇન્દ્રિયોને જ સંતોષી
 જાય છે તે માણસો મદદન ભયમાં આવી પડે છે મનુષ્યના સુખને
 માટે અને સમાજના રક્ષણ માટે મનને સત્ય અને સૌંદર્યના અભ્ય-
 યનમાં ઉત્કૃષ્ટ જગત્કાંતી મણી જ જરૂર છે આ પ્રમાણે પ્રગતિ
 કરવાથી મન શ્રેષ્ઠ વસ્તુથી પણ કાંઈક વધારે શોધવાની તપાસ
 કરવા તત્પર થાય છે અને ઉચ્ચ વિચાર અને ઉમદા આનંદ મેળ-
 વવા ઇક્ષિતમાન થવાથી તે સામાન્ય મનજ શક્તિ પર સ્વાભાવિક
 મેળવે છે. દરેક કંઈને મનુષ્ય સ્વભાવના ઉત્સાહમાં માનસિક
 આનંદ મળે છે જે વસ્તુ ઇન્દ્રિયજન્ય સંતોષમાંથી ઉપજતા વિચાર-

તેને છટા પાડે છે અને જે વસ્તુ અંતર્ગત રહેલો ઈશ્વરી સુખનો અનુભવ કગવતા શીખવે છે તે વસ્તુએ આપણાં સ્વભાવની ભવ્યતાની ઉત્કૃષ્ટ બનાવવાની પ્રગતિ કરવી જોઈએ,

ઉચ્ચ મસ્કારી પુરુષને કામ જ બધન રૂપ નથી મન બહુ જ ધીમે ધીમે સંપૂર્ણતાને પામવા ઇન્દ્રિયાદિક સુખમાં માટે પરિશ્રમ યુક્ત પ્રગતિ કરે છે, કે નષ્ટ થતી કળા. કે જે સંપૂર્ણતા દ્વરથી આપી યાય છે, છતાં પણ તેને પ્રાપ્ત કરવાની નિરાશા ઉત્પન્ન થતી નથી આ સંપૂર્ણતા કદી પ્રાપ્ત નહિ થઈ શકે એવું આપણે જાણવા છતાં પણ તેને મેળવનાનો સતત પ્રયત્ન આદરવે. જોઈએ સતત પ્રગતિ રૂઝદાપડ નીવડે છે એ વાત નિર્વિવાદ છે. એક સત્ય બીજા સત્યને શોધે છે અને તેથી આપણે બગર મમુદ્ધ થાય છે. આપણી કળા ઇન્દ્રિયોને ઉત્તેજિત કરે એવી નીચ કાટિની શક્તિઓને અનુરૂપ બને છે, પરંતુ સમજ શક્તિ અને તરંગી કલ્પનાની મદદથી આપણે આપણી કળાને વિવેક શુદ્ધિની સાથે જોડવી જોઈએ આ પ્રમાણે વિચારની પ્રગતિને ઇન્દ્રિયોથી સમજ શક્તિઓ છીએ તરંગી કલ્પના તે વિચારોને સંયુક્ત કરે છે અને શુદ્ધિ તેમને વિભક્ત કરે છે. આપણી કળાને એના કુદરતી અને સત્ય લક્ષણોને દેખી દીધા વગર જો આપણે આપણી કળાને ઇન્દ્રિયાદિક સુખના કુષ્ટ વાતાવરણને વધારે ને વધારે પવિત્ર બનાવીએ તોજ આપણી કળા ભવ્ય બને, પરંતુ જો આપણે એ કળાને ઇન્દ્રિયાદિક સુખમાજ રચનાપયવા દષ્ટએ તો આપણી કળા ગ્રેષ્ઠ કળા નજ કહેવાય અને અધોગતિને પામે આટલી વાત તો દરેક કળાકારે બહુજ ધ્યાનપૂર્વક યાદ રાખવી જોઈએ આ સાથે કળાકારે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે કળાની ઉત્કૃષ્ટતા માટે સદ્ઉપયોગી સભ્ય ચવાથી અને

સમાજની અપૂર્ણતા અને આશય પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખવાથી તેને ધણુજ પ્રોત્સાહન મળે છે

આપણી કળાનો આશય મૌલ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે મૌલ્યને

રોધતુ અને દર્શાવતુ એ આપણી ફરજ
કળાનો આશય:— છે જે મૌલ્યની રોધ કરવા આપણે
સૌંદર્ય અને સંસ્કારી તૈયાર છીએ તે મૌલ્યને બુદ્ધિ સાથે
રસિકતા. ધણેજ સબધ છે તે વિચાર કેવળ
અનમાજ વમે છે તે વિચાર કોઈ જોઈ

શકતુ નથી તેમજ તેને વ્યક્ત કરી શકતો પણ નથી તે વિચાર
કગામગના હૃદયમાં વસે છે કગાકાર એ વિચાર બીજા માણસોમાં
પ્રેરવા સતત પ્રયત્ન કરે છે અને એ વિચારોને બીજાના હૃદયમાં
ઉતારતા પહેલાં અરણ્ય પામે છે જરૂર કગાકાર પોતાના વિચારોમાં
પ્રેક્ષકોના વિચારોને ઉકૃષ્ટ બનાવે છે અને તેથી અમત્ર જનતા ઉપ
હિતકર અસર અને સરકારી રસિકતા પ્રસરી રહે છે

પ્રવચન દસમું.

શિષ્ય કળા.

કળાના સિદ્ધિ પર મહે' જે અવલોકન કર્યા છે તે વિષે હું વિવેચન કરીશ.

તે આ અવલોકનો ખાસ કરીને ચિત્ર કળાને અનુરૂપ થતાં હોય તો આ કળા શિષ્ય કળા કરતાં શિષ્ય કળા અને વધારે વિશાળ અને મુશ્કેલી ભરેલી છે. ચિત્ર કળા. તેટલા જ માટે શિષ્ય કળાના મુખ્ય મિદ્ધિતો ચિત્રકળાના સિદ્ધિનામા સમાપ્ત થાય છે.

મહારી ઇચ્છા શિષ્ય કળાને વિષે થોડું વિવેચન કરવાની છે. શિષ્યકળાના સિદ્ધિ અને ચિત્રકળાના મિદ્ધિતો કષ્ટ પદ્ધતિમા સરખા છે અને કષ્ટ પદ્ધતિમા ભુલ પડે છે તે વિષે વિચાર કરવાની મહારી ઇચ્છા છે. શિષ્યીના પરિશ્રમમા ક્યો મદદાન ઉદ્દેશ રહેલો છે, એનામાં અભુક કાર્પ ઉપગમવાની શી શક્તિ રહેલી છે અને આ બધો પરિશ્રમ યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે ?—એ મર્વેના વિચાર કરવાની મહારી ઇચ્છા છે.

શિષ્ય કળા એ ચિત્ર કળા કરતાં વધારે માદી અને સામ્યતા ભાગવનારી કળા છે. શિષ્ય કળા ઘણા વિષયોને અનુરૂપ ઘણું સુંદર અમર ઉપગવી શકતી નથી. શિષ્ય કળાનું વિશીષ્ટ લક્ષણ

અને આશય એ જ સમ્યક્માં જ કહેવાય એવું છે. આદ્ય અને લક્ષણ આ જનન ગુણો એક જ પદ્ધતિમાં અને એક જ શૈલીમાં આલેખી સકાય છે. ચિત્રકળાની સક્રિય વધારે વિપુલ અને વિશાળ હોવાથી તેની પદ્ધતી વિવિધ પ્રકારની છે. ગ્રેમ, લોગ્યાર્ડ, ફોર્મિસ, વેનિસ અને કલેચિસની શાળાઓ એક જ આશયને જુદાં જુદાં સાધનોથી મેળવે છે; પરંતુ શિષ્ય કળાને એક શૈલીઓમાંથી ચિત્ર કળાની એક જ શૈલીની સાથે સંબંધ હાથ શકે. આ સંબંધ એટલો બધો મારો હોય છે કે આપણને એમ જ લાગે કે એક જ કળા જુદાં જુદાં સાધનો પર કામ કરી રહી છે. મત મુમના શિષ્યોએ ચિત્રકળાની જુદી જુદી શૈલી ઉપર પુરવું ધ્યાન ન આપવાથી ધખી બ્રૂઓ કરે છે. તેઓ સારી પેઠે જાણતાં હતા કે તેમને ચિત્ર-કળાની મહાન શૈલીથી નક્ક કરવાની તેમજ તેમની કળા સુધારવા; તેમના વિચારો મહત્ત્વ કરવાની છટ આપવામાં આવી હતી. છતાં પણ તેમને ખબર ન હતી કે તેમને અલંકાર યુક્ત શૈલીમાંથી એકજ પદ્ધતિને અનુસરવાની છટ ન હતી. ત્યારે તેઓ ગમે તે નુકસાની મુંઢર અસર વિરોધ દર્શાવવાની કળા અને સાધારણ શ્રેષ્ઠતાની નક્ક કરવા પ્રયત્ન કરે છે; ત્યારે તેઓ ચોક્કસ રીતે માને છે કે તેઓ પોતાની કળાને નક્કથી વિશાળ અને વિપુલ બનાવી રહ્યા છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ પોતાની કળાને વિશીષ્ટ લક્ષણોના જાળ કરી રહ્યા છે; કારણ તેઓ હમણાં નમુનાનું અનુકરણ કરી રહ્યા છે એટલુંજ નહિ પણ કંદો મળ્યા ન શકે એવા માર્ગ પોતાનો પ્રયત્ન આધરી રહ્યા છે. આકૃતિ રચનાના અનંક શિષ્ટાચારમાં શિષ્ય કળાની જાન્યતા અને માનીય સમાવણાં છે. ચિત્રમાં ઉત્તરવા લાયક અને મનોહર વિરોધ દર્શાવવાની કળાને શિષ્યકળામાં સ્થાન નથી. આ કળામાં દરેક વસ્તુનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. એક જાણુ અને બીજા જાણુમાં જસએ નક્કવત હોતો નથી. જાણક.

અને વૃદ્ધ વળ્લભમાં મરણના નજ હોય. તેમજ જમીન ખેડેલી આકૃતિ ઉભી રહેલી આકૃતિના જેવી નજ હોય.

દરેક કાળની શ્રેષ્ઠતા પોતાનો આશય પરિપૂર્ણ કરવામાં જ મુખ્યત્વે છે; કુદરતની ખોટી નકલ કર-
'શિષ્યકળાનું' કર્તવ્ય. વાથી અથવા મનોહર વિરોધ દર્શાવવાની મદતવાકાંક્ષાથી જો સિદ્ધ કળાથી ઉત્પન્ન થતા ભવ્ય વિચારો નષ્ટ થતા હોય તો અમે કહેવાને દૃષ્ટતા કરીએ. જીએ કે હમારે એ નવી રીતો જગએ જોઈતી નથી. જો આ કળાને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આશય છેતરવાનો હોય તો આત્મા આપણે આવવાએને વધારે પડતા રંગીએ કે જેથી આપણે આશય પરિ-
પૂર્ણ થાય; પરંતુ આપણું જગત રંગની વિશ્લેષણ હોવાથી એ પદ્ધતિ જરૂર વિખટ્ટ થઈ પડે એ તો અભાવિક છે. જો 'શિષ્યનું' કર્તવ્ય અસાધ્યને આનન્દ આપવામાં મુખ્યત્વે હોય, ઇન્દ્રિયોને મનરંજક કરવાનું હોય તો " વિનસ ઓફ મીડીસી " રંગને લીધે ધણુંજ મુઘરી સકે; પરંતુ 'શિષ્યનું' કર્તવ્ય ઉન્નત પ્રકારના આનન્દ આપવાનું છે કે જે આનન્દ મંપૂર્ણ સૌદર્યના અધ્યયનમાંથી ઉદ્ભવે છે, આ આનન્દને મત્સરઃ બુદ્ધિગમ્ય આનન્દ કહેવામાં આવે છે અને તે ઇન્દ્રિયગમ્ય આનન્દનો મર્યાદા વિરોધ કરે છે. પોતાની કળાની મર્યાદામય શ્રેષ્ઠતાને નષ્ટ કર્યા વગર 'શિષ્ય'ને અમે તે પ્રકારની છેતરપટી કરવાની છુટ છે. આ શરતે 'શિષ્ય'ને કશુંલ કરવાની ફરજ પડશે કે 'શિષ્યકળા'ની હદ ધણી લાંબા વખતથી નિર્ણીત થઈ છે અને પુરાતન મમયના 'શિષ્ય'ઓના શ્રેષ્ઠ કાર્યોને ઓળખી જવાની આશા રાખવી એ નિષ્ફળ નીવડશે.

નકલ કરવાની કળા એ કળાનું માધન છે પણ આશય નથી. જેવી રીતે પોતાના વિચારો 'શિષ્યનું' આલેખન. ભાષા મારફત પ્રેક્ષકોના મનમાં દસાવી

શકાય છે તેવીજ રીતે શિલ્પી નમ્ય કાવાની કગાને દર્શાવી સકે
 કે અવિતા અને વાક્યાતુર્થ દ્વેષ પ્રકાશી મચાવે. ઉપયોગ કરે
 કે પરતુ આવી મજા ફરજીઆત નથી અને સિધ્ધાચાર રૂપેજ
 હાય કે શિલ્પી અમુક વસ્તુનુજ આપેખન કરે. પરતુ તેનો
 આશય બળેજ ઉચ્ચ હોય છે એકજ દષ્ટિ નિલેપથી આપણને
 કદચ એમ લાગે કે આ સપૂર્ણ આકારને આપણે લાગણી અને
 લાગણી દર્શાવવા માટે વધારે ઉચ્ચ દરજે લઈ જઈએ અને વધારે
 ઉચ્ચ આશય દર્શાવી શકીએ તો ત્રીક પરતુ આપણે અનુભવી
 સંયોગ રીતે કદી સકીએ કે આકારનું સૌંદર્ય બીજા મેષ પછી ગ્રંથ
 વગર માનનીય અને પ્રશસનીય બની શકે કે માધ્યમ એન્જેબોની
 ચિત્રમાત્રા તેમજ જુની કળા જાવનામા આપણે આકારની શ્રેષ્ઠતા
 મહાન દરજે પહોંચેલી હોય છે, તે જોઈ સકીએ છીએ. છતાં
 પણ એમા વિશીષ્ટ લક્ષણે કે મનના હાવભાવ આતેખાવવા

સમજ પડતી નથી. તેઓ કંઈ જાતની અને કયા દરજ્જાની શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરવા આશા મળે છે આ અધિકારથી અજાનની દશા દરેક વ્યક્તિને કંટાળે અને તિરસ્કાર ઉપજાવે. ઈ એ વાત નિર્વિવાદ છે, પરંતુ મપૂર્ણ કાગળ રાખવાથી અને સચોટ ધ્યાન આપવાથી વગર શીખવે કે વગર જીએ ધર્મિજીત વસ્તુનું જ્ઞાન એની મેળે પ્રાપ્ત થાય છે બીજી કાળની મરખામણીમા શિષ્યકળા વધારે સક્રિય છે પણ આ કાળ પશુ વિવિધ પ્રકારની અને શુભનશુભરેલી છે ચોક્કસ એ શિષ્યકળાનું વિશીષ્ટ લક્ષણ છે એપોનો, વિનગ, લાકુન અને માધકન એન્જેયોનું મોઝીમની આકૃતિઓ માધકે જ્યારે ચોક્કસ અને મપૂર્ણ આકૃતિમા અનકારીક મોદ્ય, પાત્રોની લવ્યતા અને આખેડુન મનના હાવભાવ ઉમેરવામા આવે તો આ કળાએ પોતાનો આશય મિલ્લ કયો એમ કહેવાય.

મોદ્ય શુ છે, તે કેવી રીતે કે પી શકાય તે તેમજ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એ પ્રશ્નો આકૃતિ રચનાની બહુજ મહત્ત્વ છે ચલરાવી નાખે એવી ચોક્કસાઈ એજ તપામ ક્યાં વગર એની અસર તરતજ સૌંદર્યના પાયા. માલમ પડે છે હું તો એટલુ જ જણાવીશ કે આકૃતિ રચનાની ચોક્કસાઈ એજ એનો કુદરતી પાયો છે નોંદ્ય અત અચોક્કસાઈપણાને કેટલીવાર ભેગા કરવામા આવે છે જતા પશુ સૌંદ્ય તેમાથી ઉદ્ભવતું નથી. હવે આપણે આપણા વિષય પર આવીએ. એવું કહેવામા આવે છે કે એપોયોનું સૌંદ્ય અચોક્કસાઈ-એપોલોનાં સૌંદર્યના પછા પગ પછો આધાર રાખે છે શરીર આધાર. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એનું માયુ બે ખભા વચ્ચે મુખવામા આવ્યું નથી અને આકૃતિનો નીચવો ભાગ પ્રમાણમા વધારે લાગે છે

કારેજીએ અને પરમીજીએનો આ અભિપ્રાયને ટેકા આપે છે. પરંતુ મહેજ વિચાર કરવાથી આપણી ખાતરી થશે કે તેમના કાર્યોમાં અચોક્કસાઈપણું, સૌંદર્ય ઉપજાવતું નથી, એટલુંજ નહિ પણ તેને નષ્ટ કરે છે. મુતેલા બાજુક મહિત અને દેવદત્તના સુંદર અમૂલ્ય સહિત એકાદના સિત્તોમાં જો પરમીજીએનો એ કુમારીકાનું મળું, આગળીએ અને આખી આકૃતિ લાખી અને ચોક્કસાઈ વગરની ચિતરવાને બદલે પ્રમાણુઅર ચિતરી હોત તો તેની ગ્રહતા જગીએ નષ્ટ પામત નહિ.

આ દીકાઓમાંની પહેલી દીકાના વિરોધમાં હું આપણા જાન-મહિરના મહાન પ્રબળ શિષ્યોનો પ્રમાણુમૂલ અભિપ્રાય રજુ કરું. આ શિષ્યોએ તે આકૃતિની નકલ કરી અને ત્યાર પછી તેનું માપ લઈને પરીક્ષા કર્યા પછી જણાવ્યું કે એ આકૃતિ સંબંધિ બધીજ દીકા અસત્ય છે. છેલ્લી દીકાના સંબંધમાં એટલું તો માલ ગમ્યું જોઈએ કે એપોયોએ ચિત્રમાં ચોતાની ચપગતા અને ગરબની શક્તિ દેખાડવામાં ગુંચામયો છે. તેથીજ એના લક્ષણોને અનુરૂપ તેને પ્રમાણુસર ચિતરવામાં આવ્યો છે. જો હરકમુલમને અપૂર્વ સ્નાયુ બળવાળો અને હાથવધાર સ્નાયુયુક્ત ચિતરીએ અને જો તે આકૃતિને આપણે ચોક્કસાઈ વગરની ગણીએ તોજ એપોયોની આકૃતિને ચોક્કસાઈ વગરની ગણી શકાય.

મોંદર્ય શોધવાની અને દર્શાવવાની કંગા બધીજ મુશ્કેલ છે.

વિહિતિમાંથી ઉદ્ભવતો મોંદર્યશી રાક્ષસ

સૌંદર્ય દર્શાવવાની અરેખર મુવાન કંગાકરમાં જો રહે છે

મુરકેલી.

અને હવામાં રહેલી શ્વેત, તરંગી અને

કષ્પિત વસ્તુ મેળવવાના પ્રયામમાં કંગાની

વિશીષ્ટ વસ્તુ અને આકૃતિ ગંગાની ચોક્કસાઈ તરફ એપરવશ દેખાડે છે.

હું એપોસ્ટોની આદૃતિનું એક લક્ષણનું અવલોકન કર્યું વગર
 એ વિષય પડતો મુકવા ઇચ્છતો નથી.
 એપોસ્ટોની આદૃતિનું પીયોન તરફ એપોસ્ટો પોતાનું બાણ
 લક્ષણ. ફેંકતો હોય એમ આલેખવામાં આવ્યો
 છે. તેનું માથું જમણા ખભા નરફ ઢાળતું
 હોવાથી તે જરા ધ્યાનસ્ત હોય એમ લાગે છે. એપોસ્ટોની ધ્યાનસ્ત
 સ્થિતિ અને ડિસ્કોબોક્સની ધ્યાનસ્ત ગિયતિ વચ્ચેના ફેરફાર રજુ
 કરવા ઇચ્છુ છું. ડિસ્કોબોક્સ પોતાના બિંબ કે ચકતીની અસર
 જોતો એપોસ્ટોનોજ આશય પ્રાપ્ત કરવા શકાયેલા હોય એમ લાગે
 છે. એકનું સૌંદર્યયુક્ત બેપરવાઈ ભરેલું પશુ જીવન વાતાવરણ
 અને ખીજની બહુજ માધારણ આતુરતા મનનાં તુંદર લક્ષણો
 જાણવા માટે પુરાતન સમયના શિષ્ટીઓને તુંદર દખલા મળે છે.
 તેઓ બંને કુદરતને અનુરૂપ છે તેમજ પ્રશંભીય પણ છે.

બ્યારે આપણે શિષ્ટકળાના વિવેચનમાં કોતરીએ છીએ ત્યારે
 મૌર્દ્ધ્ય, લક્ષણ અને મનના હાવભાવ વગેરે
 શિષ્ટકળામાં 'સૌંદર્ય, શબ્દો બહુજ અપ્રખર રીતે અને ન
 લક્ષણ અને મનના સમગ્ર શકાય એવા રીતે વાપરીએ છીએ.
 હાવભાવ' વિગેરે આવું અનિશ્ચિતપાત્ કળાની અનિશ્ચિત
 શબ્દોનું રૂપાંટીકરણ. અમરમાથી ઉદભવે છે એમ કદાચ
 આપણે શંકા લાવી શકીએ. શિષ્ટકળામાં
 બહારની રૂપરેખા કરતા તેના આકરમા અને અભિનયમા આ શુણો
 દર્શાવેલા હોય છે અને તેટલાજ માટે આ તુંદર, ઘણીજ સામાન્ય
 પદ્ધતિમા દર્શાવેલા હોય છે.

લાકુન અને તેના બંને પુત્રોની મુખાદૃતિના હાવભાવ જુની
 દખના કાંઈ પણ બાવલાના હાવભાવ કરતા બંધારે હોવા છતાં પશુ

સુખાકૃતિ પણ દુઃખની નાગણા ગ્રાહી રહી હાય છે આ પ્રકારનો મનોવિકાર બહારની ડખેખા રના શરીરના મ કેચાવાથી અને અમળાવાથી વધાર દર્શાવેલા હોય .

એમ કહેવામાં આવે છે કે જો આ ચિત્રમાં પિતાનું ચિત્ર પોતાના બાલકોના દુઃખ કરતા પોતાનાજ દુઃખમાં વધારે મેગાયત્વ હોત તો પ્રેક્ષકોનો ધ્યાન દ વધારે ઉત્તેજિત થાત આ અભિપ્રાય એ પ્રમાણભૂત કરીકારનો કે ગા પણ મને સમ છે કે આવો સંકારી મનોવિકાર કળાના હો મા આવેખી સકાય કે નહિ । તેમ છતા પણ જો કળાગર એ પ્રકારનું ચિત્ર ચિતરવા પ્રયત્ન આપે તો તે મનોવિકારના આવેખનન નિમાન બનાવશે એટલજ નહિ પણ પ્રેક્ષકોને સમજ સુદ્ધાત પણ પડશે નહિ.

કરના માટે આ દષ્ટાંત રજુ કરવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ પુરાતન મમયની શિંપકળામાં કેવા પ્રગર્ભા ઉણુપો દુર્લક્ષ્યેને લાંબને ઉપજતી હતી તેનું અનુમાન કરી શકાય નથી આ દષ્ટાંત રજુ કરવામાં આવ્યું છે

જે માણસો એમ વિચાર કરે છે કે શિંપકળા આપણા ધારવા કરના વિરોધ હાવલાવ દર્શાવી શકે તે તો તેઓ પૂછી શકે કે પેટ ઉપરના ભાગના આવલામાં અને પથર પરના કોતરકામમાં તેમના લાગણો એટલું દષ્ટિનિક્ષેપથી શોધી શકાતા હશે ! હું તો એમ ધારૂ છું કે જે માણસ જેનું દેખાવ છે તેનાથી વધારે જાણના નિશ્ચય કરે અને આકૃતિ મૌદ્ધ્ય કરતાં મનના ચિન્હોથી વધારે ઓળખી નહાય છે, એનું બરાબર મમજી મારિક પરીક્ષા કરે તો આવતાના લક્ષણો શોધી શકાય એવોનોમાર્ગ નથી વિચાર લે, બેકસમાંથી થરમમ અને દ્રાક્ષલતાના પાદડા વા અને મીલીએગરમાંથી બ્રહ્મનું માયુ વો તો તમને માલમ પડશે કે તેમના લક્ષણો વચ્ચે ઘેરાઈ તકરાર નથી જુનોમિનેગવા અંત ક્યોરાના આવલામાં કળાકારનો આગમ મપૂર્ણ મૌદ્ધ્ય આનેખવા મિત્રામ બીજો કોઈ પણ આશય નથી નેનડી બોનોઆએ એક આવતું તૈયાર કર્યું કે જેમાં એક યુવાન મુનતિ આવીગત આવતો હતો, અને યુવાનના પગ પામ એક મદ માણસ બેઠો હતા આ આવતું તૈયાર કર્યા પછી તરો પોનાના મિત્રોને બોલાવ્યા અને તમને પૂછ્યું કે આ આવવાનું નામ શું આવતું ? પછી તેઓએ તે આવવાનું નામ “રેપ ઓફ ધી મેરીન” આપ્યું. આ પ્રખ્યાત આવતું કૌરોરેમના એક જુના મહેલ આગળ છે. જુની દમની શિંપકળાની મારફત આ આકૃતિ-ઓના મનના હાવલાવ છે તે જના પણ ભવિષ્ય દીગકારો મનના હાવલાવને મદદ દષ્ટિથી જુએ તો તેમાં નવાઈ પામવા જેવું નથી.

ચિત્રકળા અને શિલ્પકળા એકજ સિદ્ધાંતો પર રચાયેલી છે. છતાં પણ વિસ્તારપૂર્વક વિચાર કરીએ ચિત્રકળા અને શિલ્પ- તેો તેમના અંતર્ગત કાયદાઓને કશોજ કળાની રચના અને મુબધે નથી. આ બંને કળા પોતાની અંતર્ગત કાયદા. શક્તિ જુદાં જુદાં સાધનો પર અજમાવે છે માટે તેમની પદ્ધતિમાં પણ તેજ પ્રમાણે ફેરફાર હોય છે. જે શ્રેષ્ઠતા ચિત્રકાર બહુજ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી શકે તે શ્રેષ્ઠતા શિલ્પી પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

આધુનિક સમયના શિલ્પીઓએ કેટલાક અસર વગરના અને આધુનિક સમયના નીચે મુજબ છે. હવામાં ઉડતા સાગે શિલ્પીઓના નિર્ણય એવા દેખાવ આપવા માટે તેઓ જુગડાં મુધારા. લતાને આકૃતિમાંથી છડાં પાડે છે. તેઓ એક બાસ-રેલીવોસમાં જુદી જુદી જાતનાં બનાવે છે. તેઓ સપાટી પર ધન્યકૃતિ દેરવાની વિથાની અસર આશ્વેખવાનો પ્રયત્ન આદરે છે. આ બધી પદ્ધતિમાં તેઓ આકૃતિઓને આધુનિક પોશાક પહેરાવવાથી ઉપજતી ખરાબ અસરને ઉતેજન આપે છે.

આધુનિક શિલ્પીઓમાં બર્નિનીને પ્રથમ વર્ગમાં મૂકી શકાય. માટે એની કેટલીક ખરાબ અસર બીજામાં શિલ્પી બર્નિનીનાં કારણે પ્રસરતી અટકે એ તપાસવાની વિવેચકની.

સૌંદર્ય પ્રાપ્ત કરવા એ સરસ્વતીમાં સરળ નીચડયો હતો તે સૌંદર્યના અધ્યાયનને અનુસરવાને બદલે તેનું મન નવિનતાની શોધમાં પ્રેરાયું અને કળાના ક્ષેત્રની બહાર હોય એવી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા તેણે પ્રયત્ન આદરવા માંડ્યો.

આપણા જ્ઞાનમંદિરમાં જળનીનું નેપચ્યુનના માથાના ચિત્ર સિવાયનું બીજું કંઈ પણ કાર્ય નથી. પતનની અમર આશ્રેષ્ઠવાના પ્રયત્નથી ઉદ્ભવતું તોફાન દેખાડવાનું આ સૌથી શ્રેષ્ઠ દર્શાવ છે. વાળના ગુચ્છ આરે દિશાએ એટલા જોરથી ઉડતા હતા કે ઉપર-ચોરીયું અવલોકન કરનાર માણસને પુરતા વાળનો અને મુખાકૃતિ વચ્ચેનો ફેર સુદ્ધાંત માલમ ન પડતો; કારણ કે ઉડતા વાળ અને મુખાકૃતિનો રંગ એકજ હતો.

લુગડાં લતાના ફરફટાટને લીધે આ પ્રસંગે બેશુભ વાળનાં ગુચ્છનાં વળી જાય છે, અને તેથીજ આપણી આંખ આકૃતિના મુખ્ય ભાગોમાં ગુચ્છવાઈ જવાથી આપણને સ્પષ્ટ રીતે દેખાતું નથી.

બંને કળામાં એક એવો સામાન્ય નિયમ છે કે આકૃતિનો

આકાર અને અભિનય પ્રથમ દષ્ટિ નિષ્કે-

બંને કળામાં એક પચીજ સ્પષ્ટ રીતે દેખાવો જોઈએ. ચિત્રકા

સામાન્ય નિયમ. રંગની મદદથી ભૂમિકામાં કેટલાક ભાગોને

ગુમ કરી દઈને અથવા તે અંધકારમાં

નાખી દઈને આ પદ્ધતિને બહુજી મહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આકૃતિ અને લુગડાં લતાને એક બીજા સાથે જોડ્યા મિશ્ર ચિદ્રીને

આ ગુચ્છવાડો જ કરવાનો બીજો રસ્તો નથી.

એપોલોનાં લુગડાંલતાં આકૃતિથી જુદાં પાડવામાં આવ્યાં છે.

જતાં દાક્ષના પ્રખ્યાત આંકે તેઓ આવતાં નથી. કારણ કે તે સંજ્ઞે-

ગોને લીધેજ જુદાં પાડવામાં આવ્યાં છે. આકારની નિષ્ક્રિયતા અને

માદાઈને લીધે આપણને આખી આકૃતિ બહુજ સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે.

આપણે ધણીવાર જોઈએ છીએ કે માવવાના માથે બેમણી, આડું થડ અથવા તો એક પ્રાણી જોડેલા હાથ છે. વાસ્તવિક રીતે તો એપેનોની આકૃતિમા નુગડાનતા આજ બાગ લાગે છે.

આ જોડાણનો ખામ ઉપયોગ માવવાને અક્રમાતમાથી મચાવવાનો છે અને ધણીનો અભિપ્રાય એવો છે કે એપેનોના હાથમાથી જ ઝમ્મો નીચે પડે છે તે ઝમ્મો આજ આસપ પૂરો પાડે છે વળી આ ઝમ્મો નન હાથમાથી ઉપજતી નિરમતા અને શુભતાની અમરને દૂર દૂર છે આ નન હાથ લાગે કરવાથી અને તેથી હાથને આખા શરીરની વચ્ચે કાપીને પડી જવાથી જે પ્રતિકુળ અમર કુલે છે તે અમરને આ ઝમ્મો દૂર કરે છે

અને લાગે છે કે સેન્ટ જોન યેરનના દેવળના ધર્મ સંસ્થાપકો ચિત્રગરોની અવિવેખી પદ્ધતિનું અનુકરણ લુગડાંલસાંની ગોઠવણ. કરવાથી નિન્દાપાત્ર થયા છે આ આકૃતિઓના લુગડાવતાની ગોઠવણ પૂર્વજ સવ્યતા અર્થે છે પરંતુ એટલું તો કહી ન કહી જ પડે કે આવી ગોઠવણ બહુજ કુશળતા અને શુદ્ધિથી કરવામા આવી છે, છતાં પણ પત્થરનું વજન અને મજબૂતપણું જરાયે ઓછું થયું નથી.

આ આકૃતિઓ કાર્નોમરટીની સૈનીને અનુરૂપ છે આથી આપણે કંપી શકીએ કે જે તેણે સિલ્પકળા તરફ પોતાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો હોત તો તેણે તે પ્રમાણે કાર્નોમરટીના કાર્નોમરટીની પદ્ધતિ યાદ આપ્યા સિવાય કોઈપણ માધ્યમ તે આકૃતિ તરફ જોઈ શકતું નહિ. જે અતિશય લુગડાલસાં ગોઠવવાના કૃત્રિમ પદ્ધતિ કાર્નોમરટીના કાયોર્મા હતી તેજ પદ્ધતિ આકૃતિઓમા જણાઈ આવતી. જે ડોક્ટોરો લીમોસ અને મેનોટે અને બીજા શિલ્પીઓએ તત્વસાનીના જુની દળના આવશ્યકતા જે માદો પોતાક આપણે જોઈએ છીએ તે પોતાકનું તેમણે અનુકરણ કર્યું હોત તો

તેમની આકૃતિમાં સત્ય લવ્યતા આવત, અને ધર્મ સંસ્થાપકોના લક્ષણોને અનુરૂપ તે આકૃતિઓ જનતા એમ હુ ચોક્કસ માનુ છું.

માવલાઓને કયા પ્રકારનો પોષાક પહેગવવો એ હવે મેં તું નક્કી કરવાનું રહે છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર

આવલાઓનાં પોષા- આપવો એ એક લાખા પ્રવચનમાં ઉત્તર
કનો પ્રકાર. રવા જેવું છે પણ અત્યારે તો હુ
એટલું જ કહીશ કે જો શિષ્યોએ માથા

કળાકાર થતુ હોય અને પોતાની શક્તિનો મદુપયોગ કરવો હોય તો તેણે તો આવૃત્તિક પોષાક ખાનલાઓને પહેરાવવાનો વિચાર નુજાત રાખવો જોઈએ નહિ

ભવિષ્યની પ્રજાને આધુનિક પોષાકનો ખ્યાલ આપવાની ઇચ્છા હોય તો અદ્યક નાથુ ખરચવું પડશે પણ યરમાં કાતરકામ કેતું એ ગભીર કાર્ય છે ભવિષ્યની પ્રજાને વધારેમાં વધારે એવા વર્ષ મુધી રમ પડે એવા માધનો યોજવાની મહેનત શિષ્યોએ નજરેની જોઈએ

તેને આગલા યુગોના પોષાકની ફેશનના અધ્યયનમાથી પુરક જ આનંદ મળવાથી તે ઇચ્છે કે ભવિષ્યની પ્રજાને પણ જુની ઢબના પોષાકમાં એટલો જ આનંદ સંતોષવો હશે, પણ મને તો એમ લાગે છે કે આ મહાન કાળને નીચ અને હલકા આરાયોમાં ન યોજતા નીચી ફેટિની શૈલીના ચિત્રોથી આપણે સંતોષ માનવો જોઈએ

આપણા શહેરમાં ઘોડેસ્વારીમાં કુશળતા દેખાડનારા આવના આધુનિક પોષાકમાં છે. મહાની ખાત્રી છે કે ભવિષ્યના કળાકારો આ આવલાનું અનુકરણ નહિજ કરે એટલી તો વાત ચોક્કસ છે - આધુનિક પોષાક, શિષ્ય કળાની લવ્યતા અને ગૌરવને જરૂરેય યુક્ત નથી શિષ્ય કળાએ નિયમને અનુસરનાર પ્રતાપી અને

ભવ્ય છે અને એની ભવ્યતાને ન છાજે એવા પરિચિત નકુનાને ધિસ્તારે છે. સિંધ કળા હોજ અને દંભનો કદો થતુ છે. તેટલાજ માટે એક આકૃતિનો બીજી આકૃતિ સાથે વિરોધ દર્શાવવાની પદ્ધતિ અથવા એકજ આકૃતિના આત્રો અને લુગડાં લત્તાંની ગડીઓ આપે-ખવાની કળા બહુજ વિવેકબુદ્ધિથી ચોળવી જોઈએ. ટૂંકમા તરંગી, સ્વ-જંદી અને ઝગઝગાટવાળા આખેહુબ ચિત્રોના આત્રેખનને અને આ કળાની ભવ્યતા અને ગૌરવ યુક્ત વિશીષ્ટ લક્ષણોને કળાજ સંબંધ નથી.

ન્યા આકૃતિની ઉપરખાની મામ્યતા છે, ન્યા એક બીજા ભાગોને મચોટ મળે છે ત્યાજ બેઠે એક અને નિયમિત અને નિયમિત રસિકતા વસે છે. આ રસિકતા ક્યાં રહી સિકાત છંદગીમા એકજ કળામા બાપી શકે ? ગ્યો છે. આ સામાન્ય ભૂમિકા પર આપણે નિડરપણે કહેવાની દખતા કરી શખો કે જે સિંધી એકજ જાતના એકજ સરખાં અને સાદાં માધનો ૫૦ પોતે સતત પરિશ્રમ કરે છે, તે સિંધી પોતાની કળાની હદ નક્કી કરે છે અને આકૃતિની ઉપરખામાં પ્રમાણમરુ માદાઇ કેવી રીતે આપેખવી તેટલુંજ શીએ છે.

પ્રવચન અગીઆરમું.

વિષય પસંદ કરવાની પદ્ધતિ.

ઘરેક કળાકારની મહત્વાકાંક્ષા મહાન પ્રતિભાશાળી પુરુષ યવાની હોય છે જ્યાં સુધી કળાકારના નામ પ્રતિભાશાળી પુરુષ સાથે આ અભિમાન ઉપજાવે એવું કહેણું ? વિશેષથી હોય છે ત્યાં સુધી તેને બેઠર-કારી હોય, દોષયુક્ત કહો કે શિથિલ કહો પણ તે બધું ધૈર્યથી સહન કરે છે.

બધા માણસો એમ માને છે કે પ્રતિભા એટલેજ દોષનો અભાવ, પરંતુ કેટલાક એમ પણ માને છે કે પ્રતિભાને લીધે દોષને જતા કરવામાં આવે છે એટલેજ નહિ પણ દોષયુક્ત માણસ તેજ ખરા પ્રતિભાશાળી પુરુષ છે.

એટલી તો સત્ય વાત છે કે દોષયુક્તિ કાર્યમાં પણ પ્રતિભા જોવામાં આવે છે. કેટલીકવાર એવું એ ચોક્કસ રીતે બને છે કે અમુક કાર્ય દોષ વગરનું હોય પણ તેમાં પ્રતિભાનો છાંદો જોવામાં આવતો નથી, આથી આપણે કુદરતી રીતે ચિત્રકારની કળાના કામના શુણ્ણની પરીક્ષા કરવામાં આવે છે.

આ પ્રવચનની પહેલાના પ્રવચનમાં મહે જણાવ્યું હતું કે મૌદ્ધ્ય અને લાખ્યાતાનું મૂળ કુદરતના સત્ય પ્રતિભાનો સ- કાયોનું વિશાળ અને વિવેચકશુદ્ધિથી માવેશ પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનમાં સમાયતું છે. જ્યારે આપણે ચિત્રકારને ઉદ્દેશીને બોલીએ

ત્યારે આપણે તેમની કાગળની ચાન્ડિક પદ્ધતિનું નિયમો ધ્યાન નાખવા જોઈએ. જાણના, સિદ્ધાંતના કે લેખ વિચારના ચિત્રનની પ્રતિભા સમાયતી નથી. બીજાની કાગળની લુટી પાડી હોય એવી પોતાની જ કાગળને ચોખ્ખી પ્રતિભા દેવાય છે. આ શક્તિ કેળવણીમાંથી ઉદ્ભવે છે, અને તેથી કાગળનાર લેખ વિષય પોતાના મનમાં નક્કી કરે છે. ચિત્રકારની આ શક્તિ કવિની માફક ઉચ્ચ કોટિનું અધ્યાપનની માફક અથવા તે પ્રાપ્ત કરી કાગળના વિવેચનની માફક નેય છે. ગમે તેટલા લેખ વિચારો ચિત્રકારના મનમાં નેય પરંતુ જે ચિત્રન પોતે જ જે જાણે છે તેનો જ મર્યાદા ધ્યાન આપનાર હોય અને પોતાના વિચારોનું નદુષ આરોપન કરતો હોય. નોંધ તે ખરે જિજ્ઞાસુ વાચકને મહાન વિચાર હું બહાર દેવાની શક્તિ હોઈ તો જ આ પ્રકારની પ્રેરણાને ચાન્ડિક કાર્યની પ્રતિભાનું નામ આપી લુટી પાડવા છાંછુ છું. તમારી જેમનીમાં વિચાર દર્શાવવાની શક્તિ કેટલી છે અને તે વિચારો સમજાવીને કેવી રીતે દર્શાવી શકાય છે તેમા જ આ પ્રતિભા સમાયતી છે. આથી આખા કાર્યની મામાન્ય અમર અને શક્તિ મનમાં ફક્ત જાય છે, અને તેથી આપણે નાની નાની

જ્યારે નાની વસ્તુના તદ્દવન આપણે જોઈ શકતા નથી અને જ્યારે તેની અમર મન ઉપર ઘણીજ ઝીણી અને વિશીષ્ટ ઝોણી થાય છે ત્યારે મહાન વિષયોના વસ્તુનું નિરીક્ષણ. વિશીષ્ટ અને મુદ્દર તદ્દવત આપણા મન પર સચોટ અમર કરે છે. નાની અને વિશીષ્ટ વસ્તુઓ ભેગી થવાથી આ પ્રમાણે બને છે એમ કેટલાક માણસોનું માનવું છે મહે ઘણીવાર વધીયોને પોતાના કેમમા છુદાની વાતોમા ધ્યાન આપતા સાલજ્યા છે

અમુક વસ્તુનું મવિન્તર વર્ણન કે જે મધ્ય વિશીષ્ટતા દર્શાવી શકતું નથી તે વર્ણન નકામ છે એટલું જ નહિ પણ તે મહાન મન-ભાગદ અને તોફાન મન્યારી મુકે છે કારણ કે આપણે લક્ષ મુખ્ય વાતથી તદ્દન દૂર મહે છે પરિચિત વસ્તુઓની જે અસર આપણા મન પર થાય છે તે અસર મામાન્ય અમર કરતા વિશેષ હોતી નથી ચિત્રકગામા આ અમર દર્શાવવી એટલે મનુષ્યના મનને કુદરતી અને અનુકુળ લાગે તેનું દર્શાવવા જતાંજર છે

વસ્તુઓના નાના અને ઝીણા ભાગો પર કેટલું લક્ષ આપવું તેના નિયમો કહેવા કુ ઇન્જનો નથી નિયમો નક્કી કરવા એ તો ઘણું જ કઠણ કામ છે આપણી ખાતી છે કે ને આખા વિષયની મમત્ર અસર દર્શાવે છે અને આજ પ્રકારની અમર, વિષયનું મત્ત અને સચોટ લક્ષણ દર્શાવે છે જ્યાં આ પ્રકારની પદ્ધતિ હોય છે ત્યાંજ આપણે મહાન ગુરુના હાથનો પ્રભાવ અનુભવીએ ડીએ જ્યારે કુશળ કગાકર વિષયની મામાન્ય અસર આપેએ છે ત્યારે ને વિવિધ ખરેખર આપણને આમેદુન અને છત્રત લાગે છે

આ અનોકનના નિરાકરણને માટે લખાએ પ્રજ્ઞા ઉપચિત થઈ શકે એમ છે માટે આ પ્રસંગે તો

મીણનાં પુતળાં

કુ એની ચર્ચામા ઉતરવા ઇન્જનો નથી.

હવે હું મીણના પુતળાં સંબંધી વિવેચન કરીશ. મીણનાં પુતળાંની અમરની માળીની એટલી તો ચોકમ છે કે જે આનન્દ આપણે નકલ કરવામાંથી મેળવીએ છીએ તે આનન્દ સુવિસ્તર વાસ્તવિકતાના આક્ષેપનથી વધારે મગતો નથી; પણ આપણા આશયો અયોગ્ય માધનોથી પ્રાપ્ત થતા જાણી આપણે ઉલટા આનન્દ પામીએ છીએ.

આરામ કે વિશ્રાન્તિ દર્શાવવા મીણને ઉપસેલું દેખાડવું અથવા તો માંમની ક્રામગતતા દર્શાવવા મીણની કુમામ દેખાડવી એ પદ્ધતિ જંગમી અને કૃત્રિમ લાગે છે, અને તેથી જરાએ આપણને આશ્ચર્ય કે નવાઇ ઉપજતી નથી; પરંતુ કળામાં વિજય અને પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરવાં હોય અને એક પ્રકારનો અજબ જાદુ ઉત્પન્ન કરવો હોય તો કળાકારે માદી ભૂમિકા પર આકૃતિનું એકખીળ સાધેલું અંતઃ દર્શાવવું જોઈએ. સુકુમ્ભરતા ધન્યાકૃતિથી દર્શાવવી જોઈએ અને અમુક પ્રકારનો રંગ એજ રંગ વગરના ખીજાં સાધનોથી

આપણે કાગળ વિશીષ્ટ લક્ષણ પ્રાપ્ત કરી રહીએ છીએ અને દુકા
અને ઊઘોગી પદ્ધતિથી આપણે નમ્વ કરતા શીખીએ છીએ ઉઘોગી
પદ્ધતિ એ રીતગિવાજથી પ્રતિપાદન થયેલી યાન્ટ્રિક પદ્ધતિ છે એમ
મહેવા હુ નથી માગતો પરંતુ ઉઘોગી પદ્ધતિ, એ એક વિદ્યાન છે કે
જે મપૂર્ણ જ્ઞાન ધ્રુવ આપે છે અને માધનોથી ભરપૂર છે મનને
સૌથી દુઝે, સરળ અને સચોટ માર્ગ દર્શાવે છે

જો આપણે નમુનેદાર ચિત્રમણી પદ્ધતિ વિવેચન દિધીએ
તપાસીએ તો આપણને આશ્ચર્ય પડ્યા કે
ચિત્રકારોના યશનો તેમનો યશ તેમના કાર્યોની મપૂર્ણતા
ઉદભવ
માથી ઉદભવતો નથી અથવા અન્યક
વિષય તરફ મવિસ્તર લક્ષ આપવામાંથી
ઉદભવતો નથી, પરંતુ વિશ્વની વિશાળ મમજ શક્તિ અને અન-
સોકનમાંથી ઉદભવે છે આ કાગળો જુસ્સો યોગ્ય હાવભાવ દર્શાવ
પ્રવાને લીધે વિશીષ્ટ અસર ઉપજાવે છે

આપણી કાગળા રેશમન અને ટાઇગીઅનના નામો ઉચ્ચ પડે
છે એમ ચિત્રના આનેખનમાં નિશ્ચાત
ચિત્રકાર રેક્ષાયલની છે બીજો ચિત્રકાગળા નિશ્ચાત છે
વિશીષ્ટતા
હાસ્યજનક ચિત્રોમાં અને ખીજા અન્ય
મુખ્ય જગ્ય તે પહેલા જગ્ય મિશ્રિત
રંગથી દોરેના ચિત્રોમાં રેક્ષાયન ધરોજ પ્રખ્યાત અને કુશળ હતો.
આપણે મારી પેઠે જાણીએ છીએ કે આ ચિત્રો બાગિક દિટિએ
મપૂર્ણ નથી તેની મપૂર્ણ કાગળ અને લક્ષ મમજ ચિત્રની
ગોઠવણીમાં પરિણમતુ હતુ પછી હવે તેની આકૃતિ અન્ય
સામાન્ય હોય કે અકિતગત હોય માત્ર હાથ અને પગના આ
લેખનમાં આજ પદ્ધતિ હતી તેનામાં મમજ આકૃતિનુ અવલોકન
કાગળની કાગળ અને તેની મમજ શક્તિની કાગળ હતી છતાં પણ તે

ચોતાની શક્તિ મામાન્ય અમર ઉપજાવવામાં યોજનો નહિ કે જે અમર રંગ, પ્રકાશ અને અધેકારની ખીલવટથી ઉપજી શકે છે.

પરંતુ રંગ, પ્રકાશ અને અધેકારની શ્રેષ્ઠતા જોવી હોય તો આપણે ટાઇટીઅનનો કાર્ય સામે નજર ચિત્રકાર ટાઇટીઅનની ફેંકવી પડે. આ કળાનો તે પ્રથમ શ્રેષ્ઠતા.

અને મોંઘી મહાન શુરુ હતો. દરેક વિષયની આકૃતિ અને તેના લક્ષણો ચોક્કસ ખીજીના ચમકારામાં તે આવેખતો હતો. તેના શુરુ ગાયોવાની બેવીની અને તેના પૂર્વનો કરના વધારે મત્ત આવેખન કરતો હતો. તે મામાન્ય રંગ દર્શાવવામાં અને પ્રકાશ અને અધેકારનો મમુદ જાગવવામાં ખૂબ કાગજી ગમતો હતો. ન્યારે તે આટલી બધી વસ્તુની ચિત્રણ કાગજી રાખતો હતો. ત્યારે જ એની અપૂર્ણ અમુરની ખુબી રહેતી હતી. આમાંની એક પણ વસ્તુ આવેખવાની ગદી જતી તો મમમ ચિત્ર ગમે તેટલા પરિશ્રમથી અને સુસ્તિરપણે તથા કરેલું હોય તો પણ તે કેખાવમાં અમપૂર્ણ અને દોષયુક્ત લાગતું.

વમ્મરી વેનિમના ચિત્રકારોનો જગએ વેખાણતો નહિ છતાં પણ તેમની શાગની પદ્ધતિની બદુજ પ્રશંસા કરતો હતો. ટાઇટીઅનની તો વમ્મરી ખામ પ્રશંસા કરતો હતો.

આ પધ્ધતિ જમતને નવી લામની પરંતુ લાવિધ્યના ચિત્રકારોને અનુકરણીય થઈ પડે એવા અણમુલ્યે વિષય પસંદગીની પર આ પધ્ધતિ રચાયેલી છે. આ પદ્ધતિની ખૂબીનો પધ્ધતિની ખરી ખૂબી દ્રંક અને માદં સમાવેશ. સાધનોમાં અને અનુમાનની શક્તિમાં સમાવશી છે.

ધણા કળાકારો એમ ધારતા હતા કે ક્યાંયે તેઓ નિર્માલ્ય રંગોને ઠોડી દે છે અને સુવિસ્તરપણે ચિત્ર ચિત્રગવાની બેઠકારી મતાવે છે ત્યારે તેઓ ટાઇપીઅનની પદ્ધતિનું અનુકરણ કરી રહ્યા છે પરંતુ આ ધારણા બૂલ ભરેલી છે ટાઇપીઅન કદ પદ્ધતિ પર કામ કરી રહ્યો હતો તેનાથી અગાત હોવાથી તેઓ મૂર્ખાઈ ભરેલા ચિત્રો ચિત્રતા હતા. વિજ્ઞાનિક સિદ્ધાંતો વગર, પસંદગી વગર અને નિર્ણયિત સિદ્ધાંતો વગર કળાકારના ઉદ્યોગને અને સતત પરિશ્રમને જગ નુકસાન પહોંચવાનો સંભવ રહે છે.

રેકાપન અને ટાઇપીઅન કુદરત તરફ કાંઈ જુદાજ આશયથી જોતા હતા કુદરતના સમગ્ર દેખાવનું અવનોમન કરવાની તમનામાં શક્તિ હતી પરંતુ એમાંનો એક આકૃતિની સામાન્ય અસર તરફ જોતો અને બીજો રંગની સામાન્ય અસર તરફ જોતો હતો.

આપણે ટાઇપીઅનને માટે એવું અપૂર્ણ રીતે ન કહી શકીએ કે તેનામાં ચોક્કસ વિષયની સામાન્ય ચિત્રકાર ટાઇપીઅન આકૃતિ ચિત્રવાની તેમજ રંગ પૂરવાની ની ચિત્રકળાઃ— આ નથી ટાઇપીઅન સૌંદર્યના સામાન્ય શુભ અને દોષની વિચારથી આકૃતિને સુધારવા શક્તિમાન પગીક્ષા. થતો નથી એજ એનો દોષ છે સેટ સેમેન્ટીઅનનું ચિત્ર આનું ખામ દષ્ટાત

છે આ આકૃતિમાં આકાર અને રંગનું આગાહ આલેખન કરેલું છે કુદરતની બધીજ ખૂબી એ આકૃતિમાં છે, પરંતુ કમનસીબે પગનો આકાર ધણેજ ખરાબ છે ટાઇપીઅન જગની ઉત્ત્વલતા અને સૌંદર્યની નકલ કરવામાં જેટલી કાળજી રાખતો તેટલીજ, કાળજી આ દોષો જાળવવામાં રાખતા હતા એની ગંજવાની કળા વિશાળ અને સામાન્ય હતી અને આકૃતિની રૂપરેખા દેરવામાં તે પક્ષપાતી અને મુદ્દમ દષ્ટિવાળો જાતો હતો. એકમા એની પ્રતિભા

જણાઈ આવતી બીજામા એ કેવળ નકલ કરનાર જણાઈ આવતો હતો. એના બધાજ ચિત્રો વિશે વિવેચન કરવા માગતો નથી. એના દોષ યુક્ત ચિત્રોના ઘણાએ ઘખલા છે કે જેની નકલ કરવી એ વ્યાજબી ન ગણાય પરંતુ ટાઇગીઅનની અને એની શાગાના બીજા પ્રાગરોની મધ્ય ત્રેફતા તો એમની પદ્ધતિમાંજ સમાયેલી છે જેમ કવિતામાં ભાષાની ખૂબી નેમ છે તેમ ટાઇગીઅનની ચિત્ર કળામાં વાસ્તવિકતા આ નેખવાની પદ્ધતિ છે આપણે બધા મારી પેઠે સમજી શકીએ તોએ કે એજ લાગણી જુદા જુદા શબ્દો દર્શાવવાથી કેવી જુદી જુદી કલ્પના ઉત્પન્ન થાય છે અને જુદા જુદા ચિત્રકારોથી આવેખાયતો એકજ વિષય કેવો નિર્માય કે લગ્ય દેખાય છે. નિરાશા ઉપર એવો એકે વિષય હોતો નથી પણી બને તે મનુષ્ય આકૃતિ હોય કે પ્રાણી હોય કે નિર્જીવ વસ્તુ હોય પણ એમા કોઇનું મોઢ આવેખવાની તો ખૂબી હોય જ પ્રતિભાશાળી ચિત્રકાર ગમે તે વિષયને લખ્ય બનાવશે અને ઉર્મિના આ વેગ અને મનો વિચાર જરૂર અપશે વર્ણવેને વિષે મહેવામા આવ્યું છે કે તેણે જાણ્યો લેવો પણ લખ્ય જણાઈ જાય. જમીનમાં નાખ્યો હતો આ સૂત્ર ટાઇગીઅનના ચિત્રોને લગાડી શકાય ટાઇગી અન ગમે તેવા હલકા નિર્માણ અને પગિચિત વિચારોને ચિત્રરતો હતો છતાં પણ તે બધાજ ચિત્રોને પોતાની અજૂર અને જાણી પદ્ધતિથી ભવ્યતા અને ગૌરવ અર્પિતો હતો.

આરે તમને જણાવું જોઈએ કે તમને આકૃતિને સર્વિ

ચિત્રકારનું લક્ષ્ય
ખિન્દુ

તરફથી ચિત્રવાની એકમરી ગમવાની
લખામણ કરતો નથી અમુક નિયમોને
ક્યારે પાળવા અને ક્યારે છોડી
દેવા એ નક્કી કરવું ધણજ કાણ છે

પરંતુ આરો નો ખાતરી છે કે જો આકૃતિને વિવેક જુદીથી સર્વિ

અતરપણે ચિતરવામા આવે તો ચિત્રમા મત્તની ભાવના અને જુરસો
 કિત્તેન શરો એટલુંજ નહિ પણ શ્રેક્ષ્ણને પણ રસ પડશે. હ
 તમારા મન ઉપર ખાસ અગત્યની શક્તિ અને અંધી ઉતરતી
 પાયરીની શક્તિ વચ્ચેનો તફાવત ક્ષમાવા માગુ છુ વળી વધાનમાં
 એટલુ એ ક્ષમાવા માગુ છુ કે કળામાં કયા ગુણો તમારે પ્રથમ
 અને મૂખ્ય લક્ષ જેએ જે અને કયા ગુણો કિચીત અપયશ
 વગર છોડી દઈ શકાય છે ? કેટલુક તો હમેશને માટે છોડી દેવુંજ
 પડશે. દરેક કાર્યને માટે અમુકજ સમય નિર્ણિત કરેલો હોય છે
 તેટલાજ માટે સમયનો મદુપયોગ કરવો એ હિતાવાહ છે અને તો
 એમ લાગે છે કે એનો મદુપયોગ આકૃતિના જુદા જુદા ભાગોને
 કીધુવટથી ચિતરવા કરતા આકૃતિગ્યનાની જુદી જુદી પદ્ધતિ
 નક્કી કરવામા પ્રકાશ અને અધકારની જુદી જુદી અસરો ઉપજવ-
 વામા અને આકૃતિના જુદા જુદા ભાગોને વિવેક જુદીથી ગોઠવવામાં
 અને મતલ પશ્ચિમથી તેને સુધારવામા ચર્ચા હોય તા વધારે સારું.

શ્રેક્ષ્ણલ ચિત્રકારોમા પ્રથમ પદે ગણાયો તેનુ કારણ એનો
 સતત પરિશ્રમ નથી, પાંડુ જે એણે

શ્રેક્ષ્ણલની શ્રેષ્ઠતાનું પાતાના વિચારો મરજતાથી અને વકતૃત્વ
 શક્તિથી દર્શાવ્યા હોત તા તેના ચિત્રો
 કાષ્ટ જોજા શ્રેષ્ઠ ન નીવડત. કળાના

ઉચ્ચ આશયો પ્રાપ્ત કરવાની પ્રતિભા એનામા હોવાથી જે પ્રશંસા
 પ્રજ કરી ગઈ છે તે પ્રશંસા તેમને મળ્યા વગર રહેત નહિ.

જે માણુએએ કળાનાં કાર્યોમાં કુશળતા મેળવી નથી તે
 માણુસેને આકૃતિ રંગવાની હુમ્મી કિમ્

આકૃતિનો સમગ્ર તથી જરાએ આશ્ચર્ય ઉપજવું નથી.
વિચાર દર્શાવવાની આકૃતિનો નકરો દોરવાની કાચી કિમત
 કળા. તેનો સમગ્ર અને આખો વિચાર દર્શ-

વર્તમાન સમાયતો છે. આ સમગ્ર વિચાર દર્શાવવામાં, જે કુશળતા અને સરળતા, જોઈએ છીએ તેજ ચિત્રકારની સત્ય શક્તિ દર્શાવે છે. આ શક્તિ આપણે પરમેશ્વરને અને કૃત્તેશ્વરને કળામાં આકૃતિના નકશાઓમાં જોઈએ છીએ. આપણે આકૃતિના નકશાઓની પ્રશંસા ઝીણી બાબતો ઉપર ધ્યાન રાખવા રાખવા માટે કરતા નથી.

ચિત્રાતર્ગત દેખાવનું વર્ણન કરનાર ચિત્રકરે શરીર શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ દરેક વિષયને ચિત્રરેખા બોધ્યો. ચિત્રાંતર્ગત દેખાવનું કુદરતમા રહેલી મુદ્રતા અને કંકષતા વર્ણન કરનાર ચિત્ર- જાળવીને પ્રતિભાશાળી ચિત્રકરે વિષયમી સારની પદ્ધતિ. - સામાન્ય અસર દર્શાવવી બોધ્યો, દારણ તેનો ઉપદેશ આપુરતાને ઉત્તેજિત કરવાનો નથી પરંતુ ઠપપાને ઉત્તેજિત કરવાનો હોય છે. તેથી જ તેનું ચિત્રાલેખન કર્યા વિનારદોને માટે તે કુદરતનો ઇતીહાસ જાણનારાને માટે નથી પરંતુ કુદરત અને જીવનનું સામાન્ય અવલોકન કરનારા- એને માટે કે પોતાનો વિષય નક્કી કર્યા પછી તેનું શુ વર્ણન કરવું એ તે જાણે છે, એટલું જ નહિ પણ શુ વર્ણનમાથી ખાતલ કરવું તે સુધાતને જાણે છે. ચિત્રનું વર્ણન કરવામાથી શક્તિ એ અંગેખર, રાગ અને અપણુમાથી છૂટાવે છે.

રાષ્ટ્રીઅન પોતાના આબેદુજ વર્ણન કરનાર ચિત્રોમા તેમજ ચિત્રાતર્ગત દેખાવના ચિત્રોમા આજ દૃષ્ટાંત. શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિ દર્શાવતો હતો. સેન્ટ પાએટ્રે માટાર નામનું ચિત્ર ચિત્રાતર્ગત દેખાવનું મોટી ભાવના દર્શાવે છે. આ ચિત્રોમા મોટા વૃક્ષોને ધડમાંથી નીકળતી જુદી જુદી ડાળીઓ પદ્ધતિથી અને જુદા જુદા પાંદડાથી જુદા પાડવામા આવ્યા છે આ ચિત્ર પર વિવેચન કરતી વખતે ત્યારે અંગેરોટ્ટી વનસ્પતિ શાસ્ત્રમનું આ ચિત્ર મારેનું માન ઉત્તેજિત કરવા માફક અને હોડવાના બારીક તકાવતની પ્રશસા કરતો હતો, ત્યારે ખરેખર તેનો આરામ મત્ત વસ્તુને બોલે પણ પ્રશસા કરવા- નાજ હતો તેને જરૂરીએ ખગત ન હતી કે આની પ્રશમામક વર્ણનથી રાષ્ટ્રીઅનની આજરને મોટો ધક્કો લાગે છે.

જે સુવાન કળાકારોને આવા વર્ણનયુક્ત કાર્યો સાલગવાની કે જોવાની તક મળી ન હોય તેમને તો કદાચ આવા વર્ણન નુકસાન-કારક નીવડે. હું કહી શકું છું કે નજીવ સંજોગો પર અજળ સ્થિત રાખવાને તીથે આ મહાન કળાકારને દિવ્ય ટાઇટીઅન કહેવામાં આવતો હતો. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો ટાઇટીઅને નજીવ મળેગો પર અજળ નહીં રાખવામાં માધારણ ચિત્રકાર કરતા કાંઈ વિશેષ તો નથીજ મળે.

આખેશ્વર દેખાવનું વર્ણન કરનારા ચિત્રોની શ્રેષ્ઠતા ચિત્રની વિશેષતા દર્શાવવામાંથી કે તેના લાગેલ્યાં ચિત્રનો સામાન્ય સક્ષમ તકાવતો દર્શાવવામાંથી ઉદ્ભવતી અસર ઉપર શ્રેષ્ઠતાનો નથી પરંતુ તેની શ્રેષ્ઠતા ચિત્રની સામાન્ય આધાર. અસર ઉપજાવવામાં રહેલી છે જે ચિત્રની સચોટ અને સત્ય અમર ઉપજાવવી હોય તો નિશ્ચયે યોગ્ય જગ્યાએ યોગ્ય બહારની પરેખા રજૂ કરવી જોઈએ જેટલી વિશેષતાઓ હોય તેને જુદા વર્ગમાં પાડી નાખવી જોઈએ અને તેનું સામાન્ય વર્ણન કરવું જોઈએ. આમ કવચી સંક્રમિત વિષયમાંથી પણ વિશાળ વિચારો સૂઝી આવશે ત્યાર પછી નિશ્ચયે દરેક વ્યક્તિગત બહારની પરેખા પર ધ્યાન આપે તો વધી નહિ પરંતુ દરેક ચિત્રના લાગને મૂર્ધ્ન રીતે ચિત્રવામાં એની સામાન્ય અમર નજીવ ન થાય એટલું તો તેણે ધ્યાનમાં રાખવું જ જોઈએ.

ચિત્રના નમ્ર વિચાર દર્શાવવાનો મોટો કારણ એ છે કે મધ્ય વયનો ધરેલ નગે લાગ ચિત્રના લાગને મહાન પરિશ્રમથી સંપૂર્ણ રીતે અનરવા કરતાં થોડીક જ પીછાની તીટીઓથી અથવા તો અમાધારણ પીછા ફરવાથી દર્શાવી સકાય છે. આ મિદાત

પર ચિત્રની ખુબી હોય છે. અનલિખન કળાકાર સત્ય, માદાઈ અને કુદરતની મામ્યતા કરતા સ્વચ્છતાને, ચિત્રને, સપૂર્ણ રીતે ચિત્રરૂપાની કળાને લાભકાઢી રંગને વધારે પસંદ કરે છે. અનલિખન કળાકારની માફક અસાની પ્રેક્ષક સમગ્ર ચિત્રને મમણ પણ શકતો નથી જો ચિત્રને જોતા પહેલા તેના વિષે જોટા અભિપ્રાયો બધાઈ મળ્યા ન હોય તો અવલોકન કરનાર વ્યક્તિ ચિત્રની સામાન્ય અસર જોયા પછીજ તેની પ્રશંસા કે નિન્દા કરશે જે સામાન્ય સતોષ કે અસતોષક ચિત્રકારને પોતાની કળાના ચિહ્નોતોથી અજાણ રહેવાથી હિપજે છે તેજ સતોષ કે અમતોષ પોતાની પદ્ધતિ સુધારવા મમર્થ યશો એટલુંજ નહિ પણ સદમ સાધર્વ આનેખવા માટે જે આશયો માથી તે વિમુખ થયો હતો તે આશયો પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ યશે.

આ સાચા અભિપ્રાયોના દાખવો મ્હે એક બાળકમા જોયો કે જે બાળક છ ચિત્રાલપમા અનેક એક બાળકનું ચિત્ર ચિત્રોનું અવલોકન કરી રહ્યો હતો આ વલોકન બાળકે લુમડાનતા ગોઠવવાની કુદરતી અને સ્વચ્છ શૈલી તરફ ખીલકુલ ધ્યાન ન આપતા ત સાધર્વ વિહિન પુરુષો તરફ જોવા લાગ્યો એટલુંજ નહિ પણ તે બાળક જાનેજ ચિત્રની આકૃતિના વિચિત્ર અભિનય પ્રમાણે આજા કરવા લાગ્યો આ ચિત્રનાં મોટામા મોટો દોન કુદરત તરફ તિરસ્કાર અને મામ્યતા હતો કારણ કે તેનું આનેખન તેના શરીરો મુજબ હતું

આથી હું એમ કહેવા નથી માગતો ચિત્રને અસપૂર્ણ દશામા રાખી ચિત્રકારે બેઠકાર જાનવું મને ચોક્કમાં તો જાડુંજ પ્રિય છે. હું ઉચ્ચ પ્રકારની ચોક્કમાં માગુ છું કે જે ચોક્કમાં માનનીય થઈ પડે

આ બધા વિવેચનના અર્થ એટલોજ છે કે ચિત્રની સામાન્ય
અમર ઉપગમવાને માટે મતન પરિશ્રમ
ચિત્રની સામાન્ય અને ચારે બાજુની ચતુરાઈ અને હોશી
અસર ઉપમાવવા માટે આગની જરૂર છે તેને માટે મદુજ
સતત પરિશ્રમની અધ્યયન અને ઉદ્યોગની જરૂર છે
સલામત. ચિત્રકારનું મન આ શુભો મેળવવા માટે
તનમય મની જવું જોઈએ જે કળાકાર
પોતાના આગસને ઉત્તેજન આપે છે તે કળાકાર કાઉટીના મુદ્દા
મુજબ કેવળ આગસની પરિશ્રમયુક્ત અમર ઉત્પન્ન કરે છે

ન્યા મુઘી આપણે યોગ્ય અને સુયોજિત પરિશ્રમ નહિ કરીએ
ત્યામુઘી આપણાથી કોઈ પણ મૂર્ખ મપૂર્ણ બનશે નહિ પરંતુ
મારો તો અનુભવ છે કે જો મહાન શુભોનો પણ મન ઉપગતનો
પરિશ્રમ સામાન્ય અમર ઉપગમવાને નિષ્ફળ અને નુકસાનકારક
નીવડે છે.

તમારા ઉદ્યોગને મત્ય માર્ગે દોગવો એજ આ પ્રવચનનો
મુખ્ય ઉદ્દેશ છે બન્ને વિદ્યાર્થીઓ સરખી શક્તિવાળા અને સરખા
ઉદ્યોગી હોય છતાં પણ તેમની વચ્ચે ધણો ફેર હોય છે એનું
કારણ બન્નેના જુદા જુદા માગે છે વ્યયરે એમાંના એક વિદ્યાર્થી
નજીવા વિશ્વોમા નજીવી વસ્તુ તરફ પોતાનો પરિશ્રમ યોજે છે
ત્યારે બીજો કુદરતનું પ્રમાણુમર અને વિશ્વના નિર્દેશ કરે છે
અને તેના નાના ભાગોનું અવલોકન કરે છે હું પ્રવચન મમાપત કે
તે પહેલા મહાત્મા મચ્છા આ વિષયને લગતું થોડું વિવેચન
કરવાની છે

વિશાળ મન, કળાની યાત્રિક પદ્ધતિ, અને સિદ્ધાંતને શ્રેષ્ઠ પ્રતિષ્ઠા અર્પે છે, અને એક તરફ નકલ

વિશાળ અને કેળવા કળાના મંકુચિત માર્ગ પર અભિવ્યક્તિ એકા મનની આવ- મેળવે છે જે વ્યક્તિ પોતાની કેળવણી શકતા.

મમાપ્ત કરવા છટલીમા મુખારી કરવા કરવા જાય છે અને ચિત્રોની નકલ

કરવામા બધો મમય ગાળવો છે તે વ્યક્તિ મોટા મકાનો અને બાવનાતુ કેવળ માપ લઈ જરાએ સુધયો વગર પાછો આવે છે ડોક્ટર યગ એક મધ્યે જણાવે છે કે જે માણસ ધરીયડની નકલ કરે છે તે માણસ હોમરની જગએ નકલ કરતો નથી મહાન કળા કાગ બનવા માટે કળાના મહાન કાર્યોને કંઈય ગણવાની જગ નથી કળાકારને જેને માટે માન હોય તેની અધામા ઉતર્યુ હોય તો તેના કાર્યોને કુદરતનુ મત્ય અવનોહન કરનાર શિક્ષક તરીકે માનવા નેમએ આટલુ પ્રાપ્ત કયા પછી આપણે કહી શકીએ કે તેનામા મહાન કળાકારોની શક્તિ આવી છે બાકીની પ્રાપ્ત કરવાની વસ્તુઓનો આધાર કેવળ ઉદ્યોગ અને સતત પરિશ્રમ ઉપર રાખી શકાય. અભ્યાસનો મહાન ધર્મ ગમે તે મમયે અને ગમે તે પ્રમયે મન આપણુ ધ્યયુ કામ કરશે એવી રીતે મન કાગે કેળવ્યું છે ? આ પ્રમાણે કેળવાયલા 'મનને માટે કુદરતના કાગ મુખ્યા છે કે જે જગમા અદ્યક અને અમૂદ નાણાના અભ્યાસની કૃતી છે

પ્રવચન આરંભું.

અધ્યયનની પદ્ધતિનો સરળમાર્ગ.

છટલીમા કેટલાક વર્ષો આગવાની ઇચ્છાવાળા મુવાન વિદ્યાર્થીઓએ મેમના અધ્યયનને નિયમિત કરવાની પદ્ધતિ વિષે મારી સલાહ લીધી હતી, તેથી મારા અનુભવ અને અવલોકનનું પરીણામ દર્શાવવાની પછુ મને ઉત્કેટ ઇચ્છા છે અને આશા છે કે મારા ખુદલા દિલથી દર્શાવેલા અભિપ્રાયો તેમની બૂલ સુધારશે છતાં પછુ મને ડર રહે છે મારા ઉત્તરથી તેમને કદાચ સંતોષ નહિ વગેરે તેઓનો આશય હું અપૂર્ણ રીતે સમજી છું તે હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી, અને મને શકા છે કે તેઓને પરીક્ષા કરવાના વિષયોનો સ્પષ્ટ અને સરળ વિચાર છે કે નહિ ?

શ્રેષ્ઠતાનો માર્ગ શોધી કહાડવાના કયા માધનો છે ? વિદ્યાર્થીઓએ કેને પોતાના શુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા અધ્યયનની પદ્ધતિનો સ્વા ? કયા સિદ્ધિતિને વાગળી રહેવા અર્થે, અને કયા સિદ્ધિતિને છોડી દેવા ? અંકે કય વસ્તુનો આસ્વાદ લેવો ? અને આ વસ્તુ ખોરાક તરીકે સ્વીકારવી ? આ બધા પ્રશ્નો વિદ્યાર્થીના મનમાં ઉદ્ભવે એ સ્વાભાવિક છે વળી મારી શક્તિ પ્રમાણે એનો ઉત્તર આપવો એ પછુ મારી ફરજ છે, પરંતુ આ બધા નિયમો મેં પહેલ જાણી દીધા છે વાસ્તવિક રીતે તો આ પ્રવચનમા આ નિયમો ચર્ચવાની વૃદ્ધિ રાખી છું અધ્યયનની પદ્ધતિનો અર્થ હું તે એમ કહું છું કે જે કાંઈ કામ કરવામા આવે તેમા સમય અને

નિમિત્તતા તો નહીં થવીજ જોઈએ. આથી વિદ્યાર્થીએને ખબર પડે છે કે કળાનું બીજું કાર્ય ઉપાડતા પહેલાં તેણે પોતાની કળામાં કેટલી શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરી

આપણા અધ્યયનનો ધ્યેય ખરો આધાર આપણા સંજોગો અને આર્થિક પ્રમોગો પર બધું જ અધ્યયનનો આધાર. આધાર રાખે છે. મુસાફરની માફક આપણને જે મળે અને જ્યારે મળે તે મહત્વ કંઈ તૈયાર રહેવું જોઈએ. પછી ભલે તે વસ્તુ આપણને સૌથી શ્રેષ્ઠ રીતે આપવામાં આવી હોય કે ન આપવામાં આવી હોય, સૌથી યોગ્ય રીતે આપવામાં આવે કે ન આપે અથવા તો આપણને જ્યારે જોઈએ ત્યાં મળી હોય કે ન મળી હોય તો પણ તેને મહત્વ કરવી જ જોઈએ.

કેળવણીના નિબંધમાં અને અવ્યયની પદ્ધતિમાં મળે તે એક દોષ માલમ પડે છે. તેઓ જીવનના અધ્યયનની પદ્ધતિ જોતા ખ્યાલમાંથી ઉદ્ભવે છે. આપણે માનીએ છીએ કે આપણે પ્રમોગો અને સંજોગોના મહાન અધિષ્ટાતા છીએ, એટલું જ નહિ પણ અમે હામી જાત પર અજબ કાણુ ગંખી શકીએ છીએ. જો આપણે આપણી જાતને યદાપણુ અંત સદગુણના સંપૂર્ણ નમુના માનવાને ગદ્યે આપણે તો કેવળ હસમુખા અને આનંદી બાળકો છીએ એમ માનીએ તો વધારે યોગ્ય અને હિતાવહ છે. અધ્યયન તરફ આપણને ધણા ન ઉપજે અને બધીજ પદ્ધતિ લાખી, કંટાળા ભરેલી અને ગુચ્છવધુ ભરેલી હોવાથી તેના તરફ તિરસ્કાર ન થાય મોજ આવી કાંઈક યુક્તિવાળી રીતની ધણીજ જરૂર છે.

હું તો એમ ધન્ય કે દરેક વિદ્યાર્થી પોતાના મનથી નિયોજિત કાર્ય તરફ લયડતે પડે અને ઉદાસીન વૃત્તિથી જાય તેના કરતા

મને ને કાર્ય તરફ પોતાની ઉર્મિની આવેશથી પ્રેરાય તો કીકે.
હદયના ઉર્મિગત વચરના કાર્યોમાથી કાઢ વાળ થતો નથી તેમજ
હંડી અમર પણ ઉપગતી નથી ।

આપણા અધ્યયનમા મનને પોતે, ખુશ કરે અને આનંદ
આપે એવી વસ્તુઓથી મનને આનંદ મળે એવી પદ્ધતિ ધણીજ
જરૂરની છે. એક જાતના અને કંટાળા લર્થ, માર્ગથી, આપણું
મન યાદી જાય છે. વગી મનુષ્યનું મન એકજ પ્રકારનું નથી હાલ
પણ કે જેથી તે એકજ પદ્ધતિને અનુસરી શકે જેનામા શુદ્ધિ
નથી તેને માર્ગદર્શક પદ્ધતિ દેખાડવી એ નિર્ધારક કે જેનામા
શુદ્ધિ હશે, તે પોતાની પદ્ધતિને અનુમતી, કે જે પદ્ધતિ પોતાના
અનુભવને અને ખલાવને અનુકૂળ હોય.

આ મિદાતનું વિશેષ નિવેચન ૫૦ હજી વધારે નાના વિદ્ય
યાઓમા કરે તો કદાચ એમને મમજાય પણ નહિ. વિદ્યાર્થીઓનું
શરૂઆતનું જીવન મધન કપ હોય છે વ્યાખ્યાન અને તેના નિયમે
મને તેટલા અગતીકર હોય છતાં પણ તેમણે તે તે મપૂર્ણ રીતે
શીખવાજ પડે કે. નસુતા પરથી ચોક્કસ રીતે આકૃતિની રૂપરૂપા
દેશવાની દેવ પડ્યા પછી વિદ્યાર્થીને હમેશા પોતાની કાર્ય કુશળતા
ઉપર નિર્ભરતાથી છાદી દેવો લેખએ

ઉચ્ચ કોટિએ પહોંચવાની ઉત્કટ ઇચ્છાથી અને કળાની
ધમશથી વિદ્યાર્થી નિયોજિત પદ્ધતિ
વિદ્યાર્થીની ઉત્કટ કરતા વધારે સાર કાર્ય કરી શકશે
અને કળાની ધગશથી વિદ્યાર્થીને પોતાની જાત ઉપર ઝેડી
થતો લાભ.

મુકવાથી પોતાના ગળ ઉપરાતનું પણ
કાર્ય ઉપાડવાને મમથ થશે આ પ્રક
રના અનુભવથી એક મોટામા મોટા લાભ તો છે જ વિદ્યાર્થી
પોતાની બૂલે, ખોડખાખે અને જણપો શોધી શકશે આવી શોધથી

સકશે. આવી શોધથી કાંઈ અજળ જાતનો લાલ ચાય છે. શરાતન
કયો અને પરિશ્રમ યુક્ત પ્રયત્નોમાં એકજ મુશ્કેલી આવી પડે છે.
વિદ્યાર્થીના સતત પ્રયત્ન અને નાહિમત અને ઉત્સાહ વિહીન
કરી નાખે એટલી જ મુશ્કેલી આવી પડે છે. ગ્રેહલાં કયોની મોળા
અને નિર્માલ્ય કુશળતાના પરીણામોની અસર કરતાં નાહિમત થવાનાં
પરીણામોની અમર વધારે ખરાબ તો નથીજ. ગમે તેલી લાભકારક
પદ્ધતિ હોય તો પણ મ્હારી તો સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે તે પદ્ધતિ
કળાની શ્રેષ્ઠતા તો સંપાદન નહિજ કરી શકે. હું ધારું છું કે
જે માણસો પદ્ધતિ તરફના પ્રેમ ઉપર પુષ્કળ આધાર રાખે છે,
તે માણસો ખરું જોતા તો આગસનેજ ચાહે છે; અને કાર્યના
ક્ષેત્રમાં ઉત્પાદિયિત થઈ જાય છે. કોઈપણ પ્રકારનું કાર્ય ન કર-
વાનું એ તો બહાનું છે. હું એવા ધણાએ કળાકારિને આગમું છું
કે જેઓએ પોતાનું આખું જીવન અધ્યયનની પદ્ધતિ યોજવામાં
ગાળ્યું હોય. પણ એ પદ્ધતિ અનુસાર જરાએ કાર્ય કરવું શરૂ કર્યું
ન હોય. પદ્ધતિ યોજ્યા પછી તેઓ કાર્ય શરૂ કરવા માટે યોગ્ય
સમય, સગવડ અને અનુકૂળ સંજોગો જોવા તરફ ફેરવાય છે. આવા
માણસોએ તો પરિશ્રમયુક્ત અધ્યયન કરવા માટે અને માત્ર નિશ્ચ-
યથી પરદેશગમન કરવું જોઈએ.

કળાના ક્ષેત્રમાં તેમજ નીતિશાસ્ત્રમાં આપણે આપણી જાત
પર બારિક નજરથી અને અદેખાઈ લેલી દૃષ્ટિથી જોવું જોઈએ.
આગમ ઉદ્ધમનો વિપુલ પોષાક ધારણ કરીને આપણા સખજ
પરિશ્રમની પ્રવૃત્તિને નિંદાસ્થામાં નાખી દે છે. વિચાર કરવાનો
સાચો પરિશ્રમ પુષ્કળ સાધનોથી નથી શોધ અને તપાસ કરવાની
પુષ્કળ ધમાલથી અને નકલ કરવાની યાત્રિક પદ્ધતિથી દૂર થઈ શકે છે.
મેં યુવાન વિદ્યાર્થીઓને આવાંજ કારણોસર તેમના મનનીમાં
આત્મા પછી અધ્યયનની અમુક પદ્ધતિ દેવાની નથી, મેં તો એમની

વિવેક બુદ્ધિ અને ક્ષમણ ઉપરજ ઝેડી દીધું છે કે જે ક્ષમણ એમના ઉદ્યમને મજબૂત કરી સુધારશે અને શ્રેષ્ઠ કળાકારોની માત્રી પ્રશંસા મેળવવા શકિતમાન થશે

મામાન્ય કુશળતા અને ક્ષમણ મેળવતી વખતે કેટલાક કળાકારોની શ્રેષ્ઠતા મેળવવાના માર્ગમાં ધમી કળાકારોની ખોટી ટેવ ખોળી દેવા અને ધુનો આવી પડે છે તે અમને ધુન. વિશે, થોડું અવનોક્તિ મરીગ અધ્યયનની ખોળી પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થીઓને તેમજ અધ્યાપકોને જે નુકસાન થાય છે તેથી વિશેષ નુકસાન ખોટા અભિપ્રાયોથી, દુરાચારોથી, અને નીતિભ્રષ્ટતાથી થાય છે

આગમના પ્રભાવથી વિદ્યાર્થી ખીળ મનુષ્યો પર આધાર રાખતો થઈ જાય છે, આવા વિદ્યાર્થીઓ એમ માને છે કે જે તેમને મહાન બુદ્ધિશાળી અને કુશળ ગુરુનો બાળ મત્રે તો તઓ અજબ પ્રગતિ કરવા મમથ છે પોતાની મલાગ અને જવાબદારી તેઓ ગુરુને શીર નાખવા તત્પર થાય છે આવા વિદ્યાર્થીઓને કહેવું જોઈએ કે કળાના મૂળ તત્વો શિખ્યા પડી કળામાં ખીળ પાડે વિશેષ માધ્યમ શિખવાનું હાથ નથી. કુશળ ગુરુ તો વિદ્યાર્થીને કળાની કુચી મિવાય ખીળુ કાઢજ નહિ દેખાડે આ કુચીને આધારે સાચા કળાકારે પોતાનું માકી રહ્યું મર્થ મધાવવાનું છે

એટલુંતો મત્ય છે કે પૂર્વજોના કાર્યોનું મૌલ્ય અને વિકૃતિ દેખાડી શકાય જે મિધ્ધતો પર તેમના કાર્યો રચાયા છે તે સિધ્ધતોને પણ સમજાવી શકાય. પુરાતન મમથના કળાના મહાન દષ્ટિમા પણ રળુ કરી શકાય પરંતુ જે પોતાની જાતનેજ વિદ્યાર્થીઓ મદદ કરવાનો પરિશ્રમ ને તે તો આ અધી ભલકાદર અને આનન્દ દાયક વસ્તુઓ નિરર્થક છે

વિદ્યાર્થીઓએ આત્મ શ્રદ્ધાનો મહાન મદગુણ કેળવવાની બહુ જરૂર છે. જ્યારે શ્રેયણે પોપના મહાન વિદ્યાર્થીઓમાં આત્મ શિષ્ટિ પ્રેરે-ટેની મદદથી વેટીકનને શ્રદ્ધાની આવશ્યકતા. અમંકિત કાર્ય કરવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે એ કાર્યમાં પોતાની સાથેના કળાકારો કરતા કાંઈક વધારે શ્રેષ્ઠતા ન હતી તે છેક યુવાન હતો છતાં પણ તેની મહાજ નીચે ધણીએ કળાકારો પોતાનું કાર્ય કરતા હતા તે કળાકારો કેવા પ્રકારના માણસો હતા તે પણ આપણે જાણીએ છીએ. રૈશયન કરતા મેજન થોડી શુદ્ધિવાળો માણસ જરૂર આ ભાર નીચે દબાઈ ગયો હોત જો આપણે રૈશયનના નમ્ર, શાન્ત અને વિનીત સ્વભાવ ઉપર વિચાર કરીએ તો આપણને જરૂર લાગે કે આ આભાર નીચે જરૂર દબાઈ ગયો હોત. પરંતુ તેનું બધું પરિશ્રમના પ્રમાણમાં વધવા લાગ્યું હતું અને તેથી જ તે કળાની શ્રેષ્ઠતા મેળવવા આત્મશાળી થયો હતો.

જે હૃદય ક્ષાત્તિના કળાકારો નથી તેમના રોષ ગણાવવા હું ઇચ્છતો નથી, પરંતુ જે માણસો માત્ર સાચા કળાકારોની કળાકારો છે તે ગત્ય વસ્તુને દૂર કરી, ધત્તી ગફલત નીચી ક્ષાત્તિની શ્રેષ્ઠતા મેળવવામાં કેવી ગફલત કરે છે તેનું દિગ્દર્શન કરવા હું ઇચ્છું છું. અમુક વિષયને જોતાની સાથે જ કપરેઆ ચિત્તરી નાખવી તે ખરેખર મુંઝવે અને ઇચ્છવા જોગ કળા છે. દરેક કળાકાર આ પ્રકારની શ્રેષ્ઠતા મેળવવાની આરા રાખે છે પરંતુ કમનસીબે આ પ્રકારની કુશળતા મેળવવામાં કળાકારનું મન પસંદગી વગર પ્રથમ આવતા વિચારોથી સંતોષ પામે છે આથી જ્યારે ખરા પરિશ્રમની જરૂર પડે છે ત્યારે વિવેક શુદ્ધિ તદ્દન નરમ પડી જઈ શક્તિ હિન થઈ જાય છે.

માટેજ જોનામાં સાચી શુદ્ધિ છે તેજે ચોતાના મનને એક
 તફત નામિન પ્રકારનું વલણ આપવું
 આખી જીંદગીને અંતે જોઈએ. ચિરંજીવ રહે એવામાં. મહાન
 ચિરંજીવ કાર્યોના ઉદ્ભવ- કાર્યો એકજ તરફ નથી ઉપજતાં.
 સ્વયં. આવાં કાર્યો માટે સંપૂર્ણ વિચાર કર-
 વામાં અને ચારે તરફની અગમ એતીમાં
 પુષ્કળ વખતની જરૂર હોય છે. એક વખત મેં એક મહાન શીશ્વીની
 સાથે ગૈરમાં લડતાં કુસ્તી જાગેતું ચિત્ર જોયું હતું. આ ચિત્ર
 જોયા પછી મેં ચિત્રકારની આકૃતિ રચનાની કુસાગતાના અને જગવાન
 સ્વાયુનો થતો ફેરફાર આલેખવાની સક્ષમ દૃષ્ટિનાં વખાણ કર્યાં. પછી
 શીશ્વીએ જણાવ્યું કે આ મહાન અને સંપૂર્ણ કાર્ય ઉત્પન્ન કરવા
 માટે કળાકારની આખી જીંદગી વ્યતિત થઈ જાય છે

કવિતાની રચના, કાંકડી અને છટાદાર ભાષણોની માફક તદ્દન સામાન્ય નિરસ અને ખીલકુલ નવા વિચારો વગરની હોય છે.

ચિત્રકાર, એક ચિત્ર દોરી, જે વિચારો, સ્પર્શવંદ છે તેની ઉપયોગ-
મિત્રતા કે, જરૂરીઆતની વિરૂદ્ધ હું કાંઈ
આકૃતિની. રૂપરેખા કહેવા ઇચ્છતો નથી. ચિત્રકાર આકૃતિની :
ચિત્રરવામાં કુશળતા, રૂપરેખા પર જેમ વધારે કુશળતા દેખાડે,
તેમ વધારે સારું કહેવાય. મદારો, વિરોધ
ચિત્રને ન સુધારવાની ચિત્રકારની વૃત્તિ ઉપર છે. ચિત્રકાર પોતાના
ચિત્રને કુદરતને, અનુસરીને સુધારતો નથી એટલુંજ નહિ પણ
ખીલના કાર્યોમાંથી કોઈપણ જાતની મદદ લેતો નથી.

આપણે એમ નથી સમજવાનું કે ન્યૂન ચિત્રકાર કોઈપણ
કાર્ય, કરવાનું સારું કરે એટલે તેને બધુંજ જાણ ગેળવવાનું બાકી
રહે છે. ચિત્રકાર જુદી જુદી જાતનું કાર્ય સુચવતી મનુષ્યની આકૃતિ -
મદદ દઈને દોરતાં આવડવી જોઈએ. એટલુંજ નહિ પણ આકૃતિ
રચનાના સામાન્ય સિદ્ધાંતોનો તેને મારો પરિચય હોવો જોઈએ,
અને પ્રકાર અને અધિકારના મમ્મલની અસરનું અવલોકન પહેલેથી
કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ તેનું મન સમગ્ર આકૃતિ તરફ તદ્દન
રોકાયેલું હોય છે. પછી તેનું લક્ષ્ય વ્યક્તિગત આકૃતિના અભિનય
અને મનના કાવભાવ તરફ રોકાયેલું હોય છે. આજ પ્રકારના,
ચિત્રરેખાના સમયમાં હું દરેક કળાકારને એક પાટકોનીયું અથવા
તો ગજવામાં રહે એવી ન્હાની ચોપડી રાખવાની ભલામણ કરી શકું
કે જે ચોપડીમાં એનાં અધ્યવનના સમયમાં દરેક જાતની મુંદર નવી
રોષો લખેલી હોય અને અપૂર્ણ અને અસરકારક અભિનયની નોંધ
લીધી હોય. આ પદ્ધતિથી કળાકારને મદદન કળાકારોના વિચારો
જાણવાની તક મળશે, અને તે મુજબ એમની સૈદ્ધીને અનુરૂપ નવી
આકૃતિઓની રોષ કરી શકશે.

મર કાન્સીસ, બેકન, ડેમોસ્થેનીસ અને સીમેરોની નવી શોધને મદદ કરતી તેમની પદ્ધતિની બહુજ પ્રશંસા અનુભવની જરૂરીયાત. કરે છે. આવા અમુક જાતના કળામુવતોને : આપણી કળા સાથે પામેનો સંબંધ ન હોવાથી હું એટલું જ કહી શકે આવા કાર્યો પ્રતિજ્ઞા અને શ્રેષ્ઠ સંબંધ દુનિયામાં પ્રચલિત અને માનનીય અભિપ્રાયોની આડે આવે છે. બેકન પોતાના એક નિમંદ્રમાં જણાવે છે કે જ્યાં અનુભવના છવનને અને અનુભવને ધણે પરિચય અને ગાઢ સંબંધ હોય તેવાજ વિષયો તેઓ ચર્ચે છે. અને તેથીજ અનુભવને પુસ્તકો કરતાં અનુભવમાથી ધણું જ શીખવાનું મળે છે. કળાકારે આવાજ કાર્યોને સાચી નવી શોધ કહેવી જોઈએ. આવા મહાન પ્રતિજ્ઞા યાજી બેકને પણ જો બીજાઓનું અવલોકન કરી પોતાનું મન કેળવ્યું ન હોત અને મનને નિયમિત ન રાખ્યું હોય તો તે આવા અવલોકનો કદીએ કરી શક્યો ન હોત. વળી બેકનના વિશાળ વાંચન વગર એને ખબર પણ પડી ન હોત કે આવા અભિપ્રાયો બીજા પુસ્તકોમાં હોતા નથી.

હું એવા ધણાએ સફરવી કળાકારોને આગળું છું કે જેઓ પોતાનાજ કાર્યોમાં રચ્યા પચ્યા રહે છે બાહ્ય દષ્ટિ રેકવાની બાજુ દષ્ટિ ફેકવાનું તેમને જરૂરે મન બોલામણું. ચતુ નથી એટલું જ નહિ પણ બીજા ચિત્રકારોના કાર્યોમાંથી કાઢક નવું લેવું એ પોતાની પદ્ધતિને ન જાણે એવું કાર્ય કરવા જેવું તેમને લાગે છે; પરંતુ આપણે સંપૂર્ણ વિચાર કરી જો આવા અનુભવનાં કાર્યોને અને બીજાની નવી શોધની મદદથી ઉપજાવેલા કાર્યોની સંખ્યામણી કરીએ તો આપણી ખાત્રી થશે કે પાછલી પદ્ધતિ અનુસરવાથી ઘણેજ એટલે લાભ થાય છે.

હુકાગાયોડેના ચિત્રકાગામાં અને લાઈફન આકૃતિની બાહ્ય
રૂપરેખામાં, આ બંને પ્રખ્યાત કળાકારો
કળાકાર હુકાગાયોડે બહુજ કુશળ હતા; અને નવી શોધ
અને લાઈફનની પદ્ધતિ. કરવામાં પણ ધંપાળ નત્થર રહેતા હતા.
આ બંને કળાકારોમાં અપૂર્વ શક્તિ સાથે
પ્રતિભા પણ હતી. 'આની' માથે એટલું
તો આપણે કહી શકીએ કે એક પ્રકારની યાંત્રિક પ્રતિભા
શુદ્ધિની મદદ વગર પોતાનું કામ કરી શકે છે. એમના અગણિત
કાર્યોમાં નવીનતા કે નવી વિચાર કલ્પના જરાએ હોતી નથી છતાં
પણ નવીન વિચાર કલ્પનાના સામાન્ય વિચારો પ્રમાણે જો આપણે
વિચાર કરીએ તો, તેઓ મારા ચિત્રકારોની માંદક ઠીક ડોળા, હમામ
રાખી શકે, કારણ કે તેઓ બીજાના કાર્યોમાંથી કશુંજ નવું લેતા
નહિ. વળી જે કળાકાર શ્રેષ્ઠતા અને નિરમપણાનો બરાબર તકરાર
સમજતો હશે તે જાણેજ આવા કાર્યોમાંથી નવા વિચારો
લેશે.

ચિત્રકારોમાં પ્રથમ પેઢી ધારણ વરનાર રેશાયલની પદ્ધતિ
ઉપરોક્ત કળાકારોની પદ્ધતિ માટે વિશેષ
ચિત્રકાર રેશાયલની કૌશલ્ય છે. હું ધારું છું કે આ વાંતને
નવી શોધ કરવાની બધાજ મમત થશે કે રેશાયલ મિલાપ
પદ્ધતિ બીજા કોઈ પણ માણસમાં નથી શોધ
કરવાની શક્તિ ન હતી, એટલુંજ નહિ
પણ તે બીજા કોઈપણ વ્યક્તિનાં કાર્યોની મદદ પણ લેતો નહિ;
પરંતુ જ્યારે રેશાયલ મદદન અને મૌલિક શ્રેષ્ઠ લાગ્ય જનક ચિત્રો
ચિતરતો હતો ત્યારે તેનો અભ્યાસ મેં પૂર્ણ હતો કે જે અભ્યાસ તેણે
એમનીઓ પોતાની નજર આગળ રાખી ક્યો હતો એનું પોતાની જે

બન્ને ઉચ્ચ આકૃતિઓ તેન ત્યા મળી હતી, તેને તેને પોતાના કાર્યમાં રજુ કરી હતી. એમાંની એક આકૃતિને મેન્ટપૉલને એથેન્સ આગળ ઉપદેશ પ્રતા દર્શાવી અને પૂર્ણ આકૃતિને ઇલીમામ તુમતા તુમરને મળ પ્રતી દોષ એમ સ્થાવી હતી. એક મીઠ આકૃતિ એણે એવી ચિતરી કે જેનુ માથુ છાવી સુધી નમી ગયુ હોય. આખો બધ અને વિચારમાં મગ્ન થઈ સેન્ટ પૉલને ઉપદેશ પ્રવચ કરતી. હોય તેવી આકૃતિ ચિતરી હતી સેન્ટ પૉલની બન્ને આકૃતિઓમાં જે ખાસ દેશ્વર ક્યાં હોય તો તે એ હોય કે, એ આકૃતિઓમાં, ડાબે હાથ ઉમેરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રકારનો ઉમેરો મુળ આકૃતિમાં નહોતો. મુખ્ય આકૃતિમાંથી બન્ને, હાથને નથી શક્ય અથવા કેષ, પણ વસ્તુ ઓછીવતી થઈ શકે, નહિ, એ નિયમને ગાવલ, વળગી, રહ્યો હતો.

• બધી ઓછી હતી કે સૌથી શ્રેષ્ઠ ચિત્રકાર આકૃતિનો પગ, પહેલે
 દેખાતો ન ચિત્રતા એટલુંજ નહિ પણ દરેક આકૃતિ અંગુલ ૫
 • હબી રહી હોય એમ લાગતી. લુગડાં લતાં, દૂંદા, અને સખ
 • હોવાથી આકૃતિના ચરીરની આબુખાબુ દોરડાં વિટાડ્યાં ન હો
 • એમ લાગતું હતું; પરંતુ રેશમડો : લુગડાંલતાની જાડુજ સરળ અ
 • કુદરતી પદ્ધતિ શોધી કઢાડી. રેશમલ કળાની શ્રેષ્ઠતા મેળવવાને
 • માર્ગદર્શક પંથ શોધી કઢાડવા સક્રિયમાન થયો હતો. તેથીજ તે
 આધુનિક કળાનો પિતા કહેવામાં આવે છે.

સાચા કળાકારની કુશળતા મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રતિ-
ભાષાણી પુરુષોના વિચારોનું મનમાં
સાચી કુશળતા પ્રાપ્ત રટણ કરો ત્યાં સુધી પ્રતિભાષાણી
કરવાના સાધનો. પુરુષોના વિચારોના સસર્ગથી તમને હુદ
વળે ત્યાં સુધી તેના વિચારોનું અધ્યયન
કરો આ મહાન પુરુષોની હાજરીમાં હલકી પદ્ધતિથી વિચાર કરવો
કે નવી શોધ કરવી એ અસાધ્ય છે

હું આશા રાખુ છું કે જે બલામણુ હું અત્યાર સુધી કરી
રહ્યો છું તેનો અર્થ તમારે તમારા ગુરુઓ પર સંપૂર્ણ ભરોસો
રાખવો એવો નહિજ કરો. હું જરાએ ઇચ્છતો નથી કે તમારા
કામનો બીજા માણસો વિચાર કરે. હું તો એટલું જ ઇચ્છુ છું કે
તમે વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને અનુભવી મહાન વ્યક્તિઓની સલાહ
લો. પછી સલાહના પરિણામનો આધાર કેવળ તમારા પરજ છે.
વ્યવહારિક જીવનમાં આવી રીતલાત બેશરમબરેલી કે હુદિ
વગરની ગણતરી નથી એ તો સાચા ડહાપણોની નિશાની છે કે જે
ડહાપણ વ્યક્તિગત અમપૂર્ણતાને દેખાડે છે અને કુદરતના અનન્ત
પ્રકારને સમજવા માટે કેટલા બધા અવલોકનની જરૂર છે તેનું તેને
જ્ઞાન હોય છે હું તકડગી કરવાનું કે કેવળ પોતાના ઉપર આધાર
રાખવાની બલામણુ કરતો નથી હું તો એટલીજ શિખામણુ આપવા
ઇચ્છુ છું કે દરેક મનુષ્યે પોતાની જોઇતી જ મદદ લેવી. મને
કહેવા દો કે શોધખોળ કરવામાં જે ઉદ્યોગ જોઇએ છીએ અને
પોતાના આશયને અનુરૂપ વિચારોને એકત્ર કરવામાં જે પરિશ્રમ
પડે છે તે ઉદ્યોગ કે પરિશ્રમ આગસ કે અગામથી તો નહિજ
પ્રાપ્ત થઇ શકે હું કેવા પ્રકારની તકડગી કરવાની બલામણુ કર
છું તેનો હજી વધારે સ્પષ્ટ ખુલાખો જોઇતો હોય તો રેશયક્ષની
પદ્ધતિ દ્વેષા નજર આગળ રાખો તેનું અનુકરણ કરતા રીજો

એને રેશાયલ જાતે 'ખીર્ણનું' અનુકરણ સી પદ્ધતિથી કરે છે તે પણ શિખવા પ્રયત્ન કરે.

મેસેસિઓએ 'મેન્ટ યાદથી' એન્ડ 'આકૃતિઓ' એટલી તો ઉમ્મદા રીતે ચિતરી છે કે રેશાયલ જાતે પણ તેમને સુધારવા શક્તિમાન થયો ન હતો. તેમજ તેણે આકૃતિઓને મુદ્રાવા પ્રયત્ન મુદ્ધાંતે કર્યો ન હતો. પરંતુ આકૃતિની લખવાને જગતે વધી ન આવે એવી રીતે તેને બદલે એવું રેશાયલને હરમાન કાર્યમાં આવ્યું હતું. આથી તેણે લખ્ય અને મંજીર આકૃતિને શુદ્ધ અને હાવભાર અર્પી આકૃતિને વધારે વ્યવજ અને પ્રવૃત્તિમય બનાવી.

આજ પદ્ધતિને અનુસરીને તેણે સર્જકસ પોલસમની આકૃતિને શુદ્ધ અંધુ. બધે આંખવાળી મેસેસિ-સર્જકસ પોલસમની ઓતી આકૃતિને આપણે બૂલથી ઉધતી આકૃતિનાં લક્ષણો હોય એમ માનીએ પરંતુ હાલજાનકે ચિત્રોમાં આવા દ્વિઅર્થથી થતી બૂલનાં

સંભવ નથી રહેતો. તેની આખ ખરેખર મીઝાયથીજ હતી, પણ તે એટલા તો જોરથી મીઝાયથી હતી કે એકજ દષ્ટિ નિષ્પેષથી આપણને ખબર પડે કે એના મનના ક્ષોભનો ખગલગાદ કાંઈક બજબ હશે. પરંતુ ખામ વખાણવા જેની અને અપૂર્વ વસ્તુ એ હતી કે આ વિચાર આખી આકૃતિમાં દેખાવે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ લુગડાંલગાંમાં પણ આ વિચાર દર્શાવે છે, કે જે લુગડાંલગાં આણુ-આણુએ એટલાં ચીટગાદ વાયાં છે કે હાથ સુધાં તે દેખાતો નથી. ખડુજ ઊંચા પ્રકારની શુદ્ધિવાળા માણુઓ ખીજ માણુઓના મનના વિચારોને પોતાના આસપાસે અનુરૂપ બનાવવા શક્તિમાન થાય છે. મુજ દાવમાં જે અમ'પૂર્ણ વિચાર કે સુચના હોય તેને બધીજ રીતે તેઓ અમ'પૂર્ણ બનાવવા શક્તિમાન થાય છે. આરાં મર્યાદા શુદ્ધિ વગરના અને એમાન માણુઓની 'ધ્યાન બહાર નાંખે' છે; પણ

ખરા પ્રતિભાશાળી પુરુષો આવાં મૂલ્યનો ગ્રહણ કરવા 'ધણ' તંપર
યઈ જાય છે.

જે ચિત્રકારના અધ્યયનના કાંઈ પણ લાગમા પદ્ધતિની લેના-
મણ કરવી ઘટતી હોય તો તે નવી
ચિત્રકારને નવી શોધ શોધના સંબંધમાંજ હોઈ શકે. નર્મીસુધી
કરવાની ભલામણ. યુવાન વિદ્યાર્થીઓ નવી શોધનાં ભંડારથી
મપૂર્ણ રીતે પરીચિત થયા ન હોય અને
ન્યા સુધી કાર્ય કરવાના મપૂર્ણ સાધનો મેળવી શક્યા ના હોય
ત્યાંસુધી તેઓ નવી શોધ કરવાની ઉચ્ચ પાંચે પહોંચ્યા છે એવે
દમામ રાખવાની જરૂર નથી આથી જો યુવાન કળાકાર ઇટલીની
આકૃતિ રચનાની પદ્ધતિને અનુમરી પોતાનું કાર્ય શરૂ કરે તો કાંઈ
અધરિત ને કહેવાય આથી એમ મમજવાનું નથી કે કળાકારનું
કાર્ય આટલેથીજ અટકી જાય કે પણ તેને કળાની માયી ટ્રેન
તાની પ્રથમ પસંદગી આજ સાધનોથી કરતા આવડવી જોઈએ
ત્યાર પછી કુદરતમા કયા પ્રકારની ટ્રેનતા સમાયવી છે તે મેળવવી
જોઈએ, પરંતુ અધ્યયન વગર કળાકાર આ કર્તવ્ય કરવા નિષ્ફળ
નિવડશે એ વાત નિર્વિવાદ છે.

જે સિદ્ધાંત અહિ રજુ કરવામા આવ્યો છે તે સિદ્ધાંત નવો
અને વિચિત્ર વાગશે પરંતુ પ્રમાણભૂત ભવામણ ઉપર વિશ્વાસ
રાખ્યા વગર આ સિદ્ધાંતને કાંઈ અગત્યનો માણુમ ધ્યાન આપે
અને ધ્યાનપૂર્વક સિદ્ધાંતને તપાસે તે પ્રમાણે તમે એ કાર્યમા
પ્રવૃત્ત થાઓ એવી કું તમારી પાસેથી આશા ગર્ભુ છું.

કાંઈ એક ચિત્રકારના કાર્યમાંથી એક આકૃતિ લીધા પછી
અથવા તો જે આકૃતિનો વિચાર લીધા
ચિત્રકારને કુદરતની પછી એક બીજું ઘણું અગત્યનું કામ
મદદ લેવા ભલામણ કરવાનું રહે છે. કાંઈ પણ ગર્પના દરેક

ભાગને કુદરતની મદદ લાઇ મ'પૂર્ણ બનાવવો જોઇએ. નમ્રતામાંથી તમે જે કાંઈ લીધું હોય અને તેથી તમને જે પહેલો વિચાર સૂઝ્યો તે જીજ્ઞે હોય છતાં પણ તે કાંઈ તમારી પોતાનીજ માલીકીનું છે એવો તમારે ધારવા જોઇએ. કેટલાકને નમુનામાં એક પ્રસંગ રજુ કરવાની વાત કદાચ નજીવી લાગે, પરંતુ મ્હારા ધારવા પ્રમાણે તો તેની ધણીજ આવશ્યકતા છે. અમુક નમુનાને તમારે હાથે રજુ કરે તેનાં કરતાં અભિનય નમુના ગમવા એ વધારે સારું છે. આથી એવું ધણીવાર બને છે કે નમુનાઓ તમારી કંપના કરતાં પણ વધારે ઉત્કૃષ્ટ કાંઈ રજુ કરી શકે છે અકરમાનના માર્ગમાં આવવું, વિચક્ષણ થવું, અને તેના લાભ લેવા એ ધણી મોટી વાત છે નમુનાની સ્થિતિ નક્કી કર્યા પછી એમાં અભિનય આલેખવો એ ધણુ ભય ભરેલું છે. આ મિધ્ધાત યુગકાલતાની ગડીઓમાં કૃત્રિમતા ન આવી જાય તેની આપણે ખામ કાળજી રાખવી જોઇએ.

અકરમાતને લાભ મેળવવા માટે રેઆન્ટ પેન્સીલને બદલે ચિત્રકારના રંગના પાળીયાના ચપ્પુનો ઉપયોગ ચિત્રપટ ઉપર રંગો મૂકવાને માટે કરતો હતો જે કળાકારને સચનોનો લાભ લેતાં આવડે છે તેના હાથમાં અકરમાત તરંગી સૌંદર્ય ઉત્પન્ન કરશે કે જે તરંગી સૌંદર્ય હાથના કાણુમાં રહેલી પેન્સીલ કઠી ઉપજાવી શકે નહિ. વાદળો, ઝાડના ઘડ, પર્વતો અને બીજી એવી આકૃતિમાં કે જ્યાં ચોકસાઈની જરૂર નથી ત્યાં આવી પદ્ધતિ નબી શકે. અકરમાત રીતે ઉત્પન્ન કરેલા કાર્યને કુદરતના કાર્યો જેટલીજ છૂટ હોય છે.

હું ફરીથી કહું છું કે તમે કુદરત તરફ જરાએ દુર્લક્ષ ન દર્શાવો. જેવું તમે દુર્લક્ષ દેખાડ્યો કે તરતજ તમે ફેરાનના મપાટામાં એટલા બધા સડોવણ જશે કે તમારે કંઈ દિશાએ

કંઠારવું તેની તમને સુઝ નહિ પડે. તમે ન્યાં મુસાફરી કરો ત્યાં કંઠાર તમારી આંખ સમક્ષ તરતી રહેવી જોઈએ. ગમે તેટલી અસર તમારા મન પર પડી હોય છતાં પણ સ્મરણશક્તિ પર બહુજ આધાર રાખવાની બલામણુ હું નથી કરતો. આવી અસરો વખત જતાં ભૂંસાઈ જાય છે; માટે એને હમેશાં તાજ રાખવાની અને તેનું સતત મનન કરવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણે એવા ધણાએ કળાકારો જોઈએ છીએ કે જેઓ કુદરતની સાથે જરીએ નિકટ સંબંધમાં ન આવવાથી તેને ઓળખતા પણ નથી. પોતાની જાતને જરાએ નીચી પાડ્યા વગર મહેં કળાકારોને એવું કહેતાં સાંભળ્યાં છે કે કુદરતની સાથે રહી કામો કરવા કરતાં કુદરત વગર કામ કરવામાં અમને વધારે મરજતા અને આનન્દ પડે છે. તેઓ આગળ વધીને એટલે સુધી કહે છે કે કુદરતનો હમને કળાના માર્ગથી વિમુખ કરી નાખે છે. આવા વિચારના ચિત્રકારો ખરેખર નિરાશાજનક અને દયા ઉપજાવે એવીજ સ્થિતિમાં કહેવાય. ખરૂં જોતાં તો આપણા બધાંજ અધ્યયનનો આશય કુદરતનું અવલોકન કરવામાંજ સમાવસો છે. હું કહેવાની હિમત ધરૂં કે જે કળાકાર કળાના મામાન્ય મિશ્નિતોની મદદથી પોતાનું કાર્ય પુરું કરે છે અને જિવ્ય ક્રોડિના કળાકારોના કાર્યો પરથી પોતાની સંસિકતા જાણે છે અને હુંકમાં શ્રેષ્ઠતા સામાં સમાવલી છે તે બરાબર સમજે છે. તે કળાકાર નમુનાની મદદથી મોટામાં મોટા ચિત્રકારથી પણ ઉચ્ચ પદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

આપણા પડોશી ફ્રેન્ચ લોકો તાત્કાલિક નવી શોધ કરે છે અને તેમની કુશળતા ખરેખર પ્રશંસનીય ક્રાન્સના જ્ઞાનમંદિરનો છે, પરંતુ તેમના મપૂર્ણ ચિત્રોના આવાં સંચાલક બોચર જ વખાણુ લાગ્યેજ કરી શકાય.

‘તેમનાં જ્ઞાન મંદિરનો સર્વાલોક બાંધે’ આ માર્ગમાં ધણેજ
 કુંડલિન અને પ્રખ્યાત હતો કેટલીક વર્ષો પહેલાં કાન્તમાં ‘મે’ ન્યારે
 એની મુલાકાત લીધી ત્યારે ‘મે’ એને કોઈ પણ નમુના વગર એક
 મહાન ચિત્ર પર કામ કામ કરતાં જોયો. ન્યારે એની શેરી પર
 ‘મે’ થોડું વિવેચન કર્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘ન્યારે’ તે યુવાન હતો અને
 કળાનું અધ્યયન કરતો હતો ત્યારે તેને ‘ધણ’ નમુના પોતાની સામે
 રાખવાની જરૂર પડી હતી; પરંતુ હવે તેણે નમુના રાખવાનું
 ‘ધણ’ વધેથી છોડી દીધું છે.

દેવાનું જરાએ કારણ નથી. આથી હિલદું જે કળાકારો કુદરતની મદદ વારંવાર લીધાજ કરે છે. તેને કાંઈ અર્થ નથી. જાતનું બળ આવે છે. કળાના નિમમો થોડા છે, સાધ છે અને કદી ભૂલી શકાય એવા નથી; પરંતુ કુદરત મુંઢે, ગદ્ગદ, સંસ્કારી અને અનન્ત પ્રકારની વિવિધતાવાળી છે. તેટલાજ માટે કુદરતની મદદ લેવી એ પણ જરૂર છે. કુદરતના સંસર્ગથી તમારા કાર્યની મુધારણા અને પ્રગતિ થયાજ કરશે. જે કળાકાર કુદરતના સંસર્ગમાં રહી પોતોનું જીવન વ્યતિત કરે છે. તેનેજ કળાનો મંપૂર્ણ અને સત્ય વિચાર આવે છે. ૧

પ્રવચન તરમુ

કળાના ક્ષેત્રમાં કલ્પના અને હૃદયની કોમળતા.

પ્રખ્યાત ગુરુઓનાં કાર્યોમાંથી સૌંદર્ય, શોધનું, અથવા કોઈ દેખાડવા અને એક કળાકારની પદ્ધતિ વિવેચકની એક રીતી. ખીજા કળાકારની પદ્ધતિ સાથે સરખાવવી એ કાર્ય વિવેચક માટે હલકું નજરે લેવાય; પરંતુ આથી કળાકાર પાસેથી કળા જાણવા ઉપરાંત કંઈ વિશેષ કાર્ય થતું નથી. બારીક તપાસ કરવાની આ પદ્ધતિની એ મહોટી બૂંસો હોવી જોઈએ. તે મંડુચિત હોવી જોઈએ અને અનિશ્ચિત પણ હોવી જોઈએ. ચિત્રકળાની હદને વિશાળ કરવા માટે અને તેના સિદ્ધિતિને નિયમિત કરવામાં તે કળા અને તેના સિદ્ધિતિ બીજી કળાના સિદ્ધિતિને અનુરૂપ હોવાની જરૂર છે કે જે બીજી કળા આ કળાની માફક કલ્પનાને ઉત્તેજિત કરે છે. ત્યારે એક બીજાના સંબંધવાળા અને બહુજ નિકટના સિદ્ધિતિની સરખામણી કરવામાં આવે છે ત્યારે એમાંથી એક બીજી સરખામણી ઉદ્ભવે છે. આ સરખામણી, એ અનુબંધ સ્વભાવની સરખામણી છે કે જેમાંથી બધી કળા અસર ઉપજાવે એવાં સાધનો મેળવી શકે છે.

આથી તમારે એમ નથી ધારવાનું કે હું તમને વિદ્યાનના મેદાન ક્ષેત્રને ખેડવાની બધામણુ કડું છું. આવી બધામણુ કરવી એ મહારી શક્તિની બહાર છે. તમારામાં સમજવાની શક્તિ હોય. છતાં પણ મનુષ્ય વિવેચન કે ટીકા કરવામાં કલ્પનાની અને વિચારનિમગ્ન થવાની ટેવ હોવી જોઈએ. આ વસ્તુઓ દેખાડવામાં મહારી આરાય એટલોજ છે કે જ્યારે ત્હમે કોઈપણ કાર્યની ટીકા કરો ત્યારે ત્હમે કોઈ માત્રા સિધ્ધિતોને આધાર ટીકા કરજો. બસે ત્હમે લાંબે પથે મુમાફરી ન કરો, પરંતુ જે પથે મુમાફરી કરો તે પથ તો સાચોજ હોવો જોઈએ.

આ પ્રવચનમાં જણાવેલી બધીજ કળાનો મૂળ પાયો મનની એજ શક્તિઓને મંજોર છે—કલ્પના અને હૃદયની ક્ષેમજતા અથવા એતના.

કળાને વશ કરતા અથવા માર્ગદર્શક થઈ પડતા બધાજ નિયમો આનિજનક અને ખોટા હોવા કલ્પનાની અસર. જોઈએ, કારણ આ જગ્યાએ કલ્પના સત્ય વસ્તુમાં વસે છે, એમ કહેવું એ દુષ્ટતા ગણાશે. જો કલ્પના ઉત્તેજિત થાય છે તો પરીણામ સાધારણ રીતે મોડું આવે છે, જો કલ્પના ઉત્તેજિત નથી થતી તો વિચાર શક્તિમાં વધો હોય છે કારણ કે આશય પ્રાપ્ત થતો નથી; કોઈ પણ કાર્યની અંતર એજ સાચી કમોટી છે; અને તેથી મોધનોની મત્પતા અને બાળની કસોટી આધાર અમુક અસર ઉપર રહેશે છે.

કળામાં તેમજ વ્યવહારિક જીવનમાં સાચી વિચાર શક્તિની વિરૂધ્ધ ચતુરાઈ કે કુશળતા હોતી નથી કળાના ક્ષેત્રમાં સાચી અને પ્રમજોષાતને શક્તિના પ્રભાવ ઉપર વિચાર શક્તિ. આ ચતુરાઈ કે ક્ષાપણ અનુમાના ધીમી પ્રગતિની

૬ તમને ચેતતા રહેવાની સૂચના કરું તો તે અયોગ્ય નહિ કહેવાય.
 ૬ તમને ચેતવણી આપુ છું તેનું કારણ એટલું જ છે કે સક્રિયત
 સિદ્ધિ તો નિર્માણ પદ્ધતિ સાથે એટલા તો નિકટ સંબંધમાં આવી
 જાય છે કે તેમની ઉત્પત્તિ નબળા મગજમાથી નથી ઉદ્ભવતી,
 પરંતુ પ્રમાણભૂત પુરુષોની જૂલોમાથી અને ખોટી ટીકામાથી ઉદ્ભવે,
 છે તેટલા જ માટે આપણે લાગણીથી દોરવાઈ જતા નથી પણ ખોટા
 વર્તણૂક દોરવાઈ જઈએ છીએ.

ન્યારે પોતે જેવો માણસ ચિત્રકળાને નકલ કરવાની કળા
 રહે અને આપણે આનંદ નકલ કરવાના સમયનું અવલોકન કરવાથી
 ઉદ્ભવે છે એમ કહે તો હું ધાર છું કે તે આપણને એક સક્રિય
 અને એકતરફી પદ્ધતિને ખોટો માર્ગ દોરે છે. આવાજ કળાના
 નિર્માણ, સક્રિય, અને ખોટા વિચારથી કરીને જ બેઝો રેકામલને
 વળન જુદો જ પાડે છે, કે જે રેકામલને આપણે દિવ્ય રેકામલ તરીકે
 માન આપીએ છીએ.

તમારી પ્રગતિનો આશય શું છે એના માધ્યમેનું રહેજ વિવે-
 ચન કરું તો વખતનો દુરપયોગ થયો
 પ્રગતિના સાધનો પર હોય એમ નજ કહેવાય. સૌથી શ્રેષ્ઠ
 વિવેચકને આ વિચારને ઉસડી દીધો

હોવો જોઈએ તે છતાં પણ તેની સાદ-
 ધને લીધે તે વિચાર વારંવાર આવે છે. આજ કારણે લીધે આ
 વિષય પર હું થોડા વિચારો રજુ કરવાની રજા લઉં છું. હું તમને
 એટલી સૂચના આપવા માગુ છું કે ચિત્રકળાને છેતરપટીથી પ્રાપ્ત
 થતી નકલ કરવાની કળા તરીકે ગણવી જોઈએ નહિ, પણ ચિત્રકળા
 તો ખરું જેતા બાહ્ય કુદરતી નકલ કરવાની કળા તો છે જ નહિ.
 જે માણસોએ પોતાની કલ્પના ફેળવી નથી તે માણસો કળાના
 ક્ષેત્રમાં તદ્દન જાગવી જની નાંખે છે. આવા માણસો શ્રેષ્ઠતાને પમદ
 ૧૫ ક.

શક જોતું નથી પરંતુ તરતજ ઊંચાને અનુસરીને અમુક પરીણામ લાવે છે, જે માણસમાં આ શક્તિ છે તે માત્ર જ છે તે બરાબર મમજે છે, છતાં પણ તેનું કારણ આપણે જો એની શક્તિની બહાર છે, કારણ કે જોતો કયા સાધનોથી પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે તે બતાવી શકતો નથી. ધણીએ મુશ્કેલી ભરી આપતો બેગી થઈ એક મિધ્યાત બધાય છે, વખત જતા તે રમરણુમાંથી બસાઈ જાય છે, છતાં પણ તેની અસર મનમાં રહી જાય છે.

આપણી આખી જીંદગીના અનુભવને પરીણામે આવી છાપ, અમર, કે સરકાર મનમાં રહી જાય છે આવા બેગા કર્ણો અવયોકોની અમર ભુધિ ઉપર થાય છે કે જે ભુધિને બરાબર કમવામાં આવે તો કાષ્ઠપણ વિષયનો થોડો પણ ભાગ સમજના વગર રહે નહિ. જીંદગીમાં તેમ જ કગામાં આપણી પદ્ધતિ સુદ્ધિથી જ નિયમિત થવી જોઈએ જે આપણે દરેક પ્રસંગે દેવગ મિધ્યતિની ભાસામાં પડીશ તો જીવનમાં કાષ્ઠ જ કાર્ય થશે નહિ તેમ જ આપણી કગાની પણ પ્રગતિ થશે નહિ. ૧

■ શક વગરની ભુધિ બધું જ નહીં કરી શકે છે આ સુદ્ધિ હૃદયની લાગણીઓ કપાર વધ થઈ જાય એકતરફી તર્કશક્તિ જે વિશે આપણને માહિતી દેવાથી થી દોરવાનું ન જ જોઈએ આપણી કગાની દેવગ નમી વાની ભલામણ. કરવાની અધમ વૃત્તિ વિશે મે પણ વિવેચન કર્યું છે, છતાં પણ મારે મહેવ જોઈએ કે નમ્મ કરવાની કગાનો એવો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી નિગમને નેમાંથી તત્ત્વ છુટ્ટ-પાડી સમય વિચારને સક્રિય દ્રષ્ટિએ જોવાથી એનો ખરો પાપો માવમ પડતો નથી. વસ્તુઓના એક તરફી વિચારે પર રહેવી તર્કશક્તિની પદ્ધતિથી.

૬ તમને ચેતતા રહેવાની સુચના કરું તો તે અયોગ્ય નહિ કહેવાય.
 ૭ તમને ચેતવણી આપુ છું તેનું કારણ એટલું જ છે કે સક્રિયત
 મિશ્રિતો નિર્માલ્ય પદ્ધતિ માથે એટલા તો નિકટ સંબંધમાં આવી
 જાય છે કે તેમની ઉત્પત્તિ નળના મગજમાથી નથી ઉદ્ભવતી,
 પરંતુ પ્રમાણ્યૂત પુરુષોની બુદ્ધિમાથી અને ખોટી દીકામાથી ઉદ્ભવે,
 છે તેટલાજ માટે આપણે લાગણીથી દોરવાઈ જતા નથી પણ ખોટા
 વર્ગથી દોરવઈ જઈએ છીએ.

જ્યારે ખોટો જોવા માણ્ય ચિત્રકળાને નકલ કરવાની કળા
 કહે અને આપણે આનન્દ નકલ કરવાના સત્યનુ અવલોકન કરવાથી
 ઉદ્ભવે છે એમ કહે તો હું ધાર છું કે તે આપણને એક સક્રિયત
 અને એકતરફી પદ્ધતિને ખોટી માર્ગ દોરે છે આવાજ કળાના
 નિર્માલ્ય, સક્રિયત, અને ખોટા વિચારથી કાર્ડીનલ ભેગો રેફાઇનને
 તદ્દન ભુલોજ પાડે છે, કે જે રેફાઇનને આપણે દિવ્ય રેફાઇન તરીકે
 માન આપીએ છીએ.

તમારી પ્રગતિનો આશય શું છે એના માધનેનું સ્થેજ વિવે
 ચન કર તો વખતનો દુરપયોગ થયો.
પ્રગતિના સાધનો પર હેતુ એમ નજ કહેવાય. સૌથી શ્રેષ્ઠ
વિવેચકાએ આ વિચારને ઊરાડી દીધો
હેતુને ભેદાએ તે છતા પણ તેની સાધ

કર્તે લીધે તે વિચાર વારંવાર આવે છે. આજ કારણને લીધે આ
 વિષય પર હું ઓડા વિચારો રજુ કરવાની રજા લઉં છું. હું તમને
 એટલી સૂચના આપવા માગુ છું કે ચિત્રકળાને છેતરપંડીથી પ્રાપ્ત
 થતી નકલ કરવાની કળા તરીકે ગણવી જોઈએ નહિ, પણ ચિત્રકળા
 તો ખરે જોતા આજ કુદરતી નકલ કરવાની કળા તો છેજ નહિ.
 જે માણસોએ પોતાની કલ્પના કેળવી નથી તે માણસો કળાના
 ક્ષેત્રમાં તદ્દન જંગલી જની જાય છે આવા માણસો શ્રેષ્ઠતાને પમદ
 ૧૫ કે.

કરના કરતાં નકલ કરવાનું વધારે પસંદ કરશે. સાચા ચિત્રકારે આવા માણસો તરફ તદ્દન એપરવાહ દેખાડવી જોઈએ.

કળાની નીચામાં નીચી સૈલીનું રહસ્ય દીઠને આનંદ પમાડવાનું છે. પછી લેલેને તે ચિત્રકળા હોય. ઉચ્ચ સૈલીમાં સંસ્કારી કવિતા હોય, કે સંગીતકળા હોય, આવી રસિકતાનું નિરૂપણ. કળાની હોય પ્રકારની સૈલી અસંસ્કારી

માણસોના મનને જરાએ ઉત્તેજિત કરતી નથી. આ સંસ્કારી રસિકતા કેળવણી અને ટેવનું પરીણામ છે. આ રસિકતાનો આનંદ માનવાની સકિત આપણા જન્મથીજ હોય છે.

ઉપરના વિવેચન પરથી કળાકારને સમજ પડશે કે ન્યારે તેને પોતાના મિત્રો તરફથી કાંઈ રીઝા કે શીખામણ સાંભળવાની વખત આવે ત્યારે કેળાના લક્ષણો, રસિકતા, અનુભવ અને અવલોકનોમાં ફેરલો તકાવત છે તે બધુવાની આવરણકતાની નેને ખબર પડે છે. દીકાકાર એ પેલીસની મારક અટાલ અને અસંસ્કારી માણસ પાડુંકાના સત્ય નિરૂપણનો કુશળ ન્યાયાધીશ બની શકે અથવા મોહીઅરની ધરડી સ્ત્રીના મનુષ્ય સ્વભાવ શું છે તેનું નિરૂપણ હાસ્ય રસને આધારે કરી શકે છે; પરંતુ દીકાકારે તે પોતાની ઉચ્ચ સૈલીમાં સંસ્કારી રસિકતાનું નિરૂપણ કરવું જોઈએ.

આ સિદ્ધાંતને ખીણ કળાની સાથે સરખાવવાનું દર્શાવ આપવા માટે 'દુ' ફેરલાક દર્શાવે એવા સરખામણીની પદ્ધતિ. રંજુ કરી શકે જે કુદરતના સંક્રિય વિચારો સામે અને સંક્રિય સિદ્ધાંતો સામે વિરોધ દર્શાવે અને નકલ કરવાની કળા એ શું તે વિશે માન્યતા આવે કે જે નકલ કરવાની કળા આંખ આગેગળા નમુનાનું નિરૂપણ છે; અને કલ્પનાને આનંદ આપે છે. આવી સરખામણીની પદ્ધતિ સવાય માન મેળવવાનો બીજો સરળ રસ્તો

નથી એક કંગા બીજી કંગાના મતનુ અનુમોદન આપે છે આવી સરખામણીનો ઉપયોગ એ હોય છે કે જ્યારે ડગાકાર બીજી કંગાના અધ્યયનમાં આનન્દ મળ રહે છે ત્યારે તે કંગાના મિદ્ધાતો બીજી કંગામાં ફેરવી નાખે છે

ચિત્રકળામાં અને શિલ્પકળામાં આ પ્રકારનું મત્ય હોતું, નથી આપણી કંગાના મૂળ તત્વો આપણી આખ આગળ રહેલી વસ્તુની નકલ કરવામાં રહેલા છે જ્યારે આપણે આનાથી વધારે ઉચ્ચ કોટિની દીશાએ પહોંચવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે આપણે નકન કરવાની કળાથી સક્રિયતાને સંપૂર્ણતાની ટોચે પહોંચી હોય એમ માનીએ છીએ

ચિત્રકળા, મનુષ્ય સ્વભાવની જે શક્તિઓને મખોધે છે તેજ શક્તિઓને કવિતા પણ મખોધે છે, ચિત્રકળા અને કવિતા. પરંતુ પદ્ધતિમાં કે સાધનોમાં ફેર હોય છે બંનેનો આશય મનના કુદરતી પ્રલયો અને વૃત્તિઓને અનુરૂપ થવાનો છે બીજા સાધનોથી કુદરતી વૃત્તિને સતોષવા માટે કવિતાના અસ્તિત્વનો આધાર તદ્દપ સ્વભાવને બીજો માર્ગ લઈ જવાની છૂટ ઉપર છે કવિતામાં કૃત્રિમ ભાષા અને માપેલા શબ્દોની કાવ્ય રચના હોય છે આવી કાવ્યરચના પછી વાલે ૭ અર્થુનાના ૭૬મા હોય કે લેગીન કે ગ્રીક ભાષામાં વપરાતા ૮૭૬ હોય અથવા આધુનિક ભાષામાં વપરાતા ૭૬ અથવા સ્વર મુક્ત અને વિગ્રામ મુક્ત અનુપ્રાસ રહિત ૭૬૦ હોય તો પણ તેઓ કુદરતી વસ્તુને માત્ર આપતા નથી અને સાધારણ બોલતી અને પ્રચલીત ભાષાનું ઉત્સાહન કરે છે જ્યારે આ કૃત્રિમ પદ્ધતિને લાગણીના વાદન તરીકે પ્રતિપાદન કરવામાં આવી છે ત્યારે એક બીજાને મિદ્ધાત મનુષ્યના મનમાં રહેલો છે કે જે મિદ્ધાત આથી વધારે કૃત્રિમ છે, અને સામાન્ય સ્વભાવના માર્ગથી તદ્દન જુદા રહેવા લાગે છે આ

સિદ્ધાંત મંપ, મંગતપણું અને સામ્યતાનો છે, કે જે મનુષ્યના સિદ્ધિતામાં મળજી લાગ લગવે છે. આ સિદ્ધાંતને ગમે તે રીતે પણ સંતોષવો જોઈએ.

આપણી ઇન્દ્રિયો અને કંઈપણને સંગીતથી, કવિતારથી, વાજાંતર પરના સંગીતથી, કે આકર્ષક અભિનયથી આનંદ આવે એ તો તદ્દન કુદરતી વાત છે. પ્રેક્ષક મનમાં ઉપજાવતો સંગીતનો, કવિતાનો, અને આકર્ષક અભિનયનો ભલકો અને લાવ્યતા આપણા મનને ધરોળ આનંદ આપે છે. આવા પ્રસંગે શું શુદ્ધિ આપણી વિચાર શ્રેણીમાં વચ્ચે આવી એમ કહેશે કે જે વસ્તુઓ તમને ગમે છે તે વસ્તુ તરફ તમે તિરંગાર દર્શાવી અને પરિશ્રમ યુક્ત કળાથી ઉપજતી અમરતી લાગણીને એકદમ અટકાવી દેા મારેજ કવિઓએ અને ચિત્રકારોએ આજે તરફ એતતા રહેવાની જરૂર છે.

કવિતામાં કે ચિત્રકળામાં કે કોઈપણ કળાના ઉચ્ચ ક્ષેત્રમાં ગ્રામી વૃત્તિવાળી નકલ કંવાની કળા જરીએ નબી ચકે નહિ. શેક્સપીયર જણાવે છે કે અસાન વર્તમાન યુગમાંથી આપણું મન ઉંચકી લઈ ગત યુગો તરફ દોરવાની જરૂર છે. રોમ અને રોમેરન્સની શાગાના કળાકારોની કૈલી આજ પદ્ધતિને લીધે વધારે ઉત્કૃષ્ટ છે. આ પદ્ધતિને અનુમરોને તેમણે પોતાની કળાનું ક્ષેત્ર વિશાળ બતાવ્યું.

જેમન રડીને હાથ ચીતસવેયું “સેક્રીફાઇઝ ઓફ ઇશ્નીઆ”ના ચિત્ર વિષે કેટલાક વિચારો

‘સેક્રીફાઇઝ ઓફ તમારા આગળ રજુ કરવા ઇચ્છું છું. ઇશ્નીઆ’ના ચિત્ર આ ચિત્રમાં પણ તેચિત્રકારની પ્રતિબાને વિષે કેટલાક વિચારો. અનુરૂપ વિષય નથી. છતાં પણ તે ચિત્રમાં કુદરતનું મન અને એના હાવભાવનું

આવેશન છે; પગું આ ચિત્રના હાવભાવ અને મુખાકૃતિ એટલાં તો પરીચિત અને સાધારણ દેખિયા છે અને આખું ચિત્ર રૂઝમે

અને મખમલના મુંદર અને આજપણુકા વચ્ચેથી એટલુ તો આશ્ચર્ય થયેલું છે કે દરેક પ્રેક્ષકને શંકા થાય કે આ કળાકારની ધમ્મા ભાષી જોઈને તેનાં વિષયને હાસ્યજનક બનાવવાની નથી.

આજ પ્રકારનાં દૃષ્ટાંતો આપણે કવિતામાં પણ જોઈએ છીએ. હોમરનું હોખ્સે કરેલા ભાષાન્તરના કેટ-

હોમરનું હોખ્સે કરેલું લાકે ભાગેની રાખે ભાગ મળે મંથની સૈવીથી એટલી તો પરીચિત. નિર્માત્ર્ય અને અમંબધ વિચારવાળી છે કે તેનું

સૈકા પુનરાવર્તન કરના અને અમરણ કરતા યાકતાજ નથી.

કળાની નીચી કાટિની વર્ગની આરંભ આજ પદ્ધતિમાં આપણે આગળ વધી શકીએ. આ વર્ગનાં કાર્યોમાં

કળાકારના ઉત્કર્ષનો ઉચી કાટિની સૈવી અને નીચી કાટિની સૈવી વચ્ચે તફાવત હોય છે. કળાકારની પદ્ધતિ કે દરબજનો આધાર કુદરતની

સાથે રહી કળાકાર કામ કરે અથવા તો તેનાથી વિરુદ્ધ રહી કામ કરે તેના પર છે. વળી કળાકારના ઉત્કર્ષનો આધાર પ્રેક્ષકને મનમાં કરવા ઉત્તેજિત કરવા ઉપર પણ રહે છે.

જો આપણી વિવેકશુદ્ધિ મંકુચિત, અધમ, અને અસરકારી મમજશક્તિથી દોરવાઈ જાય તો આપણે ટાઇટીઅન અથવા વાનગાઝ પકના આગેલુ વર્ણન કરનાગ ચિત્રો કરતા ડીનરના આગેલુ વર્ણન કરતા ચિત્રોને વધારે પમદ કરવાં જોઈએ અને ટાઇટીઅન અને ડીનરના ચિત્રાંતર્ગત દેખાવેલા ચિત્રો કરતા વેન્ડરલીડનનાં ચિત્રાંતર્ગત દેખાવના ચિત્રો વધારે પમદ કરવા જોઈએ. કારણ કે આ ચિત્રો કુદરતનું તદ્દુપ આલેખન કરે છે.

જો એક કુદરતનો દેખાવ કેમેરાની કળાથી આલેખવામાં આવ્યો હોય અને એજ દેખાવ એક મદ્યન અને કુશળ

કળાકાર આવેએ તો બન્નેની મરખામણીમા એમના એક દેખાવ કેટલો હલકો અને નિર્માલ્ય લાગે છે. દેખાવ તો એકજ રહેશે પણ આખને દેખાય તે પ્રમાણે એમાં તકાવત પણ ગહેશે બ્યારે કળાકાર પોતાનાં માધનોને પસંદ કરવા શક્તિમાન છે અને પોતાની શૈલીને પણ ઉત્કૃષ્ટ કરી શકે છે તો પછી કળાકારે બીજી કંઈ વધારે શ્રેયતા દર્શાવના જોઈએ ? નીકાલમ પોસીનની માફક કળાકાર માણસને રસ પડે અને બહુજ કિંમતી ન લાગે એવી માહિત્યની કેળવણી સાથે પુરાતન મમયથી રોમના વાતાવરણમા આપણને મુકી દે છે અથવા મોમેન્ટીઅન બોર્ડનની માફક કળાકાર જુના જમાનાના ઇશ્તીયાતના પીરામીડ તરફ દોરે છે, અથવા કૅપોડ લોમેઈનની માફક કળાકાર દિવાન પરનો શોખી રખડ અને નકશી કામો તરફ અને વન દેવતાઓના પ્રદેશોની શાન્તિ તરફ આપણા મનને દોરે છે.

ઐતિહાસિક ચિત્રકારની માફક ચિત્રાતર્જત દેખાવને ચિત્રનાર

ચિત્રકાર આજ પદ્ધતિ અને આજ શૈલીને

કદપતાને જુના જમાનામાં લઈ જવાની નામા લઈ જાય છે અને કવિની માફક

પોતાના વિષયથી મૂગતલ્લેને મહાનુભૂતિ

દર્શાવે છે. લાઈટીઅન કે માલ્વેન્ટો રાક્ષાની

માફક વાદળાના મોઝોટ દર્શાવવામા આવે અથવા તો કૅપોડની માફક વાદળાને આથમતા સૂર્યના પ્રકાશનો ગંગ આપવામાં આવે અથવા પવતિને એકદમ અહાર પડતા કે ધીમા દોળાવવામા દર્શાવવામા આવે અથવા જાડની કાળીઓ ચડમાંથી કાઢખૂણે એકદમ પૂર્ણ નીકળતી હોય એમ દેખાડવામાં આવે તો આ વર્ધાજ મંજેગો કાર્યના મામાન્ય બદાણને મદદ રૂપ થઈ પડે છે. જેવી રીતે મિલ્ટનના એટેમો અને પેન્નેરોસેનો પ્રભાવ શુક અને નિરમ વર્ણન પર હોય તેવોજ પ્રભાવ આજ ચિત્રાતર્જત દેખાવેનો હોય છે, પરંતુ એ દેખાવોમાં

પ્રકાશ અને અધિકારના સચોટ માધને ઉમેરવાં પડે છે. વાસ્તવિક દેખાવો કરતાં આવાં ચિત્રો મન પર બહુજ સચોટ અસર કરે છે.

જો આપણે બીજી કળા પર નજર ફેંકીએ તો આપણને માલમ પડશે કે એમાં પણ જે મોટા લાગ પડેલા હોય છે. એમની એક વર્ગ કુદરતને માન આપે છે અને બીજી વર્ગ કુદરતથી ભુદ્ધિ પડે છે, અને ફેટલીકવાર એનાથી ઉધે માર્ગે પણ જાય છે.

નાટ્યકળા આરસીની માફક મનુષ્ય સ્વભાવનું તદ્દુપ આલેખન કરે છે અને ઉપર જણાવેલા બંને નાટ્યકળા એ મનુષ્ય વિચારોને સારી પેઠે સમજે છે. નીચી સ્વભાવનું તદ્દુપ આલેખન બહુજ કુદરતી રીતે કરવામાં અવિ-
તો તેની અસર ઠીક રહે છે, પરંતુ મૂળે એમ સાજે છે કે ઉચ્ચકાલિનાં નાટકનો આશય નક્કી કરવાનો હોય છે અને વળી એવી આશા રાખે છે કે પ્રેક્ષકોએ એવો વિચાર કરવો નોંધ્યો કે રજુ કરેલા પ્રસંગો ખરેખરી રીતે ચોતાની આંખ આગ-
ળથી પસાર થાય છે. રેકામલ તેનાં હાસ્ય ચિત્રોમાં અને પોસીન તેનાં એકામેન્ડ નામનાં ચિત્રોમાં પ્રેક્ષકો પામે એવું મનાવવાની આશા રાખતા હતા કે એમની આકૃતિઓ વાસ્તવિક છે પણ કલ્પિત નથી.

આ તથાવતને અભાવે દુનિઆમા ખોટી ટીકા કે વિવેચન પ્રવર્તી રહે છે. રેકામલને લોકો એનાં કુદરતી આલેખન માટે અને છેતરવાની શક્તિ માટે વખાણે છે કે જે શક્તિ એનામાં હતી પણ નહિ તેમજ તેણે મેળવવા પ્રયત્ન સુદ્ધિતે કર્યો ન હતો. શીલ્ડીંગે ગેરીક જેવા મહાન નટના બીલકુલ જ્ઞાન વગર વખાણુ કર્યો હતો. શીલ્ડીંગ એમ ધારતો હતો કે એક અજ્ઞાન વ્યક્તિને ચોતાની નવલ-
કથામાં આલેખીને તેણે એક આખા દુદ્ધિશાળી યુક્તિ કરી છે; પરંતુ તેમ કરવામાં તેણે હેમ્બેટના નાટકના એક પ્રવેશમાં ગેરીકના

‘આવેખનને વાંતવી’ અને મત્ત માનવાની તેણે બૂલ કરી હતી પરંતુ એજ વિચાર મરવાથી આપણને ખાતરી થશે કે આખા પ્રદેશમાં એકે એવો પ્રમથ નથી કે જેથી આપણે હેતરાઈ જઈએ જ્યારે શેકમૂખીઓ અને ગેરીક આવા પ્રવેશોમાં શકાયના હોય છે ત્યારે તેમના મદગુણ અને શ્રેષ્ઠતા ધણાજ ઊંચા પ્રમાણના હોય છે.

નાટ્યકળાના આવેખનમાં, નાટકશાળાના મંબધમાં, આજુ બાજુના તોમે તરફ, દિવાનતીના સાધનો નાટ્યકળામાં આજુ તરફ, નજર આગળ બદલાતા પ્રવેશો આજુના સાધનો ઉપર તરફ પુરુષ છૂટ આપવી જોઈએ અનુ વિશેષ લક્ષ આપવાની પ્રાપ્ત રહિત હવે અંગ્રેજી ‘હદથી’ એવો તો ભુલો પડે છે કે એ લાગા હેમ્લેટના ભવામણ.

મુખમાં અને કેન્દ્રમાં ગત્યદ્વારી માણસોના મુખમાં બહુજ વિચિત્ર લાગે છે વળી આપણને ખબર પડે છે કે જેમ માણસ વધારે અસાની હોય તેમ તેને આ બધી છૂટ તરફ ઝોડો લાગ હોય છે અને નકનથી તેને હેતરાઈ જવાનો સંભવ રહે છે.

નાટ્યકળાના આવેખનમાં ‘તું’ એના કૃત્રિમ મંજેગોના વિવેચનમાં ઉતરવા પ્રયત્નો નથી હતા પણ મ્હારે નાટ્યકળાના કૃત્રિમ કહેવું જોઈએ કે હૃદય ખગલગાવી નાખે સંજોગો.

અને કુદરતી હોવા જોઈએ તેવો હોનો નથી. મહાન ભયાનક પ્રમથો અને અઝગીયર લામણીના આવેગો પ્રેક્ષકો મમક્ષ રજુ કરવા જોઈએ કે જેથી મમતોલપણ નષ્ટ થાય અને આત્મની લાગણીને આપણા મનમાં પ્રાધાન્યપદ મળે અમર્ય અને વિકૃતિમય અભિનય અને અવાજની કક્ષિતા અને ચીમો ગમે તેટલી પ્રમથને અનુકૂળ હોય હતા પણ નાટ્યકળામાં તેને દર્શાવવી

એ વાળખી નથી. તેથીજ વિચારપૂર્વક અને ભવ્યતાથી ભરેલું પગલું મુંઢર અને આકર્ષક અભિનય નટને નાટ્યભૂમિકા પર ઉભાજે છે અને ભવ્યતા અર્થે જે આ બધી કૃત્રિમતા પ્રમોદવશાત્ યોગ્ય હોય છતાં પણ ખાનગી આરગમા તો હાસ્યાસ્પદને પામ્યા વગર રહેજ નહિ.

આ જગ્યાએ મ્હારે કહેલું જોઈએ કે કોઈપણ કળા બીજી કળામાં મફળતાથી વાવી શકાતી નથી બધીજ કળાનું મૂળ એકજ હોય છે, છતાં પણ કુદરતની નકલ કરવાની પદ્ધતિ અને તેનાથી જુદે માર્ગે જવાની પદ્ધતિ કાષ્ઠક સુઘજ પ્રકારની હોય છે વળી દરમો જુદો જુદો આશય હોય છે.

માદાઇની નકલ કરવાને બદલે જો ચિત્રકાર નાટ્ય કળાના ભભકાની અને અભિનય અને પોષાકની ચિત્રકળા અને નાટ્ય શૈલીની નકલ કરે તો જરૂર આપણે કળાનો સંબંધ. આવા ચિત્રોને સૌથી નીચી ક્લાસિની શૈલીમાં ચિત્રગાયલા ચિત્રો નરી કે ગણી તેનો

તિરસ્કાર કરીએ

બધીજ કળાનો આશય કંપના અને હૃદયની લાગણી ઉપર અસર ઉપજાવવાનો છે કુદરતની નકલ સર્વે કળાનો આશય. કરવાની કળાથી આ કાર્ષ ધણીવાર નવું છે. કેટલીકનાર વિજય મળે છે અને કેટલીક વાર પ્રયત્ન નિષ્ફળ પણ જાય ■ દુ તટલાજ આટે એમ મારે છું કે કળાની માત્રી કસોડી કુદરતનું તત્ત્વ નકલ કરવામાં સમાયવી નથી પરંતુ આ કુદરતની નકલ કેટલેક અંશે કળાનો આશય મપાદન કહે છે કે જે અનરજક અસર ઉપજાવે છે.

દવે દુ સિદ્ધકળા પર ચોક્ક વિવેચન કરવા મનુષ્ય છું કે જે

કળા નકલ કરવાના કળાના નામ નીચે નથી આવી શકતી. સંગીત
કળા માટેક શિષ્યકળાનો મળવું કેવળ કલ્પના સાથેજ હોય છે

ચિત્રકળાની માટેક શિ પકળામા પણ એક વિભાગ હોય છે કે
વિભાગને કેલ્પના સાથે જરાએ સંબંધ
ચિત્રકળા અને શિષ્ય નથી આ કળાને ઉચી કોટિની વિદ્યા
કળાનો સંબંધ. તો ન જ કહેવાય જે પ્રતિભાસાળી
પુરુષ આ કળાને ખીલવે તો તે હલ્લની
લાગણી અને મહાન અને ભવ્ય વિચારો આપણા મનમા જરૂર
ઉત્પન્ન કરી શકે કળાકારોએ એટલું તો ખાસ લક્ષમા રાખવું
જોઈએ કે એવા ક્યાં સાધનથી તેઓ ઉપરોક્ત આશય સંપાદન
કરી શકે

કવિતાને ચિત્રકળાની માટેક શિષ્યકળામા પ્રમાણ અને એક
મર્યાપણ ઉપરાંત ખીજા પણ સિદ્ધાંતો છે એમના એક મિદ્ધાત
એવો છે કે વિચારોના એક ત્રિતપણાથી કલ્પનાને ઉત્તેજિત કરવી
લાખવા તરીકે આપણે પુરાતન સમયને માન આપીએ છીએ એમના
ધરના બાધકામ જોઈ આપણને એમના રીત રિવાજો વાદ આવે છે.
બેસન લોકોના કિસ્સાઓ જોઈ આપણે સ્ત્રી જાતિ પ્રત્યેનું માન
અને લાગણી ઉપજે છે આજ કાલથીસરને લઈને કવિઓ અને
ચિત્રકારો પોતાના આદર્શ ચિત્રાતર્ગત દેખાવેલી રચના માટે દાવરો
કિ-સા, અને મહાન ગદ્યને પગલ કરે છે આજ કાલથીસર વેનમમ
નામના કવિ અને શિષ્યના ધર બાધકામમાં પુરુષ કલ્પના હતી
આશયને માટે વેનમમ ગ્રાથીક શિષ્ય વિદ્યાના સિધ્ધાંતોને અનુ
સરતો હતો.

હું જાણુ છું કે એક કળાનો સિધ્ધાંત ખીજા કળામા ચોળવો

અથવા તો એકજ કાગળની ભુદીભુદી પદ્ધતિ એક વિષયમાં ભેગી કરવી એ ભોખમ ભરેલું છે. ત્રીમની શિષ્ય કાગળ મધ્યર નિયમે ગમે તેવી રીતે ભોગ આપી ન શકાય એ નિયમોથી વિમુખ રહેવું અથવા તેમાં ઉમેરો કરવો એ બીજી કાગળ નિયમોથી વિમુખ રહેવા જેવું છે અથવા તેમાં ઉમેરો કરવા જેવું છે. આવું કાર્ય તો એક મહાન મુશ્કેલી કરી શકે કે જે મનુષ્ય-સ્વભાવથી સંપૂર્ણ પરીચિત છે અને પોતાની કાગળના બધાંજ મિત્રો અને મંત્રોગે ભણે છે.

ચિત્રકારની માફક શિષ્યોએ પણ વસ્તુના ઉપર ચોટીયા લક્ષણો ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ અને તેના લાલ લેવા ચૂકવું જોઈએ નહિ. ઉપયોગને માટે કે આનન્દને માટે લક્ષ્યોવાર વધારો કે ઉમેરો કરવો પડે છે. આવા મકાનો એક મગખાં નહિ હોવાથી તેના ઉપર ચોટીયા લક્ષણોને લીધે એક પ્રકારનો દેખાવ રજુ થાય છે. આ પ્રકારનો દેખાવ શિષ્યની મગજ વચ્ચે ના આવતો હોય તો તેણે મૂળ રચનામાં તેને યોગ્યતા જોઈએ. બીજી બધી કાગળમાં વિવિધતા અને અસરગતને સૌંદર્ય અને શ્રેષ્ઠતા ગણવામાં આવે ■ કારણ કે તેઓ કલ્પનાને ઉત્તેજિત કરે છે. શિષ્યકાગળમાં આ બંને લક્ષણો શા માટે ન હોવા જોઈએ ?

લંડન અને બીજા ભુનાઃ શહેરની શેરીઓના આકાર અને વાક અકરમાતથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તેથી આ રસ્તા પર ચાલનારને કે પ્રેક્ષકને જરાએ કંટાળો નથી આવતો. આથી ઉલટું જો સરકીસ્ટોફરેનની પદ્ધતિએ શહેર એકજ સરખું બાંધવામાં આવે તો કદાચ તેની અસર ક્ષીકર થઈ પડત નહિ, પણ જરૂર કંટાળો આવત. એક સરખાપણ હમેશાં આપણને કંટાળો અને તિરસ્કાર ઉપજાવે છે.

શિષ્યકળાના સંવિતર વર્ણનમાં ઉતરવાની મ્હારામાં શકિત
 નથી. હું તો શિષ્યકળાને ચિત્રકાળી
 ચિત્રકળાની દૃષ્ટિએ દ્રષ્ટિએ બોલું છું. જે ચિત્રકળાની
 શિષ્યકળા.

શોધકૃતિ હતી, પ્રદર્શ અને અધિકારન
 ખીલવટ કરી જાણુતો હતો અને રચનામાં પણ મહાન કુશળ હતો.
 મુખ્ય આકૃતિને પ્રભાવમાં લાવવા માટે તે મુશ્કેલ ઉત્પન્ન કરતો
 હતો. ચિત્રપટ પર ભૂમિકા તૈયાર કરવાની કળા આપણી કળામાં
 એક મ્હોટી મુશ્કેલી કહેવાય તે મુશ્કેલીનું જ્ઞાન વેળા જમને શિષ્ય-
 કળામાં મપૂર્ણ હતું ભૂમિકાની જે અગત્યતા ચિત્રકળામાં છે
 તેવીજ અગત્યતા શિષ્યકળામાં મકાનો ઉભા કરવાનો પાયો નાખ-
 વાની છે. વેનબ્રગ પોતાની શિષ્યકળા શુધ્ધ ન દેખાય તેની
 પુષ્કળ કાગજો લેતો હતો. તેના કામોનું બાંધકામ ભૂમિમાધી અથ-
 ધાર્થ એકકમ બદલ પડી આવતું ન હતું.

મમત્ર વિચાર કરતા મ્હને લાગે છે કે સર્વ કળાને આરામ
 અને ઉદ્દેશ વસ્તુઓની કુદરતી અમપૂર્ણતાની પૂરી કરવામાં મમા-
 યલા છે અને કંઈપણથી મનને મતોષ પમાડવામાં સમાયેલો છે.

મમત્રજનતા માને છે કે પ્રમગ્ના અને બનાવો પ્રતિદાસ
 કાગને જકડી નાખે છે. તેનો પ્રભાવ
 ચિત્રકળા એ તો જવ દિવ કે ચિત્રકાર ઉપર બીજકુલ અસરો
 લંત ઝેંધરી તણુઓ નથી પ્રતિદાસ આપણી મહાન કળાના
 છે. (અથવા) ચિત્રક- વિચારને નમતુ આપે છે. પરંતુ શાને
 યાનું સંબોધન. માટે ? એનું કારણ એ છે કે આ
 કળાઓ એના જ-ય ક્ષેત્રમાં પ્રતિદાસને
 મબોધની નથી પરંતુ મનની પ્રતિદાસને મબોધની નથી પરંતુ

મનની હચ્છાઓને અને આપણામાં રહેલો જલજ્વલત ઐશ્વરી તણ-
ખાને મંબોધે છે. આ ઐશ્વરી તણખો જગતનાં સર્વ બધનોને
તોડી નાખવાને માટે અધીરો બની જાય છે. આપણી કળામાં એટલું
બહુ સૂત્ર છે, આપણી કળામાં એટલી બધી લવ્યતા છે કે મ્હારે
એને દિવ્યકળા કહેવી પડે છે. જે કળાકાર દિવ્યતા દર્શાવી શકે છે,
તે કળાકાર હમરનો યશસ્વી ખિતાબ મેળવી શકે છે.

પ્રવચન ચૌદમું.

કળાકાર ગેઇન્સ જરોની ચૈત્રી અને પદ્ધતિ.

આપણી કળાના અધ્યયનમાં તેમજ બધી કળાના અધ્યયનમાં કુદરતનું આપણાજ અવરોધનનું પરીણામ પૂજનીય દાખલાઓનું મારક આવે કે, કેટલુંક પરીણામ જે અવયોગનું.

કળાકારને કુદરતનું સહકૃતાથી અને ઉદ્યોગથી અધ્યયન થયું હોય તેની અમુક માધી ઉદાહરણ છે આવા દાખલાઓની પમદમીમાં આપણે જેમ જેમ ઓછું ધ્યાન આપીએ તેમ તેમ આપણને તેમાંથી વધારે કશું મળતો જશે અને કળાના મામાન્ય નિયમો અને કુદરતની નજીક આપણા મર્યો આવી સમશે. જ્યારે આપણે પૂજનીય પુરાતન મમવમાંથી દાખલાઓ લઈએ છીએ ત્યારે આપણને યોડી અમરક પડે છે. આપણે મદ્યન વ્યક્તિઓથી દોરવાઈ જઈએ છીએ અને પ્રમાણમૂલ પડીતોના પ્રભાવથી કળાઈ જઈએ છીએ. અતિ નમ્રતા દર્શાવવાથી આપણે જ્ઞાન તણાઈ જાય છે આપણે અધ્યયનમાં કશું મારતા હોઈએ એમ લાગે છે એટલું તો ખાસ જરૂરનું છે કે આપણા મદ્યન દાખલાઓ આપણી પામે દેવાઈ જોઈએ કે જે દાખલાઓનું અવરોધન કરવા તરફ આપણે માન ઉપજે.

આપણા જ્ઞાનમદિના ચૌથી શ્રેષ્ઠ આભૂષણ૩૫ ગેઇન્સજરોનું દમણાજ મણુ થયું છે આ મદ્યન કળાકાર ગેઇન્સજરોની વ્યક્તિના આ પ્રસંગે વખાણ દેવાની પ્રશંસા.

મ્હારી ફરજ નથી ગેઇન્સજરોની શુદ્ધિ

શિવે વિવેચન કરવામાં મહાગે આશય તેની પ્રશંસા કે નિન્દા કરવાનો નથી કે જેથી આપણા જ્ઞાનમંદિરના વિદ્યાર્થીઓને એની શ્રેયતા કે દુષ્ણતા જાણવાની તક મળે. જ્યાં સુધી આપણી પ્રભુ ગેહ-અજરો જેવા મહાન પ્રતિભાશાળી અને માનનીય કળાકાર ઉત્પન્ન કરી ન શકે ત્યાં સુધી તેનું નામ આપણી કળાના કલિકામમાં અવિવ્યંતી પ્રભુ માટે ચિરંજીવ રહેશે. આપણી કળા ધીમે ધીમે ઉન્નતિને પટે પહોંચી છે એમ મૌ કોઈ માને છે.

હું અવિષ્ય કહેવાની દૃષ્ટતા કંઈ છું કે પોખીઓ ખેટાની અને રેશપલ મેન્ડમ નામના ચિત્રકારનાં મિયુત રેનોહરજના નામ ધાનને મમે તેટલાં મહાન લાગે, તે કળાકારો માટે અંગત હતાં પણ, તેનો દરજ્જો, હંમેશીરીએલ, અભિપ્રાય. એબેસ્ટીઅન કોન્સ, હોર્સિય કોન્સ્ટાન્સ અને મસુસીઓ કરતાં નીચી કોટિનાજ

રેશે હું એમ નથી કહેવા માગતા કે ઉપરોક્ત ચિત્રકાર કે જેનું મરણ અત્યારે આપણને માથે છે તે ચિત્રકાર કરતાં આ બધા ચિત્રકારો વધારે ઉચ્ચ કોટિના નથી. મામાન્ય અવલોકન કરનારને એમની આકૃતિ ગચનામાં જાનનો લાગ લાગે છે, હું આ વાત સંપૂર્ણ રીતે જાણું છું પરંતુ એની માથે એટલું પણ હું જાણું છું કે જે માણસને સાચો અને અનન્ત યશ પ્રાપ્ત કરવો છે તેણે મહે નામ આપ્યાં તે કળાકારોના કાર્યોમાં રહેલા સામાન્ય અવલોકનનું જરાએ અધ્યયન કરવું જોઈએ નહિ. મહને પોતાને તો ગેહ-અજરોના ચિત્રાંતર દેખાવોમાં અને કુદરતનાં મયોટ આવે-અનથી ઉપજતી અસરમાં બહુજ રસ પડે છે. એન્ડ્રીઆ મેન્ડી અને કાયોમરટીના કાર્યો કરતાં મહને બિચારાં ન્હાનાં બીજા માગતાં કોકરોની સાંદાંધ અને સુંદરતામાં બહુજ રસ પડે છે,

ગેઇન્સબરોના જીવનમાં ખાનગી પ્રસંગોમાં અત્યારે ઉતરવાની,
 જરૂર નથી એની ધીમી પ્રગતિ અને
 ગેઇન્સબરોના રીત કળાની શ્રેષ્ઠતા મેળવવાના સાધનો
 રિવાજ અને ટેવ, આપણા આદરો અને ઉપદેશોની નિકટ
 આવી શકે એવા છે. મનુષ્યને આગળ
 વધવાની ધીમી પ્રગતિ એકદમ દેખાઇ આવતી નથી. જુદા જુદા
 વિચારો ભેગા થઇ જવાથી પ્રગતિ કેવી રીતે અને કયારે થાય છે
 તેની માણસને ખબર પડતી નથી કેટલીક વાર એવું બને છે કે
 મનુષ્યને એક નવો માર્ગદર્શક વિચાર અને પ્રેરણા કોઇ એક
 ચિત્રનું અવલોકન કરવાથી, અથવા કોઇ એક લેખકનો કશો
 વાચવાથી, અથવા તો વાર્તાલાપમાંથી એકાદ સૂચન લેવાથી આવે,
 છે. આવા રસમુક્ત બનાવો જે માણસને આત્મ પરીક્ષા કરવાની
 ટેવ તેની પાસેથી મળી આવે છે.

આ અપૂર્વ માણસની ટેવો અને રીતરિવાજો રજુ કરવા એ
 અશકિત તો નજ દહેવાય. એની કળાની માથે સળધ હોય અને
 એને કળા શ્રેષ્ઠતા મેળવવામાં કારણભૂત બન્યા હોય એવા રીતરિવાજો.
 અને ટેવોનું હું વિવેચન કરવા હમ્મણુ છું કળા તરફનો એનો પ્રેમ
 એ મદદનું કારણ હતું સુખાકૃતિની વીરિષ્ટતાની, આકૃતિના આકર્ષક
 મિશ્રણની, પ્રકાશ અને અધકાસની, સુંદર અમરની દીકા કરવાની
 તેને ટેવ હતી રમતામાં એને ગમતી એવી કાંઈ વ્યક્તિ મળતી તો,
 તેને તે પોતાને ઘેર બોલાવવો જેતરમાંથી તે પોતાના ચિત્રાલયમાં
 ઝાડવા છાડવા, મૂળીઆ, અને જુદા જુદા પ્રકારના પ્રાણીઓ લાવવો
 અને તેનું આનંદન અમરણમાંથી ન કરતો પણ નજર આગળના
 વિષયો ઉપરથી કરતો હતો. તે પોતાના ટેવડપર બાંહેધ પથરાવો,
 સુકાઇ ગયેલા પાંદડા અને મૂળીઓની, અને આરસીના કકડાઓની,
 ઝિનાતર્ગત દેખાવનો નમુનો તૈયાર કરતો હતો. પછી આજ

નકતોને મોટું અરુપ આપી તેને પર્વતોમાં, ઝોડોમાં, અને પાર્શ્વોમાં ફેરવી નાખતો હતો. આ પદ્ધતિ કેટલે અસો ચચનરૂપે નિરવે તેનો નિર્ણય તો ચિત્રાંનર્ગત દેખાવ ચિત્રરનાર અધ્યાપક કરી શકે. મ્હને તો આ પદ્ધતિ નહતી અને તિરસ્કારવા જેવી લાગે છે. જ્યાંમુખી આપણે વાસ્તવિક કુદરતનું અવલોકન કરીએ તદ્દિ ત્યાં મુખી તો આવી પદ્ધતિ શુભ પગભાગ આપવાને બદલે નુકસાન કરે છે.

આ ચિત્રકાર રાત્રે પોતાની ચિત્રકળા ઝી ઝીને ખાવરનાં હતો તેનું મ્હેજ વિવેચન કરવાનું આપણે બુદ્ધિનું જોઈએ તદ્દિ ગમી મ'બ્બાએ, આ કાર્ય મિત્રાન, બીજા કોઈપણ કાર્યમાં અને આનન્દ પડતો તદ્દિ હું માનું છું કે આ પ્રકારની પદ્ધતિ કળાકારને બદ્ધજ લાભકારક નિરવે છે. આજ માધનોથી કળાકાર કુદરતની નવિનતા, મદ્દવતા, અને મોડ્ય એવાની મોકે છે. મીઠુબત્તની પ્રકાશથી વિવેચન સુંદર દેખાય છે એટલુંજ તદ્દિ પણ પ્રકાશ અને અધિકારની વિપુલતા દેવાથી અને રંગની મામ્યતા દેવાથી કુદરત ઉચ્ચ પ્રકારની મીઠીમા દેખાય છે. આ અધ્યયનની પદ્ધતિમાં વિવેકબુદ્ધિ વાપરવાની બદ્ધજ આવરમકલા છે. રાષ્ટ્રીયન અને કોરેલ્સો જેવા રંગવાની કળામાં કુશળ એવા ચિત્રકારે રાત્રે ચિતરતા ન હતા; છતાં પણ તેઓ કૃત્રિમ પ્રકાશથી ઉપજતી અમળા વિચાર પર પુષ્કળ ધ્યાન આપતા હતા. પરંતુ હું ચોક્કસ માનું છું કે જે કળાકાર ગુરસીત્તની પદ્ધતિનું બદ્ધજ ધ્યાનપૂર્વક અધ્યયન કરે છે તે આજ પ્રકાશથી ચિતરે છે અથવા તો આજ વિચાર-સંકેતના ઉપર પોતાની પદ્ધતિ યોજે છે.

જેઠ્ઠ-સળંગની બીજી પદ્ધતિ ખરેખર અનુકરણીય છે. પોતાનાં ચિત્રના બધાજ ભાગોને બેગા કરવાની જેઠ્ઠ-સળંગની પદ્ધતિ. અનામા ખુબી હતી જેમ કુદરત પોતાનું કાર્ય ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ તેનું આખું

ચિત્ર આગળને આગળ રખાજ નહીં કે જે કળાકારેને સાની કેળવણી મળી છે તેમને આ પદ્ધતિ માધારણ નામગે છતાં પણ તેણે આ પદ્ધતિ પોતાની ધરની હારીઆગીથી શોધી મઢી હતી. આ પદ્ધતિ આખા વિશ્વને માન્ય ન હતી. પોમ્પીએમ્પેની આ પદ્ધતિનું અનુકરણ કરતો ન હતો અને તેથી તે પોતાના ઐતિહાસિક ચિત્રો જુદા જુદા ભાગોમાં ચિત્રિતો હતો. પોતાના વિષયનો અમુક ભાગ પુરો કર્યા પછી માત્રે ભાગ નીતરતો હતો. આથી મુખ્યકૃતિના હાવભાવો સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવાતા નહિ અને આખા ચિત્રની ઐશ્વર્યતા અને મરખાપણું માર્કુ જણાતું હતું.

આપણી કળામાં ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો આપણી કળા તરફ પ્રેમ દોવો જોઈએ એટલું જ મરણ પથારીએ નહિ પણ ઉભાની મદ્દવાપાસા પણ ગેઝન્સબરોના ઉદ્ધાર તરીકે જોઈએ. હવે કળાનારને શક્તિ આપી કે તે પ્રમાણમાં તો તેમને આથી વધારે મદદગતા મળી જોઈએ. ગેઝન્સબરોની અતરની છંદા અને હૃદયની વાગણી ધન મેળવવા તરફ ન હતી. પરંતુ કળાની અર્થતા મેળવવા તરફ હતી. મરણ પથારીએ પણ આ ઉત્કૃષ્ટ હૃદયની વાગણી અને મનોવિભર અજ્ઞાનના નેત્રી ખાલી ન મારી.

પગીથી તે મારા તરફ ફરે અને જણાવ્યું કે મારું મરણ થશે તેથી મને એકજ જોડ ચાપ છે. મારા જીવનની સમાપ્તિ ગાયે મારી કક્ષાની પછી સમાપ્તિ થશે. આજ વિચાર મને બહુ માલે છે.

ગેઇન્સબરોના એકજ નિરાળા વખતો છે કે જેટું બીજકુલ કેળવણી જગર છટકીમાં મુમાફરી કર્યા વાસ્તવિક જગત્ એ વગર અને કોઇપણ જાનમદિરમાં અધ્ય- ગેઇન્સબરોનું અધ્યયન. યન કર્યા વગર કજામાં મહાન યમ અને શ્રેષ્ઠતા મપાદન કરી છે. આથી એમ નથી સમજવાનું કે દરેક વ્યક્તિ માધનો વિના આવી મહાતા પ્રાપ્ત કરી શકે.

એટલું તો ખામ વાદ રાખવું જોઇએ કે જે કજાની શૈલી અને ક્ષેત્રની ગેઇન્સબરોએ પમદગી કરી હતી તેને અધ્યયન માટે પર્પટન કરવાની જરૂર ન હતી. એને જોઇતી બધીજ વસ્તુઓ એતરમાથી કે શરીરોમાંથી મળી આવતી હતી. આ નમુનામાંથી પોતાની વિવેકશુદ્ધિ પ્રમાણે પમદગી કરતો હોય એનું અધ્યયન વાસ્તવિક જગતનું હોવાથી તે જુદા જુદા કાર્યોના મહાન ગુરુઓ તરફ લક્ષ આપતો નહિ. ગેઇન્સબરો, જિની દષ્ટિએ કુદરતનું અવ- લોકન કરતો નહિ. પરંતુ ચિત્રકારની દષ્ટિએ તેનું અવલોકન કરતો હતો. એના આવેખનમાં કવિત્વ ગંકિન ન હતી પરંતુ મચોદ અને નદુપ કુદરતનું આવેખન તો હતુંજ.

ગત યુગના મહાન ઐતિહાસિક ચિત્રકારોના વચ્ચે તરફ ન લક્ષ નહિ આપતો છતાં પછી તેને એટલીનો ખજા હતા જ કે કજાની સાથે અને કજાની નકલ કરવાની ખૂબી ગમે સાચી શિખવીજ જોઇએ. જ્યારે તેજો જણ્યું કે આ જગા તે પોતાના મહાધ્યાયી પામેથી ગાળી શક્યો નથી ત્યારે ફેરેમીમની સાગત ચિત્રકારાની

મદદ લેવા માંડી હતી. આ સાગાની મદદ માટે અને પોતાના દેશ-
માંથી બહાર નીકળવાની જરૂર ન હતી. આ સાગામાંથી તે રંગનો
એક રાગ, પ્રકાશ, અને અધિકારની ખીલવટ અને ચિત્રને ચંકચકિત
અને આભૂષિત કરવાનાં સર્વ સાધનો શિખ્યો. આ પ્રમાણે પોતે જે
કાંઈ શિખ્યો તેનું જ્ઞાન કુદરતનાં મૂળ સ્વરૂપમાં તે યોજાતો હતો.
અને મહાન ગુરુઓની પદ્ધતિનું અનુકરણ ન કરતાં પોતાનીજ
પદ્ધતિને અનુસરતો હતો.

તેણે તદ્દપ વર્ણન કરનારા ચિત્રોમાં, ચિત્રાનર્મત દેખાવોમાં
કે કાષ્ઠનિક ચિત્રોમાં શ્રેષ્ઠતા મેળવી તે
કુદરતના સચ્ચાટ અવ- કંઈનું ઘણું મુશ્કેલ છે, એનાં કાષ્ઠનિક
લોકનમાંથી ઉપજેલી ચિત્રોમાં જ્યારે તે પોતાનું લક્ષ અનુકરણ
રસિકતા અને શ્રેષ્ઠતા કરવાના વિષય તરફ દોરતો પછી ભણે તે
વિષય કડીઆસની નિર્માસ્ય આકૃતિ જેવો

ગેઝન્સઅરોએ વીરરસ પ્રધાન શૈલી તરફ પ્રવૃત્ત કર્યો ન હતો તેમજ પૌરાણીક અને કલ્પિત કથાઓથી ગેઝન્સઅરોની શૈલી, પોતાની શૈલીની મામ્યતા અને લક્ષણોનો નાશ કર્યો ન હતો. પુરાણની કથા અને માધ્યમીક વાતોની છોકરવદી પદ્ધતિના સખલા આપણા ચિત્રકારોમાં પણ છે. ત્યારે કય શાળા આપણી કળામાં ચિત્રાંતર્ગત દેખાવો ચિત્રકારોના પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેમનાં કાર્યો દીક્રપાત્ર યતાં નથી, પરંતુ હાર્યા સ્પદને તો પામેજ છે. કહેાડ ચેરેકનને પણ આ પદ્ધતિ માટે કામા તો નજ આપી ગયાય.

પદ્ધતિની વિશીષ્ટતા અને નવિનતા જોટલી પ્રશસનીય છે તેટલીજ નિંદાને પાત્ર પણ હોય છે. આખરે જુદી જુદી ટેવોથી ભરપૂર હોવાથી નવિનતાને પણ ચાલીએ છીએ. ગેઘ-સખરોનાં ચિત્રોમાં જે ચિત્રો અને વિચિત્ર ગદ્યા આપણે જોઈએ છીએ અને જે આકાર વચરના દેખાવો, વિચિત્ર ગુંચવણો, અને અસંગતતા જોઈએ છીએ તેનું કાચુ કેવળ અત્યંત પરિશ્રમયુક્ત ઉતાવળી ખેદરકારી છે. ગેઘ-સખરો જાતેજ આ પદ્ધતિને મુંઢ માનતો હતો અને તેની ઉત્કટ ઇચ્છા એ હતી કે પોતાનાં ચિત્રો પ્રદર્શન વખતે પાસેથી તેમજ દૂરથી જોવાવાં જોઈએ.

આપણે એના શ્રેષ્ઠ કાર્યમાં વિપુલતા જોઈ શકતા નથી તેનું કારણ ખેદરકારી નથી. ઉપરચોટીયું અવલોકન કરનારને ગમે તેમ લાગે છતાં પણ ફેક ચિત્રકાર મારી ગેંઠે મમળે છે કે સામાન્ય અસર ઉપજાવવા માટે મચ્છોટ ધ્યાનને વધારે વખત લાગે છે. આ પ્રકારના સચ્છોટ ધ્યાનમાં મનને ધણોજ શ્રમ પડે છે. એની રંગની ખીલવવાની ખુબી અને રંગોને જુદા પાડવાની પદ્ધતિ કાંઈક જુદાજ પ્રકારની હતી. કાંઈ પણ કળાની પદ્ધતિને અનુસાર એની પદ્ધતિ ન હતી. એને કાંઈ પ્રેરણા અથવા દોષ એવી રીતે તેણે પોતાનીજ પદ્ધતિ પોતાનાજ આશય પ્રતિપાદન કરવા માટે શોધી કઢાવી હતી.

ગેઘ-સખરોની પ્રતિભાને એવા માણસોની વફાત્વ શક્તિ માથે મરખાવી શકાય કે જે માણસો પોને કંઈ જાણા વાપરે છે તેની તેમને જ ખબર હોતી નથી એટલુંજ નહિ પણ કયાં યોગ્ય શબ્દો મુકવા તેની ખબર ન હોવા છતાં પણ કેટલીક વાર મન પર અજળ અસર ઉપજાવે છે.

આ માનીતા કળાકારને ઉચ્ચ પદ્ધતિએ ચલાવવા માટે જોટી ટીકા કરી સુવર્ણ વિદ્યાર્થીઓનાં મન કુલુપિત ન થઈ જાય તે માટે તેની પદ્ધતિ વિશે થોડો ખુલાસો કરવાની મને બહુજ જરૂર લાગે.

જે એટલું તો ચોક્કસ જ છે કે ગેષ્ઠમળરોની મુકોમળ પદ્ધતિ મ-
 ઉપર મુકોમળ અસર ઉપજાવે છે અને એના ચિત્રોને ઉચ્ચ ઓર્ડરના
 સુદરતા અર્થે છે દરેક વળાંકને લેખું કે જે શરૂઆતના ચિત્રમ
 ને એના દલકો અને મુકોમળ હાથ હોય છે તે ચિત્રના જુદા જુદા
 ભાગો તરફ વધારે ચોક્કસાઇ દર્શાવે છે પરંતુ એને એક ખીન્ને
 મેગે ગર લાલ થાય છે ન્યાયે તે ચિત્રને મવિન્તરપણે ચિત્રે છે
 ત્યાં આખા ચિત્રની અમર મારી જાય છે ગેષ્ઠમળર પોતાના
 આભેકુમ વર્ણન કરનારા ચિત્રોમા આકૃતિની બાલ ઉપરમા ઉપર
 પુરુષ ધ્યાન આપનો હતો આખા ચિત્રની આમાન્ય અમર ઉપર
 એનું મર્યાદા ધ્યાન હોવાથી તેની અમપૂર્ણ પદ્ધતિમા પણ એક
 પ્રાની અન્ય માન્યતા જાણ આવની હતી જે કે આવો
 અભિગ્રામ તમને નગી આગળે પરંતુ આવા ચિત્રો આવી અમર

હોતો અને ગમે તેટલા દોષો હોય છતાં પણ જે નિષ્પાલ્ય પાડુ
આપણે પુરાતન મમળના ગુરુઓ પ્રત્યે દેખાડીએ છીએ તે નિષ્પાલ્ય
પણ આપણે તેને દેખાડવું જોઈએ આ મિદાતને આધાર આપણે
દિન્ય રેકાયવને માટે પણ કહી શકીએ કે તેણે જોગ્ય રૂપ પદ્ધતિ
વગર પણ પોતાનું ચિત્ર ચોક્કમાઈથી અને ઉત્કૃષ્ટ રીતે ચીતરી શક્યો
હોત, અને પોસીન પણ કંઈપણ કે શુષ્કતા વગર મધ્યેન ચોક્કમાઈ
ચિત્રમા બેળવી શક્યો હોત.

ગેહનમખરોની ચોક્કમાઈના અભાવનો અંત ચિત્ર મપૂર્ણ રીત
દેખવાના અભાવનો ગમે તેટલો ખુલામો કરીએ, અને આ દોષોને
ગમે તેટલા માફ કરીએ તો પણ તમારે ચાલ ગણવું જોઈએ કે જે
કેળાની રીતો આપણુ જ્ઞાન-મંદિર શિખવે છે તે ગેહનમખરોમા ન
હોવાથી આપણે તેના તરફ કદીએ દીનમોહ કે માગી નજ આપી
શકીએ કેળાના મિદાનો અને નિયમો નરક ખેપરવા અત કુર્વક
દેખાડવું એ તમને જરાએ ન પાવે, વરણ કે અ મિદાનો અને
નિયમો મહાન ગુરુઓની સામાન્ય પદ્ધતિ અને અનુભવમાથીજ ઉત્પન્ન
થયા કે તમારા અધ્યયનનો મુખ્ય પાયો આજ હોવો જોઈએ મનુ
પામેવા તેમજ છવતા કેળાનાંની બુદ્ધિ અત અનુભવથી તમને મારો
દાયદો થશે. તમે એમની પદ્ધતિમાથી મથના નો પરતુ ચાલ રાખજો
કે જે ક્ષણથી તમે એમના આશયોથી વિમુખ જગા તેજ ક્ષણથી
તમારી અપ્રોગતિ થશે આથી તમ મર્વ જમનને માન્ય એવી મત્ય
વસ્તુની ચેષ્ટ નમ્ય કરનાર થવાને મદને કદાચ મારા ચિત્રકારોની
ખરાબ નકલ કરનારા થવાનો નભા રા' કે

પ્રવચન પંદરમું.

આપણું જ્ઞાનમંદિર ત્યારથી અધપાયું ત્યારથી માગે એની
 અચેના નિકટ મળે છે હોવાથી અને
 આપણા જ્ઞાનમંદિરમાં આમાંથી કદનેમાં આપણે બધા ઘણા
 પ્રવર્તી એકધર્મા વર્ણથી શકવાથી આ મંથાને લગતો
 માટે માગેના બીજો કાલ પણ ધધો
 નમો છે

આપણે મવા એકજ મંથામાં જોવાથી અને એકજ
 આગમને અનુમત્વાથી આપણી માથી મિત્રાચારી સાથે મતભેદ
 થવા પણ મંલવ છે. આવી તકરારમાં માણુમે પોતાના અભિપ્રાય
 પર બહુજ મક્કમ રહે છે, અને મામા પક્ષના અભિપ્રાયને જગએ
 લેખવાતા નથી, પરંતુ આપણે બધા એક હોવાથી આપણે નાની
 તકરારમાં પડ્યું જોઈએ નહિ, અને એક બીજાની બુદ્ધિને અને
 જ્ઞાનને માન આપી આગળ વધવું જોઈએ. આપણી કળાને મંપૂ-
 ર્ણતા અર્થવાના ઉત્પાદમાં દરેક વાદવિવાદ દુખી જવો જોઈએ

મારી ઉમર જોતાં મને એમ લાગે છે કે હું તમને પહેલી અને છેલ્લીવાર મંજોધી રહ્યા છું. જે પચેથી હું પમાર થયો છું તે પંચ તરફ વળી પાછી નજર રેડું તો હું આગા રાખું છું કે તમે મને મારી આપશો.'

આપણા પૂર્વજોએ આપણા લાભને માટે પરિશ્રમ કર્યો હતો. આપણે આપણા પછીના માણસો માટે પરિશ્રમ કરીએ છીએ. આપણે એક બીજાને લાલ આપી રહ્યા છીએ તેથી કાંઈ આપણે આપણી ફરજ ઉપરાંત વિશેષ કાંઈજ કરી રહ્યા નથી, પરંતુ એટલું તો મારે કહેવું જોઈએ કે વાર્ષિક પ્રદર્શનને માટે આપણે જે ઉત્તેજન અને આશ્રય આપી રહ્યા છીએ એ કાંઈ ઓછું પ્રશંસનીય અને માનનીય કાર્ય નથી.

ત્યાર આપણે આપણી સરચાના જુદા જુદા ખાતાના હેવાલ આપણે તપાસીએ છીએ ત્યારે મને લાગે જ્ઞાન મંદિરના જુદાં છે કે જે અધ્યાપકોએ પ્રમુખપદે રહી ખાતાંની શ્રેષ્ઠતા માટે અપૂર્વ શક્તિ દેખાડી છે, અને પોતાના ધન્યવાદ. ખાતામા શ્રેષ્ઠ ફરજ બજાવી છે તેને માટે તેમને ધન્યવાદ થયે છે. જે કેળવણીના પુરોષોને મારી જગા ન આપીએ તો તો મારી કેળવણીના જ અભાવ કહેવાય.

ધુપાયવી શ્રેષ્ઠતા ખુલ્લી કરી દેવામા અને આપણી કમાના નીચી કોટિના મિધ્ધતા રજુ કરવામા આજો વખત માણસ પેન્ની લથીજ કામ કરવામાં જે કુશળતા દર્શાવે છે તેનાથી પણ વધારે કુશળતાની જગા હોય છે આથીજ કવિઓ કુસ્તરી રીતે એ લખી

શકે છે. કળાકાર, કળાના ક્ષેત્રમાં, શું કરવાનું છે અને શું કાર્ય નથી કરવાનું તે બરાબર મમજે છે અને મિથિત મનો વિકારના મોંઘયથી વિદ્યાર્થીને ચીદવનો નથી અથવા નો મંબધ વગરની શ્રેષ્ઠતાઓને કલ્પિત રીતે બેગી ફગી વિદ્યાર્થીને શું સ્વનો નથી. મેં ધણુએ અવલોકન કર્યું છે અને તે અવલોકન પર પુષ્કળ રીતે વિચાર પણ કયો છે. મને તપાસ અને પરીક્ષા કરવાની ટેવ છે ત્યાર પછી હું તેની પધ્ધતિનો નિર્ણય કરું છું. આ બધા વિચારોને ભેગા કરી નિષમમા મુકવા એ મહેકું કાર્ય નથી. એકજ પ્રવચનની રચના અથવા એકજ આવવાની રચના અબ્બીજ અધગી છે

ગમે તેવી દોષયુક્ત પધ્ધતિ હોય તો પણ નેના નરક કૃપા દષ્ટિ ગમ્બીરી જોઈએ તેથી મેં મારા અભિપ્રાયો નવામ્યા એનું નહિ પણ ખીમના પણ અભિપ્રાયની તપાસ કરી મને આ પરીક્ષામાં માન્ય પડ્યું કે આપણી કળાના મિધ્ધનો અંત નિયમે એક ખીમને મબંધ ન હોય જતા પન તેઓ મન્ય અને કુદરતના આધારે રચાયા નો હતા જ

મેં આ પ્રવચનોમા નવીન લાગતા વિરોધાભાસ દર્શક વિચારોને
 દેઢા આપવા અ પરિપક્વ કે તદ્દન નવા.
 ન પ્રવચનોમાં કરેલી રચેલા અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા નથી. બધાજ
 ચર્ચા.
 પ્રવચનોમાં સાદી અને પ્રામાણિક પધ્ધ-
 તિને અનુગ્રહો છું, વિશ્વને માન્ય એવા.
 ચિત્રકારોની પધ્ધતિને મેં રજુ કરી છે. મેં કોઇ પણ વતની નવી
 સોધ કરી નથી; પરંતુ જે કાંઇ નવી શ્રાવ્ય બીજા કળાકારોની વિવેક-
 શુધ્ધિ અને સમજ સક્તિથી થઇ છે તે ઉપરથી કળાના સિધ્ધાંતો
 અને નિયમોના અદ્વૃત્ત અને સામ્વત પાયો નાખવામાં મને મદદગતા
 મળી છે.

આપણી કળાની પધ્ધતિ ઉપરથી કોઇ પણ વિદ્યાર્થી અડસટ્ટે
 સિધ્ધાંત ન બાધી દે અને ચિત્રકારને
 કળાની ભૂમીકાનાં બદલે કેવળ ટીકાકાર અને તે માટે તેણે
 સાધનો.
 કળાની ભૂમિકા ક્યા સાધનોથી બંધાઇ છે
 તે જાણવાની બહુજ જરૂર છે. અનિશ્ચિત સુચવણ ભરેલા
 અને બહુ ભરેલા અભિપ્રાયો કળાને નુકસાનકારક છે એટલુંજ
 નહિ પરંતુ તેનું પરીણામ પણ બહુજ ગંભીર આવે છે. તેની
 પધ્ધતિમાં વધિ આવે છે, અને એના આખા ઇતિહાસ રસિકતા
 અને આશ્ચર્યમાં વિચિત્રતા પ્રસરી રહે છે.

ક્રાન્તના જ્ઞાનમંદિરના એક કુશળ અને મદ્યન કળાકાર સાથે.
 મારે રામમાં આગખાણ થયું હતું.
 ક્રાન્તના કળાકારના કળાનાં મદ્યન કાર્યોની શ્રેયતા તેણે જાણી
 કાર્યો વિષે વિવેચન હતી, અને અનુભવી પણ હતી; પણ
 નોવા કોટિની કળાની સાગ્રામાં જે પ્રશ્ન-
 સ્પર્શી વસ્તુ હતી તે ન મળવાથી તેનો એને ધ્યેયજ સોદ યતો
 હતો. દલેખીઅન, કુષાન્તસ, અને બીજા સિધ્ધાંત વાદ્યોની સાથે

તે પણ એમ માનના કે કળાની મપૂર્ણતા જુદી જુદી પ્રેક્ષતાના મિશ્રણમાજ મમાયવી છે, પરંતુ એને ખચ ન હતી કે કુદરતના મહાશિવ વિચારથી કળાના આમાન્ય વિચારની લબ્યતા નુદ ધાય છે. મહારા વિચારો, ને મમયે અનિશ્ચિત અને શુચવણુ લગેલા હોવાથી કોઈ પણ જાતનો અભિપ્રાય આપતા હું કમનો હતો પણ એનો સિધ્ધાત નજીવત પાવા પર નથી નેનો મને પદેપેક્ષીજ વ્હેમ છે

આ મધા પ્રવચનના ઉદ્દેશ એ છે કે સુવાન વિદ્યાર્થી બુધ્ધિના પ્રથમ પ્રમાણથી વચચાઈ જઈ કળાના બધાં પ્રવચનોનો ઉદ્દેશ સત્ય માર્ગથી વિમુખ ન થાય આ બુધ્ધિનો પ્રકાશ આપો નથી પરંતુ પ્રમાણનો એક ભાગ છે

શુદ્ધિપૂર્વક અધ્યયન કરવાની પદ્ધતિ એ મોંઘી શ્રેષ્ઠ જાને અગત્યની પદ્ધતિ છે માનમંદિરનો શુદ્ધિપૂર્વક અધ્યયન મોટો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીને આ પદ્ધતિમાં કળાની ભક્તિમણુ યોજવાનો છે વળી શ્રેષ્ઠ સુવાન વિદ્યાર્થીને એમ સિખવચામા આવતુ ન જોઈએ કે જે વસ્તુ બીજાને શ્રેયમ્કર છે તે વસ્તુ તેને શ્રેયમ્કર નથી.

ત્યારે આપણે માહકવ એન્જેયોન આદિરૂપ માનીએ કે જ્ઞાના મયોમાથી પરમેશ્વરેતોએ લન્નતા ધારણુ આદિરૂપ માહકલ કરી જેના કાર્યોમાથી એના મહાધ્યાયો એન્જેલો. એન્જેલો અનુચારીઓએ ગૌરવ અને ઉદ્દેશતા પ્રાપ્ત કરી જેણે તેજસ્વી પ્રમાણના સુતુડ જાની ચિતકળાને એક નવોજ તેજસ્વી મગકાદ અપ્યો, અન જેણે ચિતકળાને નતુ ૩૫ ધારણુ કરી મર્વ કળામા

સર્વોપરિ મત્તા જમાવી સારે માટે આ પ્રમગે આ આધુનિક કળાના મંડ્યાપક અને ગિતાને માટે કહેવું જોઈએ કે ને કળાને જોધક હતો એટલુંજ નહિ પણ તેણે પોતાના મનના સ્વિચ સત્માદ અને જોમથી, કળાની મંપૂર્ણતાને ઉચ્ચ શિખરે પહોંચાડી.

અત્યારે તો હું તમને એટલુંજ કહીશ કે આપણી કળાના નાના ભાગોની પ્રગતિ બહુજ ધીમેથી માધકલ એન્જેલોની યદ રહી છે; પરંતુ જે ભાગે કલ્પનાના કવિત્વ શક્તિ. અધ્યયન પર આધાર રાખે છે તે ભાગોમાં પૂરે જોમથી મોંઝવું પ્રાપ્ત થયું છે.

હોમર અને શેક્સપીયરના આ બાળક માટે તદ્દન નિરાશા ઘણા છે. માધકલ એન્જેલોમાં આપણી કળાની કવિત્વશક્તિનો ભાગ ઘણા જ ઉચ્ચ પ્રમાણમાં હતો. આજ મરદાનગી ભથ્થા ઉત્પાદને લીધે તે કલ્પનાનો અભાવે પ્રદેશ ખેડી શક્યો હતો.

આકૃતિ દેરવાની ચોક્કસાદ અને આકૃતિના જે જાગ માટે કલ્પનાને આજે મંમધ છે તે બંનેની

યાત્રિકશક્તિ અને વચ્ચે જે તકાવત જોઈએ તો આપણને કવિત્વશક્તિનો સંબંધ ખબર પડે કે એમાંના એક, યાત્રિક પદ્ધતિની નિકટ હોય છે અને બીજે કવિત્વ શક્તિની નિકટ હોય છે. મંગીન અને ઉત્પાદકપૂર્વક અધ્યયનના ઉત્તેજના માટે એટલું નો કહેવું જોઈએ કે યાત્રિક પદ્ધતિ કવિત્વ શક્તિને અજ્ઞાત દિગ્ગત આગે છે. હું એમ કહી ન શકું કે માધકલ એન્જેલોમાં યાત્રિક શક્તિ હોવાને લીધેજ કવિત્વ શક્તિ હતી, પરંતુ એટલી તો મારી ખાતરી છેજ કે યાત્રિકશક્તિ એ એની કવિત્વ શક્તિને ઉત્સાહ, દિગ્ગત અને બાળ આપ્તિ કરે છે.

માઇકલ એન્જેલોની પહેલાંના મદાન અને કુશળ ચિત્રકારોએ પુરાતન સમયની શિલ્પકળાની લવ્યતાને માઇકલ એન્જેલોની પોતાનાં કાર્યમાં આણેલી ન હતી. તેઓ શૈલીમાં પ્રેરેલી પ્રેરણા લવ્યતાને જોતા અને પ્રદર્શ કરતા એટલુંજ. તે યુગના કળાકારો અને રેક્ષ-યજ સુધ્ધાતે પીએટ્રો પેર્સુચિનોની શુદ્ધ પદ્ધતિને ધ્યાનિત અને સતો-વધી અનુસરતા હતા. જો માઇકલ એન્જેલો જનમ્યોજ ન હોત તો કળા એની એજ શૈલીમાં રહેત. . .

ફેરેસીએ યાત્રિક પદ્ધતિ બદલ સજ્જતાથી ફેગવી હતી. કંઈપણને ઉત્તેજિત કરે એવા કળાના દિવ્યભાગે તેમની સમજશક્તિની બહાર જતા હતા. તેમણે એક સાચા સ્થાપી કે જોતો ઉદ્દેશ સંખ્યા-બંધ માણસોને આનંદ પમાડવાનો હતો. દીન્ટારેટ, પૉલ વેરોનીઝ અને વેનિસના ચિત્રકારોએ માઇકલ એન્જેલોનું બગ પોતાની આક-ર્ષક રંગવાની શક્તિમાં ઉમેરીને પોતાની રીતોની લવ્યતા વધારી હતી. તેમનું અસંકારિક સૌંદર્ય લવ્યતાને કેટલે સુધી લાભકારક છે એ કહેવું શકા ભરેલું છે. ચિત્રકળામાં જો કોઈની પણ પદ્ધતિ એની સાથે સરખાવી ગણાય તો તે દામટીઅનનીજ પદ્ધતિ છે.

આખા યુગમાં શૈલીની લવ્યતા વધારે જોખા પ્રમાણમાં ફેલાઈ ગઈ છે. કેટલાકે મૂળ લેખકોના મંત્રમાં આવી, તેને મદદ કરી અને કેટલાકે બીજા માણસો દ્વારા મદદ કરી. જો માઇકલ એન્જે-લોએ શૈલીમાં છપાઈ રહેલી શક્તિઓ જોળી દેહારી ન હોત તો આપણી કળા ઉચ્ચ કોટિએ પહોંચત નહિ. એની મદદ વગર આપણી ખાતરી ન થાય કે ચિત્રકળા ઇલીઝબા વીર પુરોણાં મદાન કાપોનું નદુપ આલેખન કરવા શક્તિમાન છે.

ફવિતાની માફક ચિત્રકળાની લવ્યતા, ગૌરવની ઉત્કૃષ્ટતા
આપણા મન પર એટલીતો સચોટ અસર
ચિત્રકળાની ભવ્ય- કરે છે કે દાઢપણ જાતની રીકા કે
તાની સચોટ અસર. વિવેચનને તો અવકાશજ ન રહે. મહાન
વિચારોની સમસ્ય કળાનાં નજીવાં મોંઢ્યોની
કાંઈ કિંમત રહેતી નથી. રેશમલની ચોકસ નિવેક્ષુદિ અને પવિત્ર
રમિકતા દારેજીઓ અને પરમેશ્વરોનાં સંપૂર્ણ મોંઢ્યં મહાન
વિચારો આમળ ખરેખર મોળાં અને નજીવાં પડે છે.

માધકલ એન્જેલો પોતાની નવી શોધ કરવામાં તરંગી હોય,
એ વાત કાંઈથી ના પાડી શકાય એમ
માધકલ એન્જેલોની નથી. હું કણસ કડં છું કે એની તરંગી
તરંગી પદ્ધતિ. જ્ઞાતિ એની પ્રતિભાન નીચી પાડતી નથી;
પણ કેટલીકવાર તો એ હદપારનો તરંગી
બની જાય છે. આવા તરંગી ઉદ્બોધને આપણે દોષ મૂકીએ કે ન
મણીએ પણ એટલું તો ચોકસજ છે કે આવા તરંગી અસાવવા એ
કાંઈ સાધારણ માણસનું કામ નથી. તરંગી જ્ઞાતિમાંથી મોંઢ્યં તો
માધકલ એન્જેલોજ ઉપન્ન કરી શકે.

જે માણસ બીજું કાંઈજ પણ જોઈ શકે નથી તે માણસ
માધકલ એન્જેલોનું અરજાનગીલચું ઉચ્છેદિપાકું જોઈ શકે છે. જે
પૂરાન કળાકાર માધકલ એન્જેલોનાં કાર્યને પોતાના શરના કાચે કરતાં
કાંઈક જુદીજ રીતના માને છે તે કળાકારને નક્કીનું અધ્યયન
છોડી દેવા માટે મમજાવવો જોઈએ આથી જો કે કળાકાર પોતાના
કાર્યની શરઆતમાં નિરાશા આવવાનીજ છે એમ માની નેની માથે
આપ બોંઢ્યા નેપાડ રહેવું જોઈએ.

એનું તો યાદ ગળતું લેખએ કે મહાન શૈની કૃત્રિમ છે અને તેટલાજ માટે દરેક પ્રેક્ષકએ મનની કૃત્રિમતા કેળવવાની જરૂર છે આપણા જન્મતાની સાથેજ આની રમિમ્તા પણ જન્મે છે એ માનેવું તદ્દન મૂર્ખાઈ ભરેલું છે આપણા જન્મની સાથે બીજા તો વાવેનાજ હોય છે પરંતુ તેને પકડવાને પ્રતિભાનો પ્રભાવ અને તાપની બહુજ જરૂર હાય છે

ગમિમ્તા વિશે પ્રવચન શ્રુતા એક તત્વજ્ઞાની અને વિવેચક

જણાવે છે કે મુદ્દ વસ્તુઓ આપણામા

આનંદદાયક નમિત્ત એ એક ઉત્તરી આવશે એમ આપણે
તાને પ્રાપ્ત થવાની ધાગવાની જરાએ જરૂર નથી આપણી
ભક્ષામણ રમિમ્તા એ મુદ્દ વસ્તુઓ મેળવવા
તે જ જાણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

તરીકે મણુતા. તેઓ ખીલકુલ ગીખીજ ન શકે એવી હલકી રસિકતા તેમનામાં ન હતી. પુરાતન સમયની ભાષા જાણુવી હોય તો આપણે શબ્દકોષ અને વ્યાકરણ પર આધાર રાખેજ છૂટકો. તેઓ ભાષાને મોટે રાખતા અને એકખીખન મોટે કરાવતા હતા. આથી તેઓ ઉપદેશ કરતાં વધારે મરજતાથી ભાષા ગીખી શકતા હતા.

આ પ્રકારના અધ્યયનમાં કેવી પદ્ધતિ ચોજવી તે વિષે હું ચોટી દીધ કરીશ. તમારા જ્ઞાનને માટે નકલ કરવાથી મળતાં મળ જરાં પામે નહિ જાઓ તો ચાલશે. સૂચનો. નકલ કરવાના નમૂના તરફ તમારે બેદરકારી દેખાડવી ન જોઈએ; કારણકે નમૂનાની નકલ કરવાથી તમને કેટલાક મુશ્કેલી મળે છે એટલુંજ નહિ પણ આપણને ખબર પડે છે કે અમુક માણુમની પ્રતિભા ખીજ માણુમની પદ્ધતિને કેટલેક અંગે અનુગ્રહ જન છે.

શુભાવેલી રસિકતા ફરીથી પ્રાપ્ત કરવાનું માટે હું યુવાન કળાકારોને માહકલ એન્જેલોના કાર્યોનું અધ્યયન કરવાની ભલામણ કરું છું. માહકલ રસિકતા પ્રાપ્ત કરવા માહકલ એન્જેલોના કાર્યોનું અધ્યયન કરવા ભલામણ. એન્જેલોએ પણ પુરાતન સમયના શિક્ષકોના કાર્યોનું અધ્યયન કર્યું હતું. યુવાન કળાકારોને માત્ર પહેલી ભલામણ એ છે કે જ્યાં તેઓ નથી શોધ કરવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે જનતા સુધી માહકલ એન્જેલોની નવી શોધમાંથી કંઈક આકૃતિની પમંદગી કરવી. આ પ્રમાણે લીધેલી આકૃતિઓ પોતાના આશયને અનુકુળ ન હોય અને તેમાં નકલ કરવાની જરૂર કળાકારોને પડે તો પણ આવી આકૃતિઓ ખીજ આકૃતિની સમાન શૈલીમાં જરૂર રહેશે. આ પદ્ધતિથી નેન ગમિકતાને ભવ્યતાના બોળામાં

જરૂર પોષણ મળશે. હજારો તર્કવિતર્ક કરવા કરતાં ભવ્ય રીતી
સામાં સમાવશી છે તેની તેને તરતજ ખબર પડશે.

કળાકારોને ખીજે ઉદ્દેશ એ આપવાનો છે કે તેમણે આકૃતિનો
અભિનય અને મનના દાવભાવ બદલ્યા
કળાકારોને ખીજે ઉપ- વગર તેના ઉદ્દેશ કે આશય બદલવો
દેશ. નોંધજો. રી-ટોરેટે, માધ્યમ એન્જેલોનું

મેમ્પસનનું ચિત્ર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે
બદલ્યું હતું. જે આકૃતિ ઉપર મેમ્પસન ચોડા પલાંગીને બેઠે છે તે
આકૃતિને બદલે રી-ટોરેટે ગડડ મૂક્યું; અને જમણા હાથમાં જડખાનાં
હાડકાં બદલે ચમકની પીગળી મૂકી. આપણે આવી આકૃતિને
જ્યુપીટર બતાવી. આવાં દૃષ્ટિ તો ઘણાં છે પરંતુ આ એકજ
દૃષ્ટાંત મમજવાને માટે પૂરતું છે.

મદને જે ભક્ષામણ કરી તેમાં ફેદણું મત્ત સમાવણું છે તેની
મદને તો પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે; પરંતુ જે
આપણી અધોગતીના માણસો આપણી કળાને પ્રેરણારૂપ માને
હારણો. છે તેઓ મારી ટીકા જરૂર કરશે; પરંતુ

હું આશા રાખું છું કે શિખામણ આપ-
નાર અને કૈનાર એ બન્ને આવી સંકેપિત ટીકા અને અભિપ્રાયોને
હિમનથી ઝીલશે; અને મરદનગીથી મામે યષ્ઠ તેને તોડી નાખશે.

ચાહે ધણીજ મચોટ છે. તે જગાવે છે કે જ્યાંથી ઇજ્જાતના યોદ્ધાએ મહાન કળાને મંદિરમાં અને દુઝી રીતે પનાવવાની ક્ષિમત મ્હાવવા માડી ત્યાંથી આપણી ચિત્રકળાનું ઉર્જિત ભવિષ્ય દેખાતું બધું થઈ ગયું.

યશના મહાન પથે વિચારવા માટે મેં કળાકારોની મહત્વાકાંક્ષાને ઉત્તેજિત કરવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છે. મેં યશનો પથ દેખાડ્યો છે એટલુંજ નહિ પણ પ્રાપ્ત કરવા કેટલો ભોગ આપવો પડ્યો છે તે પણ સ્પષ્ટ રીતે દેખાડ્યું છે એક જુની કહેવત એવી છે કે પ્રભુ એ તે વધારેમા વધારે કિમત ને આપી હોય તો તે કેવળ પરિશ્રમ અને ઉદ્યોગનીજ છે.

આ આખા પ્રવચનના વિષયના મહાન કળાકાર માધકલ એન્ડેર-
યોની વિશિષ્ટતા અને યશના આધાર કેવળ
માધકલ એન્ડેરોના નાનપણથી અવિશ્રાન્ત પરિશ્રમ ઉપર
વિશિષ્ટ લક્ષણો અને રહેલો છે આ મતલ પરિશ્રમ એની
એના પ્રેરણા પ્રધાન આખા જીવન સુધી ચાલ્યો એની આખી
કાર્યો.

જીવનના મનોગોના, તેને જરાએ ખ્યાલ
ન હતો કે પરિશ્રમ મિવાય બીજું એક
માધન એવું નથી કે જેથી કળા પ્રાપ્ત થઈ શકે તેણે એક વખત
જણાવ્યું હતું અને વળી રેકાયલેન માટે કહ્યું હતું કે કળાની શક્તિ
એનામા હતી તે કુદરતને વીધે ન હતી પરંતુ અધ્યયનને લીધેજ
હતી તેને મપૂર્ણ જ્ઞાન હતું કે કળાની શ્રદ્ધતા કેવળ પરિશ્રમથીજ
ચાય છે અને તે શ્રદ્ધતા જુદાજ મહેલાઈથી અને બીજકલ ભોગ
આખા વગર પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એ વિચારને માનવાની
ચોકખી ના પાડતા હતા આથી આપણે એમ જરાએ ધારવાનું નથી
કે રેકાયલેની પ્રતિભા એનાથી નીચી કોટિની છે. માધકલ એન્ડેરો

રેશાયવને ઘણજ માન આપના હશે. તે કે બન્ને પ્રતિસ્પર્ધા દત્તા
હતા પણ તેમની વચ્ચે મધુજ ઉમરા પ્રચરના મ મધ હશે. રેશાય
નને પણ માધ્યમ એન્જોનો મા' મુજ માન હતુ અને એ
પોતાના ભાણુમા જણાવ્યુ હતુ કે પ્રનએ મત માધકવ એન્જોના
યગમા જન્મ આપી માન પર મોગે ઉપકાર થ્યો કે

જો માધ્યમ એન્જોનોના યરા અને માન એ નરની વિચા
રેથી જોઈએ તો પણ આવા વિચારને કાઢ પણ મરણ તા હમ
આવા અભિપ્રાયોમાથી એના પ્રયે માન ઉપજે છે તે માટે દુનિઆના
ગંગા ફરીથી ખીલવાના ગાય નો લુ આજ મદાન શરના પથે વિચર
મહત્વામથી પુરતે અને જન્મતાને નુ મન ૨૦ અને એની નદવામા
નદની મપૂર્ણતાને ગ્રહણ કે ની એ મદાન યરા અને ખીતિ મે
વવા જેતુ છે

છાપની મુખ્ય ભૂલો.

વીંડી	અશુદ્ધ	ગદ
૨૩	સધ્ધ	ગદી
૧૨	નાનમ	નાનમી
૧૨	દુખ્યે	દુખ્યે
૧૩	વિલક્ષતા	વિલક્ષમ્ભતા
૩	ચોક્કસ	ચોક્કસ
૨૩	આકર્ષ	આદર્ષ
૪	ખતામાં	ખાતામાં
૫	પદી	પદ્ધી
૨૦	વ્યક્તિને	વ્યક્તિ તો